

ULUSLARARASI GÖBEKLİTEPE'DEN BUGÜNE TÜRKİYE'NİN TARİHİ VE KÜLTÜREL MİRASI SEMPOZYUMU

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON "FROM GOBEKLİTEPE TO TODAY: TURKEY'S HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE"

4-5-6 EYLÜL 2021, SAMSUN

TAM METİN BİLDİRİ KİTABI

EDİTÖRLER

KAAN AKMAN - AYNUR TEKKE
İREM ECE AKPINAR

SEYYAH TÜRKİYE PROJESİ GDPD (2020-1) KAPSAMINDA GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI TARAFINDAN DESTEKLENMEKTEDİR.

ISBN: 978-605-74981-2-0

**Uluslararası
Göbeklitepe'den Bugüne Türkiye'nin Tarihi ve Kültürel Mirası
Sempozyumu**

(International Symposium On From Gobeklitepe To Today: Turkey's Historical and Cultural Heritage)

ISBN: 978-605-74981-2-0

Tam Metin Bildiri Kitabı

01.04.2022

Editörler

Kaan AKMAN & Aynur TEKKE
İrem Ece AKPINAR

Tasarım
Aynur TEKKE

* Kitapta yazılı olan her türlü bilginin ve yorumun sorumluluğu yazarların kendilerine aittir.

* Bu eserin tüm hakları Akademik Düşünce Yayınları'na aittir. Fotokopi yöntemiyle çoğaltılamaz, kaynak gösterilmedikçe içeriği kullanılamaz.

SUNUŞ

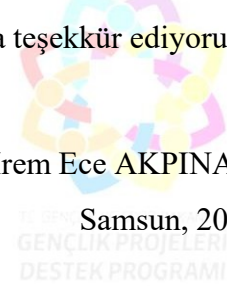
Akademik Düşünce Enstitüsü Derneği'nin Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın katkıları ile yürüttüğü Seyyah Türkiye Projesi kapsamında 4-6 Eylül 2021 tarihleri arasında Samsun'da Uluslararası Göbeklitepe'den Bugüne Türkiye'nin Tarihi ve Kültürel Mirası Sempozyumu düzenlenmiştir. Bu kitapta, sempozyumda 9 oturumda sunulan 39 bildirinin hakem değerlendirmeleri sonucunda yayınlanması uygun görünen 17 tam metin yer almaktadır.

Türkiye'nin tarihi ve kültürel mirasını araştırmak birçok farklı bilimsel disiplinin çalışma konuları arasında yer almaktadır. Bu kapsamda kitapta; sosyoloji, kamu yönetimi, edebiyat ve tarih gibi çeşitli disiplinlerde hazırlanmış, tarihi ve kültürel mirası inceleme nesnesi haline getiren bildiriler bulunmaktadır.

Tam metin bildiri kitabının bilimsel çalışmalara katkı sağlamasını diliyor; sempozyumun düzenlenmesine sağladığı destekten dolayı Gençlik ve Spor Bakanlığı'na, kitabın hazırlıkları sürecinde çalışmalarını değerlendiren değerli akademisyenlere, süreç boyunca katkı sağlayan Dr. Sezgin Sezgin'e ve tüm bildiri sahibi yazarlara teşekkür ediyoruz.

Kaan AKMAN, Aynur TEKKE, İrem Ece AKPINAR

Samsun, 2022

İÇİNDEKİLER

BİR GÖÇ ÇEKİM MERKEZİ OLARAK SAMSUN: ANA EĞİLİMLER VE DEĞİŞİMLER..... 1

Burakcan KAZAN

TARİHİ VE KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDA YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ: TEKKEKÖY BELEDİYESİ ÖRNEĞİ 21

Bünyamin AKBULUT

19. YÜZYIL ORTALARINDA OSMANLIDA DERİCİLİK FAALİYETLERİ TOKAT ZİLE ÖRNEĞİ 38

Musa DEMİR

BELEDİYELERİN KÜLTÜR SANAT ALANINDA ŞİRKETLEŞMESİ..... 52

Öğr. Gör. Dr. Fatih ÇAM

TÜRKİYE’NİN 2000 SONRASI BALKANLAR POLİTİKASINDAKİ YUMUŞAK GÜÇ UNSURU: KÜLTÜREL MİRAS 58

Cihan ÖTEN

KÜLTÜREL VE TARİHİ MİRASA ERİŞİMİN DİJİTALLEŞTİRİLMESİ..... 68

Arş. Gör. Aybala LALE & Aynur TEKKE

ANADOLU’NUN MANEVİ MİMARLIĞINI ÜSTLENEN YUNUS’TAN GERİYE KALANLAR: SEVGİ İLE BEZENMİŞ HOŞGÖRÜ 85

Betül ERNAS

TAŞLICALI YAHYA BEY DİVANI’NDA HALK İNANIŞLARI..... 91

Elif Nur KAYAN

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI KAPSAMINDA TARİHİ BİR YAPININ MÜZEYE DÖNÜŞÜMÜ: ERZURUM YAKUTİYE MEDRESESİ ÖRNEĞİ..... 99

Hatice ENGİN

KARABAĞ TARİHİ MİMARLIK ABİDELERİ ÜZERİNE İNCELEME..... 112

Aynur SƏFƏRLİ

ERASMUS+ ve ETWINNING PROJELERİ PERSPEKTİFİNDEN GÖBEKLİTEPE 125

Arş. Gör. Dr. Hamide KILIÇ & Sibel YALI

TARİHİ YAPILARIN MODERN TEKNİKLERLE BELGELENMESİNDE YERSEL LAZER TARAMASI VE FOTOGRAMETRİ YÖNTEMLERİNİN AFYON AYAZİNİ CAMİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ 136

Murat ERDEMİR & Mehmet Ali SÜNDÜS

**SOSYAL BİLİM ARAŞTIRMALARINDA SEYAHATNAMELERİN YERİ:
LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNDEN BİR İNCELEME 148**

Kaan AKMAN

**SOSYOLOJİK AÇIDAN BAĞ KÜLTÜRÜNÜN İNCELENMESİ: KAYSERİ VE
KAHRAMANMARAŞ İLLERİ ÖRNEĞİ..... 165**

Öğr. Gör. Gamze KARA

BAFRA ZALPA (ZALPUWA) KRALLIĞI VE KANIŞ KRALİÇESİ MİTOSU 180

Dursun SAĞDIŞ

**SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ÖGELERİNİN AÇIK ÖĞRETİM
ORTAOKULU TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA KULLANIMI..... 194**

Meltem ÇETİNKAYA

**KÜLTÜREL MİRAS AKTARIMINDA OLGUNLAŞMA ENSTİTÜLERİNİN YERİ:
İSTANBUL BEYOĞLU REFİA ÖVÜÇ OLGUNLAŞMA ENSTİTÜSÜ ÖRNEĞİ..... 217**

Züleyha DİRLİK & Dr. Öğr. Üyesi Sinem BUDUN GÜLAS

**TÜRK EVLERİNDEKİ VE AİLE YAPISINDAKİ DEĞİŞİMİN İZMİR DÜZLEMİNDE
İNCELENMESİ: GEÇMİŞE ÖZLEM “ÜRET-EN EVLER7” 232**

Hatice BÜYÜKİBA

HAKEM KURULU 253

ÖZGEÇMİŞLER 254

BİR GÖÇ ÇEKİM MERKEZİ OLARAK SAMSUN: ANA EĞİLİMLER VE DEĞİŞİMLER

Burakcan KAZAN*

Özet

Göç tarihi, insanlık kadar eski olan ve tüm toplumları her anlamda etkileyen önemli bir olgudur. İlkel çağlarda doğal afetler, beslenme veya insanların temel yaşam gereksinimlerini karşılayamaması gibi nedenlerle şekillenen göç olgusu, sanayinin gelişmesiyle birlikte, işgücü ihtiyacının karşılanması gibi iktisadi faktörlere bağlı bir içerik kazanmıştır. Türkiye, bulunduğu coğrafya itibarıyla çok fazla göç aksiyonuna sahne olan bir ülkedir. Bu göçler ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel açıdan önemli bir değişimin yanı sıra aynı zamanda kentlerin dokusunda da yapısal olarak değişikliklere yol açmaktadır. Karadeniz bölgesinin jeopolitik olarak en kritik illerinden biri olan Samsun kenti, ülkenin tarihsel süreçte aldığı göçlerden etkilenen kentlerden biridir. Samsun kentinin gelişim sürecine bakıldığında bugünkü sosyo-ekonomik yapısının ve kimliğinin şekillenmesinde çok çeşitli göç hareketlerinin etkisinin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın konusu; modernleşme hareketleriyle beraber şehirlerdeki değişimi, ekonomik gelişimin ticaretten beslenmesini göz önüne alarak, ticaretin Samsun'un gelişmesinde oynadığı rol ve ne tür göç hareketlerine neden olduğu oluşturmaktadır. Çünkü bu süreçte, Samsun bir yandan iktisadi olarak gelişirken öte yandan da göç ile nüfusunun arttığı bir kent olmuş, ticaret için gelen göçlerin yanı sıra, özellikle Rusya kaynaklı zorunlu göç hareketi de şehrin yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Samsun üzerine yapılan göç çalışmalarına bakıldığında çalışmaların genellikle 1877-78 Savaşı sonrasında gerçekleşen göçlerle ve Yunanistan mübadelesi ile sınırlı kaldığı görüldüğünden bu çalışma, 19. yüzyıldan günümüze kadar olan süreç içerisinde Samsun'a olan ve kenti etkileyen göç hareketleri ekseninde, zamansal ve nedensel farklılıkları açıklanarak kategorize edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Samsun'un demografik ve sosyo-kültürel yapısını şekillendiren göç olgusuna yönelik olarak literatür taramasıyla, sağlanan veriler: Samsun'un dününe ve bugününe ışık tutacak, geleceğin öngörülmesine katkı sunacak bir çerçevede ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmış ve bu kapsamda öneriler oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Samsun, Nüfus, Ticaret, Zorunlu Göç, İç Göç

SAMSUN AS MIGRATION ATTRACTION CENTER: MAIN TRENDS AND CHANGES

Abstract

The history of migration is an important phenomenon that is as old as humanity and affects all societies in every sense. The phenomenon of migration, which was shaped by reasons such as natural disasters, nutrition or the inability of people to meet their basic life needs in primitive ages, gained a content depending on economic factors such as meeting the need for labor with the development of industry. Turkey is a country that has witnessed a lot of migration action due to its geography. These migrations not only lead to an important economic, political and socio-cultural change, but also to structural changes in the texture of cities. The city of Samsun, which is one of the most geopolitically critical provinces of the Black Sea region, is one of the cities affected by the migration of the country in the historical process. Considering the development process of Samsun city, it is seen that various migration movements have had an impact on the shaping of today's socio-economic structure and identity. In this context, the subject of this study is; Considering the changes in cities along with the modernization movements, the economic development being fed by trade, the role played by the trade in the development of Samsun and what kind of migration movements it caused. Because, in this process, Samsun developed economically on the one hand, and became a city where its population increased due to immigration on the other hand, and the forced migration movement, especially from Russia, in addition to the migrations coming for trade, caused significant changes in the structure of the city. When

*Doktora Öğrencisi, 19 Mayıs Üniversitesi, burakcankazan@gmail.com

the migration studies on Samsun are examined, it is seen that the studies are generally limited to the migrations that took place after the 1877-78 War and the Greek exchange, this study is categorized by explaining the temporal and causal differences in the axis of the migration movements to Samsun and affecting the city from the 19th century to the present. has been attempted. In addition, the data provided by the literature review regarding the migration phenomenon that shapes Samsun's demographic and socio-cultural structure: It has been tried to be evaluated in a framework that will shed light on Samsun's past and present and contribute to the prediction of the future, and suggestions have been made in this context.

Keywords: Samsun, Population, Trade, Forced Migration, Internal Migration

Giriş

Göç tarihi, insanlık tarihi kadar eski olan ve tüm toplumları her anlamda etkileyen önemli bir olgudur. Göç, ilkel çağlarda doğal afetler, insanların beslenme veya temel yaşam gereksinimlerini karşılayamama gibi nedenlerle şekillenirken, daha sonra sanayinin gelişmesiyle birlikte genellikle iktisadi ve işgücü ihtiyacını karşılamaya yönelik bir dönüşüm geçirmiştir.

Kentleşme, sanayi devrimiyle ortaya çıkan bir olgu olarak, sanayi devriminin, iktisadi, toplumsal, demografik ve mekânsal olarak yarattığı dönüşümlerin temel bir yönünü yansıtmaktadır. Kentleşmenin esas özelliği nüfusun belirli bir yerde yoğunlaşmasıdır. Kentleşme hem kent sayısının hem de kentlerde yaşayan nüfusun artışı içerir. Bu demografik nitelikli olay, nüfusun artışı ya da kırsal kesimden kentsel alanlara doğru göç yoluyla gerçekleşmektedir. Türkiye'de göçe bağlı kentleşme 1950 sonrası hız kazanmış, kırsal kesimde yaşanan tarımsal teknolojik gelişmeler ve üretim örgütlenmesindeki kapsamlı değişiklikler sonucu yerinden ayrılan nüfusun kente hareketliliği ile gerçekleşmiştir. Ülkemizdeki kentleşme, demografik olarak kırsaldan kente doğru iş bulma amacıyla göç eden kesimler tarafından beslenmiştir. Çalışmada da Samsun'un aldığı göçlerdeki değişimi gözler önüne serilmektedir. Çünkü 19. yüzyılda zenginleşen ve bu zenginleşmeye paralel çekim odağı haline gelen, canlanan bir kent olan Samsun, büyük göçlere maruz kalmıştır. Ancak bu göçler genellikle Batı'daki sanayileşen kentlerden farklı bir seyir izlemiştir. Çalışmada bu farkın ortaya konması amaçlanmıştır, bu nedenle Samsun'a olan göçler Cumhuriyet öncesi dönemi de kapsayacak şekilde ele alınmıştır.

19. yüzyıl Osmanlı için idari, politik, sosyal ve ekonomik alanda çok önemli değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 19. yüzyıl boyunca Osmanlı'nın bu yaşadığı değişimler, nüfusunun bileşiminde, iktisadi faaliyetlerin gerçekleştirildiği meslek dallarının dönüşümünde, devletin merkez teşkilatını oluşturan kurumların evriminde ve bu kurumları içerisinde barındıran şehir merkezinin değişiminde rahatlıkla izlenebilir. Bilhassa Tanzimat sonrası saray ve Osmanlı yöneticilerinin, hem iç hem de dış faktörler sonucunda başlattığı reform hareketleri,

somut olarak şehirlerin yeni dokusunu ve insan ilişkilerini belirlemeye başlamıştır. Bundan dolayı şehirler, çeşitli açılardan Osmanlı'nın modernleşme hareketinin yansımaları bulduğu bir ayna fonksiyonu görmüştür. Şehirlerdeki değişimin modernleşme hareketleriyle beraber ticaretten beslenmesi, bu çalışma özelinde Samsun'un gelişmesi için de önemli olduğundan, ticaret faktörünün göç kadar önemli bir olgu olarak ele alınmasını gerektirmiştir. Çünkü Samsun bir yandan iktisadi olarak gelişirken bir yandan da göç ile nüfusun arttığı bir şehir olmuştur. Ticaret için gelen göçlerin yanı sıra şehirde özellikle Rusya'dan kaynaklı bir zorunlu göç hareketi de söz konusudur. Daha sonra bu zorunlu göç hareketi farklı yönlerden ve nedenlerden dolayı Samsun'un nüfusunu arttırmaya devam etmiştir. Samsun üzerine yapılan göç çalışmalarına baktığımız zaman kente göçlerin genellikle 1877-78 Savaşı sonrasındaki ve Yunanistan mübadelesi devamında gerçekleşen göçlerle yoğunlaştığı görülmektedir. Bu nedenle, Samsun'un bir göç çekim merkezi olmasının nedenlerini ortaya koyabilmek için, göç olgusuna daha geniş bir zaman diliminde bakmak gerekmektedir.

Bu doğrultuda, çalışmada, Samsun'da 19. yüzyıldan başlayıp günümüze kadar gelen dönemdeki, göç olgusu ve göçler arasındaki zamansal ve nedensel farkların ele alınması amaçlanmıştır, ayrıca istatistiksel veriler ışığında oluşturulmuş tablolarla konunun somutlaştırılması hedeflenmiştir.

Göç ve Göç Süreci Nedir?

Göç yeni bir olgu olmamakla birlikte, tarihsel süreç içerisinde, hem biçimsel hem de nedensel olarak farklılaşarak daha yoğun hale gelmiştir. Örneğin şu an içinde bulunduğumuz dönem, uluslararası göç anlamında hem daha hızlı hem de daha yoğun bir dönemi temsil etmektedir. Tarihsel olarak baktığımızda da Afrika'dan Amerika'ya gerçekleşen göçler, 19. yüzyılda yine Amerika'dan Avrupa'ya gerçekleşen göçler ve 2. Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa'ya işçi akışı büyük göçler olarak kabul görmektedir (Erbaş, 2019: 169).

19. yüzyılın ortalarında, sanayi devriminin yarattığı iklimle beraber değişen tüm dünya değişime uğramıştır. Sanayi Devrimi ile beraber durağan olan toplumlar da bir evrimleşme süreci geçirerek dinamik bir yapıya bürünmüştür. Ortaya çıkan yeni teknolojiler toplumları pozitif ya da negatif olarak kökten bir değişikliğe uğratmışlardır. Sosyolojinin bir bilim olarak Avrupa'da ortaya çıkışı da bu değişimin etkisiyle olmuştur. Yaşadıkları yerlerden, köylerinden ayrılan insanlar, daha iyi yaşamak umuduyla ancak insani olmayan şartlar altında sanayi işçileri olarak görev yapacakları yerlere gitmişlerdir. Bu toplumsal hareketlilik, "yatay" bir eylem şekli olarak sanayileşme ile meydana gelen göç hareketi olarak tanımlanmaktadır (Çakır, 2011: 133).

Bu noktada sosyolojinin kurucu babaları olarak tasvir edilen isimlerin göç sosyolojisi terimini kullanmadan o dönem göçün önemini belli eden görüşler ortaya attıklarını söylemek gerekir. Sosyolojinin isim babası olan Comte, bilim anlayışını ifade ederken “sanayileşme ile topraktan koparılan köylülerin kente gelmeleri ve bununla meydana gelen toplumsal kargaşaya bir çare bulmak” diyerek göç-kentleşme problemi üzerinde durmaktadır. Aynı zamanda Durkheim’ın organik dayanışma ile bahsettiği şey kentleşme ile beraber ortaya çıkan iş bölümünün sonucudur. Marx ise, eleştirel bir yaklaşımla ele aldığı göç sürecini “toprağa bağlı köylüler aniden, acımasızca ve zorla iş gücü piyasasına itilerek, korumasız bir şekilde proleterleşiyordu” şeklinde analiz etmektedir (Adıgüzel, 2020: 11).

Göç ile ilgili bilinen ilk akademik çalışma 1885 yılında Ravenstein’in kaleme aldığı “*The Laws Of Migration*” yani Göç Kanunları adlı makalesidir. Dr. William Farr’ın göçün hiçbir kesin kanun bağlı olmadığı düşüncesiyle ortaya attığı teze şerh koymak için 1881 yılında yapılan İngiltere nüfus sayımı verilerini kullanarak yaptığı çalışma neticesinde Ravenstein, aşağıdaki göç kanunlarından bahsetmektedir:

- Göçmenler kısa mesafelerde göç ederler.
- Göçmenler hedefledikleri merkezlere adım adım ilerler.
- Her göçmen akımının, bir aksine akım vardır.
- Uzun mesafeye göç edenler, ticaret ve sanayi bakımından gelişmiş yerleri tercih ederler.
- Kent yerlileri, kırsaldaki yerlilere göre daha az göç etme eğilimindedir.
- Kadınlar erkeklere göre daha çok göç etme eğilimine sahiptir. Ancak erkekler daha sık yer değiştirir.
- Göçmenlerin çoğu eridir.
- Şehirler göç dalgası ile büyür.
- Göçmenler göç ettikleri merkezlerin sanayi alanlarını ve ulaşım yollarını geliştirir.
- Göçün büyük kısmı kırsal alandan şehirlere dir.
- Göçün ana nedeni ekonomiktir (Özdal, 2018: 43).

İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen ulaşım ve iletişim teknolojilerinin de etkisiyle artan göçmen sirkülasyonu 20. yüzyılın ikinci yarısının “Göç Çağı” olarak isimlendirilmesine sebep olmuştur (Castles ve Miller, 2008). 20. yüzyılın başı, Batı’nın endüstriyel büyüme kaygısı ile bağlantılı olarak ulusal kapıların olduğu ancak bu kapıların açık olduğu bir dönemdir ve bu

dönemde göçler genellikle yakın coğrafyalara doğru bir akışla gerçekleşmektedir (Akalin, 2018: 94). İkinci Dünya Savaşı'nın bıraktığı yüklerden birisi yüksek ölüm oranından dolayı ortaya çıkan emek gücü eksikliğidir. Bu dönemde de Batı'da sanayi yoğunluğu yüksek olan ülkelerin duyduğu ihtiyaç neticesinde büyük bir uluslararası göç hareketi başlamıştır.

Göç Teorileri

Klasik göç teorilerinin ortaya koydukları ana argümanların çoğunun, bireylerin almış olduğu göç kararlarını etkileyen fırsat ve sınırlılıkları temel olarak oluşturulduğu ifade edilmektedir. Fakat göç olgusunun altında pek çok çeşitli sosyo-kültürel, iktisadi, politik ve ailesel sebepler olabileceğinden günümüz şartlarında genel manada geçerliliğe sahip tek bir göç teorisinin mevcut olduğunu ortaya koymak mümkün değildir. Öte yandan göç, fizik gibi kanunları kesin ve katı kurallara tabi bir olgu da değildir (Özcan, 2017: 186). Göç teorileri genellikle, göç olarak gidilen yerin mesafesi, kalma süresi, iktisadi şartları, yönetim durumu ve aynı zamanda göçmenlerin bireysel özellikleri, etnik kimlikleri ve cinsiyetleri vb. gibi farklı etmenleri göz önünde bulundurarak makro, mikro veya orta boy bir yaklaşım sergileyebilmektedir.

Samsun ilinin tarihsel göç serüveni de bu farklı göç kuramlarının izini sürmek için önemli bir imkân sunmaktadır. Bu bağlamda, Castles ve Miller'ın (2008) bahsettiği ekonomik teori, tarihsel-yapısalcı yaklaşım ve göç sistemleri teorisi araştırmanın temel çerçevesini oluşturan göç kuramlarıdır. Castles ve Miller'ın bu sınıflandırması Samsun için geçmişten günümüze olan göçleri anlamlandırılmasında ve bunların yorumlanmasında bizlere kolaylık sağlaması açısından önemli bir çatı görevi görecektir.

A-) Ekonomik Göç Teorileri: Neoklasik ekonomik bakış açısı kendi köklerinde göç üzerine ilk sistematik teoriyi barındırmaktadır ve göçün istatistiksel kurallarını ilk olarak formüle eden isim bir coğrafyacı olan Ravenstein'dir. Bu geleneğin izleri, günümüzde hala nüfus üzerine çalışanların, ekonomistler ve coğrafyacıların yaptıkları çalışmalarda görülebilir. Bu tarz teorilerin odağına aldığı konular genellikle; insanların nüfus olarak yoğun oldukları yerlerden daha seyrek oldukları yerlere, gelir seviyesinin düşük olduğu yerlerden daha yüksek olduğu yerlere göç etme eğilimlerinin incelenmesini içerir. Bu teoriler genel olarak itme-çekme teorileri olarak da bilinmektedir (Castles ve Miller, 2008: 31). Yine bu teorinin önemli isimlerinden Lee, göçün nedenlerini 4 temel kategori ile açıklamaktadır. Bunlar; “geldiği yer ile ilgili etkenler”, “gitmeyi planladığı yer ile ilgili etkenler”, “işe karışan engeller” ve “bireysel etkenler” olarak sıralanabilir. Bir başka deyişle, Lee'ye göre göç, gitmeyi planladığı yer ile ilgili etkenler ile geldiği yerdeki etkenlerin varlığı tarafından belirlenir (Sert, 2018: 31).

İtici faktörler, demografik büyüme, yaşam standartlarının düşük olması, ekonomik fırsat eksikliği ve sosyo-politik baskılara işaret ederken; çekici faktörler, göç edilen yerdeki yüksek işgücüne olan talep, ekonomik fırsatların iyi olması ve politik özgürlük olarak sıralanabilir (Castles ve Miller, 2008: 31).

İtme-çekme teorisinin vurgu yaptığı en önemli nokta, göç edilecek merkezlerin, göçmenden göçmene değişkenlik göstereceğidir. Yani göç edilecek yerin göreceliğinden bahsetmesidir. Göç edecek bir kesim veya biri için çok daha fazla önemli olarak görülen şey aynı yere göç eden bir başkası için belki de hiçbir değer taşımayabilir. Bundan dolayı göç etmede ve göç edilecek olan yer ile ilgili karar vermede çok sayıda önemli faktörlerin olduğuna dikkat çekilmektedir.

Günümüzde yaşanan iç ve dış göçlere baktığımızda da itme-çekme teorisinin geçerliliğini hala koruduğu görülmektedir. Ancak bununla beraber göçün Lee'nin bahsettiğinden de daha komplike bir hal aldığını vurgulamak önemlidir. Öyle ki küreselleşme gibi büyük bir faktör hem göçü yollarını etkilemekte hem de içeriğini değiştirmektedir.

B-) Tarihsel-Yapısalcı Yaklaşım: Temellerini Marksist politik ekonomiden ve dünya sistemi kuramında bulan teori, dünya ekonomisindeki eşitsiz sosyo-ekonomik güç dağılımına vurgu yapmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 34). Dünya sistem teorisinin odak noktası, kapitalist sistemdir. Bu teori içerisinde kapitalist düzene sahip olan ülkeler, diğer ülkelerden ucuz işgücü ithal ederek maliyetlerini düşürmeyi hedeflemektedirler. Hem ucuz hem de kalifiyeli işgücü ile karlarını en yüksek düzeye çıkarma düşüncesi egemendir ve bu durum işgücü için göç olgusunu ortaya çıkarmaktadır (Özdemir, 2008: 18).

Dünya sistemleri teorisi, göç olgusunu iktisadi küreselleşmenin ve pazarın yerel sınırlara sızmasının doğal bir neticesi olarak görmektedir. Bu yaklaşım perspektifinde merkez-çevre kuramına bakıldığı zaman, merkez olarak isimlendirilen ülkeler, sosyo-ekonomik olarak gelişmiş ve genellikle kapitalist ilişkiler sistemini özümsemişlerdir. Keza çevre ülkeler ise bu bahsettiğimiz kapitalist ağlar ve değerlerle kuşatma altına alınmış ve bu merkez ülkelere bağımlı olan ülkelerdir. Merkez ve çevre ülkeler, kapitalist değerler ve ekonomik zorunluluklar sistemi perspektifinde karşılıklı olarak birbirlerine bağımlıdırlar (Çağlayan, 2006: 79). Dünya sistemi teorisine göre, küresel politik ve iktisadi yapıyla beraber, hedef ve menşe ülkeler arasındaki ideolojik, tarihsel ve kültürel ilişkiler de uluslararası göçün belirleyici faktörleridir (Sert, 2018: 36-37).

C-) Göç Sistemleri Teorisi: Göç sistemleri teorisi, birden fazla disiplini içine alan ve göç deneyimini tüm boyutlarıyla kuşatma altına almayı amaçlayan yeni bir yaklaşımdır. Bir göç

sistemi, birbirlerinden karşılıklı göçmen alan-veren iki veya daha fazla ülke tarafından oluşturulur. Bu teori, göç hareketlerinin çoğunlukla veren ve alan ülke arasında sömürge, siyasal bir etkileşim, ticaret ve sosyo-kültürel bağlara dayanan ve daha önce de var olan bağlantılar üzerinden ortaya çıktığını ileri sürer (Castles ve Miller, 2008: 35-36). Teorinin temelinde, göç ettikleri ülkede göçmenlerin meydana getirdikleri ve aynı zamanda göç alan ülke ile göç veren ülke arasında da kurulan sosyal ağların varlığı ve bu ağların sürdürülen karşılıklı göçler üzerine olan etkisi yer almaktadır. Kurulan ağlar hemen hemen her tür sosyal temele ve değişkene bağlı olarak güçlü ve zayıf ağlar olabilir (Çağlayan, 2006: 85). Genel bir perspektifle Abadan Unat (2002: 18) bu ağları “Göçmen ilişkiler ağı, geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerde eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağlantılardır” şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca göç ağları yerleşme ve göç bölgesinde cemaat oluşumu sürecine bir altyapı sağlar. Göç eden gruplar, ibadethaneler, dernekler kafeler ve diğer hizmetler gibi kendi sosyal ve iktisadi hizmetlerini geliştirirler (Castles ve Miller, 2008: 38).

Gurak ve Caces (Akt.: Yalçın, 2004: 51) bu göçmen ağlarının altı önemli fonksiyonu olduğuna dikkat çekmektedir:

1. Göçmenler, göçün vermiş olduğu rahatsızlık ve masraflardan önemli ölçüde korumaktadır.
2. Göçün başlangıcını ve gidilecek yeri etkileyerek kimlerin göç edeceğini belirler.
3. Göçmenleri, gittikleri toplumdaki izole ederler ve onları geldikleri yer ile ilişkilerinin devamını sağlarlar.
4. Göçmenleri gittikleri yerlerde uyum sorununu kolaylaştırırlar.
5. Göçün hem hızını hem de büyüklüğünü büyük oranda belirlerler.
6. Öncü göçmenler bu ağlar sayesinde gelecek olan potansiyel göç adaylarına yabancı toplumdaki fırsatlar ve resmi işler hakkında bilgi verirler.

Bu teori, diğerlerinden farklı olarak göç eden üzerinden göçü anlamaya çalışmaktadır. Başka bir deyişle, göçün içerisinde kayıp olan ve üzerinde çok durulmayan göçmeni ana merkezde ele almaktadır. Dolayısı ile bu teori bize, göçü hem geniş bir perspektiften ele almaya hem de onun özgün ve çok boyutlu yanlarını ortaya koymaya imkân vermektedir (Çağlayan, 2006: 88). Özellikle göçmen ağlarının ülkemizdeki örneklerinde hem hemşehrililik hem de akrabalık faktörlerinin önemli bir etken olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu teorinin bu çalışma için ayrıca yol gösterici olduğu düşünülmektedir.

Samsun'un Göç Olgusu ve Dönemsel Özellikleri

Samsun'a olan göçü dönemsel olarak ayırmak değişen eğilimleri de anlamak açısından kolaylık sağlayacaktır. İlk olarak 19. yüzyılda Samsun'a göç etmeye başlayan ve daha sonra çeşitli dönemlerde devam eden bazı göç rotaları bulunmaktadır. Bunların başında Rusya ve Bulgaristan göçmenleri gelmektedir. Bu göç rotaları uzun süreler boyunca kullanılmış ve nedenleri her dönem farklı bir şekilde meydana gelmiştir. İkinci olarak ele alınan Cumhuriyet Dönemi göçler ise Samsun'un çevre illerden aldığı göçler ile özellikle son yıllarda Orta Doğu Bölgesi'nden ve Afganistan'dan gelen göçleri kapsamaktadır.

A-) 19. yüzyılda Başlayıp Devam Eden Göç Rotaları: Samsun'un göç olgusu; ekonomik, politik ve sosyal gelişme ve değişimler perspektifinde biçim alan, kendine has özellikler gösteren bir süreçtir. Samsun, özellikle 19. yüzyılda Karadeniz Bölgesi'nde yükselişe geçen bir yerleşim yeri olarak dikkat çekmektedir. Canik Sancağı'nda yaşamlarını sürdüren Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslimlerin de etkisiyle Samsun ili, dış dünya ile etkileşim halinde olan bir şehir durumuna gelmiştir. 19. yüzyılda Samsun'a uğrayan gezginlerin de ifade ettikleri gibi şehirde yaşayanlar birden çok dili konuşabilen insanlardır. Aynı zamanda bu dönem itibariyle Samsun'da konuşlanan farklı ülkelere ait 17 konsolosluk¹, ticaret ile uğraşanların dış dünya ile olan etkileşimleri, Reji İdaresi, Mevlevihane, Acem ve Sadi Tekkesi gibi birçok iktisadi ve sosyo-kültürel kuruluşlar Samsun'a hem sosyal hem de kültürel bir zenginlik katmaktaydı (Köse, 2014: 1).

Samsun'u 19. yüzyılda diğer Karadeniz kentlerine göre ön plana çıkaran iki önemli gelişme vardır. Bu gelişmelerden ilki, 19. yüzyıl ile birlikte Karadeniz'in Avrupa'dan gelen buharlı gemi seferlerine açılmasıdır. 1830 yılı itibariyle Avusturya-Macaristan, İngiliz ve Fransız gemileri herhangi bir kısıtlama ile karşılaşmadan Karadeniz limanlarına gelmeye başlamışlardır. Bundan dolayı bu gelişme ile beraber başta Samsun olmak üzere Karadeniz'in diğer kentlerinin de ticaret kapasitesi artmıştır (Duman, 2010: 2).

Samsun'u önemli bir liman kenti yapan durumun temeli aslında 18. yüzyıla dayanmakta olup bu dönemde Rusya ile yapılan anlaşmalar önemlidir. Rusya, 1739 Belgrad Antlaşması ile sadece Osmanlı gemileriyle Karadeniz'de ticaret yapabilme hakkını elde etmiştir. Ancak daha önemli olan antlaşma 1774 yılında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'dır. Çünkü ilk yapılan antlaşmadan ticari olarak daha kapsamlı bir antlaşmadır. Bu antlaşma ile Rusya, sadece Osmanlı gemileri ile ticaret yapmakla kalmayıp kendi gemileri ile başka devletlerle de ticaret yapmaya başlamışlardı. Bu antlaşma Osmanlı için hem olumlu hem de olumsuz bir anlam ifade etmektedir. Olumlu anlamda, artık ticaret anlamında Karadeniz, Avrupa ticaretine açılması

bakımından önem arz etmekteyken; olumsuz olarak Osmanlı'nın Karadeniz üzerindeki egemenliği bitmesi bakımından bir dönüm noktasını ifade etmekteydi (Ekinci, 2013: 887).

Samsun'u ön plana çıkararak ikinci önemli gelişme ise, hem Samsun'da hem de çevresinde nitelikli tütün ekiminin yaygınlaşmaya başlamasıdır. Tütün o dönemde mısır ile beraber en fazla talep gören ürün konumundadır. Bundan dolayı bölgedeki tütün üretiminin artması beraberinde artan pazar hacmi Samsun'u önemli bir ticaret merkezi durumuna getirmiştir (Duman, 2010: 2). 1841 tarihinde İngiliz Konsolos Vekili Stevens'in yazdığı rapora göre, Samsun bu tarihlerde çok önemli yurt dışına mal satan bir iskele konumuna gelmiş ve bu rapora göre o yıl 97 gemi limana giriş yapmıştır (Çağlayan, 206: 283-287).

Samsun'un bu ekonomik gelişmesi beraberinde önemli bir değişimi beraberinde getirmiş ve aynı zamanda şehre doğru bir göç hareketi başlamasına neden olmuştur. Samsun'a 19. yüzyılda başlayan göçü açıklarken bunu iki gruba ayırmak daha uygundur. Bunlar serbest ve zorunlu göçtür. Serbest göç kişinin isteği ve arzusuyla gerçekleşen hiçbir etki altında kalmadan yaptığı bir hareket iken, zorunlu göç ise genellikle sıkıntılı bir durumdan kaçmayı veya gönderilmeyi içermektedir. Bu iki göç türüne bağlı olarak alınan göçler, Samsun'un 19. yüzyıldaki demografik yapısını ortaya çıkarmıştır.

Yukarıda sözü edilen gelişmelerle beraber Samsun'a kalifiye nüfus gelmeye başlamıştır. Bilhassa Trabzon, Ordu, İç Anadolu ve Ege yöresinden tüccarlar ve sanat konusunda uzman olan Rum ve Ermeni kesim kente göç etmişlerdir (Köse, 2012: 100). Samsun'da 1881 yılı öncesi Yahudi nüfusuna rastlanmazken, bu tarihten sonra kente beş erkek gelmiştir. 1890 yılında ise bu sayı kadın ve erkek olarak toplam 250'ye yükselmiştir. Bu artışın en önemli sebebi şüphesiz, şehrin ekonomik ve ticari gelişmesidir. Bu gelişmeler Samsun'a ticaret maksatlı Avrupalı tüccar, banker, sanayici ve yine Osmanlı topraklarında yaşayan diğer Yahudilerin gelmesini sağlamıştır (Yolalıcı, 1998: 31).

Samsun'da yabancı tüccarlar arasında 19. yüzyılın yarılılarından sonra İranlılar dikkat çekmekte ve oldukça dikkat çekici şekilde ticari faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni Samsun'un Amasya, Tokat ve Sivas ile bağlantıyı sağlayan önemli bir lojistik merkezi olmasıyla beraber, limana getirilen ticari malların Tebriz ve Bağdat'a kadar rahatça ulaştırabileceği bir yolun başlangıcını oluşturmasıdır (Köse, 2013: 169). Samsun'a olan bu göç hareketleri iktisadi gelişmelerle bağlantılı ve serbest göçlerdir.

Samsun'a en yoğun ve çeşitlilik bakımından en fazla göç veren ülkelerin başında Rusya gelmektedir. Rusya'dan gelen göçlerin türü, zorunluluktan dolayı olandır. Rusya bağlantılı

zorunlu göç, 1774 yılında başlayıp Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar çeşitli aralıklarla ve nedenlerle devam etmiştir. Bu göçmenler Balkanlar ve Kafkasya'dan Samsun'a doğru gelen kitlelerdir. 1774 yılından sonra Rusya, işgal ettiği topraklardaki insanları çeşitli nedenlerle göçe zorlayan bir politika izlemiş olup bu politikası çok yönlüdür. Bu politikanın ana ilkeleri, Rus olmayanların kimliklerini değiştirerek Ruslaştırmak, ellerindeki toprakları alarak yoksullaştırmak, sürgün etmek, katletmek, Hristiyan unsurlar ile beraber bu insanları bunaltmak şeklinde özetlenebilir (Erkan, 1993: 35-36). 1774 yılından başlayan Kafkas göçmen dalgasıyla beraber Samsun'un hem kırsal hem kent merkezinde bulunan Ermeni, Rum ve Türk demografik yapısının yanına Kafkas toplulukları da dâhil olmuştur (Gürcan, 2007:18). Rusya'nın Hazar Denizi, Kafkaslar ve Karadeniz kıyıları boyunca genişleme politikası izlemesi ve bunun sonucu oluşan bu Samsun'a göç dalgaları beş dönem içinde incelenmesi gerekmektedir.

1. Birinci dönem, 1774-1853 arası Küçük Kaynarca ile başlayan ve Kırım Savaşı'na kadar devam eden süreçtir. Bu dönemde özellikle Tatar-Nogay'lar topraklarından göçe zorlanmışlardır. Göçmenler Osmanlı topraklarını "Ak Toprak" olarak tanımlamışlar ve sultan-halifenin sancağının altında toplanma taleplerini defalarca dile getirmişlerdir. Aynı zamanda bu göç dalgası "dini ve milli" gerekçelerle başlamıştır (Yakut, 2015: 122).
2. İkinci dönem göç ise, Kırım Savaşı ve ardından 1859'da Şeyh Şamil'in teslim olmasıyla başlayan süreçtir. Bu iki olay sonucunda Rusya, Kırım ve Kafkasya'daki Türk ve Müslüman topluluklar üzerindeki hem dini hem de siyasi baskılarını daha da artırmıştır. Bu baskılar sonucunda, Kırım ve Kafkas'ta yaşayan halk, can, mal ve namus güvenliklerini korumak amacıyla Osmanlı hakimiyetindeki topraklara göç etmeyi tercih etmişlerdir (İpek, 1997: 156).
3. Üçüncü dönem göçler 1860'larda başlayıp 1869'a kadar devam eden Çerkeslerin Ruslar tarafından sürgün ettirilmesiyle olan zorunlu göçlerdir. Rus yayılcılığı sonucunda anavatanlarından sürgün edilen Çerkesler büyük bir göç hareketi sonucunda Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Çerkesler göç ederken hem ulaşım şartlarından ötürü hem de salgın hastalıktan ötürü önemli bir nüfusunu kaybetmiştir (Kaya, 2015: 141).
4. Dördüncü dönem göçler ise 1877-1878 (93 Harbi) ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemdeki göçlerdir. Osmanlı'nın savaşı kaybetmesinin ardından bu göç dalgası diğer göçlerden farklı bir kimliğe bürünmüştür. Çünkü 1877-78 göçleri önceki göçmenlerin çoğunluğu Karadeniz'in kuzey tarafındaki bölgede, Rusya'nın etnik kırımından kurtulmak maksadıyla halifeye sığınanlardan oluşmaktadır. Osmanlı'nın

burada aldığı rol hem bölgedeki büyük Müslüman Türk Devleti görüntüsünü uluslararası arenada korumak hem de dinini korumak isteyen göçmenlerin halifenin sancağı altında koruma isteklerini karşılamaktır (Paşaoğlu, 2013: 348-349). 1877-78 sonrası göçün önceki göçlerden farklı kitlesel bir göç hareketinin olmamasıdır. Bu göçler, önceki göçlerin devamı gibidir ve farklı yıllara dağılım göstermektedir. Uzun bir süreye yayılan ve sürekliliği, devamlılığı olan göçlerdir. Göçler bireysel değildir ve bazen bin kişiden, bazen ise yüz bin kişiden meydana gelmektedir (Erkan, 1993: 75).

Tablo 1. 1880 Yılında Samsun'daki Rus Topraklarından Gelen Mülteciler

	Samsun'da Karaya Çıkanlar	Samsun'a ya da Canik Sancağına Yerleşenler	Ankara'ya ya da Sivas'a Gönderilenler	Samsun'da Ölenler
Çerkezler-Abazalar (Kafkaslardan Gelen)	12.116	4.668	7.028	420
Rumeli'den Gelen Çerkezler	6.252	964	4.838	450
Tatarlar (Kafkaslar)	14.824	881	13.472	471
Gürcüler (Kafkaslar)	1.594	25	1.535	34
Batumlu Türkler	91		91	
Toplam	34.877	6.538	26.964	1.375

Kaynak: Karpat, 2019:168

Samsun'a geldiklerinde göçmenler, yaşadıkları beslenme ve temizlik eksikliği kaynaklı olumsuzluklara rağmen, ikametleri sağlandıktan sonra Samsun'un gelişmesi ve kalkınmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bilhassa tütün ekiciliği göçmenlerin ardından daha da artmıştır. Göçmenler, hem iş hem de sanattaki maharetleriyle Samsun ve çevresine yenilikler getirmiş aynı zamanda bölgenin sosyo-kültürel açıdan çeşitlenmesine neden olmuşlardır. Bu insanlar, bahçe ekip-dikmeden, gündelik yaşamdaki giyinişleri ve yemeklerin daha önceki yaşadıkları yerlerdeki kültürel öğeleri de Samsun'a taşımışlardır (Köse, 2012: 107).

5. Beşinci dönem göç ise Birinci Dünya Savaşı zamanında gerçekleşen göçlerdir. Samsun bu dönem sadece dış göç değil önemli bir oranda iç göç de almıştır. Çünkü bu dönemde Ruslar, Doğu Karadeniz'de başta Trabzon, Doğu Anadolu Bölge'sinde Erzurum, Kars ve çevresi olmak üzere pek çok yeri işgal etmişlerdir. Buradaki halkın büyük bir kısmı işgalden kurtulmak için yerlerini terk etmişlerdir. Bu terk etmenin amacı ırz ve namusunu korumak üzere ve henüz işgale uğramamış topraklara gitmek, göç etmektedir. Bu bağlamda bilhassa Acara, Artvin, Trabzon ve Giresun halkı, Samsun'a göç etmişlerdir (İpek, 1997: 157).

Milli Mücadele zamanında Samsun'un siyasi maksatlı bir göç akınına maruz kaldığı görülmektedir. İtilaf Devletleri'nin Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla ortaya koyduğu 7 ve 24. maddelerdeki amaçları; hem Pontus hem de Ermeni komitelerini harekete geçirip, buralarda karışıklık çıkararak, Doğu Anadolu'da bir Ermenistan, Karadeniz sahil kesiminde Batum-Sinop arasında kalan bölgede ise bir Pontus-Rum Devleti kurmaktır (Güner, 2006: 135). Bu durumun gerçekleştirilmesi ancak nüfus dengelerinin değiştirilmesiyle mümkündür. Rumlar, başta Yunanistan'ın ve İtilaf Devletlerinin desteğini alarak Samsun ve çevresindeki yerleşim yerlerinin nüfusunu kendi lehlerine çevirmek için Kafkaslar'dan bu bölgeye göç etmeye başlamışlardır. Buradaki amaç iki şekildedir; ilk olarak gelen nüfus ile Türklerin aleyhine nüfusun arttırılmak istenmesi, ikincisi ise kurulacak çeteler ile buradaki Türkleri bölgeden göç etmeye zorlamak ve İtilaf Devletlerinin buraya müdahalesini temin etmektir (Duman, 2010: 9). Bu çabalara rağmen Rumlar durumu kendi lehlerine çevirememişlerdir. Aynı zamanda bölge itibariyle nüfus üstünlüğünü ele geçirememiş ve Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasıyla da bu Rum hayalinin sonu gelmiştir.

Balkan Savaşları'nın ardından hem Bulgaristan hem de Yunanistan ile bir mübadele anlaşması yapılmıştır. Ancak daha anlaşma yapılmadan önce bu ülkeler arasında fiili bir nüfus değişimi yaşanmıştır. Bulgaristan ile 1913 yılında, Yunanistan ile 1914 yılında yapılan anlaşmalar çerçevesinde bir mübadele gerçekleşmiş, o dönemde de az sayıda dahi olsa Samsun'a bir göç olmuştur. Samsun'a Yunanistan'dan büyük göçmen akını 30 Ocak 1923 tarihinde iki ülke arasında imzalanan, mübadele anlaşması sonrası olmuştur. Nüfus mübadelesinin nedenleri iki şekilde değerlendirilebilir. İlk neden olarak Osmanlı içerisindeki Türk ve Rum halklarının karşılıklı güveninin önemli ölçüde azalması artık bir arada yaşamak fikrinin neredeyse olanaksız hale gelmesi söylenebilir. İkinci olarak ise Türk tarafının nüfusa olan önemli bir ihtiyacı belirtilebilir. Çünkü Balkan Savaşları, Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşları sonrasında önemli bir nüfus kaybedilmiştir. Ayrıca bu savaşlarla birlikte Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ortaya çıkan bulaşıcı hastalıklar yüzünden de pek çok kişi hayatlarını kaybetmişlerdir. Türkiye, Osmanlı'dan hem sayıca az hem de sağlıklı bir nüfus devralmıştır. Oysa oldukça geniş bir alana yayılan Anadolu toprakları için nüfus şarttır (Duman, 2010: 11-12). Samsun, gelen mübadillerin ikametleri için indirildikleri önemli iskelelerden birisidir. Samsun mübadiller için iskan yeri olmanın yanında, aynı zamanda diğer iç bölgelere gönderilecekler için de bir ihraç yeridir. Kayıtlara göre Samsun'a 31 Aralık 1923-Temmuz 1924 arasında 44.255 göçmen indirilmiştir (Duman, 2010: 21). Mübadiller gelirken yanlarında kültürel unsurları da getirmişlerdir. Mübadiller geldikleri bölgelerde kullandıkları tarım teknolojilerini, ev yapımında ve zanaatkarlık işlerindeki deneyimlerini ve bilgilerini aktararak

Anadolu'daki yerel halkın bilgi birikimini ileriye taşımışlardır. Örneğin dört tekerli ve iki atla çekilen yaylı arabaları muhacirler getirmiştir (İpek, 2012: 215).

Samsun'a yönelik önemli göç rotalarından birisi de Bulgaristan'dır. Bulgaristan göçleri 1877-78 (93 Harbi) sonunda, 1923-45 arası, 1945-1980 ve 1980 sonrası olmak üzere dört döneme ayırarak ele alınacaktır. 1877-78 arası göçlerde yukarı kısımda Kafkasya göçlerinden bahsedilmiştir ve Kafkasya ile beraber Balkanlardan ve özellikle Bulgaristan'dan Samsun'a yoğun bir göç akını olmuştur. Samsun'a o tarihte Bulgaristan'dan 17.000 göçmen gelmiş ve bunlardan 15.000'ini çeşitli illere gönderilmiştir. Geri kalanı için, göçmen komisyonu tarafından organize bir şekilde, şehir içinde kurulacak ikametgah yerlerine karar verilmiştir (Sarısakal, 2007: 49). 1923-1945 arasında Bulgaristan'dan Türkiye ile imzalanan ikamet sözleşmesi kapsamında yaklaşık 220 bin kişinin Türkiye'ye göç etmesi ile sonuçlanan göç hareketi gerçekleştirmiştir (Adıgüzel, 2020: 82). Samsun'a bu dönemde yıllık olarak ortalama bin civarında göçmen gelmiştir ve bu göçmenlerin büyük bir kısmını Bulgaristan'dan gelenler oluşturmuştur (Duman, 2010: 52-53).

1945-1980 arası göçler; Sovyetler ile beraber olan Bulgar yönetiminin, Türkiye'nin NATO üyeliğine karşın, Türk insanları üzerinden Türk yönetimini cezalandırma isteği neticesinde meydana gelmiştir. Bu cezalandırma "Bulgarlaştırma" ideolojisi nedeniyle Türklerin büyük bir baskı altına alınması ile başlamış ve ilk olarak Türkleri eğitim yoluyla tarihten silmeye çalışmışlardır. İkinci aşamada ise cezalandırma, ekonomik baskı olarak devam etmiştir. Bulgar yönetimi Türklerin üzerindeki vergiyi artırarak, onları ekonomik olarak yıpratmaya çalışmıştır. Türkiye ve Bulgaristan'ın 1968 yılında yaptıkları Yakın Akraba Göç Anlaşmasıyla Türklerin kendi rızasıyla göçünün önü açılmış ve bu göç 1979 yılına kadar devam etmiştir (Adıgüzel, 2020: 83). 1980 sonrası göçlerin nedeni ise Jivkov Hükümeti'nin uygulamış olduğu baskı ile Türklerin bir göçe zorlanmasıdır. Bu zorlama ile Türkiye'ye zorunlu ve yoğun bir göç akını olmuştur. Samsun'a olan göçler hem tren yoluyla hem de deniz yoluyla gerçekleşmiştir.

B-) Cumhuriyet Dönemi Göçler

Samsun'da, Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı döneminden kalan Tütün Merkezi ve Fabrikası, Ticaret Odası, banka, hastane ve oteller gibi hem sanayi hem ticari alanda faaliyet gösteren kurumların olduğu görülmektedir. Özellikle Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu illerindeki ve hatta İstanbul'da merkezleri ve ilişkileri olan birçok ticaret insanının ve firmaların yine Samsun'da Cumhuriyet Döneminde de faaliyetlerini sürdürmektedir. Samsun'da ekonomik hayattaki canlılığının en önemli kanıtlarından birisi global olarak iş yapan firmaların burada şubelerinin olmasıdır. Ancak Osmanlı'nın 19. yüzyıldan son dönemine kadar

Samsun'da olan hem meslek türleri hem esnaf sayısı bakımındaki zenginlik, Cumhuriyet ile yerini her iki alanda da daralma olarak gözükmemektedir. Samsun'da artık esnaf genellikle Müslüman ve Türk kimliğinin baskınlığı ile dikkat çekmektedir (Dığıroğlu, 2014: 226). Cumhuriyet ile beraber Samsun'un ön plana çıktığı alanlardan biri de tarımdır. Samsun'da üretilen buğday, mısır, fındık, çeltik ve şekerpancarı başlıca tarım ürünleridir. Aynı zamanda Bafra ve Çarşamba ovalarında da bu ürünlerin yanında sebze yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Samsun'u cazip kılan bir diğer özelliği ise bulunduğu konumdur. Kent, iç bölgelerde kalan kentleri kıyıya bağlayan ulaşım yollarının merkezinde kurulmuş olup geçmişten gelen liman vasfını da devam ettirmiştir. Kente tüm ulaşım ağ ve araçlarıyla gelmek mümkündür (Zeybek, 2006: 504).

1923'ten sonra şehrin altyapısını yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda, milli mücadele kumandanlarından olan Kazım İnanç Paşa'nın 1926-1930 yılları arasındaki valiliği dönemindeki yapmış olduğu çalışmalar önemlidir. Bunlar, Cumhuriyet Parkı'nın düzenlenmesi, elektrik ve su şebekelerinin kurulması, yolların tamiri gibi çalışmalardır. 1926 yılında Fransız rejisinin yönetiminde olan tütün fabrikası satın alınarak tek el idaresine devredilmiştir (Kuran, 1992: 122).

Samsun'un yukarıda sözü edilen olumlu yanlarının yanında olumsuz olan bazı tarafları da vardır. Bu hususlar yaşayanların kentten ayrılmalara neden olan ve aynı zamanda şehrin gelişmesini sekteye uğratan durumlardır. Bunların başında sağlıkla ilgili sorunlar gelmektedir. 19. yüzyıldan itibaren sıtma kentte büyük problemler yaratan bir hastalıktır. Çarşamba ve Bafra ovaları Samsun'a büyük bir gelir getirmesinin yanında, sıtma hastalığının da kaynağını oluşturmaktadır. Sağlık sorunlarına yol açan diğer bir hastalık ise frengidir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı dönemi ilçelerdeki hastanelerin doktorlarının askere alınmasından dolayı ölümler daha da artmıştır.

Kentin bir diğer önemli sorunu ise eğitimidir. Osmanlı Döneminde adı "orta mektep" olan daha sonra Cumhuriyet Döneminde adı orta öğretim okulu olan okul, merkezde ve Bafra İlçesi'nde bulunmaktadır. Ancak durumu iyi olmayan aileler çocuklarını bu okullara gönderemediğinden eğitimleri ilkokuldan sonra kesintiye uğramaktadır. Samsun'daki diğer bir sorun ise iskân problemidir. 1923 sonrası şehir başta mübadiller olmak üzere yoğun bir göç almış ve Bafra başta olmak üzere ilçelerde bu göçmenlere iskan edilecek yerlerde sıkıntı yaşanmıştır (Duman, 2017: 244-245). Samsun'da bu anlamda onun çeki gücünü azaltan; sağlık, eğitim ve iskân gibi Osmanlı'dan cumhuriyetin ilk yıllarına kadar süregelen birçok sorun da vardır. Demokrat Parti ile uygulamaya sokulan liberal ekonomi modeli devletçiliğin yerini almış ve sanayileşme ülke çapında hız kazanmıştır. Samsun bu kalkınma hamlesinden önemli

bir pay almıştır. 1950 sonrası Samsun'un Ankara, Rize ve Sinop ile ulaşımını sağlayan karayolları yapılmış ve 1954 yılında inşasına başlanan Samsun limanı 1960 yılında tamamlanmıştır. 1957 yılında Samsun Havaalanına kavuşmuş ve asıl önemli gelişmelerden birisi Samsun olarak 1969 yılında Milli Elektrik Sisteminin Kuzey Anadolu kısmına bağlanmış ve bununla sanayinin ihtiyaç duyduğu enerji sağlanmıştır (Kuran, 1992: 123).

Samsun, sanayileşmenin gelişmesi ile beraber hem ticaret hayatı canlanmış hem de kentteki sosyal yaşamda da bu gelişme etkilerini kısa zamanda hissettirmiştir. Tarımın makineleşmesiyle kırsal alanda işsiz kalan köylü kesim, şehirlere doğru yönelmiştir. Bölgedeki diğer illerden daha gelişmiş bir kent olan Samsun, çevre illerden hem eğitim hem de işe dayalı göçe maruz kalmıştır. Tabii bu göçlerin olumlu yanlarının yanında olumsuz sonuçları da olmuştur. Bunlar kentin düzgün kentleşmesinin önünde büyük bir engel olmanın yanında güvenlik, altyapı vb. gibi sorunları da beraberinde getirmiştir.

Samsun çevre illerden göç alan bir kent olmakla birlikte aynı zamanda göç veren de bir ildir. 1975'ten 2015 yılına kadar genel olarak Samsun ilinin verdiği göç miktarı, bazı dönemlerde bir dalgalanmalarla karşılaşılsa da hep alınan göçten fazla olmuştur. 1995-2000 dönemi ise, verilen göç miktarının en fazla olduğu dönemdir. Bu beş yıllık dönemde Samsun'un en fazla göç verdiği iller; İstanbul, Ankara Bursa, İzmir ve Ordu'dur. 1995-2000 arası Samsun'dan İstanbul'a 37.780, Ankara'ya 9.809, Bursa'ya 8.885, İzmir'e 3.438 ve Ordu'ya 3.365 göç vermiştir. Samsun'dan o dönem göç edenlerin göç etme nedenleri ve oranları şu şekildedir: İş arama/bulma amacıyla göçenlerin oranı %3,14; Evlilik nedeniyle göçlerin oranı %2,91; Eğitim nedeniyle göçenlerin oranı %2,49; Hanehalkı fertlerinden birine bağımlı göç oranı ise %2,21'dir.

Tablo 2. Samsun'un 2015-2019 Arasında En Fazla Göç Verdiği İller

	2015	2016	2017	2018	2019	Toplam
İstanbul	10.046	7.836	8.705	8.263	11.389	46.239
Ankara	4.582	3.443	4.016	3.890	4.122	20.053
Ordu	2.317	3.520	2.480	4.795	2.527	15.639
Bursa	2.056	2.041	2.005	1.645	1.948	9.695
Trabzon	1.413	1.557	1.486	2.821	1.446	8.723
Amasya	1.532	1.421	1.487	1.686	1.583	7.709
Tekirdağ	1.500	1.476	1.437	1.256	1.490	7.159
Tokat	1.271	1.154	1.009	1.287	1.094	5.815
İzmir	1.182	1.010	1.208	1.217	1.149	5.766
Kocaeli	1.176	1.022	1.091	1.144	1.236	5.669
Toplam:						129.467
Diğer İllere Olan Göç Toplamı:						92.332
2015-2019 Yılları Arasında Samsun'un Verdiği Toplam Göç Sayısı:						221.799

Kaynak: TÜİK, 2020

Samsun 1950'li yıllardan itibaren özellikle doğusundaki illerden göç almış ve 1970'li

yıllardan itibaren de en başta İstanbul olmak üzere batıdaki illere göç vermiştir. Bu göç olgusunu kademeli göç olarak açıklamak mümkündür. Özellikle Doğu Karadeniz’den gelen göçmenler Samsun’u bir durak veya bir sıçrama tahtası gibi görmektedir. Tıpkı köyden göç edenlerin ilk olarak ilçe merkezlerine ardından da il merkezlerine göç etmesi gibi, ilk olarak Samsun ve burada genellikle batıdaki büyük illere göç edilmektedir. Bu göç olgusu ancak ara kademelerde iş olanağı ortaya çıkarsa, göçmen nüfusun şehirde tutulabileceğini de göstermektedir.

Tablo 3. Samsun’un 2015-2019 Arasında En Fazla Göç Aldığı İller

	2015	2016	2017	2018	2019	Toplam
İstanbul	10.120	10.924	10.771	15.794	9.340	56.949
Ordu	3.279	2.649	3.651	3.117	4.395	17.091
Ankara	2.807	2.899	3.083	4.232	3.261	16.282
Trabzon	1.663	1.419	1.636	1.629	2.390	8.737
Amasya	1.380	1.526	1.522	1.670	1.535	7.633
Bursa	1.324	1.257	1.337	1.983	1.415	7.316
Tokat	1.277	1.252	1.416	1.513	1.294	6.752
Sinop	1.046	1.106	1.121	1.427	1.159	5.859
Giresun	1.024	955	999	1.114	1.270	5.362
Çorum	1.037	1.010	1.005	1.016	1.123	5.191
					Toplam:	137.172
					Diğer İllerden Gelen Göç Toplamı:	89.145
					2015-2019 Yılları Arasında Samsun’un Aldığı Toplam Göç Sayısı:	226.317

Kaynak: TÜİK, 2020.

Türkiye’nin her şehrinden göç alan ve göç veren Samsun’un, en fazla göç aldığı iller sırasıyla; İstanbul, Ordu, Ankara, Trabzon, Amasya, Bursa, Tokat, Sinop, Çorum, Giresun ve Sinop’tur. En çok göç verdiği iller ise sırasıyla İstanbul, Ankara, Ordu, Bursa, Trabzon, Amasya, Tekirdağ, Tokat, İzmir ve Kocaeli’dir (TÜİK, 2020). Bu durum, ülkemizde ulaşım altyapısının çok gelişmesine rağmen göç olayında halen mesafenin önemli olduğunu göstermektedir. Alınan göçlerde Samsun’un bütün sınır komşularının en başlarda yer alması da bunun en önemli göstergesidir.

Samsun’a yönelik son göç dalgası, Orta Doğu kaynaklı olan ve içlerinde Iraklıların daha ağırlıklı olduğu göçlerdir. Irak’tan gelen göçler bölgedeki terör örgütlerinden kaçan insanlardan oluşmaktadır. Özellikle Kuzey Irak bölgesinde öncesinde PKK varlıklarının olduğu yerlere daha sonra IŞİD’in girmesi Irak’taki insanların bu bölgelerden kaçmasına neden olmuştur. Bu göçmen sayısı ile ilgili verilen son bilgi 2018 yılında olup, yaklaşık 20 bin Irak kökenli vatandaş Samsun’da yaşamaktadır (Samsun Haber, 2020). Diğer Orta Doğu bağlantılı göç ise 2011 yılında Suriye’de başlayan olaylardan kaynaklı olan Suriyeli göçleridir. 2019 yılında Göç

İdaresi Genel Müdürlüğü'nün açıklamalarına göre 5.725 Suriyeli Samsun'da yaşamlarına devam etmektedir. Samsun'da son yıllarda özellikle çalışmak için gelen Afganistan'dan insanlar da bulunmaktadır. 2018 yılında açıklanan sayılara göre Samsun'da 750 Afganistan kökenli vatandaş ikametgâh etmektedir (Samsun Gazetesi, 2020).

Sonuç

Göç, insanın bir yerden başka bir yere olan hareketi sonucunda meydana gelmektedir. Bu yer değişikliğinin süresi önemli değildir. Gerçekleştirilen göç hareketi; ekonomik, siyasi, sosyal veya coğrafi gibi farklı nedenlerle gerçekleşmektedir. Bundan dolayı göçler üzerine yapılan çalışmalar aslında interdisipliner çalışmalardır. Sosyoloji, tarih, coğrafya, ekonomi vb. gibi farklı alanları da içermektedir. Bu bilim alanları göç olgusunun farklı yönleriyle ilgilenmekte ve ele aldıkları konuları kendi bilimsel perspektiflerinden katkı vermektedirler. Göç teorileri de yapılan göçleri inceler ve bu eylemin altında yatan nedenleri araştırır. Göçmenler göç yolculuklarında nasıl yer değiştirmişlerse veya göç yönleri nasıl değişmişse de göç teorileri de sabit kalmayıp sürekli değişmektedir.

Göç teorilerini incelerken birden fazla teori olduğu görülmekle birlikte hepsinde ortak olan şey kökeninde ekonominin yatmasıdır. Ravenstein göçün mesafe ile direkt bağlantılı olduğunu, insanların ekonomik anlamda çekici gelen ve imkanların fazla olduğu yerlere gittiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda göç edilecek yerin mesafesinin uzunluğunun, sosyal ve ekonomik imkanların, ulaşımın kolaylığı gibi faktörlerin göçmenlerin kararlarında önemli etkenler olduğundan da söz etmektedir. 19. yüzyılda Samsun'daki duruma bakacak olursak; bu varsayımları karşıladığını görmekteyiz. Zorunlu göçler dışında Samsun'da meydana gelen göçlerin temelinde şehrin ekonomik anlamda yükselişe geçmesi olup, bu dönemde göç edenlerin, ekonomik anlamda hem ticaret için hem de iş için gelenler olduğu görülmektedir. Anadolu içinden gelen Rum, Ermeni vatandaşlar ile Doğu Karadeniz'den gelen hem Türk hem İranlı göçmenler, kentin her anlamda daha da zenginleşmesine katkı sağlamışlardır. Samsun Limanı'nın da bu büyümeye katkısı yadsınamaz. Aynı zamanda nitelikli üretimiyle tütün, şehrin uzun süre marka üretim ürünü olmuştur. Bu göçler yine günümüze kadar bazen yoğun bazense daha az olarak gerçekleşmiş, ancak hiçbir zaman bitmemiştir. Özellikle Cumhuriyet ile birlikte ve 1950'li yıllarda Samsun'daki kentleşme hamlesiyle bu göçler daha da artmıştır.

Göçlerle ilgili diğer bir yaklaşım ise 1970'lerde ortaya çıkan ve tarihsel-yapısalcı yaklaşımdır. Temellerini Marksist teoriden alan bu yaklaşım temelinde, başta Wallerstein gibi tarihselci teorisyenler, diğer yaklaşımlardan farklı olarak göçün bir modernleşme sürecinden geçtiğini ve şekillendiğini varsayarak göçü, kültürel ve tarihsel farklılıklar içerisinde

incelemişlerdir. Göçmenlerin gelişmemiş ülkelere doğru yönlendirildiğini savlayan ve aynı zamanda gerçekleşen göçleri bir kapitalist sistemin adeta bir çıktısı olarak gören bu bakış açısıdır. Samsun'da bu tarz göç türü özellikle son yıllarda meydana gelmiştir. Özellikle Afganistan'dan gelen göçler bu göçlere örnektir. Aynı zamanda gelen mülteciler Samsun'da sermayedarlar için ucuz emek hareketi olarak görülmektedir.

Göç sistemleri teorisinde ise hem akışın amaçlarının sorgulanması hem de söz konusu yerler arasındaki bütün bağlantıların araştırılması anlamına gelmektedir. Bu bağlantılar “devletlerin birbirleriyle ilişkileri, karşılaştırmalar, kitle kültürü bağlantıları, aile ve toplumsal ağlar” olarak sınıflandırılabilir. Bu teori ile göç hareketlerinin genellikle veren ve alan ülke arasında sömürgecilik, siyasal etkileşim, ticaret, yatırım veya kültürel bağlarla dayanan ve önceden var olan bağlantılar üzerinden çıktığını ileri sürmektedir. Bu göçler Samsun'un 19.yüzyıldan itibaren günümüze kadar süren farklı göçmen akınlarında gördüğümüz türden bir göçtür. Rusya kaynaklı göçlerin nedeni, genellikle daha önceleri Osmanlı toprağında olan insanların tekrar Osmanlı topraklarında olmayı istemesi sonucunda bu topraklara geri dönmeleridir. Yunanistan ve Bulgaristan üzerinden olan hem gönüllü hem zorunlu göçler de yine Osmanlı toprağında olan insanların başka devlet altında yaşamamak istemesine ve farklı nedenlere dayalı olup bu kapsamda Samsun'a doğru yönelmiştir.

Böylece Samsun'a olan göçlerin, göç teorilerince açıklanan her tür teoriyi karşılayan bir zenginliğe sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde ekonomik olarak gelişen Samsun, gelişmeler neticesinde çokkültürlü bir yapıya da sahip olmuştur. Bu çokkültürlülük uzunca bir süre kentin ekonomik, kültürel vb. alanlarda gelişmesine de olanak sağlamıştır. Ancak hem Osmanlı'nın yıkılma süreci hem de Milli Mücadele Dönemi ile beraber bu yapı zarar görmüştür. Göçmenler Cumhuriyet ile beraber Samsun'u önemli bir merkez olarak görerek ve çeşitli yerlerden göç etmişlerdir. Göçler şu anki Samsun kent kimliğinin oluşumunda önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışma ile daha önce yapılan ve kısıtlı zamanları ele alan çalışmaların aksine, daha kapsamlı bir zamanda diliminde ve belli bir sırayla, nedenlerine de dayalı olarak göçün Samsun'a olan etkileri ortaya konulmuştur.

Kaynakça

- Abadan Unat, N. (2002). Bitmeyen Göç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Adıgüzel, Y. (2020). Göç Sosyolojisi. Ankara: Nobel Yayınları.
Akalin, A. (2018). Açık, Döner, Mühürlü Kapılar: 20. Yüzyılda Batı/Doğu Ekseninde Emek Göçünün Seyri. S. G. I. Öner ve N. A. Şirin Öner.(der.) Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar. (ss. 89-106), İstanbul: İletişim Yayınları.
Behar, C. (2003). Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu. Cilt 2, Ankara.

- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (17), 67-91.
- Çağlayan, K. T. (2006). İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre 1841 Yılında Samsun ve Çevresinde Ticaret. C. Yılmaz (ed), Geçmişten Geleceğe Samsun 1.Kitap. (ss. 283-298). Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (24), 129-142.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dıñoğlu, F. (2014). Samsun'da Sanayi, Ticaret ve Hizmet Sektörleri (1923-1950). O. Köse. (ed.), Gelenekten Moderniteye (1923-1950). (s. 203-229). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Duman, Ö. (2010). Rumeli'den Samsun'a Göç. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Duman, Ö. (2017). Meşrutiyet'ten "Beyaz Devrim"e Canik-Samsun'da Seçimler ve Siyaset (1877-1950) Cilt:1. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Ekinci, İ. (2013), Karadeniz'de Ticari Değişim ve Büyük Ticaret Gemisi Yaptırma Çabaları (1750-1850). O. Köse (Ed.), Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik (s. 885-905). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Erbaş, H. (2019). Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Erkan, S. (1993). Kırım Kafkasya ve Doğu Anadolu Göçleri (1878-1908). Basılmamış Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Güner, Z. (2006). "Milli Mücadele Başlarken Samsun ve Havalisinde Pontus Faaliyetleri". Editör: Doç. Dr. Cevdet Yılmaz. Geçmişten Geleceğe Samsun 1.Kitap. (s. 135-148). Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gürcan, H. (2007). Samsun Folkloru. Samsun: Anadolu Folklor Vakfı Samsun Grubu Kültür Yayınları.
- İpek, N. (2012). Selanik'ten Samsun'a Mübadiller. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- İpek, N. (1997). Canik Sancağının Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10 (1), 151-166.
- Karpat, K. (2019). Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler. Çeviren: Bahar Tırnakçı, 4. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaya, A. (2015). Türkiye'de Çerkesler. M. M. Erdoğan ve A. Kaya. (der.). Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler. (s. 135-151). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Köse, O. (2014). Giriş. O. Köse (Ed.), Gelenekten Moderniteye (1923-1950). (s. 1-9). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Köse, O. (2013). 19. Yüzyılda Samsun'da İran Misyonu: Tüccarlar, Konsolosluk ve Hüseyiniye (Acem) Tekkesi". O. Köse (Ed.), Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik Cilt:1. (s. 165-177). Samsun:Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Köse, O. (2012). Canik'in Osmanlılara Geçışı ve Canik'te İktisadi Hayat. C. Yılmaz (Ed.), İlkçağdan Cumhuriyete Canik. (s. 79-116). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kuran, E. (1992). Cumhuriyet Döneminde Samsun'un Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Gelişmesi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7 (1), 125-129.
- Özcan, E. D. (2017). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. İş ve Hayat, 2 (4), 183-215.
- Özdal, B. (2018). Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye. Bursa: Dora Basım Dağıtım.
- Özdemir, M. (2008). Türkiye'de İçgöç Olgusu, Nedenleri ve Çorlu Örneği. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Paşaoğlu, D. D. (2013). Muhacir Komisyonu Maruzatı'na göre (1877-1878) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskanı. History Studies, 5(2), A Tribute to Prof. Dr. Halil İnalçık, March.
- Samsun Gazetesi (2020). Samsun'da Mülteciler İçin Önemli Karar, <https://www.samsungazetesi.com/arsivsamsun-haber/samsun-da-multeciler-icin-onemli-karar-h1078215.html>, Erişim Tarihi: 10.10.2020.
- Samsun Haber (2020). Samsun'daki Mülteci Sayısı Açıklandı, <https://www.samsunhaber.com/samsun-haber/samsun-daki-multeci-sayisi-aciklandi-h42219.html>, Erişim Tarihi: 10.10.2020.
- Sarısakal, B. (2007). Belge ve Tanıklarla Samsun'da Mübadele. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Sert, D. Ş. (2018). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. S. G. I. Öner ve N. A. Şirin Öner (der.), Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar. (s. 29-47), İstanbul: İletişim Yayınları.

- TÜİK (2020). 2020 Göç İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>, Erişim Tarihi: 11.10.2020
- Yakut, K. (2015). Kırım Tatarları ve Nogayların Osmanlı İmparatorluğu'na Göçleri (1783-1922). M. Erdoğan ve A. Kaya (der.) Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler. (s. 121-132). M, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yalçın, C. (2004). Göç Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yılmaz, N. (2008). Hemşehri Kimliği. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Yolalıcı, M. E. (1998). XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Zeybek, H. İ. (2006). Sosyo-Ekonomik Kriterlere Göre Samsun İlinin Karadeniz Coğrafi Bölgesi ve Türkiye'deki Yeri. C. Yılmaz (Ed.), Geçmişten Geleceğe Samsun 1. Kitap. (s. 503-519). Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

TARİHİ VE KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDA YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ: TEKKEKÖY BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Bünyamin AKBULUT*

Özet

Bu çalışmada, tarihi ve kültürel mirasın korunması hususunda belediyelerin nasıl bir rol üstlendiklerini, kurumsal yapılanma ve işleyişini, bu alanda yürüttükleri faaliyetler Tekkeköy Belediyesi örneği üzerinden incelenmiştir. Bu kapsamda, Tekkeköy İlçesi ölçeğinde bölgenin tarihi ve kültürel varlıklarının korunmasında belediyenin yaklaşımını değerlendirmek amacıyla yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak Tekkeköy Belediyesi'nin; Plan ve Proje Müdürlüğü, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Çevre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü yetkilileri ile mülakatlar yapılmıştır. Ayrıca Tekkeköy Belediyesi'nin faaliyet raporları ve stratejik planları bu çerçevede değerlendirilmiştir. Çalışmada Tekkeköy ilçesinin seçilmesinin nedeni Tekkeköy'ün eski çağlardan itibaren önemli yerleşim alanlarından biri olması nedeniyle çeşitli kültürel ve tarihi mirasa sahip olması ve son yıllarda bu kültürel ve tarihi mirasın keşfedilmesine yönelik çalışmaların artmasıdır. Hazırlanan bu çalışmada ilk olarak Tekkeköy ilçesinin tarihi, çeşitli periyodik dönemlere ayrılarak incelenmiş ve bölgede bulunan tarihi ve kültürel varlıklara değinilmiştir. Daha sonra Tekkeköy Belediyesi tarafından yürütülen, tarihi ve kültürel varlıkların korunmasına ilişkin faaliyetlerden örnekler verilmiştir. Ayrıca yapılan araştırma neticesinde Tekkeköy Belediyesi'nin tarihi ve kültürel mirasın korunmasında çeşitli çalışmalarda bulunduğu fakat yeterli düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında son olarak yerel yönetimlerin, tarihi ve kültürel mirasın koruma hususunda yerel politika önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarihi ve Kültürel Miras, Yerel Yönetimler, Yerel Politikalar, Kültür, Tekkeköy

THE ROLE OF LOCAL GOVERNMENT IN THE PRESERVATION OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE: A SAMPLE OF TEKKEKÖY MUNICIPALITY

Abstract

In this study, the role of municipalities in the protection of historical and cultural heritage, corporate structure and functioning, and the activities they carry out in this field have been examined through the example of Tekkeköy Municipality. In this context, interviews were conducted with the officials of Tekkeköy Municipality; Plan and Project Directorate, Directorate of Culture and Social Affairs, Environmental Protection and Control Directorate using semi-structured interview technique in order to evaluate the municipality's approach to the protection of the historical and cultural assets of the region at the scale of Tekkeköy District. In addition, Tekkeköy Municipality's annual reports and strategic plans have been evaluated within this framework. The reason for the selection of Tekkeköy district in the study is that Tekkeköy has a diverse cultural and historical heritage due to the fact that it has been one of the important residential areas since ancient times, and in recent years there has been an increase in efforts to explore this cultural and historical heritage. In this study, the history of Tekkeköy district has been examined by dividing it into various periodical periods and the historical and cultural assets found in the region have been mentioned for the first time. Then, examples of activities related to the protection of historical and cultural assets carried out by Tekkeköy Municipality are given. In addition, as a result of the research, it was concluded that Tekkeköy Municipality is engaged in various studies in the protection of historical and cultural heritage, but it is not at an adequate level. As part of the research, finally, local governments made local policy recommendations on the protection of historical and cultural heritage.

Keywords: Historical and Cultural Heritage, Local Governments, Local Policies, Culture, Tekkeköy

Giriş

Türkiye içerisinde bulunduğu coğrafya itibariyle zengin bir kültürel ve tarihsel çeşitliliğin merkezinde yer almaktadır. Bu zenginliğin korunması ve geleceğe aktarımı ise uygulanacak

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Bnymnakbulut@gmail.com.

doğru politikalar ile mümkündür. Kültürel ve tarihi mirasın keşfedilmesi, korunması ve tanıtılmasında merkezi yönetimin yanında yerel yönetimlerin de yapmış oldukları çalışmalar önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada tarihi ve kültürel mirasın korunmasında yerel yönetimlerin konuyla ilgili yaklaşımı Tekkeköy Belediyesi örneği üzerinden değerlendirilmiştir.

Kentlerin içerisinde barındırdığı tarihi ve kültürel miras, kent kimliğinin oluşmasında önemli etkisi bulunmaktadır. Kentte bulunan tarihi ve kültürel yapıların korunması aynı zamanda kentin kimliğinin korunması anlamına gelmektedir. Belediyelerin yapmış olduğu çalışmaların son yıllarda arttığı görülmektedir. Ancak ülkemizde bulunan tarihi ve kültürel miraslar göz önüne alındığında bu çalışmaların yeterli olup olmadığı tartışma konusudur. Aynı zamanda belediye yönetimlerinin bu konuya ilişkin bakış açıları ve farkındalık düzeyleri birbirlerinden farklı olacağı için faaliyet düzeyleri de farklılık gösterebilmektedir. Buna paralel olarak toplumun, tarihi ve kültürel mirasın korunması hususunda bilinç ve farkındalık düzeyleri belediyelerin konuyla ilgili faaliyetlerini etkileyebilmektedir.

Tarihsel Gelişim Sürecinde Tekkeköy

Tekkeköy ilçesinin tarihi hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında ilçenin tarihinin oldukça eski dönemlere dayandığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Tekkeköy ilçesinin tarihi çeşitli periyodik dönemlere ayrılarak kısaca ele alınacaktır.

Antik Dönem

Tekkeköy, içerisinde bulunduğu coğrafyadan kaynaklı olarak mağara yerleşim alanları açısından önemli bir Karadeniz ilçesidir. İlçedeki mağaralarda yapılan kazı çalışmaları sonucunda üst katmanında Hitit, alt katmanında Bakır Çağı dönemlerine ait bazı kültür kalıntılara ulaşılmıştır. Tekkeköy ilçesinin güneyinde bulunan Tekkeköy Mağaraları'nın M.Ö. 10.000 ile 60.000 yıllık bir tarihinin olduğu düşünülmektedir. Köy mezarlarının içerisinde çeşitli tunç ve bakır eşyalar ile taş ok uçlarının bulunması geçmişte burada yaşamış olan uygarlıkların ileri bir tekniğe sahip olduklarının kanıtı niteliğindedir (Tekkeköy Kültür Rehberi, 2021: 2). Samsun iline bağlı Tekkeköy ilçe ve çevresi günümüzdeki antik çağda Amisos kentinin alanında yer almaktadır. Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait yeraltı ve yerüstü kaya mezarları ve bu mezarlardaki farklı gömü çeşitleri Tekkeköy'ün antik çağdaki kültürel zenginliğini yansıtmaktadır (Erler vd., 2018: 81).

Tekkeköy ilçesinde yer alan Tekkeköy Mağaraları, insanlık tarihi açısından en önemli yerleşim yerlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bölgede Eski Taş Çağı'na ait ok ve mızrak

uçları ile baltalar, kesici ve kazıyıcı aletler ortaya çıkarılmıştır. Eski Taş Çağı'na ait aletlerinin yanında Tunç Çağı'na ait çömlek, bilezik, küpe ve iğne gibi gereçler de bulunmuştur. Çınarcık Vadisi ile Fındıcak Vadisi'nin birleştiği noktada yer alan Delikli Kaya olarak adlandırılan bölgedeki basamakların incelenmesi sonucunda burada Frig Kalesi'nin olduğu anlaşılmıştır. Vadide yapılan araştırmalar sonucunda Orta Taş Çağı, Eski Tunç Çağı ve Hititler'e ait birçok bulgu tespit edilmiştir (Tekkeköy Belediyesi Tanıtım, 2021: 15).

Osmanlı Dönemi ve Öncesi

Tekkeköy ilçesi M.Ö. 3.yy'da Pontus Devleti, sonrasında Bizans ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir. Daha sonra 1399 yılında Tekkeköy, Osmanlı hâkimiyetine girmiş olup 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Kubatoğulları'nın eline geçmiştir. 1419 yılında Çelebi Mehmet tarafından Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. İlçenin adı 1250 ile 1330 tarihleri arasında bölgede yaşayan Şeyh Yusuf Zeynüddin'in burada bir tekke kurmasından sonra tekke çevresi kasaba haline gelmiştir. İlçenin ismi buradan gelmektedir. (Tekkeköy Belediyesi Tanıtım, 2021: 17). Osmanlı döneminde buranın bir tür maden kasabası olduğu ve adının da aslında Maden Kabı olarak bilindiği söylenmektedir. Bu dönemde madenlerde çalışan Müslüman madenciler için bir tekke yaptırıldığı belirtilmektedir (Erler ve Bayraktar, 2018: 6). Tekkeköy'de Osmanlı Devleti dönemi ve öncesinde yapılmış birçok önemli tarihi ve kültürel varlıklar günümüze kadar ulaşmıştır. Özellikle ilçede yer alan köprü ve tren istasyonun yanı sıra kiliseler, çeşmeler, değirmenler, camiler, evler, ambarlar, serenderler gibi yapılar bu döneme ait özel mimari eserlerden bazılarıdır.

Tekkeköy ilçesinde günümüze ulaşan tarihi dört adet çeşme bulunmaktadır. Bunlar; Bakacak Köyü'nde, Büyüklü Mahallesi Fırıncıoğlu Sokak'ta Başköy Kazancılı mevkiinde ve Çırakman Köyü Kobak mevkiinde yer almaktadır (Erler ve Bayraktar, 2018: 7). Ayrıca ilçede çeşitli kiliseler de mevcuttur. Altınkaya Kilisesi, Antyeri Kilisesi, Ak Kilisesi gibi kiliselerin yanında sonradan kiliseden camiye çevrilmiş olan Çınaralan Kilise Camii, Çimenli Kilise Camii, Karaperçin Kilise Cami gibi tarihi yapılar yer almaktadır. İlçede bu dönemde yapılmış tarihi nitelikteki camilere bakıldığında Çayırçökek Köyü Merkez Camii, Sarıyurt Köyü Eski Camii, Yeşildere Köyü Camii, Balcalı Ahşap Camii, Tekkeköy Merkez Camii gibi camiler bulunmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası

Türkiye'de 1923 yılından itibaren Cumhuriyet ilan edilmiş ve Osmanlı Devleti'nin idari yapısı zamanla değiştirilerek Cumhuriyete dönüş sağlanmıştır. Bu çerçevede iller, ilçeler,

nahiyeler(bucaklar) ve köyler şeklinde bir yapılanmaya gidilmiştir. Osmanlı Dönemi'ndeki eyalet, sancak, müstakil sancak ve liva gibi idari birimler uygulamadan kaldırılmıştır. Bu dönemde Tekkeköy merkezi ve diğer birimler birer köy olarak Samsun merkeze bağlanmıştır. Ancak Çarşamba'ya yakın köyler Tekkeköy'e bağlı kalmışlardır. 1945 yılında Samsun merkeze bağlı bulunan Aşağı ve Yukarı Çınık köyleri Çarşamba'ya bağlı Gökçeler ve Büyüklü köyleri arasında sınır düzeltmeleri yapılarak Tekkeköy'e bağlanmıştır (Erler ve İşlek, 2018: 4).

Osmanlı döneminde burada bulunan Türk ve Rum halkı birlikte barış içinde yaşamıştır. Fakat I. Dünya Savaşı esnasında bu barış bozulmuştur. Bölgede yaşayan Türk ve Rum halklarından başka Doğu Karadeniz'den göçler sonucunda buraya yerleşmiş Laz, Gürcü ve Çerkezler de bulunmaktadır. I. Dünya Savaşı sonucunda imzalanan Lozan antlaşmasıyla Tekkeköy'deki Rum halkı ile Batı Trakya Türkleri yer değiştirilmiştir. Günümüzde ilçedeki farklı kültürler Tekkeköy'ün kültürel zenginliği yansıtmaktadır (Tekkeköy Kültür Rehberi, 2021: 4).

Tekkeköy 19 Haziran 1987'de 3392 sayılı kanun ile ilçe statüsüne kavuşmuştur. 2012 tarihinde 6360 sayılı kanunun resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmesiyle birlikte Samsun'un mülki sınırları içerisinde yer alan ilçelerindeki köy ve beldelerin statüleri kaldırılmıştır. Yapılan düzenlemeler sonucunda Tekkeköy ilçesinde bugün 62 mahalle yer almaktadır (Erler vd., 2018: 47). Daha sonra Samsun'un Canik ilçesindeki Fındıcak Mahallesi, Tekkeköy ilçesine dâhil edilmesiyle Tekkeköy'e bağlı mahalle sayısı 63'e yükselmiştir (www.haberturk.com, Erişim Tarihi: 18.08.2021).

Tarihi ve Kültürel Mirasın Korunmasında Belediyelerin Sorumluluğu

Tarihi ve kültürel mirasın koruma eğiliminin tarihsel sürecine bakıldığında 19. yüzyıldan itibaren ülkemizde görülmeye başlanmıştır. Dünyada meydana gelen modernizm eğilimi ve Sanayi Devrimi çeşitli değişimleri de beraberinde getirmiştir. 1840'lı yıllardan itibaren Osmanlı Devleti'nde çeşitli değişimler meydana gelmiştir. (Tekeli, 1998: 179). Bugün kentlerimizde bulunan tarihi ve kültürel miraslar nesilden nesile aktararak toplumsal alanda kendisini yeniden şekillendirmektedir (Erzen, 2017: 117).

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde kentlerdeki Kadı yönetiminde gelişen bir kentsel düzenin varlığı söz konusudur. Kentsel düzenlemelerde mimarbaşı ve muhtesibin gözetimindeki vakıfların sağladığı hizmetler önemli bir yere sahiptir. Bu gibi gelişmeler sonucunda 1855 yılında İstanbul'da ilk belediye birimi olan "Şehremaneti" kurulmuştur (Tekeli, 1998: 180). Cumhuriyetin ilanıyla birlikte ülkemizde koruma eğilimi, özellikle

arkeoloji alanında yapılan çalışmalar sonucunda artmaya başlamıştır. Yeni kurulan Cumhuriyet, tüm tarihi ve kültürel değerleri ülkenin değerleri olarak benimsemiştir. Toplum ile yaşanan yer arasındaki bağları güçlendiren önemli araçlardan biri de toplumun kültürel değerlerdir (Koçak ve Can, 2018: 154). Tarihi, kültürel ve anıtsal değer taşıyan varlıkların imar planları ile koruma anlayışı farklı bir boyut kazanmıştır. Koruma eğilimi 1930'lardan itibaren hızlanmaya başlamıştır. Tarihi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik yasal düzenlemelere bakıldığında bu eğilimin 1934'te 2722 sayılı Belediyeler İstimlak Kanunu ve 1935'de 2763 sayılı Belediyeler İmar Heyeti'nin kuruluşuna ilişkin kanunların yürürlüğe girmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır (Tekeli, 1998: 182-83).

Kentleşmenin hızlandığı 1950'li yıllarda tarihi yapı ve eserlere yönelik koruma anlayışı önem kazanmıştır. 1951'de yürürlüğe giren 5805 sayılı yasa ile Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kurulmuştur. Bu yasayla imar faaliyetlerinde esnasında meydana gelebilecek tarihi varlıklara yönelik sorunları çözüme kavuşturmak ve bu eserlerin korunmalarını denetlemek amaçlanmıştır (Çelik ve Yazgan, 2007: 5). 1961 Anayasası'nın 50. Maddesinde yer alan "Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtların korunmasını sağlar" ifadesi tarihi ve kültürel mirasın ilk defa anayasal düzlemde ele alındığının kanıtıdır (Kili ve Gözübüyük, 2000: 187).

1983'te 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle belediyelere, topluma ait tarihi ve kültürel varlıkların korunması için sorumluluk yüklenmiştir. Ayrıca tarihsel yapıların korunması, gelecek kuşaklara aktarılmasıyla ilgili bazı kısıtlayıcı düzenlemelere de yer verilmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile tarihi ve kültürel mirasın korunmasıyla ilgili belediyelere yönelik teşvik edici hükümlerin yeterince yer almadığı görülmektedir (Can ve Koçak, 2018: 155). Kültürel bağlamda yerleşme eğilimi, 2004'te Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanunu'ndaki 5226 sayılı yasayla değişikliğe uğrayarak "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Yardım Sağlanması ve Katkı Payı" başlığıyla yeni bir düzenleme getirilmiştir. Belediyeler açısından toplumun tarihi ve kültürel mirasının değerlendirme ve korumaya yönelik bir finansman kaynağı oluşturulmuştur (Anadolu Üniversitesi Yayını: 11).

Tekkeköy Belediyesi'nin Tarihi ve Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Faaliyetleri

Çalışmanın bu bölümünde, Tekkeköy Belediyesi'nin tarihi ve kültürel mirasın korunmasında yaptığı restorasyon ve projelerinden örnekler verilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda belediyenin mevcut projeleri ve yapılması öngörülen projelerine değinilmiştir.

Tekkeköy Mağaraları (Arkeoloji Vadisi)

Vadi içinde ekilen alanlarda seramiklerin bulunması ile birlikte bölgede arkeolojik bir kazı planlanmış ve Türk Tarih Kurumu'nun katkılarıyla ilk çalışmalar 1941'de İ. Kılıç Kökten başkanlığındaki, Tahsin Özgüç ve Nimet Özgüç'ten oluşan bir grup tarafından Fındıcak ve Çınarlık Derelerinin sulandığı vadi boyunca belirlenen alanlarda gerçekleştirilmiştir (Erler vd., 2018: 60). Tekkeköy mağaralarının içerisinde yer aldığı bölge 1977 yılında sit alanı ilan edilmiştir. Tekkeköy belediyesi tarafından yapılan restorasyon çalışmaları sonucu mağaralar 2013 yılında ziyaretçilere açılmıştır.

Resim 1. Restorasyon Öncesi Mağaralar, (Tekkeköy, 2021)

Resim 2. Restorasyon Sonrası Mağaralar, (Tekkeköy,2021)

Resim 3. Tekkeköy İmitasyon Müzesi(Tekkeköy, 2021)

Tekkeköy Mağaraları içerisinde yer aldığı Arkeoloji Vadisi alanında tescillenmiş üç eski Rum evlerinden birinin restorasyonu sonucunda bir müze oluşturulmuştur. Müzede mağara ve çevresinde bulunan malzemeler ile mağaralarda yapılan kazılarda bulunan çanak, çömlek parçalarıyla çeşitli heykeller sergilenmektedir. Müze, Türkiye'de kurulan ilk imitasyon müzesi olma özelliğine sahiptir. Müzede sergilenen eşyaların tümü bu bölgede bulunan eserlerin özel olarak birebir aynısı olan imitasyon ürünleridir (Tekkeköy Kültür Rehberi, 2021: 33). Tekkeköy'de yer alan bu imitasyon müzesi 2014 yılında ziyaretçilere açılmıştır.

Tekkeköy Gar İstasyonu

Tekkeköy Belediyesi tarafından Devlet Demir Yolları'na ait tarihi gar binası aslına uygun olarak restore edilerek hizmetine açılmıştır. 1920'li yıllara ait bu yapının restorasyon çalışmaları Tekkeköy Belediyesi tarafından 2019 yılında tamamlanmıştır. Çalışmalar sonucunda kentin kimliğini yansıtan kent müzesi de açılmıştır.

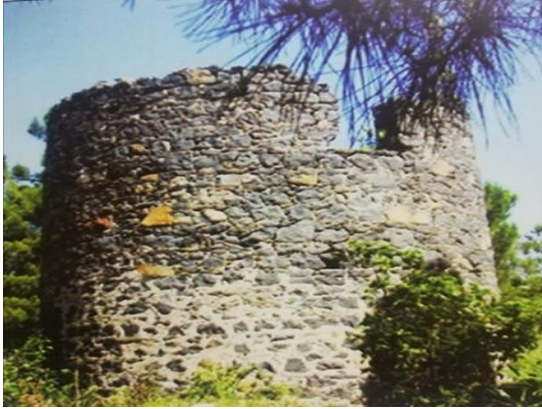
Resim 4. Gar İstasyonu Restorasyon Öncesi
(Tekkeköy,2021)

Resim 5. Gar İstasyonu Restorasyon Sonrası
(Tekkeköy,2021)

Yel Değirmeni

Çırakman Köyü'nde bulunan yel değirmeninin bölgede 1905'te Rusya'ya çalışmak için giden Rum halkı tarafından yapıldığı rivayet edilmektedir. Yapı kaderine terk edilmiş bir şekilde harap haldeyken 2008 yılında restore edilip bakımı yapılarak hizmete sunulmuştur (Erlar ve Bayraktar, 2018: 32).

Resim 6. Yel Değirmeni Restorasyon Öncesi
(Tekkeköy,2021)

Resim 7. Yel Değirmeni Restorasyon Sonrası
(Tekkeköy,2021)

Camiiler ve Kiliseler

Tekkeköy ilçesinde bulunan tarihi niteliğe sahip çeşitli camii ve kiliselere yönelik belediyenin faaliyetlerine bakıldığında bu alandaki çalışmaların eksikliği görülmektedir. İlk olarak ilçedeki tarihi camilerin durumuna bakıldığında camilerin kent merkezine olan mesafeleri arttıkça bu yapıların korunmasının azaldığı söylenebilir. Örneğin kentin merkezinde bulunan Şeyh Yusuf Zeynüddin Camii ve içerisinde yer alan türbe oldukça bakımlıyken kent

merkezinin dışında yer alan Balcalı Ahşap Camii'nin bakımsızlık nedeniyle harabeye dönüştüğü görülmektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde yaşamış olan Şeyh Yusuf Zeynüddin'in 1285'te burada yaptırdığı bir camii bulunmaktadır. Şeyh Yusuf Zeynüddin'in türbesi de yine bu caminin içerisinde yer almaktadır. Camii restore edilerek dış cephesi özel olarak yörede bulunan taş ile kaplanmıştır (Tekkeköy Belediyesi Tanıtım, 2021: 101). Balcalı Ahşap Camii, 1942 yılında bir onarım esnasında sökülerek yeni yerine taşınmıştır. İlk kurulan bu camiinin yaklaşık 300-350 yıllık tek katlı, küçük ebatlı ve revaklı bir mimariye sahip olduğu belirtilmektedir. Taşınma sırasında eski caminin kullanılabilir tüm parçaları da kullanılarak şimdiki caminin yapılmış olduğu söylenmektedir (Erler vd., 2018: 116).

Resim 8. Şeyh Yusuf Zeynüddin Camii
(Tekkeköy,2021)

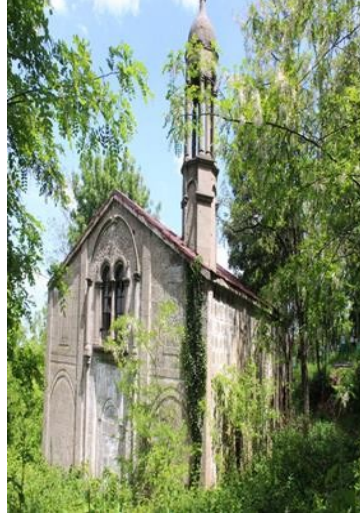

Resim 9. Balcalı Ahşap Camii (Tekkeköy,2021)

Tekkeköy'de bulunan kiliselerin durumuna bakıldığında, bu yapılarla ilgili ilçe belediyesinin restorasyon çalışmaları kapsamında hayata geçirilmiş herhangi bir faaliyetine rastlanmamıştır. İlçedeki kiliseler kentin tarihi ve kültürel zenginliğinin bir parçası olmasına karşın yok olmaya yüz tutmuştur. Altınkaya Kilisesi, Antyeri Kilisesi ve Ak Kilisesi bugün metruk bir şekilde olup kaderlerine terkedilmiştir.

Resim 10. Altınkaya Kilisesi
(Tekkeköy,2021)

Resim 11. Antyeri Kilisesi
(Tekkeköy,2021)

Resim. Ak Kilisesi
(Tekkeköy,2021)

Büyükü Kurşunlu Şelalesi ve Hamzalı Anıt Ağacı

Tekkeköy'ün Büyükü Mahallesi'nde yer alan ve Kurşunlu Şelaleleri adıyla anılan şelalelere yönelik Tekkeköy Belediyesi 2015 yılında çevre düzenlemesi kapsamında bu alanda çalışmalarda bulunmuştur. Tekkeköy ilçesine bağlı Hamzalı Mahallesi'nde yer alan yaklaşık olarak yaşının 1000 yıllık olduğu tescillenen anıt ağaç, 2018 tarihinde Samsun TVK Komisyonu'nun 387 sayılı kararıyla tescillenmiştir (<https://samsun.csb.gov.tr/tekkekoy>, Erişim Tarihi: 19.08.2021).

Resim 13. Büyükü Kurşunlu Şelalesi
(Tekkeköy,2021)

Resim. Hamzalı Anıt Ağacı
(Tekkeköy,2021)

Araştırmanın Yöntemi ve Bulguları

Belediyelerin tarihi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik politikalarını araştırmak amacıyla 01.09.2021 tarihinde Tekkeköy Belediyesi; Plan ve Proje Müdürlüğü, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü ve Çevre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü yetkilileri ile yüz yüze mülakatlar yapılmıştır. Mülakatta yetkililere 12 sorudan oluşan açık uçlu sorular yöneltilmiştir (Ek:1). Buna ek olarak Tekkeköy Belediyesi'nin faaliyet raporları ve stratejik planlarına değinilerek ilgili politika belgelerinin analizleri bu çerçevede değerlendirilmiştir. Belediye yetkililerinin tarihi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik duyarlılıkları farklılıklar göstermiştir. Bundan dolayı kendilerine yöneltilen sorulara yeterli yanıtlar vermemeleri araştırmanın sınırlılıklarındandır.

Faaliyet Raporu

Tekkeköy Belediyesi tarafından resmi internet sitesinde yayınlanmış en son faaliyet raporunda, Tarihi ve kültürel mirasın korunması kapsamındaki faaliyetlerine bakıldığında öncelikli olarak 19 Mayıs Üniversitesi ve Samsun Üniversitesi bünyesinde Arkeoloji ve Tarih bölümü öğrencileri ve hocaların katılımıyla bir tür Doğa, Tarih ve Kültür Gezileri gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Ayrıca "Eski Çağ Tarihi Çalıştay" öngörülmesi fakat pandemi dolayısıyla iptal edildiği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra tarihi gar istasyonunda bulunan Nostalji Parkı'nda ağaçlandırma çalışmaları ve Tekkeköy Mağaraları ahşap yürüyüş yolları proje revizyonu ve keşif özetlerinin hazırlanmasına ilişkin ibareler yer almaktadır. Bu kapsamda hazırlanan projelerin finansmanı için DOKAP hibe başvurusu ve takibinin sürdürülmesi üzerinde durulmuştur.

Tablo 1. Tekkeköy Belediyesi 2020 Yılı Faaliyet Raporu

Müdürlük Adı	Bütçe ile Verilen Ödenek (TL)	Net Ödenek Toplamı (TL)	Bütçe Giderleri (TL)
ÖZEL KALEM MÜDÜRLÜĞÜ	8.256.000,00	6.572.715,79	5.203.145,02
DESTEK HİZMETLERİ MÜDÜRLÜĞÜ	4.767.000,00	5.687.501,06	5.266.630,52
İNSAN KAYNAKLARI VE EĞİTİM	13.241.000,00	13.927.034,20	13.597.304,06
BİLGİ İŞLEM MÜDÜRLÜĞÜ	663.000,00	485.426,60	256.783,84
YAZI İŞLERİ MÜDÜRLÜĞÜ	59.000,00	69.680,00	56.155,00
HUKUK İŞLERİ MÜDÜRLÜĞÜ	232.000,00	426.306,91	403.675,79
BASIN YAYIN VE HALKLA İLİŞKİLER	630.000,00	1.435.163,83	1.391.732,87
ÇEVRE KORUMA VE KONTROL	3.019.000,00	3.837.982,78	3.496.330,31
EMLAK VE İSTİMLAK MÜDÜRLÜĞÜ	1.206.000,00	152.062,03	116.697,01
FEN İŞLERİ MÜDÜRLÜĞÜ	17.742.000,00	25.779.141,94	25.295.118,57
İMAR VE ŞEHİRCİLİK MÜDÜRLÜĞÜ	2.414.000,00	1.330.634,06	1.168.128,67
KÜLTÜR VE SOSYAL İŞLER	2.655.000,00	2.570.303,45	2.229.697,94
MALİ HİZMETLER MÜDÜRLÜĞÜ	17.530.000,00	6.343.083,44	6.228.586,56
MEZBAHA HİZMETLERİ	1.137.000,00	1.361.519,67	1.071.737,41
PLAN VE PROJE MÜDÜRLÜĞÜ	1.008.000,00	584.103,92	230.345,30
YAPI KONTROL MÜDÜRLÜĞÜ	93.000,00	93.000,00	17.821,66
ZABITA MÜDÜRLÜĞÜ	3.324.000,00	4.132.319,69	3.849.132,22
SOSYAL YARDIM İŞLERİ MÜDÜRLÜĞÜ	3.253.000,00	2.943.497,16	2.342.611,02
TEMİZLİK İŞLERİ MÜDÜRLÜĞÜ	14.745.000,00	18.242.523,47	17.982.758,43
MUHTARLIK İŞLERİ MÜDÜRLÜĞÜ	26.000,00	26.000,00	0,00
TOPLAM	96.000.000,00	96.000.000,00	90.204.392,20

Kaynak: <https://www.tekkekoy.bel.tr/>

Yukarıda Tekkeköy Belediyesi'nin 2020 yılına ait faaliyet raporunda bütçe payları yer almaktadır. Araştırma kapsamında Plan ve Proje Müdürlüğü, Kültürel ve Sosyal İşler Müdürlüğü ile  evre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü birimlerinin diğer birimlere oranla paylarının oldukça az olduğu görülmektedir. Bu oran söz konusu birimlerin b t celeri, genel b t ceyle kıyaslandığında yaklaşık % 6,96'lık bir paya sahiptir.

Stratejik plan

Tekkeköy Belediyesi bünyesinde ilçenin kültür ve turizm potansiyelini artırmak amacıyla ilçenin gelişim düzeyinin artırılması ve estetik değerlere sahip olan kültürel varlıklara yönelik çalışmalar planlandığı görülmektedir. Ayrıca tarihi ve kültürel varlıklara yönelik olarak bakımı, korunması ve tanıtımı için festivallerin düzenleneceği belirtilmiştir. Bu kapsamda kültürel ve sanatsal eğitimler yanında kurslar düzenlemek ve Arkeoloji Vadisi  evre düzenlenmesinin yapılması öngörülmektedir.

Tekkeköy Belediyesi ile Yapılan Mülakat Sonuçları

Tekkeköy Belediyesi yetkilileri birinci soruya yönelik, bölgede bulunan tarihi ve kültürel varlıkların belirlenmesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Anıtlar Kurulu tarafından belirlenen varlıklar üzerinden envanter işlemleri yapılmak suretiyle tespit edildiği belirtilmiştir. Belediyenin bunun dışında özel bir çalışması bulunmamaktadır.

İkinci soruya ise; Anıtlar Kurulu tarafından tescillenmiş varlıkların ilçenin tarihsel süreç ile geçmişten bugüne kadar tüm kültürel ögeleri kapsadığı belirtilmiştir. Tarihi ve kültürel mirasın günümüzdeki durumunu da belediyenin konuyla ilgili yeterli finansal kaynağı sağlanması halinde çeşitli projelerle hayata geçirildiği söylenmektedir. Finansal sıkıntılar nedeniyle yapılan bazı projelerin hayata ge irilememesini buna kanıt olarak ileri sürmektedirler. Kültür ve sosyal işler müdürlüğü ilçede bulunan tarihi ve kültürel mirasın şu anki durumunu şöyle ifade etmektedir:

“Belediyemizin bünyesinde yapmış olduğumuz faaliyetlerin sayısı her geçen yıl artmaktadır. İlçemiz tarihsel ve kültürel birçok zenginliği bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle Arkeoloji Vadisi 60.000 yıllık tarihe sahip olan bir vadedir. Burada 17-18 dönemi bir arada görebiliyoruz. Burası dünyada eşi ve benzeri olmayan nadir yerlerden biri. Türkiye’de en eski insan yerleşkesi olan   nc  ve Karadeniz’de ise insanlığın ilk yerleşkesidir. Özellikle Arkeoloji Vadisi’ne yönelik çeşitli gezi etkinlikleri düzenlemekteyiz. Biz buranın hem tarihini korumak hem de gelecek nesillere aktarmak için projeler geliştirdik. Burada bir müze inşa ettik. İnsanlar buraya doğa ve tarihin içinde piknik yapmaya geliyorlar. Pandemi döneminden önce 2018 ve 2019 yılları arasında yaklaşık 150.000 ile 200.000 arasında yerli ve yabancı ziyaret leri burada ağırladık. Pandemi dönemi bunu sekteye uğrattı ve bu süreç bizi olumsuz etkiledi.”

Mülakatlarda yetkililere yöneltilen üçüncü soru “*tarihi ve kültürel mirasın korunmasında ilçe belediyelerine düşen rolün ne olduğu*” dur. Bu soruya belediye yetkililerinin verdikleri cevap şöyledir.

Tekkeköy Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü tarihi ve kültürel mirasın korunmasında ilçe belediyelerinin önemli görevlerinin olduğunu belirtmiştir. Ayrıca görüşmede ifade edilen şu sözler tarihi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik ilçe belediyelerin rolünün belirtilmesi açısından önemlidir.

“Tarihi ve kültürel mirasın korunmasında ilçe belediyelerinin sınırlarda yer alan bu varlıklara yönelik koruma ve sonraki kuşaklara devredilmesinde ilçe belediyelerinin önemli sorumluluklarının olduğunu düşünüyorum. Bu sorumluluğun verdiği görev ile ilçemizde bulunan tüm tarihi ve kültürel değerlerimize sahip çıkmanın bilinciyle hareket ediyoruz.”

Dördüncü soruda, tarihi ve kültürel mirasın restorasyonu ve korunması belediyenin yürüttüğü projeler dâhilinde çeşitli mekânlara yönelik faaliyetleriyle sınırlı olduğunu belirtilmiştir. Genel olarak tanıtım konusunun Plan ve Proje Müdürlüğü ile Çevre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü yetkilileri bu konunun Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü birimi ile yürütüldüğünü ifade etmişlerdir. Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü ise bu konuda öncelikli olarak yerel halka ilçenin tarihi ve kültürel değerlerinin anlatılması konusunda çeşitli seminerler, karekodlu haritalar, kitapçıklar ve broşürler dağıtıldığını ifade etmiştir. Bunun yanında ilçede stantlar kurularak tanıtım faaliyetleri yürütülmekte olduğunu ancak pandemi dönemi dolayısıyla bunun sekteye uğradığını belirtilmiştir.

Beşinci soruya yönelik olarak Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü tarafından bu konunun değerlendirildiği ve özellikle tarihi ve kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarımı konusunda ilköğretim öğrencilerine yönelik İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ile ortaklaşa yürütülen, tarihi ve kültürel mekânlara geziler düzenlendiği söylenmiştir. Bu durumun yine pandemi etkisiyle artık gerçekleştirilemediği belirtilmiştir.

Altıncı soruda, Tekkeköy Belediyesi yetkililerinin tümü konuyla ilgili belediyenin faaliyetleri sonucunda kentin kimliğinin korunması ve kentin yaşamsal mekânlarının çeşitlendirildiğini, bunun da ilçeye olumlu yansıdığını ifade etmişlerdir.

Yedinci soruya Tekkeköy Belediyesi; Plan ve Proje Müdürlüğü ve Çevre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü yetkilileri, tarihsel ve kültürel mekânlara yönelik faaliyetlerin ve etkinliklerin değişimi hususunda Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü bünyesinde yürütüldüğünü ifade ederek bu konunun muhatabı olarak bu birimi gördüklerini söylemişlerdir. Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü yetkilisi tarafından ifade edilen şu açıklamalar önemlidir:

“İlçemizde yer alan tarihi ve kültürel varlıkları çok önemsiyoruz. Tabii pandemi dönemi ile birlikte ilkece çok zor bir süreçten geçiyoruz. Bu nedenle pandemi dolayısıyla yaptığımız etkinliklerin niceliği ve niteliği de değişti. Buna rağmen çalışmalarımız devam ediyor. Son yıllarda bu konu ile ilgili çalışmalarımızın artması aslında birçok değişkene bağlı. Özellikle bizim geldiğimiz dönemden itibaren yeni bir belediye anlayışı getirmeye çalıştık. Bunun yanında aslında mevcut yasal düzenlemelerden kaynaklı sorumluluklarımızı da yerine getiriyoruz. İlçemizin nüfusunun son yıllarda giderek artması ile birlikte kentimizde yaşayan vatandaşlarımızın farklı mekânlara duydukları ihtiyaçları ve talepleri arttı. Biz de bunu karşılamak amacıyla hizmet vermeye çalışıyoruz. Bu konuda vatandaşların taleplerinin çeşitlenmesi en önemlisi de bilinç düzeyleri son yıllarda değişmesi bu değişimin nedenleri olarak görüyorum. Bunların etkili olduğunu düşünüyorum.”

Sekizinci soruda belirtilen tarihsel ve kültürel mirasın korunmasına yönelik belediyenin konuyla ilgili faaliyetleri için ayırdıkları bütçe konusunda tüm yetkililer belediyenin konuyla ilgili hazırlamış olduğu projeler dâhilinde DOKAP ve OKA gibi kuruluşları hibe ve proje desteği ile gelen destekler sonucunda genel bütçeyle birlikte bir bütçe oluşturulduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca belediyenin öncelikli hizmetleri olan iskân ve temel hizmet faaliyetlerine yönelik belediye gelirlerinin buralara aktarıldığını ve bu nedenle kendi birimlerine aktarılan tutarın projeler dâhilinde kendilerine verildiğini söylemişlerdir. Fakat bütçe hakkında yaklaşık olarak herhangi bir bilgi paylaşılmamıştır. Konuyla ilgili belediyenin birimlere düşen bütçeden faaliyetlerinin karşılandığı ve üretilen projeler dâhilinde alınan destekler üzerinden bu faaliyetlerin yürütüldüğü aktarılmıştır.

Dokuzuncu soruda belirtilen tarihsel ve kültürel mirasın korunması ile ilgili faaliyetlerinde herhangi bir uluslararası kuruluşlardan yardım almadıkları ifade edilmiştir. Bu konuda sadece merkezi yönetimin ilçe belediyesine verdiği bütçeden belediye tarafından ayrılan pay ve valilik tarafından verilen “Katkı Payı” ile DOKAP ve OKA gibi kamu kuruluşlarından alınan hibe ve proje desteğinin söz konusu olduğu belirtilmiştir. Bunun dışında herhangi bir yardım almadıkları söylenmiştir.

Mülakatlarda belediye yetkililerine yöneltilen onuncu soruda tarihi ve kültürel mirasa yönelik strateji ve planlama çalışmalarında orta ve uzun vadede bir çalışmalarının olmadığı, sadece kısa vadede yapılacak projeler ve planlamalar kapsamında faaliyetlerini gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir.

On birinci soruya Tekkeköy Belediyesi’nin Plan ve Proje Müdürlüğü ve Çevre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü yetkilileri vatandaşların taleplerinin ilk olarak Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü bünyesine iletildiğini ve konuyla ilgili öncelikli birimin burasının söylenmiştir. Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü ise kentte yaşayan bireylerin bazı tarihsel mekânlara yönelik görüşlerini kendilerine bildirildiğini ve mevzuatın kendilerine tanıdığı yetki kapsamında kentte yaşayan bireylerin ortak menfaatleri doğrultusunda taleplerin karşılandığını ifade etmiştir.

Mülakatlarda yetkililere yöneltilen son soruya, Çevre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü yasal düzenlemelerden kaynaklar sorumluluklarını yerine getirirken herhangi bir sorunla karşılaşmadığını ifade etmiştir. Plan ve Proje Müdürlüğü ile Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü yetkilileri ise yapmış oldukları projelerin hayata geçirilmesi noktasında bazı yasal düzenlemelerden dolayı hayata geçirilmediğini ve özellikle yasal yetkilerinin sınırlı olmasına dikkat çekmişlerdir. Konuyla ilgili ilçede bulunan kiliselere yönelik projelerin hazırlandığını fakat mülkiyet sorunları ve hukuki açıdan reddedildiğini söylemişlerdir. Bu konuda bazı yasal düzenlemelerin eksikliğinin hissedildiğini, özellikle mali açıdan kaynaklarının yeterli olmadığını, bu hususlarda yasal değişikliklerin yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Belediyenin hareket alanının genişletilmesine yönelik düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerektiği önerilerinde bulunmuşlardır.

Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında Tekkeköy Belediyesi ile yapılan mülakat sonuçlarından yola çıkılarak şu bulgulara ulaşılmıştır:

Tarihi ve kültürel mirasın belirlenmesinde sadece Turizm Bakanlığı ve Anıtlar Kurulu tarafından tescillenmiş varlıklar nezdinde sınırlı olduğu, bunun yanında ilçenin kültürel değerlerine ilişkin başka bir çalışmanın olmaması eksiklik olarak görülmektedir. Zira bölgenin kültürel anlamda adet, gelenek, yemek tarzı gibi kültürel öğelerinin bu kapsamda değerlendirilmesi gereklidir. İlçede bulunan tarihi ve kültürel varlıkların belediye tarafından yapılan çalışmalarla özellikle tanıtım, restorasyon gibi konularda önemli aşama katedilmiştir. Tarihi ve kültürel mirasın korunmasının ilçe belediyesinin yasal sorumluluğu çerçevesinde ele alındığı ve ivme kazandığı görülmektedir. Ancak bu çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tekkeköy Belediyesi ilçedeki tarihi ve kültürel mirasın tanıtılması konusunda sadece klasik iletişim organlarından olan kitap, broşür, stant gibi klasik iletişim ve tanıtım faaliyetlerine odaklanmıştır. Günümüz dijital iletişim organları; internet siteleri, sanal müzeler, sosyal medya uygulamaları gibi platformlar üzerinden herhangi bir çalışmanın olmaması da tanıtım konusundaki eksikliklerden biridir. Tarihi ve kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması hususunda İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ile belediyenin ortak bir çalışma yapması bu anlamda önemlidir. Fakat yarının geleceği olan genç nesillerin kentin kimliğini benimsemesi ve aidiyet bilincinin oluşmasında belediyenin başka bir çalışmasının olmaması bu konudaki diğer bir eksikliklerdir.

Tekkeköy Belediyesi'nin faaliyetleri sonucunda kentte yaşayan bireylerin sosyal alanlarının çeşitlendiğini, farklı mekânların kullanıma sunulmasıyla birlikte kente de olumlu bir etkisinin olduğunu söylenebilir. Tarihi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik belediye tarafından yapılan faaliyetlerin niceliğinin ve niteliğinin pandemi koşullarından dolayı olumsuz etkilendiği görülmektedir. Son yıllarda bir yerel yönetim birimi olan Tekkeköy ilçe belediyesinin yapmış oldukları faaliyetlerin artmış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu artışın nedenleri, yasal düzenlemeler, günümüz belediyeçilik anlayışının farklılaşması, kentte yaşayanların istek ve taleplerinin değişmesi ve farklılaşması neticesinde bunun bir ihtiyaç olarak görülmesinin etkili olduğu görülmektedir.

Belediye yetkilileri ile yapılan mülakatlar neticesinde tarihi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik faaliyetleri için ayırdıkları bütçe hakkında kesin bir miktar kullanmamaları aslında bu konuyla ilgili olarak belediye tarafından oluşturulmuş özel bir bütçenin olmamasından kaynaklandığının kanıtıdır. İlçe belediyesinin tarihi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak sadece kamu kurum ve kuruluşlarla sınırlandırılmış bir iletişim ve organizasyon mevcuttur. Bu kapsamda diğer kurumlar arası iletişimin zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tekkeköy belediyesince tarihi ve kültürel mirasa yönelik sadece kısa vadeli bir strateji benimsendiği orta ve uzun vadeli herhangi bir planlamanın olmadığı yine bu konudaki eksikliklerden biridir. İlçedeki yerel halkın tarihi ve kültürel mirasa yönelik belediyenin uygulamalarına ilişkin çeşitli taleplerinin olması ve yerel halkın taleplerine cevap verilmesi, yerel yönetimlerin belediyeçilik anlayışlarındaki değişimlerin yönetim alanında örnek olması bakımından önemlidir.

Tarihi ve kültürel mirasın korunması konusunda yasal mevzuatta çeşitli eksikliklerin bulunduğu görülmektedir. Özellikle ilçe belediyeleri 6360 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu kapsamında sahip oldukları gelirlerin azalması neticesinde bu konu ile ilgili tasarrufları ve ayırdıkları bütçelerde mali sorunlarla karşılaşmaktadır. Bunu yerine getirirken gerçekleştirilen faaliyetler açısından ilçe belediyesi bünyesinde yeterli bir mali desteğe sahip olmadığı görülmektedir. Tekkeköy Belediyesi tarafından hazırlanan projelerin bazı yasal prosedürler neticesinde hayata geçirilmemesi, bürokratik sorunların bu alandaki göstergesidir. İlçe belediye sınırları içerisinde yer alan kiliselerin mülkiyetinin farklı kamu kuruluşlarında olması sebebiyle bu alanda yapılan projelerin hayata geçirilmemesi kurumlar arası bürokrasinin boyutlarını ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'nin yönetim yapısı içerisinde yetki ve görevleri ile önemli bir yeri bulunan yerel yönetim birimlerinden belediyelerin, yönetim sınırları içerisinde yer alan kültürel ve tarihi varlıkların korunması noktasında sorumlulukları bulunmaktadır. Belediyeler bu sorumluluklarını yerine getirirken sahip olduğu sınırlı kaynaklar, yasal zorunluluklar, bürokratik süreçler gibi nedenlerden dolayı çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedir.

Kentin içerisinde barındırdığı kültür, aslında o kentin tarihi hangi zamanda ortaya çıkmışsa o günden günümüze kadar gelen her şeyi içermektedir. Burada müslim-gayrimüslim gibi bir ayırım yapmak doğru değildir. Ülkemizin tarihi ve kültürel mirası arasında yer alan Tekkeköy'deki kiliseler, vakit kaybetmeden restore edilip kent kültürüne kazandırılması gereklidir. Aksi takdirde bunların yok olması halinde telafisi mümkün olmayan kültürel değerlerin yitimine neden olabilecektir. Bu gibi yerlerin korunması, restorasyonu ve bakımı yapıldığı takdirde Tekkeköy daha zengin bir tarihi ve kültürel mekân olma yolunda önemli bir fırsat yakalayacaktır. Tarihi ve kültürel mirasın korunması, sürdürülmesi ancak genç nesillere aktarılması ile mümkündür. Özellikle genç nesillere bu aidiyet bilincinin yerleştirilmesine yönelik eğitim faaliyetleri artırılması gerekmektedir.

Covid-19 pandemisinin etkilerinin her alanda hissedildiği günümüzde hem kamusal organizasyonlarda hem de toplumsal alanda meydana getirdiği değişimler yadsınamaz bir gerçektir. Her alanda meydana gelen bu kriz döneminde, tarihi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik özellikle kentin tarihi ve kültürel yapısının tanıtılması, içselleştirilmesi hususunda dijital ortamlardaki etkinlikler ile kentte yaşayan bireyler ortak bir platformda buluşması sağlanabilir. Bu kapsamda yerel yönetim birimlerinin tarihi ve kültürel mirasın tanıtılması ve içselleştirilmesine yönelik olarak dijital iletişim araçlarının etkin kullanımı sağlanmalıdır.

Tarihi ve kültürel mirasın korunmasında mevcut yasal düzenlemeler neticesinde belediyelerin vergi gelirlerinden kesilen kültür payını valiliklerde toplanın tarihi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik projelerin desteklenmesinde kullanımının etkin denetimi sağlanmalıdır. Yerel yönetimlerin ayrılacakları bu kültür paylarının şeffaf ve etkin kullanımıyla birlikte çeşitli mali ve yasal düzenlemelerle belediyelerin bu alandaki çalışmaları desteklenerek etkin, hesap verilebilir bir denetim mekanizması oluşturulmalıdır. Yerel yönetim birimlerinin tarihi ve kültürel mirasın korunması için ayrı bir milli fon oluşturulmalıdır. Yerel yönetim birimleri sivil toplum örgütleri ile birlikte işbirliği içerisinde bulunularak bu mirasın korunmasında daha etkin bir rol üstlenilmelidir.

Kaynakça

- Anadolu Üniversitesi Yayını (2012). Kültür Politikası ve Kültürel Miras Yönetim Biçimleri. Kültürel Miras Yönetimi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Çelik, D. ve Yazgan, M. E. (2007). Kentsel Peyzaj Tasarımı Kapsamında Tarihi Çevre Korumaya Yönelik Yasa ve Yönetmeliklerin İrdelenmesi. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 9 (11),1-10.
- Erlor, M. Y., Temur, A. ve Yiğitpaşa, D. (2018). Tekkeköy Tarihi, Cilt 1. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.
- Erlor, M. Y. ve Bayraktar, S. (2018). Tekkeköy Tarihi, Cilt 2. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.
- Erlor, M. Y., Yiğitpaşa, N. T. ve Tan H. (2018). Tekkeköy Tarihi, Cilt 3. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.
- Erlor, M. Y. ve İşlek, A. E. (2018). Tekkeköy Tarihi, Cilt 4. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.
- Erzen, J. N. (2017). Üç Habitus, 2. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kili, S. ve Gözübüyük, A. Ş. (2000). Türk Anayasa Metinleri: Sened-i İttifaktan Günümüze. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koçak, B. ve Can, H. (2018). Kültürel Mirasın Korunmasında Belediye Birliklerinin Rolü: Koca Yusuf Projesi Örneği. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 7(14), 154-155.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme Ve Kent Planlaması, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekkeköy Kültür Rehberi (2021). Tekkeköy Belediyesi.
- Tekkeköy Belediyesi Tanıtım (2021). İstanbul: Can Ajans.

Çevrimiçi Kaynaklar

- <https://samsun.csb.gov.tr/tekkekoy-ilcesi-hamzali-mahallesinde-bulunan-tescilli-dogu-cinari-anit-agacinin-bakimi-yapildi-haber-260567>, Erişim Tarihi: 19.08.2021.
- <https://www.haberturk.com/samsun-haberleri/85972255>, Erişim Tarihi: 18.08.2021.
- <https://www.tekkekoy.bel.tr/belediye/faaliyet-raporu/>, Erişim Tarihi 21.08.2021.
- <https://www.tekkekoy.bel.tr/belediye/stratejik-plan/>Erişim Tarihi 21.08.2021.

19. YÜZYIL ORTALARINDA OSMANLIDA DERİCİLİK FAALİYETLERİ TOKAT ZİLE ÖRNEĞİ

Musa DEMİR*

Özet

Tarihi süreç içerisinde derinin işlenerek kullanılması tekstil ürünlerinden önce olup, ilk insanlardan itibaren hayatımıza girmiştir. Giyim-kuşam, aksesuar ve kâğıdın icadına kadar bir yazma işlevi gibi farklı amaçlarla kullanılmıştır. Dericilik, göçebe ve hayvancılıkla uğraşan bütün Türk topluluklarında görülmekle beraber önemli bir yere sahiptir. Türklerin at sırtında deri pantolon giydikleri, hayvancılıkla uğraştıkları, soğuk hava şartlarına dayanıklı olan kürk ve yün kıyafetleri tercih ettikleri bilinmektedir. Türklerin İslam'a geçmeleri ve yerleşik bir düzen kurmalarından sonra da bu mesleği sürdürdükleri ve geniş bir pazar haline getirdikleri anlaşılmaktadır. Bu durum Osmanlı devletinde de gelişerek devam etmiştir. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde, gelişen sanayinin etkisi ile Osmanlı'da dericilik sekteye uğramıştır. Çalışmamızın konusu olan dericilik mesleği 19. yüzyıl ortalarında Tokat'ın Zile kaza merkezi çerçevesinde değerlendirilecektir. Ana kaynağımız ise Tanzimat döneminde oluşturulan Temettuat Defterleri olacaktır. Temettuat defterleri: Tanzimat devrinde, daha önce değişik adlarla alınan örfi vergilerin yerine tek bir vergi olarak koyulan ve hane reislerinin yıllık kazançları üzerinden alınan vergiler olup bu vergilerin kaydedildiği defterlere verilen isimdir. Siyasi, sosyal ve ekonomi alanında önemli bir kaynak olan bu defterlerin sağladığı veriler Osmanlı yerel tarih çalışmaları açısından büyük bir değere sahiptir. Bu bağlamda elde edilen veriler ışığında Zile kaza merkezinde dericiliğin yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Defterde birçok yerde dericilik mesleği ile uğraşanlara debbağ veya tabbak denildiği gözlemlenmiştir. Şehrin ekonomisinde önemli bir yere sahip olan dericilik mesleğinin diğer mesleklerle oranla birçok kişi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca gelir dağılımında da büyük bir önem sahiptir. Aynı dönemde ve yakın coğrafya olan Bozok (Yozgat) kazasına oranla Zile'de dericiliğin bir hayli geliştiği görülmektedir. Bu bağlamda dericilik mesleğinden elde edilen kazanç oranı Zile'de Bozok'tan (Yozgat) daha fazla olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dericilik, Meslek, Zile, Bozok, Ekonomi

LEATHERWORK ACTIVITIES IN THE OTTOMAN EMPIRE IN THE MID-19TH CENTURY TOKAT ZİLE EXAMPLE

Abstract

In the historical process, the use of leather by processing is before textile products, and it has entered our lives since the first people. It was used for different purposes such as clothing, accessories, and a writing function until the invention of paper. It is seen in all Turkish communities dealing with nomadic and animal husbandry, leather making has an important place. It is known that Turks wear leather trousers on horseback, engage in animal husbandry and prefer fur and wool clothes that are resistant to cold weather conditions. It is understood that after the Turks converted to Islam and established a settled order, they continued this profession and turned it into a large market. This situation developed and continued in the Ottoman state as well. However, in the 19th century, with the effect of the developing industry, leather production was interrupted in the Ottoman Empire. The leather making profession, which is the subject of our study, will be evaluated within the frame of Tokat's Zile district center's in the mid-19th century. Our main resource will be the Temettuat Books created during the Tanzimat period. Temettuat books: During the Tanzimat period, the taxes that were placed as a single tax instead of the taxes previously received under different names and collected on the annual earnings of the heads of the house, are the names given to the books in which these taxes are recorded. The data provided by these books, which are an important source in the fields of political, social and economics, have a great value in terms of Ottoman local history studies. In the light of the data obtained in this context, it is understood that leather business is intense in the Zile district's center. It has been observed in many places in the book that those who deal with the profession of leather are called "debbağ" or "tabbak". It is understood that the leather making profession, which has an important place in the economy of the city, is performed by many people compared to other professions. It also has a great importance in income distribution. In the same period and compared to Bozok (Yozgat), which is a close geography, it seems that leatherwork has developed in Zile better. With the effect of Zile being at an important trade crossroads, leather products processed here have been exported to different regions. However, with the

*Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 63musa33@gmail.com

developing industrial revolution of the 19th century, it deeply shaken the Ottoman economy, which survived with traditional production. As in other fields, leatherworking has taken its share. In this sense, it was determined that the rate of earnings from the leather trade profession was higher in Zile than in Yozgat (Bozok).

Keywords: Leatherwork, Job, Zile, Bozok, Ekonomi

Giriş

İnsanlığın gelişimi ile paralel bir geçmişe sahip olan derinin işlenip kullanılması ilk insanlardan itibaren süregelmiştir. Bu zaman zarfında çok farklı kullanım alanı bulan derinin bir meslek olarak sınıflandırılması ancak ortaçağlarda gelişmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Türklerde derinin kullanımı, hayvancılıkla uğraşıp göçebe yaşam tarzını benimsediklerinden dolayı bir hayli geliştiği bilinmektedir. Türklerin giyim kuşam dışında deri, farklı amaçlar için de kullanmıştır. Çağdaşı diğer toplumlardan farklı işleme tabi tutulan derinin işlenme süreci, Türk yapımı derinin kalite bakımından tercih edilmesini sağlamıştır. Tabaklanma adı verilen bu süreçte Türkler farklı kimyasal maddeler kullanmanın yanı sıra deriyi bir taş ya da kaba bir ağaç kütüğüne vurarak daha esnek ve sağlam bir hal almasını sağlamıştır. Bu işleme süreci bir atasözü haline gelerek “Tabak sevdiği deriyi yerden yere çalar” şeklinde dilimizde yer edinmiştir. Türklerin ve diğer toplumların deriyi işleme süreçlerini harmanlayarak miras alan Selçuklu ve Osmanlı’da dönemin gelişen koşullarını da göz önüne katarak büyük imalathaneler oluşturulmuştur. Derinin zamanla giyim kuşam ihtiyacının ötesine geçerek süs eşyası olarak kullanılması başta Osmanlı saraylarında olmak üzere zengin üst düzey bürokratların ev ve konaklarına girmiştir. Dericiliğin bu derece ehemmiyet kazanması ile Osmanlı esnaf teşkilatı olan Loncalar’da farklı iş kolları adı altında bir düzene sokulmuş ve bu meslek 19. yüzyıla kadar gelişerek devam etmiştir.

Konumuz gereği Tokat’ın Zile kaza merkezinde 19. yüzyılın ortalarında dericilik ile uğraşan esnaf incelenecektir. 19. yüzyıl Zile kaza merkezinde dericilik ile uğraşanları inceleyen bu çalışmanın ana kaynağı Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’nde bulunan; BOA. ML. VRD. TMT. d. kodu ile kayıtlı olan, Zile Temettuat defteridir. Çalışmaya Zile kazasına bağlı köyler ve kaza içerisinde yaşayan aşiretler dâhil edilmemiştir. Bu bağlamda kaza merkezinin siyasi tarihi hakkında genel bir bilgi verilecektir. Üzerinde duracağımız asıl konu ise Tanzimat döneminin bir neticesi olarak oluşturulan Temettuat defterleri içerisinde yer alan Zile Temettuat defteri ve bu defterdeki dericilik mesleği ile uğraşanlar olacaktır. Sosyo-ekonomik açıdan büyük bir öneme sahip olan bu defterler, 19. yüzyıl Osmanlı yenilik girişimlerinin ekonomi alanında oluşturulmak istenen hareketlerden sadece biridir. Tahrir neticesi olan bu defterlerde tahriri yapılan bölgede yaşayan ahalinin sahip olduğu tüm mal varlıklarının değerleri ve iştiğal ettiği meslek ile bu meslekten elde ettiği gelirler kaydedilmiştir. Bu çalışmada Zile Temettuat

deFTERinde yer alan Müslim ve Gayrimüslim ahalinin sadece dericilik ile uğraşanlar ele alınacaktır. Bölgede dericiliğin ve dericiliğe bağlı olarak uğraşılan diğer mesleklerin kaç kişi tarafından icra edildiği, ne kadar gelir elde edildiği üzerinde durulacaktır. Dericiliğin Zile ekonomisine olan katkısı diğer meslek dalları ile olan ilişkisi ve bu mesleğin yerel bazda diğer mahallelerdeki kişi ve gelir konusu kıyaslanacaktır. Bölge nüfusuna oranla bu mesleği yapanların tarihi ve coğrafi olarak yakın bir kaza merkezi olan Bozok (Yozgat) kazası arasında ne gibi fark ya da benzerliklerin olduğu incelenecektir. Son olarak dericilik mesleğinin Osmanlı'daki seyri, önemli bir deri işletim yerlerinden biri olan Zile kaza merkezi üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Osmanlı'da Dericiliğin Tarihsel Seyri

Deri ve deriden üretilen emtianın geçmişi insanlık tarihi ile eş değerdir. İlk çağlardan itibaren kullanılan deri, genellikle avcı insanların avladıkları hayvanın derilerini giyim kuşam olarak kullanmasıyla başlamıştır. Sonraki süreçte bu deriler farklı işleme tabi tutularak birçok amaç için kullanılmıştır (Tekin, 1992: 1). Kullanım alanı tekstilden çok önceye dayanan derinin kutsal kitaplarda yer bulması, derinin insan ve toplum hayatındaki etkisinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Eski Ahit'te Allah'ın Hz. Âdem ve Havva' ya deriden gömlek giymesi "tekvin 3/21" ibaresi ve hem eski Ahit hem de Yeni Ahit'in daha birçok yerinde deriden yapılmış elbise, kemer, ayakkabı vs. bahsetmesi kayda değerdir. Yine Kur'an-ı Kerim'de insanların göç ve ikametlerinde onlara büyük fayda ve kolaylıklar sağlayan deri çadırlardan bahseder "Nahl/16/80". Bu gibi çadırların göçebe Araplar tarafından kullanıldığı ve farklı türlerinin de olduğu bilinmektedir (Bozkurt, 1994: 174). İslam tarihinde dericiliğe büyük önem verilmesi farklı mezheplerde bu emtianın kullanılmasına yönelik bazı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak birçok mezhepte derinin işlenmesinden kullanımına kadar çok az farklılık bulunsa da ortak olan görüşte domuz derisi dışında diğer tüm hayvanların derisinden faydalanılacağı belirtilmiştir (Baktır, 1994: 176).

Türklerde deri kullanımı Orta Asya Türk geleneğinden kalan bir mirastır. Atlı ve göçebe olarak yaşayan Türklerin ayrıca hayvancılığa büyük önem verdiği bilinen bir husustur. Bu bağlamda hayvancılıkla uğraşmaları Türklerin giyimlerine de yansımış olup yün, deri ve kürk gibi giyim eşyaları kullanmışlardır (Tekin, 1994: 176). Ayrıca dericilik, hayvancılıkla uğraşan kavimlerin ikinci bir mesleği olduğu da unutulmamalıdır. Türklerin öteden beri hayvancılığa büyük önem vermesi dericiliğin gelişmesini sağlayan bir etkidir. Sadece giyim kuşam olarak kullanılmakla kalınmamış at koşum takımları, matara, zırh olarak da kullanılmıştır (Kafesoğlu, 2010: 306). Derinin ortaçağlar boyunca giyim kuşam dışında süs eşyası veya ciltçilik

alanlarında kullanıldığı hatta cilt işleme sanatında önemli bir gelişme kaydettiği gözlemlenmektedir. İslam cilt sanatının gelişmesinde büyük etkisi olan ciltçiliğin ilk örneklerine Mısır ve Tunus'ta karşımıza çıkmaktadır (Arıtan, 1993: 552).

Osmanlı'da dericilik mesleği Orta Asya, Selçuklu dönemlerinden devraldığı mirası sürdürerek gelişiminin altın çağını yaşamıştır. Bir tür esnaf birliği olan loncaların oluşturulması farklı birçok mesleğin oluşumunu ve ilerlemesini sağlarken dericilik mesleği de bundan nasibini almıştır. Derinin günlük hayatta, asker ocaklarında kullanımının yaygın olduğu aşikârdır. Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra yönetim ve sanat merkezi olacak olan payitaht yani İstanbul sarayında deri kullanımı çokça görmek mümkündür (Özdemir, 2007: 71). Osmanlı'da derinin kullanımı arttıkça talebi karşılamak için çeşitli merkezlerden İstanbul'a deri akışını sağlamak için bazı girişimlerde bulunulmuştur. Organize bir biçimde halkın ayakkabı, saraciye ihtiyacını ve ordunun seferde iken koşum, eğer, çizme, ayakkabı gibi ihtiyacını karşılamak için geniş debbağhaneler² faaliyet göstermiştir. Bu sayede söz konusu ihtiyaçlar aksamadan devam etmiştir. Evliya Çelebi, imparatorluk dâhilinde bazı merkezlerde çok farklı ve kaliteli derilerin üretildiğini yazmıştır. Üretilen bu derilerin diğer bölgelere nazaran renk, kalite ve süsleme açısından daha kaliteli olduğuna vurgu yapmıştır. Bu merkezlerden bazıları ise şöyledir: Konya, Trabzon, İstanbul, Bağdat, Mısır, Urfa ve Edirne (Kanbay, 1993: 85). Ancak hemen belirtelim ki imparatorluk dâhilinde en büyük deri üretim işleme merkezleri olan debbağhaneler İstanbul'da kurulmuştur. Bunda İstanbul'un başkent olması, kalabalık bir nüfusa sahip olması ve hem yönetim hem de askeri merkez olması ağır basmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden hemen sonra 360 debbağhane inşa ettirmesi buna örnek gösterilebilir. Diğer yandan bu debbağhanelerin inşa edilecekleri yerler özenle seçilmiştir. Çünkü dönemin teknolojik koşulları gereği derinin işlenmesi bol su gerektiren bir işti. Bu sebeple debbağhaneler genellikle suyun bol olduğu yerlere ve yerleşim yerlerinden uzak bölgelere kurulmasına özen gösterilmiştir (Tekin, 1992: 12). Evliya Çelebi seyahatnamesinde İstanbul'daki debbağhanelere ve dericiliğe yönelik ayrıntılı bilgiler vermektedir. Buna göre Osmanlı'nın başkentinde yaklaşık yedi yüz adet debbağhane bulunmaktadır. Bu imalathanelerde usta, kalfa ve çırak olmak üzere yaklaşık üç bin kişinin çalıştığını söylemektedir. Ayrıca Anadolu debbağlarının piri olarak Hacı Bektaş-ı Veli'yi göstermektedir (Tekin, 1992: 13).

Osmanlı döneminde altın çağını yaşayan ata sanatı dericiliğin gelişimi 16. yüzyıldan itibaren hız kazanmıştır. Yukarıda Evliya Çelebi'den zikrettiğimiz deri üretim merkezlerinin dışında bu tarihlerden itibaren hem hacim olarak hem de sayısal anlamda merkezlerde artış

olmuştur. Bu artış daha önce sayılan merkezlerin dışında Diyarbakır, İzmir, Kütahya, Kayseri, Amasya, Sivas, Erzurum, Silivri, Üsküp, Selanik, Halep, Rusçuk, Tırhala, Filibe, ve Tokat'ta kendini göstermiştir (Tezcan, 1993: 74). Ancak 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında Osmanlı dericiliğinin gerilediğine tanıklık etmekteyiz. Bu durumun yaşanmasının en önemli sebeplerinden birisi şüphesiz sanayi ve teknolojinin gelişmesi ve Osmanlı el tezgâhlarının bunla rekabet edememesidir. Öte yandan 1838 yılında imzalanan Balta Limanı antlaşması ile Osmanlı ekonomisi Batılı devletler ile rekabet edememesine sebebiyet vermiştir (Özdemir, 2007: 71). Tüm bunlara rağmen devlet kötü gidişatı önleyebilmek adına birçok yenilik yapmıştır. Reform niteliği taşıyan bu teşebbüslerden dericilik alanında da birçok yeniliğe gidilmiştir. Bu teşebbüslerin asıl amacı devletin ekonomisinin korumasının yanında Batı sermayesi karşısında Osmanlı esnafını koruma içgüdüsü de taşımaktadır. II. Mahmud'un başlatmış olduğu askeri reformlar neticesinde 1812'de Beykoz'daki tabakhaneyi (debbağnane) alarak modern bir statüye kavuşturmak amacıyla "Tabakhane-ı Klevehane-ı Amire" adıyla reforme etmiştir. Buradaki temel amaç ordunun deriden yapılan malzemelerinin palaska, çizme, silah kını gibi eşyaların üretimini sağlamaktır. Devlet eliyle işletilen bu modern tesis diğer tesislere de örnek teşkil etmesi bakımından bir hayli önemlidir. Ancak yapılan bütün bu çabalara rağmen gelişen Avrupa seri üretimi karşısında dericilik ve diğer iş kolları tutunamamıştır (Güler, 1995: 72).

19. Yüzyıla Kadar Zile'nin Tarihi

Büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmış, kadim bir geçmişe sahip Zile günümüzde Tokat iline bağlı ilçelerden birisidir. Yapılan arkeolojik kazılar ve bulunan tarihi eserler incelendiğinde Zile'nin geçmişi Geç Kalkolitik çağa kadar uzanmaktadır (Altındal, 2011: 4) Tarih boyunca ev sahipliği yaptığı medeniyetlerden izler taşıyan kadim kent, bu medeniyetlerden miras aldığı birçok kültürü bünyesinde barındırmıştır. Söz konusu medeniyetlerden ve kültürlerden almış olduğu birikimle tarihin değişik dönemlerinde farklı isimler ile anılmıştır. Bu isimler; Anziliya, Zelid, Zela, Gazala, Silay ve Karkariya olarak kayda geçmiştir (Hanılçe, 2013: 91). Anadolu'nun İslam hâkimiyetine geçmesinden kısa süren sonra Zile ve dolaylarına hâkim olan Danişmend Gazi önderliğinde bu yörelerde Danişmend Beyliği olarak kurulan devlet yaklaşık yüz yıl hâkimiyet sürmüştür. Aynı dönem de kurulan Türkiye Selçukluları ile kim zaman sulh kimi zaman çatışarak geçiren Danişmend beyliği, kurucusu olan Danişmend Gazi Ahmed'in ölümünden sonra tarih sahnesine karışmıştır. Böylece Tokat ve yöresi Zile dâhil Türkiye Selçuklularının egemenliğine girmiştir (Cahen, 2000: 218). Zile, Anadolu'nun Moğollar tarafından istila edilmesiyle "1243'te" kısa süreliğine Moğol idaresi tarafından yönetilmiştir. Moğolların Anadolu'da hâkimiyetinin sarsılmasıyla yarı bağımsız

devletler türemeye başlamıştır. Bu devletlerden Eretna Beyliği Tokat, Zile, Amasya bölgelerine hâkim olmuş ve idare etmiştir. Ancak Eretna Bey'in ölümü ile kısa süre önce bağımsızlığını ilan eden devlet kendi içinde hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Eretna Bey'in ilk zamanlarda kadısı ve sonrada veziri olan Kadı Burhaneddin devlet yönetimini ele geçirerek hâkimiyetini sağlamlaştırmıştır (Solmaz, 2002: 229). Hâkimiyeti eline alan Kadı Burhaneddin Tokat, Zile, Kayseri gibi hâkimiyeti altında bulunan bölgelerde imar faaliyetleri yapmıştır. Kadı Burhaneddin, 1396 yılında Akkoyunlu Hükümdarı Kara Yülük Osman Bey ile giriştiği mücadelede yenilmiş ve iki sene sonrasında ölmüştür. Ölümü ile yerine geçen tek oğlu Alâeddin Ali Çelebi babası gibi topraklarını koruyamamış ve 1399 da Yıldırım Bayezid tarafından hâkimi olduğu Sivas, Tokat, Zile, Amasya resmen Osmanlı topraklarına dâhil olmuştur (Cahen, 2000: 330).

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıllarda bütün Anadolu toprakları Diyar-ı Rum olarak anılmaktaydı. Osmanlı Devleti, Amasya, Sivas ve Tokat şehirlerini aldıktan sonra burada Rum Eyaleti'ni kurmuştur. Eyalet, Rumeli ve Anadolu Beylerbeyliklerinden sonra Osmanlı Devleti'nin kurduğu üçüncü eyalettir. Balkanlardaki Rumeli Beylerbeyliğiyle karıştırılmaması için bu eyalete Eyalet-i Rumiyye-i Suğra "Küçük Rum Eyaleti" denilmiştir. 1520'de eyaletin merkezinin Sivas'a taşınması ile Tokat, Sivas sancağına bağlı kaza idaresi olmuştur. 1620'de Tokat kazasının dört nahiyesi vardır. Kaza sınırlarında bulunan padişah hasları bu tarihten sonra Valide Sultan haslarına dönüştürülmüştür. Böylece bu hasların yönetilmesi voyvodalıkla verilerek Tokat'ta voyvodalık kurulmuştur. Tanzimat Fermanı'nın hemen sonrasında 1840'ta voyvodalık kaldırılarak muhassıllık tesis edilmiştir. Ancak muhassıllıktan beklenen verim alınamayınca iki yıl sonra kaldırılmıştır. Bu süre içinde şehir bir süre kaza müdürlerince idare edilmiştir (Hanılçe, 2016: 1). Tokat 1864'ten 1880 yılına kadar Sivas vilayetine bağlı bir kaza olmuştur. Kaza bir kaymakam tarafından yönetilmiştir. 1879 yılına gelindiğinde padişahın (II. Abdülhamid) iradesiyle Tokat kazası, Sivas'a bağlı sancak (liva) statüsünü elde etmiştir. Canik Sancağına bağlı Niksar; Amasya Sancağına bağlı Erbaa ve Zile kazaları da Tokat Sancağına katılmıştır (Açıkel, 2004: 333-334).

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda kırılma noktası yaşadığı birçok hareket meydana gelmiştir. Aslında III. Selim (1789-1807) devrinden itibaren batılı tarzda yapılan yenilikler yapılagelmişti. Ancak güçlü bir muhalefetle karşılaşmış ve olumlu sonuç vermemiştir. Bu yeniliklerin bir devamı ve doruk noktası sayılabilecek 3 Kasım 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanıdır (Mantran, 2011: 20-25). Bu Ferman neticesinde devletin kötü gidişata bir son vermek ve eski ihtişamına kavuşmak için birçok yenilik meydana

gelmiştir. Ancak biz konumuz bakımından sadece ekonomi alanında yapılan yeniliklere ve bu yeniliklerin Zile Kaza merkezinde meslekler üzerindeki etkilerine değineceğiz.

Temettuat Defterleri ve Zile Temettuat Defteri

Temettu Arapça “kâr etmek” anlamından türeyen bir kelimedir. “Temettuat” ise çoğulu olup kârlar, faydalar, kazançlar anlamı taşımaktadır (Develioğlu, 1996: 1073). Terim anlamı ise; Tanzimat devrinde, daha önce değişik adlarla alınan örfi vergilerin yerine tek bir vergi olarak koyulan tüccar, esnaf, köylü, şehirli hane reislerinin yıllık kazançları üzerinden alınan vergilerdir. Bu vergilerin kaydedildiği defterlere de Temettuat defterleri denir (Bizbirlik ve Atar, 2009: 39). Bu verginin temeli II. Mahmud zamanında 1826’da alınan ihtisap vergisine kadar dayanır (Serin, 1998: 717). 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı sosyo- iktisat tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Temettuat defterleri 15. ve 16. yüzyılda oluşturulan tahrir defterlerinden çok farklıdır. Çünkü bu defterler daha önce yapılan tahrir defterlerinden çok daha ayrıntılı bilgileri içermektedir (Kütükoğlu, 1995: 397). Vergilerin düzenli ve eşit bir şekilde toplanmasına yönelik yapılan Tanzimat’ın mali yapılanmasına yönelik yenilikler önceki düzenlemelere nazaran büyük farklılıklar içeriyordu. Mali yenilik reformları kapsamında 1838-1848 yılları arasında üç vergi sayımı yapılmıştır. 1838’de II. Mahmud’un saltanatının son yıllarında yapılan sayım, mal/mülk sayımı içeriklidir. Asıl Temettuat defterlerini oluşturan 1840 ve 1844-1845 sayımlarıdır (Efe, 2016: 25). Sosyal ve iktisadi tarih çalışmaları açısından önemli kaynak olan Temettuat, ait olduğu bölgenin sosyo ekonomik ve demografik yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir (Öztürk, 2003: 288)

Çalışmanın ana kaynağını oluşturan Zile Temettuat defteri, Başbakanlık Osmanlı Arşivinden “BOA. ML. VRD. TMT. d.” kodu ile kaydedilmiştir. Defterin genel numarası 06083, özel numarası 58’dir. Zile Temettuat defteri genel anlamda 968 sayfadan müteşekkildir. Bu defterde yer alan bilgiler daha önce tarafımdan Yüksek Lisans tezi olarak çalışılmıştır. Ancak çalışma sadece Zile kaza merkezini kapsadığından bölgenin köy, nahiye, aşiret ve cemaatleri çalışmamızın dışında tutulmuştur. Bu bağlamda merkez kaza da yer alan mahalleler esas odak noktamız olmuştur (Demir, 2018: 36).

İncelenen Zile Temettuat Defterinde 1844-1845 yılları arasında (H.1260-1261) toplamda 20 mahalle vardır. Bu mahallelerin neredeyse tamamı günümüze kadar aynı isimle gelmiştir (Demir, 2018: 38). Söz konusu bu mahallelerin 8’inde Müslim-Gayrimüslim bir arada yaşarken sadece gayrimüslimlerin yaşadığı bir mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerde yaşayan Zile halkının toplam nüfusuna gelince 1844-1845 Temettuat sayımlarında kentte 10.870 Müslüman 1070 gayrimüslim olmak üzere toplamda 11.940 bulunmaktadır (Demir, 2018: 47). Bölgede

yaşayan ahalinin sayısı tespit edilirken, Osmanlı demografi çalışmalarında öncü olan Ömer Lütfi Barkan'ın hane katsayısı sistemi ele alınarak hesaplanmıştır. Yani, Temettuat defterinde sayıma tabi tutulan hane sayısının 5 ile çarpımı sonucu elde edilen rakamdır (Güneş, 2014: 222). Zile'deki bu sayımlar, 1831 yılında II. Mahmud zamanında ilk defa modern anlamda yapılan nüfus sayımları ile hemen hemen örtüşmektedir. Nitekim 1831 yılındaki sayımlarda Zile nüfusu toplamda 14.214 iken 1844-45 te yaklaşık 2.500 kişi azaldığına şahit olmaktayız (Güran, 2011: 79).

Zile'de Mesleki Yapılanma

Meslek bir insanın geçimini sağlamak için belli kurallar çerçevesinde, bilgi ve becerilere dayalı olarak yaptığı sürekli işe denir. İnsanoğlu var olduğundan beri ihtiyaçlarını karşılamak için belli uğraşlara girişmiştir. El emeğine dayanan bu uğraşlar zaman içinde gelişmiş ve günümüzde meslek dediğimiz iş kollarına ayrılmıştır (Divrikoğlu, 2016: 169). İncelemiş olduğumuz Zile Temettuat defterine göre bölgede 19. yüzyıl ortalarında Müslüman nüfusunun uğraşmış olduğu 111 farklı meslek grubu vardır. Gayrimüslim ahalinin Müslümanlardan farklı olarak uğraştığı 11 meslek dalını da eklediğimizde bölgede toplamda 122 farklı meslek grubunun olduğu anlaşılmaktadır (Demir, 2018: 59). Defterde hane reisi kaydedilirken sahip olduğu meslek ve bu meslekten elde ettiği gelir ve verdiği vergi miktarı ayrıntılarıyla yazılmıştır. Bu minvalde söz konusu defterde Müslüman hane reisinden 1799'u herhangi bir işle iştilig ederken 18'i işsiz ve 28'i dilenci olarak kaydedilmiştir. Defterde dikkat çeken bir ibarede vergiye tabi olmayanlar için: *bir şeyi olmayub, onun bunun iaşesi ile geçinmekte olduğu, seele (dilenci) olduğundan vergi alınmadığı, iane ile geçindiğinden vergi alınmadığı* şeklinde ibare düşülmesidir (BOA, ML. VRD. TMT. d., s. 299.) diğer taraftan 214 gayrimüslim hane reisinin 173'ü meslek sahibi iken bir kişinin dilenci olduğu ve 40 kişinin ise mesleğinin belirtilmediğine rastlamaktayız (Demir, 2018: 60). Bu meslekleri icra edenlerin sayısına gelince; bölgede en fazla yapılan meslek 343 hane reisinin uğraştığı amelelik mesleğidir. Ardından çiftçi, 134, oduncu 102, Rençber 61, Terzi 60 ve Debbağ 112'dir. Bölgenin tarıma elverişli olması ve ormanlık alanın bol olmasından dolayı beden gücüne dayalı mesleklerin revaçta olması gayet tabidir. Debbağlık mesleği icra edenlerin sayısı da bir hayli fazla olması bölgede hayvancılığın gelişmiş olduğunun kanıtıdır (Demir, 2018: 61). Gayrimüslimlerin genelde el işine yükte hafif pahada ağır işlerle uğraştığı dikkat çeken başka bir detaydır. Bölgede kuyumculuk işi ile uğraşan sadece bir kişi olup o da gayrimüslim ahaliye mensuptur (BOA, ML. VRD. TMT. d., s. 745).

Çalışmamızda Zile'de mesleki yapılanması hakkında genel bir değerlendirme yapmanın ve

çıkan sonucu objektif olarak değerlendirebilmek için bir kıyaslama yapılması uygun görülmüştür. Bu sebeple Zile'ye tarihi ve coğrafi yakınlığı olan Bozok (Yozgat) kazası Temettuat defteri ayrıca incelenmiştir. Elde edilen neticeler ışığında Bozok kazasında toplamda dokuz mahallenin olduğu görülmüştür. Bu mahallelerin dördünde Müslim-Gayrimüslim bir arada yaşarken beşinde sadece Müslüman ahali yaşamaktadır. 1845 yılı Bozok kaza merkezinde toplam hane sayısı 2.315 olup tahmini nüfus sayısı 11.575'tir. Toplam nüfus içerisinde gayrimüslim ahalinin sahip olduğu hane sayısı 735 olup toplam nüfusu ise 3.675'tir (Akgündüz ve Öztürk, 2000, s. 81). Görüleceği üzere Zile ve Bozok'ta nüfus oranları ve burada yaşayan gayrimüslim ahalinin oranları arasında çok az farklılıklar bulunmaktadır. Bozok'ta mesleki yapılanmaya gelince Zile'den çeşitlilik bakımından bir hayli fazla olup toplamda 165 meslek türü bulunmaktadır. Mevcut meslek dallarından gayrimüslim ahalinin Müslüman ahalden farklı olarak uğraştığı meslek dalı ise 23'tür. Dericilik ile ilgili iş kolları Zile'de olduğu gibi rağbet gören meslekler arasında yer almaktadır. Öte yandan Zile'de gayrimüslim ahalden hiç kimsenin dericilikle uğraşmamasının aksine Bozok'ta 3 hane reisi tarafından debbağlık mesleğinin icra edildiğine rastlamaktayız (Hanilçe ve Demir, 2019: 153).

Zile'de Dericilik

Zile Temettuat defterinden elde edilen bilgiler neticesinde dericiliğe yönelik mesleklerin en fazla icra edilen meslekler arasında olduğunu söylemiştik. Dericilik başlı başına bir iş alanı olmasının yanı sıra zaman içerisinde derinin farklı kullanım alanlarının da olmasıyla, dericiliğe bağlı olarak gelişen iş kolları oluşmuştur. Zile'de dericiliğe ait meslek dalını icra eden hane reisi sayısı toplamda 141'dir. Yani toplam nüfus içinde dericilik ile alakalı meslekler ile iştigal edenlerin sayısı 705'tir. Bu ciddi bir rakam olup Zile'de toplam nüfusun yaklaşık yüzde onu etmektedir. Zile'de 15. yüzyıldan itibaren icra edilen meslekler incelendiğinde bir çeşitliliğin olduğu ve nüfusa bağlı olarak gelişerek devam ettiği gözlemlenmektedir. Burada bölgenin şüphesiz önemli ticaret kavşağında olmasının da büyük payı olduğu söylenebilir. Söz konusu tarihten itibaren dericiliğe dair mesleklerin neredeyse hiç yok olmadığı ve hemen her dönemde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bir örnek olması bakımından 1455-1485 yılları arasında dericilik ile ilgili olan debbağlık mesleği toplamda 10 hane reisi tarafından yapılmaktadır. Dericiliğin alt dalları olan ayakkabı, kösele imal eden mesleklerde bir hayli fazla olanlar arasındadır (Hanilçe, 2014: 374).

Zile'de başta giyim kuşam olmak üzere bölgenin ticaretinde önemli bir yere sahip olan dericiliğe ait 5 farklı meslek dalı yapılmaktadır. Bu meslek dallarından en fazla icra edilen hiç kuşku yok ki debbağlık mesleğidir. Debbağ diğer deyişle "tabak" ham deriyi işlenecek hale

getiren kişidir (Develioğlu, 2010: 192). Dericiliğin ilk merhalesi olan debbağlık işlenecek ham deriyi kasap ya günümüz mezbaha diye tabir edeceğimiz sellahhanelerden temin etmekteydiler. Belli kural ve işleyiş ile temin edilen çeşitli hayvan derileri farklı kimyasal işlemlerden geçirilerek giyim kuşam başta olmak üzere diğer alanlarda işlenmesi için hazır hale getirilmektedir (Tekin, 1992: 39). Zile'nin toplam 19 mahallesinin 16'nda debbağlık mesleğini icra eden 112 hane reisi bulunmaktadır. Bölgede kaç adet debbağhane bulunduğu dair bir veri maalesef elimizde bulunmamaktadır. Bu mesleğin en fazla icra edildiği mahallelerden bazıları; Minare Mahallesi 34, Alaca Mescid 10, Arnabud 9, Cedid 8, Hacı Mehemed 11 ve Zincirli 9'dur (Demir, 2018: 84).

Zile'de dericilik alt meslek dallarından olan ve bölgede en çok rağbet gören ikinci meslek dalı pabuççu 'dur. Bu meslek erbabı ayakkabı üreten kişi olarak geçmektedir (Develioğlu, 2010: 999). Zile'de 17 hane reisi tarafından yapılan bu meslek mevcut 19 mahallenin sadece 8'de icra edilmektedir. En fazla Ali Kadı Mahallesi'nde 5 kişi tarafından yapılan bu mesleğin icra edildiği diğer mahalleler ise Kethüda, Kislik, Molla Yahya, Palanga, Sakiler, Şeyh Ali ve Yazıcı Mahalleleridir.

Bir diğer meslek dalı olan çarıkçılık Zile kaza merkezinde toplamda 6 hane reisi tarafında icra edilmektedir. Şeyh Ali' de 5 ve Cedid Mahallesi'nde 1 kişi tarafından icra edilen bu meslek, aslında bir ayakkabı cinsi olan pabuç ile aynı işleve sahip olsa da ondan farklıdır. Çarık; Tabakalanmamış sığır derisinden imal edilmekte olup, kenarlarına açılan delikler yordamıyla deri bağlanarak giyilen bir tür ayakkabıdır (Sami, H.1317: 498). Zile'de dericilik ile ilgili olan yemenici mesleği Cedid Mahallesi'nde 2 ve Alaca Mescid Mahallesi'nde 2 kişi olmak üzere toplamda 4 kişi tarafından yapılmaktadır. Yemenicilik; bir tür ayakkabı çeşidi olup, üzeri açık ökçeli ayakkabı üreten veya satan esnafa verilen bir isimdir. Diğer yandan yemeni, ökçesiz, hafif ve plastikten üretilen kadın ayakkabısı olarak geçer. Ayrıca Osmanlı döneminde avam ve askeri sınıfının giydiği kırmızı, sarı veya siyah renkte olan ve sahtiyandan yapılan ucu biraz sivri ayakkabı olarak da geçtiği diğer bir ayrıntıdır (Uca, Ülker, 2016: 146). Zile kaza merkezinde Temettuat defterinden elde ettiğimiz bilgiler ışığında dericiliğe dair olan son meslek sarraçlıktır. Bölgede en az yapılan meslek dallarından biri olup Şeyh Ali ve Zincirli Mahallelerinde birer hane reisi tarafından toplamda 2 kişi tarafından icra edilmektedir. Sarraçlık birçok yerde serrac olarakta geçmekte olup, hayvanlara deriden koşum, eğer takımı yapan kişiler için kullanılmaktadır (Develioğlu, 2010: 1076). Zile'de gayrimüslimlerin daha çok el işi ve zanaat işleri ile meşgul olduğunu daha önce dile getirmiştik. Bu bağlamda dericiliğe dair gayrimüslim ahalinin uğraştığı meslek yok denecek kadar azdır. Sadece Cedid Mahallesi hane

12 numara 12’de ikamet etmekte olan Canuk oğlu Ağyan isminde bir zımmi’nin sarracılık mesleği ile uğraştığını tespit ettik. Ağyan’ın temettü olarak bu meslekten yıllık gelirin 200 kuruş olduğu kaydedilmiş ve başka bir gelirin olmadığı belirtilmiştir (BOA, ML. VRD. TMT. d., s. 763).

Zile’de 1844-1845 yıllarında dericiliğe dair yapılan beş farklı meslek türü bulunmaktadır. Söz konusu mesleklerin yıllık temettü geliri ise birçok etkene bağlı olarak farklılık arz etmektedir. İlk olarak bölgede dericiliğe yönelik en fazla yapılan meslek olmasından dolayı en çok gelir elde edilen meslek türü debbağlıktır. Elde edilen bilgiler neticesinde Zile’de debbağlık mesleğinin yıllık toplam temettü geliri 22.936 kuruştur. Kaydedilen temettü gelirleri mahallelere göre değişkenlik göstermesinin yanı sıra bu mesleği icra edenler arasında da farklılıklar mevcuttur. Bu farklılığın mesleki hiyerarşi gibi bir etkenden kaynaklandığı aşikârdır. Mesela Şeyhkulu Mahallesi hane 11 numara 11’de ikamet etmekte olan Meşhuroğlu İsmail Efendi isimli kişinin debbağ amelesi olduğundan yıllık temettü geliri 150 kuruştur (BOA, ML. VRD. TMT. d., s. 593). Diğer yandan Zincirli Mahallesi hane 28 numara 28’de ikamet eden İslam oğlu Bekir isminde birinin debbağ ustalığından yıllık temettü gelirin 529 kuruş olduğu saptanmıştır (BOA, ML. VRD. TMT. d., s. 11).. Defterin birçok yerinde çırak, şakird, debbağ amelesi olarak geçen kişilerin yıllık temettü gelirlerinin çok düşük olduğu diğer yandan debbağ halifesi, ustası, ya da debbağ diye kaydedilen kişilerin ise yıllık temettü gelirlerinin daha fazla olduğunu görmekteyiz.

Toplamda 17 kişi tarafından icra edilen pabuççu mesleğinin yıllık toplam temettü geliri 2.485 kuruştur. Pabuççu mesleğini icra edenlerin en fazla temettü gelirin sahip olduğu mahalle ise 650 kuruş ile Kethüda Mahallesi. Diğer mesleklere gelecek olursak yemenici mesleğinin yıllık toplam temettü geliri 875 kuruş, sarraç mesleğinin 400 kuruş ve son olarak çarıklı mesleğinin temettü geliri 1100 kuruştur. Zile kaza merkezinde dericilik mesleği ile alakalı olarak icra edilen mesleklerden elde edilen toplam temettü geliri ise 27.796 kuruştur. Bölgede mesleki gelirlerden sağlanan gelirler ile ahalinin diğer mal varlıklarından sağladıkları gelirler arasında büyük farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Bunun temel sebebi, vergi mükelleflerinin deftere kaydedilen bağ, bahçe, dükkân, hayvan vs. gelirlerinin kayıt altına alınırken gereken özenin gösterilmemiş olmasıdır. Ayrıca birçok kişinin mesleğinin belirtilmemiş olması böyle büyük farklılıkların doğmasına yol açan diğer önemli bir sebeptir (Demir, 2018: 106). Aynı durum mesleki gelirler arasında da görülmektedir. Dericilik mesleğinden elde edilen gelirler, bu mesleği yapan çok sayıda kişi olmasına rağmen daha az kişi tarafından yapılan mesleklerin gelirlerinin daha fazla olduğu saptanmıştır. Dericiliğe ait gelirlerin diğer mesleklere nazaran

daha az olmasının muhtemel sebeplerin başında daha önce söz ettiğimiz kayıt sırasında yaşanan aksaklıkların yanında Osmanlı dericiliğine olan rağbetin azalması ihtimalidir. Çünkü bu dönem zarfında diğer alanlarda olduğu gibi seri üretim gelişmiş ve dericilikte bundan nasibini almıştır. Ayrıca deri gibi bir malzemenin günümüz teknolojisine yakın bir şekilde daha kaliteli, kusursuz ve dayanıklı olarak üretebilme kapasitesinin gelişmesi, Osmanlı geleneksel olarak işlenen deriye rağbeti azaltması gayet muhtemeldir.

Sonuç

Ülkemizde, üzerinde çok fazla araştırma yapılmayan alanlardan olan dericilik, ilk insanlardan günümüze kadar sürekli hayatın içinde olan bir nesne olması bakımından önemlidir. Her dönem ve çağda insanlığın gelişmesi ile paralel olarak gelişme göstermiş ve insanın kullanımı için hemen her çağ ve dönemde var olmuştur. Türk-İslam kültüründe başta giyim kuşam olmak üzere, süsleme, askeri alanda, barınak gibi birçok amaç için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde başta Fatih Sultan Mehmed olmak üzere dericiliğe büyük önem verilmiş ve 15. asırdan itibaren altın çağını yaşamıştır. Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde birçok merkezde deri üretim merkezleri kurulmuş ve kaliteli deriler üretilmiştir. Bu derilerin üretimi ile derinin kullanım alanı bir hayli gelişmiş ve farklı iş kollarının doğmasına vesile olmuştur. Deri ve deriye ait mamullerin başta Osmanlı sarayı olmak üzere hemen her mekânda ve her alanda kullanıldığını görmek mümkün olmuştur. Deri ve dericiliğe ait bu gelişmeler Osmanlı esnaf teşkilatı olan loncalar tarafından kontrol edilmekte ve arzu edilen kalite bu sayede sağlanmaktadır. Böylece üretilen kaliteli deriler ve bu derilerden imal edilen mallar birçok Avrupa ülkesinin ihraç edilen ürünlerin başında gelmektedir. 19. yüzyıla gelindiğinde sanayi devrimi ile gelişen teknolojik üretim sistemi geleneksel el tezgâhı üretimini derinden sarsmıştır.

Osmanlı Devleti değişen bu sürece ayak uydurmakta güçlük çeken ülkelerden olmuştur. Devleti bir zamanlar ayakta tutan tımar sistemi bozulmuş, askeri alanda eski ihtişamını kaybetmiş ve sınırlarının daralmaya başlaması ise cabasıydı. Tüm bu neticeler ışığında başta askeri olmak üzere birçok yenilik teşebbüslerine girişilmiş ancak başarılı olunamamıştır. Değişen dünya düzenine ayak uydurmak ve var olan durumunu korumak adına 19. yüzyıl ortalarında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile ekonomi alanında getirmiş olduğu birçok düzenleme ile yeni bir evreye girilmiştir. Ülke gelirinin korunması ve eşit vergi alınmasına yönelik sayımlar yapılmıştır. Halk ve devlet nezdinde döneme göre modern bir anlayışla yapılmak istenen bu girişim neticesinde halkın gelirleri kayıt altına alınmıştır. Bu sayede herkesin gelirine ve mal varlığına göre eşit vergiler alınması planlanmıştır. Ancak gerekli

ihliminin gösterilememesi ve bu projeyi uygulayabilecek yetişmiş bir kadronun olmayışı ekonomi alanında yapılmak istenen bu girişimi başarısız olmasına etki eden temel faktörlerden olmuştur. Her ne kadar bu gibi girişimler başarısız olsa da sonraki zamanlarda meydana gelecek gelişmelerin bir alt yapısı olması açısından önemli sayılabilecek adımlardan biri olmuştur.

Tanzimat Dönemi'nde ekonomi alanında yapılan yenilikler neticesinde tutulan Temettuat defterleri ile ele alınan bölgenin sosyo-ekonomik ve demografik yapısı hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Kayda geçen bölgenin nüfusu, ekonomisi, tarımı, hayvancılığı ve mesleki bilgileri gibi birçok konu hakkında inceleme imkânı hâsıl olmuştur. Ele alınan Zile Temettuat defterinden bu bilgiler ışığında dericilik mesleğine dair bilgiler incelenmiştir. Bölge halkının dericiliğe yönelik faaliyetleri, bu meslekten elde ettikleri gelirler genel manada incelenmiştir. Aynı zamanda bölgenin tarihi ve coğrafi yakınlığı olan bir başka bölgeyle Yozgat (Bozok) kıyaslanmıştır. Zile'de dericiliğin kent ahalisine getirisi farklı iş kollarını doğurması ve bunlar arasındaki ilişkileri değerlendirme fırsatımız olmuştur. Dericiliğin hangi mahallede kaç kişi tarafından yapıldığı, ne kadar gelir elde edildiği, bu mesleği icra edenler arasındaki gelir dağılımı üzerinde bir analize tabi tutulmuştur.

Son olarak dericilik mesleğinin Osmanlı dönemine kadar birçok devlet ve toplumda ne gibi bir değere sahip olduğu ele alınmış ve Osmanlı döneminde ne gibi merhalelere uğradığı incelenmiştir. Özellikle Osmanlı deri üretim merkezlerinden mikro bir alan seçilmiş ve bu alanın kritik bir tarih olan 1844-45 yılları arası ele alınmıştır. Buradaki amacımız Osmanlı Devleti'nde bu mesleğin icra edildiği önemli bir bölgesinde sanayileşmenin had safhada olduğu bir zaman dilimindeki durumunu gözler önüne sermektir. Zile'de dericiliğin gerek bölge ekonomisine gerek Osmanlı ekonomisine katkıları arşiv belgeleri ışığında ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Kaynakça

- BOA, ML. VRD. TMT. d., s.11, 299, 593, 745, 763.
- Açıkkel, A. (2004). Tokat Sancağının İdari Durumu ve Nüfus Yapısı (1880-1907). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14 (2), 331-359.
- Akgündüz, A. ve Öztürk, S. (2000). Yozgat Temettuat Defterleri, (Cilt. II ve III), Yozgat: Yimpaş Holding.
- Altındal, B. (2011). Zela'dan Zile'ye Tarihi Yolculuk. İstanbul: Bayrak Yayıncılık ve Matbaacılık.
- Arıtan, A. S. (1993). Ciltçilik. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (C.7, ss. 551-557.)
- İstanbul.Baktır, M. (1994). Deri. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (C.9, ss. 175- 176.)
- Bizbirlik, A. ve Atar, Z. (2009). 19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinde Temettuat Defterlerinin Yeri: Saruhan Sancağı Mütevelli Çiftliği Temettuat Defteri Örneği", Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi, (4), 37-57.
- Bozkurt, N. (1994). "Deri". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (C.9, ss. 174-175.) İstanbul.
- Cahen, C.(2000) Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, (çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Demir, M. (2018). 19. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Zile Kaza Merkezinde Ekonomik ve Sosyal Yaşam (TemettuatKayıtlarına Göre), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat.

- Develioğlu, F. (1996). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, (13. Basım). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Divrikoğlu, A. (2016). Zile'mizdeki Meslekler, Sanatlar, Unutulanlar ve Bilinen Son Duayenleri Tarihi ve Kültürüyle III. Zile Sempozyumu Bildirileri (Özel Sayı), 169-175.
- Efe, A. (2016). Osmanlı Devleti'nin Yeniden Yapılanma Şafağında Üç Vergi Sayımı. Akademik İncelemeler Dergisi, 11 (2), 23-46.
- Güler, M. (1995). Türk Dericilik Sanayi ve Beykoz Fabrikası", Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Fakültesi Dergisi, (3),71-75.
- Güneş, M. (2014). Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili. Akademik BakışDergisi, 8 (15), 269-298.
- Güran, T. (2011). 19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri. H. İncalcık ve Ş. Pamuk (Ed.), Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik (s.89-35), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Hanilçe, M. (2013). Vatan Topraklarında İmza: Türk Yer Adları: Zile Kazası Örneği (1455-1575). History Studies. 9(4), 63-99.
- Hanilçe, M. (2016). 15 ve 16. Yüzyılda Zile Kazasının Osmanlı Has, Zeamet ve Tımarlarına Katkısı Üzerine Bir Değerlendirme. Tarihi ve Kültürüyle III. Zile Sempozyumu Bildirileri (Özel Sayı), 221-240.
- Hanilçe, M. (2014). XV ve XVI Yüzyıllarda Zile Kazası (1455-1574). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Tokat.
- Hanilçe, M. ve Demir, M. (2019). Zile ve Bozok Kazalarında Gayrimüslimlerin Meslekleri (1844-1845 Tarihli Temettuat Kayıtlarına Göre). Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi. 3 (2), 145-174.
- Kafesoğlu, İ. (2010). Türk Milli Kültürü, (31.Basım). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kanbay, H. (1993). "Derinin Öyküsü", Art Dekor Aylık Dekorasyon ve Sanat Dergisi, (7), 82-88.
- Kütükoğlu, M. S. (1995). "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri, Belleten, LIX (S), 339-412.
- Mantran, R. (2011) Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II Duraklamadan Yıkılışa, (S. Tanilli, Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özdemir, M. (2007). Türk Kültüründe Dericilik Sanatı. Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi. (20), 66-82.
- Öztürk, S. (2003). Türkiye'de Temettuat Çalışmaları. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 1(1), 287-304
- Sami, Ş. (1316), Kâmûs-ı Türkî, İstanbul: Çağrı Yayınları
- Serin, M. (1998). Osmanlı Arşivinde Bulunan Temettuat Defterleri. I. Milli Arşiv Şurası, Tebliğler-Tartışmalar, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını,
- Solmaz, S. (2002). Danişment Gazi'nin Anadolu'ya Gelmesi, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, 14. 229-249.
- Tekin, Z. (1992). Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı İstanbul'unda Dericilik. Marmara Üniversitesi,(Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Tekin, Z. (1994). Deri. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (C.9, ss. 176-178.) İstanbul.
- Tezcan, H. (1993). İşlemeli Mektup ve Para Çantaları. Antik Dekor Antika Dekorasyon ve Sanat Dergisi, (18): 74-77.
- Uca, A. ve Ülker, A. (2016). Geçmişten Günümüze Karaman'da Meslekler. Konya: Palet Yayınları.

BELEDİYELERİN KÜLTÜR SANAT ALANINDA ŞİRKETLEŞMESİ

Fatih ÇAM*

Özet

Belediyeler, yarı ticari özellikte, özel maksatlı kuruluşlar aracılığıyla da hizmet verebilmektedirler. Belediye teşebbüsleri içerisinde önemli yer tutan kültür anonim şirketleri; devlet, Sivil Toplum Kuruluşları veya benzeri kültürel hizmet sunan bileşenlerin lokal düzeyde vermedikleri hizmeti sunmak, iş sahası geliştirmek ve daha önemlisi devletin vesayet baskısından uzak olarak hizmet verebilmek adına esnek örgütlü yapıları devreye sokmaktadırlar. Söz konusu kuruluşlar kamu tüzel kişiliğinde, farklı mali yapılarla kurulmuş ve kuruluş amaçlarında ifade edilen özellikte belediye hizmetlerinde tanımlanan mal ve hizmet vermekle yükümlüdürler. Bu çalışmada, kamu adına hizmet sunan belediyelerin zorunluluklarını sıralayan mevzuatın ortaya koyduğu zorluktan bağımsız olmak için geliştirdikleri yöntemlerden “belediye şirket ve iştiraklerinin” kültür-sanat alanındaki etkinlikleri araştırılacaktır. Bu amaçla, mevcut alan yazındaki açık erişim kaynaklarından derlenen verilerin yanı sıra, Türkiye genelinde kültür anonim şirketine sahip belediye yönetimlerinin pratikteki etkinliklerini araştırmak için gözlem ve mülakatlar yapılmıştır. Anakent belediyeleri içinde sıklıkla başvuru alan pratikte; kültürel, sanatsal ya da turistik hizmet vermek adına yerel yönetimlerce ticaret siciliyle oluşturulmuş şirketler, kültür politikaları üretilmesi sürecinde serbest piyasa koşullarına uyumlu bir yapıda iş görmektedirler. Kültürel-sanatsal hizmet alanlarında icra edilen etkinliklerin yüklenicileri olarak kabul edebileceğimiz bu şirketler, yerel yönetimlerin kültür, fiziksel alanlar ya da sanatla ilişkili nihai ürünlerini ülke içinde ve dışında tanıtmak amacıyla kültür programları, basın-yayın faaliyetleri, müzecilik, reklam hizmetleri, kültür-sanat işletmelerinin idaresine kadar birçok etkinlik alanında varlık göstermektedirler. Ülke içinde veya dışında akademik oturumların düzenlenmesinden uluslararası festival düzenlemelerine kadar farklı bağlamlardaki faaliyetler icra ettikleri tespit edilmiştir. Öte yandan merkezi idarenin ve belediye iç kurullarının denetimine rağmen, kültür A.Ş.’lerinin özerk tutumlar sergilemeye eğilimli oldukları anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür A.Ş, Belediye, Yerel Yönetimler, Kültür Politikaları, Hizmet Sunumu

CORPORATION OF MUNICIPALITIES IN THE FIELD OF CULTURE AND ART

Abstract

Municipalities can also provide services through semi-commercial, special-purpose organizations. Cultural joint-stock companies, which have an important place in municipal enterprises; the state, Non-Governmental Organizations or similar cultural service components are putting into place flexible organized structures in order to provide services that they do not provide at the local level, to develop a business field, and more importantly, to provide services away from the tutelage pressure of the state. These institutions are in public legal entity, established with different financial structures and are obliged to provide goods and services defined in municipal services with the characteristics expressed in their establishment purposes. In this study, the activities of “municipal companies and their affiliates” in the field of culture and arts will be investigated, which is one of the methods they have developed in order to be independent of the difficulties presented by the legislation that lists the obligations of the municipalities providing services on behalf of the public. For this purpose, in addition to the data compiled from open access sources in the current literature, observations and interviews were conducted to investigate the practical activities of municipal administrations that have cultural joint stock companies throughout Turkey. In practice, which is frequently used in metropolitan municipalities; Companies established with trade registry by local governments in order to provide cultural, artistic or touristic services operate in a structure compatible with free market conditions in the process of producing cultural policies. These companies, which we can accept as the contractors of the activities performed in the cultural-artistic service areas, are the activities of cultural programs, press-broadcasting activities, museology, advertising services, culture-art enterprises in order to promote the final products of local governments related to culture, physical spaces or art in and out of the country. They have a presence in many fields of activity, from administration to administration. It has been determined that they carry out activities in different contexts, from the organization of academic sessions in or outside

* Öğretim Görevlisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, fatihsib@hotmail.com.

the country to the organization of international festivals. On the other hand, despite the supervision of the central administration and municipal internal boards, it is understood that Kültür A.Ş. tend to exhibit autonomous attitudes.

Keywords: Kültür Corp., Municipality, Local Administrations, Cultural Policies, Service Delivery

Giriş 1980'ler hükümetlerin kamusal hizmet alanlarından giderek uzaklaştığı ve terk edilen alanın daha küçük yerel işletmeler ya da serbest girişimciler tarafından doldurulduğu yıllardır. Serbest pazar mantığının oturmaya başladığı bu dönemde zorlu piyasa şartları altında yetersiz bir gelişim süreci yaşanmaktadır. Zaman ilerledikçe zorlu bir arenaya dönüşen sosyoekonomik çevreler, serbest girişimci ve işletmeleri de yavaş yavaş devre dışı bırakmıştır. Kamu hizmeti gören yönetimlere ve onlara has demokratik katılımcılığa karşı belirgin bir ilgi baş göstermiştir. Böylelikle refah devleti anlayışından sıyrılan yerel yönetimler, şirketleşen belediyeler haline gelmişlerdir. Kamusal alanda bazı hizmet alanları ise holdinglerin, küresel bankaların, ulus aşırı şirketlerin etkin olduğu alanlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir (Yılmaz, 2014: 82). Serbest pazar ekonomisi ve bu ekonomik bağlam içerisinde gelişen yönetim yaklaşımının belirlediği rotayı iyi analiz edebilmiş belediyeler önlem adı altında piyasaya uygun tutumlarla şirketleşme biçiminde girişimlerde bulunmuşlardır. Nitekim serbest pazar koşullarında ilerletmiş oldukları hizmet sunumu ve kurumsal hayatta kalma özellikleriyle global etkilere karşı hayatta kalmayı başarılmışlardır. Ancak devletin varlığının kısıtlı da olsa sürdürüldüğü rejimlerde belediyeler, bütünüyle serbest piyasa koşullarının hâkim olduğu özgürlükle donatılmış değildirler.

Köklü bir yönetim geçmişine sahip olmasına rağmen Türkiye'de yerel yönetim kurumsallaşmasında kısa bir zaman kadar geriye gidilebilmektedir. Yaklaşık yüz elli yıllık bir zaman içerisinde yasal mevzuatın geçirdiği safhalara bakarak bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Çalışmanın takvimsel periyodunu meydana getiren yirmi beş yıllık süreçte kamu idaresi ve yerel yönetimler için geliştirilen mevzuat da az önce ifade edildiği gibi uluslar üstü siyaset, adaptasyon, global zorunluluklarla birlikte ulusal ve yerel ihtiyaçların toplamından meydana gelmektedir. Türkiye'nin kentsel alanlarında görev başındaki belediyelerin büyük bir kısmı aynı zamanda derinlikli kültür birikimine sahip coğrafyalarda bulunmaktadır. Öte yandan bu yerel yönetimler konuşlanma noktasında kadim nitelikte olmaları sebebiyle birincil hizmetler ve gelişmiş alt yapılar bakımından da önemli gelişmeler göstermiş durumdadırlar. Ancak bununla birlikte Ankara, İstanbul ve İzmir gibi metropollerin çevresinde ve düşük yoğunluklu nüfuslara sahip olanlar, başka bir deyişle yeni olarak nitelendirilebilecek belediyeler halen kimi basit ilerleme safhalarında vakit harcamaktadırlar. Değerler sıralamasındaki öncelikli birincil hizmetlere dönük harcamalar ile bu koşullarda ortaya çıkan

hizmet tutumları bu yerel yönetimlerin ileriki yıllardaki hizmet politikalarının belirlenmesinde en önemli faktörlerdir.

Kültürel Sanatsal Hizmetlerde Şirketleşmenin Gerekliği

Kamusal hizmet veren resmi ya da yarı-resmi devlet organlarının bağlı bulunduğu kimi kanun ve mevzuatın yarattığı kısıtlamalardan bağımsız olmak adına geliştirilen uygulamalar, belediyeler tarafından şirketler ve iştirakler biçiminde kültür-sanat alanında da yönetsel dolaşımda tutulmaktadır. Bilhassa anakent belediyeleri içerisinde sıklıkla başvuru alan bu yönetsel yaklaşımda kültür-sanat ve turistik hizmetleri vermek adına yine belediyelerce ticaret amaçlı teşkil edilmiş şirketleşmeler vardır. Yerel yönetimlerin hizmet sınırı dahilinde kalan, kültür-sanat sektöründe icra edilen etkinliğin üst yapı biçiminde üstlenicilerinden biri olan Kültür A.Ş'ler; belediyelere kültür, mekân ve sanatla ilişkili nihai ürünlerin yurt içinde ve dışında tanıtılması amacıyla olanaklar sunmaktadır. Kültür programlarından basım-yayıncılığa, müzecilikten reklam hizmetlerine, işletmecilikten akademik oturumlara ve hatta uluslararası festivalciliğe kadar farklı bağlamlardaki etkinlikler bunların başlıcalarıdır. Kamu tüzel kişiliğindeki nitelikleri bu şirketlerin merkezi idarenin ilanlarına teklif vermesine ya da dolaysız olarak üretilen projelerin finansal kaynaklarını yaratarak kültür ve sanat için birer müteşebbis özelliğiyle etkinliklerde bulunmasına olanak sağlamaktadır (Yerlikaya, 2018: 8). Kamu yönetimi disiplini adına araştırılmaya değer birer kurumsal teşebbüs örneği olarak değerlendirilmektedirler. İstanbul, Ankara, İzmir benzeri metropoller için kültür-sanat hizmeti sunan yerel yönetimlerde bu şirketlerin varlığı hayati önemde değerli olarak görülmektedir. Aşağıda verilen tabloda Türkiye özelinde kimi anakent belediyeleriyle bağlantılı bulunan şirketler listelenmiştir. İhtiyari hizmet vasıflarının yanında hâlihazırda bazı belediyelerin mecburi hizmet sahalarında da etkinlik gösteren şirketler kurdukları bilinmektedir. Ancak bir yandan yasal denetime tabi tutulsalar da piyasa mantığının etkin olduğu şartlarda, serbest mali yapıda ve iç karar unsurlarına sahip olmaları sebebiyle ilerleyen süreçte belediye denetiminden uzaklaşma eğilimiyle özgür mali tutumlar gösterdikleri tespit edilmiştir. Öte yandan bağlantılı oldukları belediyelerin genel hizmet tutumu ile bağlantılı olarak birincil hizmet alanları dışında ticari özellikleriyle paralel faaliyetlerin varlığına rastlanmıştır.

Tablo 1. Türkiye’de Kültür Anonim ve Limited Şirketlerine Sahip Belediyeler³

1	İstanbul BB.	Kültür A.Ş.
2	Bursa BB.	Bursa Kültür A.Ş.
3	İzmir BB.	İzfaş
4	Antalya BB.	Anset Tic. Ltd. Şti.
5	Denizli BB.	Kültür A.Ş.

6	Ankara BB.	Anket A.Ş.
7	Konya BB.	Kültür A.Ş.
8	Eskişehir BB.	Esket Ltd. Şti.
9	Kayseri BB.	Kaymek A.Ş.
10	Adana BB.	Altın Koza A.Ş.
11	Samsun BB.	Kültür Turizm Ticaret A.Ş.
12	Malatya BB.	Kültür A.Ş.
13	Gaziantep BB.	Gazi Kültür A.Ş.
14	Mersin BB.	Mersin B. Kültür, Sanat, Bilim, Ulaştırma, Ticaret Ve San. A.Ş.
15	Sivas BB.	Kültür A.Ş.
16	Erzurum BB.	Erzurum Kültür A.Ş.

Türkiye özelinde 20-25 yıllık süreçte var olan yönetsel düzenlemeler kamu kurum /kuruluşlarının da biçimsel düzenlemelerle etkinlik planlamalarında etkili olmaktadır. Kapitalist sistemin kısmi özerk niteliğinin belediyelere sağladığı bağımsızlıklardan biri de şirketleşme özgürlüğüdür. Kısmen yeni olarak ifade edilen bu kuruluşların henüz Türkiye özelinde sağlam bir iktisadi kurumsal çevre kurduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak anakent statüsüne geçiş tarihlerine bakıldığında, en eski şehirlerden en yenisine doğru bir gelişimin varlığından söz etmek mümkündür. Şirketler ve iştirakler vasıtasıyla kültür-sanat hizmeti verme noktasında bazı büyük yerleşim yerlerindeki yerel yönetimlerin öne çıktığı açıkça görülmektedir. Türkiye için bir değerlendirme yapmak gerekirse belediyeler açısından kültür hizmeti sunan anonim şirket sayısının yeterli düzeyde olmadığı ifade edilebilir.

Belediye Bürokrasisi Açısından Kültürel Şirketleşmenin Anlamı

Türkiye genelinde belediyeler açısından kültürel faaliyetlere alan sağlayan şirketleşmelerin etkinlik ve verimlilik açısından henüz emekleme çağına olduğu açıkça ifade edilebilir. Bir başka ifadeyle son yirmi-yirmi beş yıl içerisinde sayıları artan bu şirketlerin henüz Türkiye genelinde sağlam bir ekonomik kurumsal çevre oluşturduğunu söylemek mümkün değildir. Kültür-sanat alanında bilhassa son 25 yılda gerçek anlamda söz sahibi olan belediyelerin mevcut koşullarda gerçekleştirdikleri etkinliklerine bakıldığında kurumsal benzeşmenin yakın çevre ilişkilerinde ve politika yapımında birbirini taklit eden özellikler gösterdiği tespit edilmiştir. Aynı alanda iş gören yönetim birimlerinin kanuni, kavramsal veya tekil örnekler bütününde kültür-sanatla ilişkili planlarının reel hizmet kalemlerine dönüştürülmesinde açıkça benzer yöntemlerin tercih edildiği görülmektedir. Genel etkinlik sahası toplum ve sanat, şehir ya da kültürel alanlar olan hizmet biçimlerinde sınırları net biçimde çizilmiş yasalar, teoriler ya da tanımlardan söz etmek pek tabii mümkün değildir. Ancak bu durum muhatap odaklı yaklaşımların geliştirilmesine engel değildir. Politika uygulamalarında sıkça

başvurulan geri dönüş analizlerinin ve memnuniyet anketlerinin de sistem içerisinde tutulması karar alıcılar açısından değerli veriler sağlayabilecektir.

Yerel bölgesel ihtiyaçlar tarafından şekillenen yasal yapının karşısında ise uluslar üstü politik zorunluluklar yatmaktadır. Sözü edilen kurumsal benzeşme konusunda AB uyum yasaları gibi süreçler, yasal kurumsal düzenlemelerle üyelik sürecindeki aday ülkelerde standart yaklaşımlar benimsenmesine yol açmaktadır. Örneğin adaylık için müzakere yürütme sürecinde, kurumsal yapılar ve iktisadi politikalara ait beklentilerde, 2001, 2003 ve 2008 yıllarına ilişkin Ulusal Programlarda, mahallî ve genel özellikte, plansız kentleşmenin önüne geçilmesi, büyükşehir alanlarının iyileştirilmesi, hayat standartlarının geliştirilmesi hususlarındaki öngörüler ve politika planlarının benzer nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Toplumsal hayat standartlarının iyileştirilmesi için fiziksel çevre koşullarına ek olarak kültürel ve sanatsal aktivitelere verilen önemin artırılması yönündeki beklentilerin ise daha ziyade temel stratejik planlama belgelerinde yer alan maddelere yönelik olduğu söylenebilir (Keleş ve Mengi, 2017: 97-98). Piyasa yönelimli yaklaşımlar ve minimum düzeyde devlet müdahalesiyle birlikte kamu idaresi alanında gittikçe artan oranda şirketleşen yerel yönetimler meydana geldiği bu çalışmanın ana varsayımlarından biridir. Avrupa Birliği ya da diğer uluslararası güç odakları ilişkide oldukları ülkelerden belirli rotalardan ilerleyen davranışlar beklemektedir. Türkiye’de kültür ve sanat alanı da dâhil olmak üzere birçok alanda hizmet sunan belediyeler açısından şirketleşmenin anlamı ve içerdiği alt koşullar biraz da bu açıdan ele alınıp değerlendirilmelidir.

Sonuç

Yerel hizmetlerin sunumunda doğrudan ve ölçülebilir değerlendirmelerin eksiklik yarattığı söylenebilir. Kamu politikası analizi yapım ve karar verme süreçlerinde politika döngüsünün son aşaması olan değerlendirme etkinliği mevcut koşullar itibarıyla henüz oturmuş bir uygulama değildir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve bazı büyükşehir belediyeleri tarafından bağımsız şirketlere yaptırılan temel hizmet ve yöneylem esaslı araştırmalar haricinde ilgili alanda yapılan bir araştırmanın varlığına rastlanılmamıştır. Ancak bu çalışmayla birlikte dizi araştırmaya temel teşkil eden saha taraması sürecinde elde edilen bulgular, kültür alanında hizmet veren şirketlerin ilgili belediye bürokratları tarafından etkin olarak iş görmekte olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır. Öte yandan anakent statüsüne geçiş tarihine bakılarak en eski kentlerden en yenilerine doğru büyüyen bir gelişimin varlığından söz edilebilir. Şirketler ve iştirakler yoluyla kültür-sanat hizmeti sunma noktasında kimi metropol belediyelerinin açık ara önde olduğu saptanmıştır. Ancak her şeye rağmen Türkiye’de belediyeler açısından kültür

hizmeti sağlayan Şirket sayısının yeterli olmadığı düşünölmektedir. Dönüşen politik, ekonomik dengeler bağlamında hizmet sahasının ideolojilere bağli etkenlerden ya da partizan yaklaşımlardan doğrudan etkilendiği görölmektedir. Seçim vaatlerini kamusal alanda hizmetler aracılığıyla gerçekleştirmekten sorumlu belediyelerin görev sürelerine endekslenmiş ajandalara sahip oldukları, dolayısıyla uzun ömürlü stratejik plan ve iyi analiz edilmiş projeksiyonlardan mahrum oldukları düşünölmektedir. Kısa sayılabilecek icraat dönemlerine sahip olmanın meydana getirdiği kısıtlılıklara engel olabilmek ve yerelde etkili bir hizmet politikası yakalayabilmek için her Şeyden önce tarafsız tutumlar benimsenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Etkili ve fonksiyonel bir hizmet çevresi oluşturmak için bazı temel politika önerileri sunulabilir. Bunlardan ilk ve en önemlisi lokal ortak ihtiyaçların saptanmasında ana planlamalar yerine vatandaşların ihtiyaçlarına göre planlanmış hizmet kalemlerinin geliştirilmesi olduğu değerlendirilmektedir. Her belediyenin hizmet verdiği yerleşim birimi içerisindeki nüfus yapısına ait profil analizleri üzerinden hizmet programlarının oluşturulması yenilikçi ve güçlü bir katılım modeli olarak önerilmektedir. Politik bağlamdan farklı düşünmek zor gibi düşünölse de politika yapıcılar, analizciler ve karar alıcıların sosyal farklılıkları dikkate alan hizmetler üretmesi demokrasi ve çoğulculuk için tüm yerel yönetimlerden de beklenen davranışlardır.

Kaynakça

- Adana Altın Koza A.Ő. <http://www.altinkoza.org.tr/>. Erişim tarihi: 01.12.2021
- Ankara ANKET A.Ő. <http://anketas.com/>. Erişim tarihi: 10.12.2021
- Antalya ANSET Tic. Ltd. Şti. Erişim tarihi: <https://anset.com.tr/>. Erişim tarihi: 01.12.2021
- Çam, F. (2021). Türkiye’de Belediyelerin Kültür Sanat İlişkileri. Doktora Tezi. Ankara, Hacettepe Üniversitesi
- Denizli Kültür A.Ő. <http://www.denizlikultur.com/>. Erişim tarihi: 01.12.2021
- Eskişehir ESKET. https://www.eskisehir.bel.tr/kurumsal_sirketler_list.php?menu_id=21. Erişim Tarihi: 06.12.2021
- İBB Kültür A.Ő. <https://kultur.istanbul/>. Erişim tarihi: 07.12.2021
- İzmir İZFAŞ. “İzmir Fuarcılık Hizmetleri Kültür ve Sanat İşleri Tic. A.Ő.” <https://www.izfas.com.tr/>. Erişim Tarihi: 06.12.2021
- Kayseri KAYMEK. <https://www.kaymek.com.tr/tr>. Erişim tarihi: 08.12.2021
- Keleş, R., & Mengi, A. (2017). Avrupa Birliğinin Bölge Politikaları. İstanbul: Cem Yayınevi.Konya Kültür A.Ő. <https://www.konyakultur.com/>. Erişim tarihi: 09.12.2021
- Yerlikaya, T. (2018). Yerel Yönetimlerin Kültür Ajandaları “Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. Ankara: SETA.
- Yılmaz, A. N. (2014). 1980’li Yıllarda Türkiye’de Sanat ve Siyaset İlişkisi. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakölteesi.

TÜRKİYE’NİN 2000 SONRASI BALKANLAR POLİTİKASINDAKİ YUMUŞAK GÜÇ UNSURU: KÜLTÜREL MİRAS

Cihan ÖTEN*

Özet

Yumuşak güç, devletlerin uluslararası alanda başka devletleri etkilemek için cazibe merkezli bir araçtır. Türkiye, Balkanlar’da yumuşak güç aracını etkili bir şekilde kullanmaktadır. Yumuşak güç aracının önemli unsuru olarak kültürel miras ön plana çıkmaktadır. Somut olmayan kültürel mirası ifade etmek için bazı kavramlar üretilmiştir. İnanç sistemi de bu kavramlardan bir tanesidir. Bu kavramın somut kültürel miras karşılığı da cami gibi yapılardır. Osmanlı Devleti’nin yaklaşık 550 yıl kadar Balkanlar’da hüküm sürmesi, bölge ile Türkiye arasında tarihsel ve kültürel bağların oluşmasını sağlamıştır. Doğal olarak Osmanlı döneminde inşa edilen eserler, Türkiye’ye kültürel miras olarak kalmıştır. Bölgede yaşanan çatışmalar ve savaşlar bu yapıların varlığını tehdit etmiştir. Birçok yapı kaybolma tehlikesi yaşamıştır. Türkiye, Balkanlar’daki Osmanlı’dan kalan mirası korumak adına bu tür değerli yapılar için Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) öncülüğünde yenileme çalışmaları yürütmüş ve de yürütmektedir. Böylece hem bu yapıların yaşatılması sağlanmış hem de yenileme çalışmaları Türkiye’nin yumuşak gücünde önemli bir unsur haline gelmiştir. Belirtmek gerekir ki Türkiye, yalnızca Osmanlı’dan kalan kültürel mirası değil, farklı toplumlardan kalan kültürel mirası korumak adına da çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Bu da yumuşak güç oluşumunda önemli bir etmen olmuştur. Çünkü Türkiye’de önemli bir sayıda Balkan ülkelerinden gelen nüfus söz konusudur. Bu nüfusun da tamamı Türk veya Müslüman değildir. Bu nedenle farklı toplumları da etkileyebilmek önemlidir. Bu çalışma, temel olarak Türkiye’nin yumuşak gücünde kültürel miras unsurunun rolünü ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Çalışma, deskriptif bir araştırma türüdür. Bu doğrultuda çalışmada sonuca ulaşmak için olay durum analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analizler doğrultusunda Türkiye’nin Balkanlar’da en önemli yumuşak güç unsurunun kültürel miras olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye’nin Balkanlar Politikası, Balkanlar, Yumuşak Güç, Kültürel Miras

SOFT POWER IN TURKEY’S POST-2000 BALKANS POLICY: CULTURAL HERITAGE

Abstract

Soft power is an attraction-centered tool for states to influence other states in the international area. Turkey effectively uses the soft power tool in the Balkans. Cultural heritage ensures to the fore as an important element of the soft power tool. Some concepts have been produced to express intangible cultural heritage. The belief system is also one of these concepts. The tangible cultural heritage equivalent of this concept is structured such as mosques. The fact that the Ottoman Empire ruled in the Balkans for about 550 years provided the formation of historical and cultural ties between the region and Turkey. Naturally, the structures built during the Ottoman period have remained as cultural heritage to Turkey. Conflicts and wars in the region have threatened the existence of these structures. Many buildings are in danger of being lost. To preserve the heritage of the Ottoman Empire in the Balkans, Turkey has carried out and continues to renovate such valuable structures under the leadership of the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TİKA). Thus, both these structures have been kept alive and the renovation works have become an important element in Turkey’s soft power. It should be noted that Turkey carries out various studies to protect not only the cultural heritage that remain from the Ottoman Empire but also the cultural heritage that remain from different societies. This has been an important factor in the formation of soft power. Because there is a significant population coming from Balkan countries in Turkey. Not all of this population is Turkish or Muslim. Therefore, it is important to be able to influence different societies. This study aims to reveal the role of cultural heritage in Turkey’s soft power. The study is a type of descriptive research. In this direction, the situational analysis method has been used to reach the result in the study. In line with the analyses made, it has been concluded that Turkey’s most important soft power element in the Balkans is its cultural heritage.

Keywords: Turkey’s Balkans Policy, Balkans, Soft Power, Cultural Heritage

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, otencihan@gmail.com.

Giriş

Balkanlar, önemli bir jeopolitiği olduğu için tarihsel süreçte her zaman büyük güçlerin ilgi odağı olmuştur. Balkanlar, Avrupa ile Asya ve Ortadoğu arasında adeta bir köprü görevi görmektedir. Jeopolitik önemi de bu geçiş bölgesi olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti, bölgenin hâkimiyetini ele geçirdikten sonra uzun yıllar bölgede kalıcı olmuştur. İlerleyen süreçlerde bölge Sovyetler Birliği'nin etkisinde kalmıştır. Soğuk Savaş döneminin son bulmasıyla bölge ülkeleri Avrupa Birliği üyelik sürecine yönelmiştir.

Türkiye, bölgenin jeopolitik konumu, bölge ülkeleri ile olan tarihi bağlar ve kültürel bağlar nedeniyle Balkanlar'a her daim önem vermiştir. Bu doğrultuda Balkanlar, Türk Dış Politikasının odak noktasında yer alan bölgelerden bir tanesi olmuştur. Yumuşak güç kullanılarak bölgede etkin bir aktör haline gelmeye çalışan Türkiye, yumuşak gücün önemli unsuru olarak kültürel mirası kullanmaktadır.

Deskriptif bir araştırma türü olan çalışmada, yöntem olarak olay durum analizi kullanılmıştır. Çalışmada, “Kültürel Miras’ın Türkiye’nin Balkanlar Politikasındaki Rolü Nedir?” sorusunun cevabı aranarak kültürel mirasın yumuşak gücün önemli bir unsuru olduğunu ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın ilk bölümünde yumuşak güç incelenecektir. İkinci bölümde ise Balkanlar’ın Türkiye için önemi ortaya konarak Türkiye’nin Balkanlar politikasının ana hatlarından bahsedilecektir. Son bölümde ise kültürel mirasın nasıl bir şekilde yumuşak güç unsuru haline geldiği incelenecektir.

Kavramsal Çerçeve: Yumuşak Güç

Güç, uluslararası ilişkiler disiplininde en çok tartışılan kavramların başında gelmektedir. Sıklıkla realist yaklaşımla özdeşleştirilen güç kavramına, liberal yaklaşımlar da çeşitli açıklamalar getirmiştir (Özdemir, 2008: 114). Öyle ki yumuşak güç kavramını ortaya çıkaran akademisyen, neoliberal yaklaşımın öncülerinden Joseph S. Nye'dur. Nye, yumuşak güç kavramından ilk kez “Liderliğe Zorunluluk: Amerikan Gücünün Değişen Doğası” adlı eserinde bahsetmiştir (Özel, 2018: 5).

Yumuşak güç, başkalarının tercihlerini şekillendirme yeteneğine dayanmaktadır. Aslında Realist yaklaşımla özdeşleşen sert güç de başkalarının tercihlerini şekillendirme yeteneğine dayanmaktadır. Ancak sert gücü yumuşak güçten ayıran en temel özellik, bir başka devlete karşı olan davranışlar ve kullanılan araçlardır. Sert güçte en temel araçlar, havuç ve sopadır (Yatağan, 2018: 71). Yani bir devlet başka bir devleti herhangi bir konuda ikna etmek veya etkilemek için sert güç kullanırsa bu tehdit veya zorlama yoluyla gerçekleşir. Yumuşak güçte ise durum

tamamen farklıdır. Yumuşak güç, basit bir ifadeyle çekici bir güçtür (Nye, 2004: 5-6). Yani yumuşak güç, başkalarının davranışını cazibe ile belirleme gücüdür. Tablo-1’de bakıldığında Sert Güç ve Yumuşak Güç farkı net bir şekilde görülecektir.

Tablo 1. Sert Güç ve Yumuşak Güç Karşılaştırması

	Sert Güç	Yumuşak Güç
Davranışlar	Zorlama	Gündem Oluşturmak
	İkna	Cazibe
Kaynaklar	Baskı	Kurumlar
	Yaptırımlar	Kültür
	Ödemeler	Değerler
	Rüşvet	Politikalar

Kaynak: Nye, 2004: 8.

Yumuşak gücün birçok kaynağı vardır. Bu kaynaklar Nye tarafından kültür, siyasi değerler ve dış politika olmak üzere 3 genel başlık altında toplanmıştır (Nye, 2004: 11). Kültür başlığının altında sanat, edebiyat ve eğitim gibi birçok kategoriden bahsedilebilir. Bunların yanı sıra popüler kültür de bir yumuşak güç kaynağıdır. Örneğin McDonalds veya NBA popüler kültür kaynaklarındandır. Yumuşak gücün tamamen kültüre indirgenmesi doğru değildir. Yumuşak güç kavramının mucidi Nye da yumuşak güç ile kültürü eş değer gören analizlere karşı çıkmaktadır. (Sancak, 2016: 17). Kültür ile yumuşak güç aynı şey değildir ancak bu durum, kültürün yumuşak gücün önemli bir kaynağı olduğunu gerçeğini değiştirmez. Bu nedenle de Türkiye’nin Balkanlar politikasındaki kültürel mirasla ilgili çalışmaları yumuşak güç bağlamında değerlendirilmelidir.

Türkiye’nin Balkanlar Politikası

Balkanlar, tarihsel bağlar, Balkanlar’daki Türk ve Müslüman nüfus, Türkiye’deki Balkan kökenli nüfus ve Balkanlar’ın jeopolitik önemi gibi nedenlerden dolayı Türkiye için hayati bir öneme sahiptir (Sancaktar, 2013: 620-627). Balkanlar’ın Türkiye için tarihsel önemi elbette Osmanlı Devleti’nden kaynaklanmaktadır. Orhan Bey döneminde, Çimpe Kalesi’nin alınmasıyla Balkanlar’a ayak basılmış ve Osmanlı Devleti yaklaşık 550 yıl kadar Balkanlar’da hüküm sürmüştür. Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’da bu kadar uzun yıllar hüküm sürmesi elbette tarihsel ve kültürel bağların oluşmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti’nin uyguladığı iskân politikası ile birlikte bölgeye birçok Müslüman yerleşmiştir (Sancaktar, 2019: 2). Bu politikayla birlikte Balkanlar’a yerleşen Müslümanlar ve Türkler bölgede kalıcı olmuşlardır. Öyle ki halen bölgede yaşayan önemli sayıda Müslüman ve Türk nüfusu söz konusudur.

Çeşitli sebeplerden dolayı bölgede yaşayan Müslüman ve Türk nüfusunun sayıları net değildir. Ancak 2018 itibariyle Balkanlar’da yaşayan Müslüman nüfusun yaklaşık olarak

8.851.518 olduğu tahmin edilmektedir. (Karaman, 2018: 27). Türk nüfusuna bakıldığında ise ilginç bir tablo ortaya çıktığı görülecektir. Çünkü resmi bilgiler söz konusu değildir. Son olarak 2011 yılında Bulgaristan'da yapılan sayımın resmi rakamları bilinmektedir. Buna göre Balkanlar'da ana dili Türkçe olan 605 bin insan vardır. Balkanlar'ın tamamında ise Türkçe konuşan insan sayısının 2 milyon olduğu tahmin edilmektedir.

Balkanlar'da Türk ve Müslüman nüfus Türkiye için ne kadar önemliyse, Türkiye'deki Balkan kökenli nüfus da o kadar önemlidir. Balkanlar'da yaşanan çeşitli sorunlar, Türkiye'ye bu bölgeden göç dalgaları yaşanmasına neden olmuştur. Bu göç dalgaları, o kadar yüksek boyutlara ulaşmıştır ki Türkiye'de yaşayan Balkan kökenli nüfus kendi ülkelerindeki nüfuslarını dahi geçmiştir. Örneğin Ahmet Davutoğlu'nun açıklamasına göre Türkiye'de yaşayan Arnavut sayısı, Arnavutluk ve Kosova'daki Arnavutlar'dan daha fazladır (Sancaktar, 2013: 623).

Balkanlar'ın Türkiye için önemli olmasındaki son neden ise Balkanlar'ın kendisine has özelliği olan, jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Balkanlar, önemli bir geçiş bölgesidir. Avrupa'nın Asya ve Ortadoğu ile bağlantısını sağlamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin de Avrupa'ya açılan yolu konumundadır (Sancaktar, 2013: 626). Baskın Oran'a göre Balkanlar, Türkiye'nin Batılı bir devlet olduğunu kabul ettirebilmesi için yaşamsal çıkar alanıdır (Oran, 1995: 274).

Türkiye için bu kadar öneme sahip Balkanlar, Türk dış politikasının ana odağı bölgelerden olmuştur. Bu doğrultuda bölgeye özel çeşitli politikalar yürütülmektedir. Bu politikalarda yumuşak gücün etkisi bir hayli görülmektedir. Öyle ki eğitim, sağlık gibi alanlarda Balkan ülkelerine çeşitli yardımlar yapılırken aynı zamanda kalkınma yardımları da yapılmaktadır (Ekinci, 2017: 8). Türkiye'nin Balkanlar Politikası, elbette çok daha geniş ölçekte ilerlemektedir. Bölgedeki ikili veya üçlü zirvelere ön ayak olmak, bölgede yaşanan veya yaşanacak krizlerin çözümünde etkin aktör olmak gibi birçok politika söz konusudur.

Türkiye'nin Balkanlar Politikasında Kültürel Mirasın Rolü

Kültürel miras, somut ve somut olmayan kültürel miras olarak ikiye ayrılmaktadır. Somut olmayan kültürel mirası ifade etmek için inanç sistemi, toplumsal bellek ve gelenek gibi kavramlar kullanılmaktadır. Bu somut olmayan kültürel miras kavramlarının somut karşılıkları da söz konusudur. Örneğin inanç sisteminin somut karşılığı cami veya türbe gibi yapılarken toplumsal belleğin karşılığı köprü gibi yapılardır (Değirmenci ve Kaya, 2020: 25-26).

Osmanlı Devleti'nin yaklaşık olarak 550 yıl kadar Balkanlar'da hüküm sürmesi, doğal olarak belirli bir kültürel miras birikiminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti döneminde inşa edilen camiler, köprüler ve türbeler günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak bu yapıların günümüze kadar ayakta durması kolay olmamıştır. Bölgede yaşanan savaşlar, çatışmalar bu yapıların tahribine neden olmuştur. Kaybolma tehdidi ile karşı karşıya kalan bu yapılar, Türkiye'nin yumuşak gücü sayesinde ayakta kalmıştır. Türkiye'nin Balkanlar'daki en büyük yumuşak güç aracı TİKA, yaptığı yenileme çalışmalarıyla bu yapıların ayakta kalmasını sağlamıştır (Yıldırım & Yıldırım, 2017).

Sokollu Mehmed Paşa tarafından 1571-1577 yıllarında Mimar Sinan'a yaptırılan Bosna Hersek'te bulunan Sokollu Mehmet Paşa diğer adıyla Drina Köprüsü bu yapılardan bir tanesidir. Bu değerli eser, UNESCO tarafından dünya mirası listesine dâhil edilmiştir (TİKA, 2017). Barış ve güvenin sembolü olan bu köprü (TİKA, 2018), TİKA'nın yenileme çalışmalarıyla birlikte dimdik ayakta kalmıştır.

Resim 1. Sokollu Mehmed Paşa Köprüsü

Kaynak: AA, 2019.

TİKA'nın yenilediği bir diğer önemli yapı, Bosna Hersek'te bulunan Ferhadiye Camisi'dir. Osmanlı Devleti'nin en önemli kültürel eserlerinden biri olan Ferhadiye Camisi, Ferhat Paşa tarafından Mimar Sinan'ın öğrencisine yaptırılmıştır (TİKA, 2018). Cami, 1992-1995 yılları arasında yaşanan çatışmalarda yıkılmıştır. Mayının etkisi ile yıkılan caminin temelleri dahi yıkılmıştır (Hadi, 2014). Daha sonra caminin alanı şehir çöplüğü olarak kullanılmıştır. TİKA'nın yenileme çalışmalarıyla birlikte aslına uygun bir şekilde yeniden faaliyete geçmiştir. UNESCO'nun miras listesinde yer almasa da eser, bu listeye aday durumundadır.

Resim 2. Ferhadiye Cami

Kaynak: Yeni Balkan, 2016.

TİKA'nın yenileme çalışması yaptığı diğer önemli eser, Karadağ'da bulunan Podgoritsa saat kulesidir. Saat Kulesi 17. yüzyılın sonlarında Hacı Mehmed Paşa Osmangîç tarafından yaptırılmıştır (TİKA, 2018). Zamanla bu değerli eserde yıpranmalar meydana gelmiştir. Fakat unutulmamalıdır ki bölgede yaşanan savaşlarda yoğun bir bombardımana da maruz kalmasına rağmen yıkılmamıştır (Demirci, 2017). Yıkılmasa da zaman içerisinde yıpranan eser, yenileme çalışmaları sonucunda ihtişamlı görünümüne kavuşmuştur.

Resim 3. Podgoritsa Saat Kulesi

Kaynak: Çolak, 2017.

Günümüze dek uzanan ender Osmanlı eserlerinden birisi de Arnavutluk'ta bulunan Tiran Ethem Bey Camii'dir. Arnavutluk'ta birinci kategori kültür anıtı olan (Cuka & Aliju, 2021) caminin inşası, 1793 yılında Molla Bey tarafından başlatılmıştır. Caminin inşaatı, ilerleyen yıllarda Molla Bey'in oğlu Ethem Bey tarafından tamamlanmış ve cami günümüze kadar ulaşmıştır. Cami, 1966 yılında ibadete kapatılmış ve 1991 yılına kadar müze olarak kalmıştır

(TİKA, 2018). Caminin yeniden ibadete açılmasından sonra TİKA gerekli yenileme çalışmalarını yapmış ve cami eski görünümüne kavuşmuştur.

Resim 4. Tiran Ethem Bey Cami

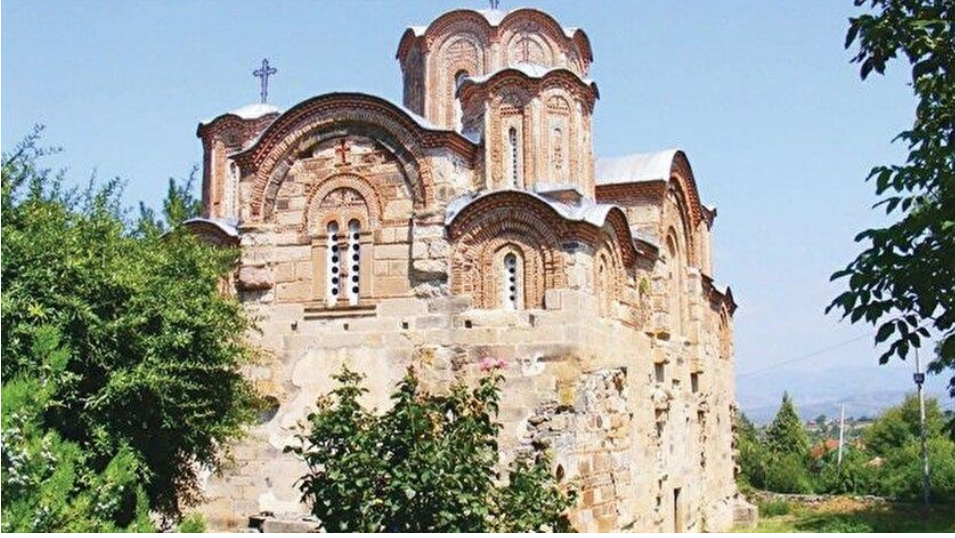

Kaynak: TİKA, 2021.

Bölgede örnekleri verilen eserler gibi Osmanlı'dan kalan birçok kültürel miras söz konusudur. Türkiye, yenileme çalışmaları yaparak Osmanlı'dan kalan bu mirasları korumaktadır. Ancak Türkiye'nin özellikle de cami yenileme çalışmaları uluslararası kamuoyunu rahatsız etmiş ve Türkiye bu konuda eleştirilmiştir. Bu eleştirilerdeki temel kaygı, Türkiye'nin bölgede radikal İslamcılar yetiştireceği ve Osmanlı Devleti'ni yeniden canlandırılma hedefi olabileceği düşüncesidir (Philips, 2016).

Türkiye, çeşitli eleştirilere rağmen hedefinin Osmanlı Devleti'ni yeniden canlandırmak değil, bölgenin kalkınması ve gelişmesi olduğunu gerçekleştirdiği faaliyetlerle kanıtlamıştır. Öncelikle belirtmek gerekir ki cami yenileme eleştirisi, Türkiye'nin bölgede etkinliğini engelleme çabasıdır. Çünkü Türkiye, Balkanlar'da yalnızca cami veya kendisine ait farklı kültürel mirasta yenileme yapmamaktadır. Bölgedeki, Hristiyan toplumuna ait kilise ve manastırları da restore etmektedir. Bosna Hersek'teki Azize Meryem Kutlu Doğum Katedrali Kilisesi buna bir örnektir. Kilise 1992-1995 arasında yaşanan çatışmalarda ciddi hasar görmüştür. Kilise'nin yenileme çalışmalarını TİKA üstlenmiştir (TİKA, 2018). Yine Makedonya'da bulunan Aziz George Kilisesi ve Bosna Hersek'teki Fojnica Fransisken Manastırı'nın yenileme çalışmaları TİKA tarafından yapılmıştır. Böylece Türkiye, kendi kültürel mirasının yanı sıra farklı toplumların kültürel mirasının da korunmasına yardımcı olmuştur.

Resim 5. Azize Meryem Kutlu Doğum Katedrali Kilisesi

Kaynak: Yeni Şafak, 2015.

Sonuç

Devletler, başka devletleri etkilemek adına birçok araç kullanmaktadırlar. Yumuşak güç de bu araçlardan bir tanesidir. Yumuşak gücün klasik araçlardan farkı, cazibe merkezli olmasıdır. İçerisinde eğitim, sağlık, kültür gibi birçok unsuru barındırabilir. Sert güçten farkı da burada ortaya çıkmaktadır. Sert güçte sahip olunan askeri güç ve ekonomik güç doğrultusunda hareket edilebilir. Yumuşak güçte ise birçok unsur devletleri etkilemek adına kullanılabilir. Bu unsurların biri de özellikle Türkiye özelinde kültürel mirasın korunması olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye, Balkanlar politikasında kalkınma yardımları, sağlık ve eğitim yardımları gibi birçok yumuşak güç unsurunu kullansa da ön plana çıkan yumuşak güç unsuru kültürel mirasın korunması olmuştur. Özellikle tarihsel ve kültürel bağlar bunu mecbur kılmaktadır. Çalışmada da belirtildiği gibi kültürel mirasın korunması konusunda TİKA öncülüğünde birçok tarihi eserde yenileme çalışmaları yapılmaktadır. Kültürel mirası, yumuşak güç unsuru olarak öne çıkaran nokta da bu yenileme çalışmalarının yalnızca Osmanlı'dan kalan miraslar bağlamında değil, diğer toplumların miraslarına da sahip çıkılmasıdır. Bosna Hersek'te bulunan Azize Meryem Kutlu Doğum Katedrali Kilisesi'nde yapılan çalışmalar da bunu kanıtlar niteliktedir. Bu kilise sadece bir örnektir. Bu bağlamda Türkiye, yaptığı çalışmalarla bölgede tarihsel bağları olan Müslümanlar ve Türklerin yanı sıra diğer toplumları da etkilemektedir.

Kültürel mirasın korunması, Türkiye'nin dış politikasının için de oldukça önemlidir. Çünkü küresel mirasın korunması, devlet nezdinde oluşturulan bir yumuşak güç unsurudur. Diziler ve filmler gibi çeşitli yumuşak güç unsurları, özellikle Balkanlar'da etkili olsa da kültürel miras unsuru ile önemli bir fark vardır. Bu fark, dizi ve film gibi çeşitli yumuşak güç unsurlarının devlet eliyle oluşturulmuyor olmasıdır. Bu nedenle kültürel mirasın korunması, dış

politikanın merkezine konumlandırılmalıdır. Her ne kadar dünyanın birçok bölgesinde bu yumuşak güç unsuru kullanılıyor olsa da henüz yeterli seviyeye ulaşmamıştır. Bu nedenle özellikle dünya üzerinde yer alan Osmanlı kültürel miraslarının tamamının koruma altına alınması önemlidir. Aslında yalnızca Osmanlı Devleti'nden kalan kültürel miraslar için yapılacak çalışmalar da toplumları etkileme konusunda yetersiz kalacaktır. Özellikle Bosna'daki Azize Meryem Kutlu Doğum Katedrali Kilisesi'nde yapılan çalışmalar gibi unutulmaya yüz tutmuş farklı toplumlara ait yapılarda da yenileme çalışması yapılması gerekmektedir. Böylelikle devlet eliyle oluşturulan yumuşak güç unsuru kültürel mirasın korunması, farklı toplumları cezbetme kapasitesini de arttıracaktır.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı. (2019). Sokollu Mehmed Paşa Köprüsü'nün Restorasyonu Resmen Tamamlandı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sokollu-mehmed-pasa-koprusunun-restorasyonu-resmen-tamamlandi/1440530>, Erişim Tarihi: 20.11.2021.
- Cuka, F., ve Aliju, D. (2021). TİKA tarafından restore edilen Arnavutluk'taki Ethem Bey Camisi ibadete açıldı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tika-terafindan-restore-edilen-arnavutlukteki-ethem-bey-camisi-ibadete-acildi/2384381>, Erişim Tarihi: 8.11.2021.
- Çolak, E. (2019). TİKA, Balkanlardaki Osmanlı Saat Kulelerini Restore Ediyor, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tika-balkanlardaki-osmanli-saat-kulelerini-restore-ediyor/954505>, Erişim Tarihi: 20.11.2021.
- Değirmenci, T., ve Kaya, N. K. (2020). Somut ve Somut Olmayan Değerler ve Bir Yerin Miras Niteliğine Katkısı: UNESCO Dünya Miras Alan Örnekleri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 20-34.
- Demirci, Z. (2017). TİKA Karadağ'da tarihi saat kulesini restore edecek, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tika-karadagda-tarihi-saat-kulesini-restore-edecek/795247>, Erişim Tarihi: 14.11.2021.
- Ekinci, M. U. (2017). Türkiye-Balkan İlişkileri. *SETAV Analiz*, 204, 1-23.
- Hadi, H. (2014). Ferhadiye Camisi'ni TİKA tamamlayacak, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/ferhadiye-camisini-tika-tamamlayacak/171523>, Erişim Tarihi: 17.11.2021.
- Karaman, F. (2018). Osmanlı Devletinin Balkanlardaki Mirası. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Dergisi Fakültesi*, 9(2), 21-47.
- Nye, J. S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Oran, B. (1995). Türkiye'nin Balkan ve Kafkas Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50(1), 271-278.
- Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63, 113-144.
- Özel, C. (2018). Yumuşak Güce Bütünsel Bakış. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1-27.
- Philips, D. L. (2016). Turkey's Islamist Agenda in Kosova, https://www.huffpost.com/entry/turkeys-islamist-agenda-i_b_8891634. Erişim Tarihi: 12.11.2021.
- Sancak, K. (2016). Yumuşak Güç Kaynağı Olarak Kültür ve Türkiye'nin Yumuşak Gücünde Kültür Faktörü. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 16-26.
- Sancaktar, C. (2013). Türkiye'nin Balkanlar Politikası: 1990 Sonrası Balkan Açılımı. H. Çomak, ve C. Sancaktar (Ed.), *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler: İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası* (ss. 619-688). İstanbul: Beta Yayınları.
- Sancaktar, C. (2019). Balkanlar'da Türk ve Müslüman Milletler: 19. Yüzyıldan Günümüze Milliyetçiliğe Karşı Varoluş Mücadelesi. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 5(1), 1-21.
- TİKA. (2017). Türkiye Balkanlar'daki Osmanlı Yadigârı Eserlere Sahip Çıkıyor, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye_balkanlar_daki_osmanli_yadigari_eserlere_sahip_cikiyor-33056, Erişim Tarihi: 4.11.2021.
- TİKA. (2018). *Balkanlar*, https://www.tika.gov.tr/upload/2018/BALKANLAR/ikinci_balkan_bulusmasi_kitap.pdf, Erişim Tarihi: 17.11.2021.
- TİKA. (2021). TİKA Tarafından Restore Edilen Arnavutluk'taki Ethem Bey Camisi İbadete Açıldı, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_terafindan_restore_edilen_arnavutluk_taki_ethem_bey_camisi_iba-dete_acildi-65738, Erişim Tarihi: 21.11.2021.

- Yatağan, A. G. (2018). Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri. Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 28(2), 69-94.
- Yeni Balkan. (2016). TİKA'nın Yeniden İnşa Ettiği Ferhadiye Camisini Davutoğlu Açacak, <http://www.yenibalkan.com/tr/gundem/tikanin-yeniden-insa-ettigi-ferhadiye-camisini-davutoglu-acacak>, Erişim Tarihi: 21.11.2021.
- Yeni Şafak. (2015). Avrupa Yakıyor Türkiye Onarıyor, <https://www.yenisafak.com/gundem/avrupa-yakiyor-turkiye-onariyor-2060321>, Erişim Tarihi: 21.11.2021.
- Yıldırım, K. E., ve Yıldırım, A. (2017). Türkiye'nin Yumuşak Güç Sembollerinden Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na Genel Bakış. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 33(33), 203-219.

KÜLTÜREL VE TARİHİ MİRASA ERİŞİMİN DİJİTALLEŞTİRİLMESİ

Aybala LALE*
Aynur TEKKE†

Özet

Toplumun sahip olduğu inanç, bilgi, gerçekleştirdiği davranışların temsilcisi olarak ifade edilmesi mümkün olan kültürel ve tarihi mirasın gelecek nesillere aktarılması toplumsal aidiyet ve birlikteliğin sürdürülebilmesi için önemlidir. Sürdürülebilirlik toplumlar tarafından farklı şekillerde gerçekleştirilebilmektedir. Gerçekleştirme görevini üstlenen yapılar olarak müzeler, arşivler ve kütüphaneler topluma, toplum üyelerine, farklı toplumlara ve yine onların üyelerine de kültürel ve tarihi mirasın aktarılması açısından önemli bir görev üstlenmektedir. Tarihi süreç içinde toplumların dahil olduğu değişim ve gelişim süreçleri göz önünde bulundurulduğunda bu yapıların sahip olduğu işlevlerin değişmediği fakat toplumlara ve bireylere erişim hususunda farklı uygulamalar geliştirildiği görülmüştür. Özellikle teknolojinin, teknolojik gelişmelerin, farklı uygulamaların toplumsal ve bireysel yaşamlarda görünür hale gelmesi farklı müze ve kütüphane türlerinin oluşmasının da önünü açmıştır. Zira, 21. yüzyılda ivme kazanan dijitalleştirme çabaları bilginin korunması, muhafaza edilmesi ve gelecek nesillere aktarılmasında önem arz etmektedir. Bilgiye erişimin artması, tarihi mekanlara yeni bir deneyim ve katılım biçimi olarak dijital alanı belirlemiştir. Sosyal medya uygulamalarından web tabanlı arşivlere kadar çeşitlilik gösterebilen bu yeni alan, somut ve somut olmayan tarihi ve kültürel mirasa yeni bir işlev kazandırmıştır. Bu çalışma, teknolojik gelişmelerle beraber ortaya çıkan yeni müzecilik ve kütüphanecilik anlayışını, sanal müzelerin ve kütüphanelerin müzecilik ve kütüphanecilik faaliyetlerini ve bireylerin bu faaliyetlere olan ilgisini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, müzelerin ve kütüphanelerin işlevleri gerek tarihsel süreç gerekse de teknolojik gelişmeler açısından ele alınarak yeni uygulamaların müzecilik ve kütüphanecilik faaliyetlerine olan katkıları üzerinden bir analiz yapılmıştır. Dijitalleşme, müzecilik ve kütüphanecilik faaliyetleri etkileşim üçgeninde analizlerin yapıldığı çalışmada, literatürde yer alan uygulanan ve uygulanması planlanan sanal müzecilik/kütüphanecilik faaliyetleri incelenmiştir. Bireylerin bilgiye kolay erişim sağlama isteği, yeniliklere açık olması, gerçeklik algısının sanal da olsa başarılı bir şekilde aktarılmasının tarihi ve kültürel miras yapılarının işlevlerini yerine getirme noktasında yardımcı olduğu, bireyler arasında paylaşımın daha kolay bir hale geldiği, bireylerin fiziksel olarak erişiminin olmadığı mekanlara sanal ortam aracılığıyla erişebilmesinin hem söz konusu mekanlar hem de kültürel ve tarihi mirasın aktarılmasında olumlu bir etkisi olduğu çalışma sonucunda tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Tarihi Miras, Müze, Sanal Müze, Dijitalleşme

DIGITALIZING ACCESS TO CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE

Abstract

Transferring the cultural and historical heritage, which can be expressed as the representative of the belief, knowledge and behavior of the society, to the next generations is important for the sustainability of social belonging and unity. Sustainability can be realized by societies in different ways. Museums, archives and libraries, as structures that undertake the task of realization, undertake an important task in terms of transferring cultural and historical heritage to society, members of society, different societies and their members. Considering the change and development processes in which societies are involved in the historical process, it has been observed that the functions of these structures have not changed, but different practices have been developed in terms of accessing societies and individuals. Especially with the visibility of technology, technological developments and different applications in social and individual lives has paved the way for the formation of different types of museums and libraries. Thus, digitization efforts, which gained momentum in the 21st century, are important in protecting, preserving and transferring information to future generations. Increasing access to information has determined the digital space as a new form of experience and participation in historical places. This new field, which can vary from social media applications to web-based archives, has given a new function to tangible and

* Araştırma Görevlisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, lalea933@gmail.com.

† Bilim Uzmanı, Kırıkkale Üniversitesi, aynurtekke61@gmail.com.

intangible historical and cultural heritage. This study aims to examine the new understanding of museology and librarianship that emerged with technological developments, the museology and librarianship activities of virtual museums and libraries and the interest of individuals in these activities. In line with the purpose of the study, the functions of museums and libraries were discussed in terms of both historical process and technological developments, and an analysis was made on the contributions of new applications to museology and librarianship activities. In the study, in which analyzes were made in the interaction triangle of digitalization, museology and librarianship activities, virtual museum/library activities in the literature, which were implemented and planned to be implemented, were examined. Individuals' willingness to provide easy access to information, being open to innovations, successful transmission of the perception of reality, albeit virtual, helps in fulfilling the functions of historical and cultural heritage structures, sharing between individuals becomes easier, and places where individuals do not have physical access through the virtual environment. As a result of the study, it has been determined that accessibility has a positive effect on both the places in question and the transfer of cultural and historical heritage.

Keywords: Cultural Heritage, Historical Heritage, Museum, Virtual Museum, Digitalization

Giriş

Bireylerin ve toplumların varlıklarını sürdürdükleri tarihsel süreçler boyunca sahip oldukları inançlar, tutumlar, bilgiler, eylemler kültürel hafızanın sınırlarında yer alan değişkenlerdir. Bireylerin toplumlarına olan aidiyet duygularının oluşması, kendi aralarındaki ilişkilerin, iletişimin ve birlikteliğin oluşması ve sürdürülebilmesi noktasında kültürel hafıza değişkenleri önemli bir rol üstlenmektedir. Toplumlar arasında farklılık gösteren kültürel hafızanın korunması, saklanması ve nesilden nesle aktarılması toplumsal aidiyetin devamlılığı için önemlidir. Bu noktada tarihi ve kültürel mirasın aktarımında kütüphane ve müzelerin büyük sorumlulukları olduğu görülmektedir.

Dijitalleşmenin bireysel ve toplumsal yaşama dahil olduğu andan itibaren yaşam içindeki bütün alanlarda etkili olduğu bilinmektedir. 21. yüzyılda hız kazandığı görülen dijitalleşme, dijitalleştirme ve dijitalleştirilme uygulamaları kültürel hafıza, tarihi ve kültürel miras hususunda da değişikliklerin yaşanmasına aracılık etmiştir. Yaşam içindeki birçok olgunun, olayın ve değişkenin dijitalleşme aracılığıyla sanal ortama taşınması kütüphane ve müzeler için de gerçekleşmiştir. İnternetin, çevrim içi ağ uygulamalarının gün geçtikçe görünür ve kullanılabilir hale gelmesiyle beraber sanal kütüphane ve sanal müze kavramları yaşama dahil olmuştur. Dijitalleşmenin etkilediği tarihi ve kültürel mirasın temsilcileri olan kütüphane ve müzelerin değişimini ele almayı amaçlayan bu çalışma, kütüphane ve müze işlevleri üzerinden bir karşılaştırmalı analizi kapsamaktadır. Temelde dijitalleşme olgusunun kütüphane ve müzeler üzerinden ele alındığı çalışmada, literatür taramasıyla bulgular elde edilmiş ve bulgulara paralel olacak şekilde kategoriler belirlenmiştir. Belirlenmiş olan kategoriler kapsamında karşılaştırmalar yapılarak analizler gerçekleştirilmiştir.

Tarihin Aktarıcısı Olarak Kültürel Miras

Kültürel mirasın muhtevasını anlamlandırabilmek için öncelikle onun temellerini oluşturan ‘kültür’ kavramını incelemek gereklidir. Kültür, “eğilim”, “yetiştirmek” ve “tohum” anlamına gelen ‘colore’ kelimesinden kök alan ve ‘cultura’ kelimesinden türeyen bir kavramdır (“Online Etymology Dictionary”). Kültür olgusu, Kroeber ve Parsons (1958) tarafından “insan davranışını şekillendirmedeki faktörler olarak iletilen ve oluşturulan içerik ve değerler, fikirler ve diğer sembolik-anlamli sistemler” olarak tanımlanmıştır. Mehmet Doğan, kültürü “bir topluluğun bütün fertlerinin sahip olduğu, olayları ve meseleleri karşılayan, duyuş, düşünüş şekilleriyle, tarih içinde meydana gelen fikir ve sanat verimleri ve değer hükümlerinin bütünü, hars, irfan” (Doğan, 1989, s. 703) olarak tanımlamaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise kültür, “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin” (TDK, 2021) şeklinde ifade edilmektedir.

Kültürün çeşitli disiplinlerin iç içe geçtiği bir kavram olması hasebiyle muhtelif tanımları olduğu görülmektedir. Ancak, tüm bu tanımların, kültürün Gelecek nesillere aktarılan bir olgu olduğu noktasında birleştiğini söylemek mümkündür. Bu kapsamda, kültür varlıkları “kültürel miras” kapsamında değerlendirilerek gelecek nesillere aktarılmakta ve yaşatılmaktadır. Kültürel miras, ilk olarak 1907 yılında uluslararası hukuk kapsamında ele alınmış ve 1950’lerden bu yana Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) ve diğer hükümetler arası kuruluşlar tarafından korunması için bir dizi uluslararası anlaşma ve metin geliştirilmiştir. UNESCO’nun Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Varlıkların Korunmasına İlişkin 1954 Sözleşmesi (Lahey Sözleşmesi) bu modern uluslararası metinlerin en eskisidir ve büyük ölçüde anıtların ve eserlerin yıkımına ve yağmalanmasına tepki olarak geliştirilmiştir. Kültürel mirasın korunmasına ilişkin uluslararası hukuk, böylece, savaş zamanında kültürel varlıkların korunması gibi nispeten dar hedeflerle başlamıştır (Blake, 2008: 61). Kasım 1972’de imzalanan UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme’nin 1. Maddesinde ise kültürel miras, amaçları bakımından şöyle tanımlanmıştır:

“Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.

Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.

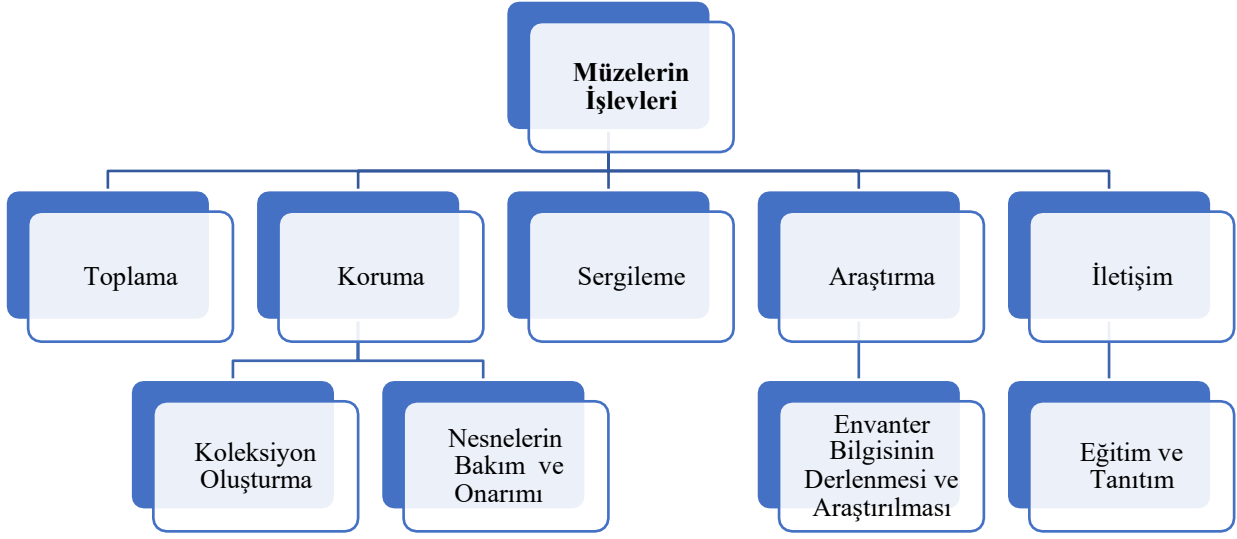
Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik siteleri kapsayan alanlar.” (UNESCO).

Kültür varlıkları, soyut ve somut varlıklar şeklinde sınıflandırılmaktadır. Geçmişte daha çok somut kültürel miras kapsamına giren kültürel varlıklar ön plana çıkarken, günümüzde kültürel mirasın kapsamı genişlemiş; somut olmayan, entelektüel mirası da (örneğin, dil, inanışlar, gelenekler) kapsamaya başlamıştır. Somut kültürel miras, gelecek için korunmaya değer olduğu düşünülen binaları ve tarihi yerleri, anıtları, eserleri vb. içerir. Somut olmayan kültürel miras ise sözlü gelenekler, gösteri sanatları, ritüeller, şöenler, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar veya geleneksel üretim bilgi ve becerileri gibi atalarımızdan miras kalan ve torunlarımıza aktarılan gelenekleri veya yaşayan ifadeleri içermektedir (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 2021).

Uluslararası miras kapsamında sosyal değerlerin yer almasında dönüm noktası, Avustralya ICOMOS’un Burra Tüzüğü idi. UNESCO tarafından desteklenen uluslararası miras paradigmasında daha önemli bir dönüşüm, 2003 yılında, kültürel düşünceyi yansıtmının bir yolu olarak Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. Sözleşme, ayrıca somut olmayan ve somut miras arasındaki karşılıklı bağımlılığı ve bu bağımlılığın kültürel mirasın taşınmasındaki önemli yerini vurgulamaktadır (Sonkoly ve Vahtikari, 2018: 19). Bu husus çalışma kapsamında önemli olup, somut kültürel mirasın temsilcisi olarak müzeler ve kütüphaneler ayrıntılı bir şekilde incelendikten sonra, müzelerin ve kütüphanelerin 21. yüzyıldaki dönüşen işlevleri değerlendirilecektir.

Müzeler ve kütüphaneler kültürel mirasın gelecek nesillere aktarımını sağlamak için bilgi, belge ve eserleri muhafaza ederler. Bu kapsamda, bilginin üretilmesi, düzenlenmesi, idame ettirilmesi ve aktarılması hususunda önemli işlevleri vardır. Uluslararası Müzeler Konseyi’nin (International Council of Museums-ICOM) müze tanımlamasına göre müze, “toplumun ve onun gelişiminin hizmetinde olan, halka açık, insanlığın ve çevresinin somut ve somut olmayan mirasını eğitim, çalışma ve eğlence amacıyla edinen, koruyan, araştıran, ileten ve sergileyen, kar amacı gütmeyen, kalıcı bir kurumdur.” (ICOM, 2021). Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın Müzeler İç Hizmetler Yönetmeliği’nde müze, “kültür varlıklarını tespit eden, ilmi metotlarla açığa çıkararak, inceleyen, değerlendiren, koruyan, tanıtan, sürekli ve geçici olarak sergileyen, halkın kültür ve tabiat varlıkları konusundaki eğitimini, bedii zevkini yükselten, dünya görüşünü geliştirmede tesirli olan daimi kuruluş” (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1990) şeklinde tanımlanmıştır.

Şekil 1. Müzelerin İşlevleri

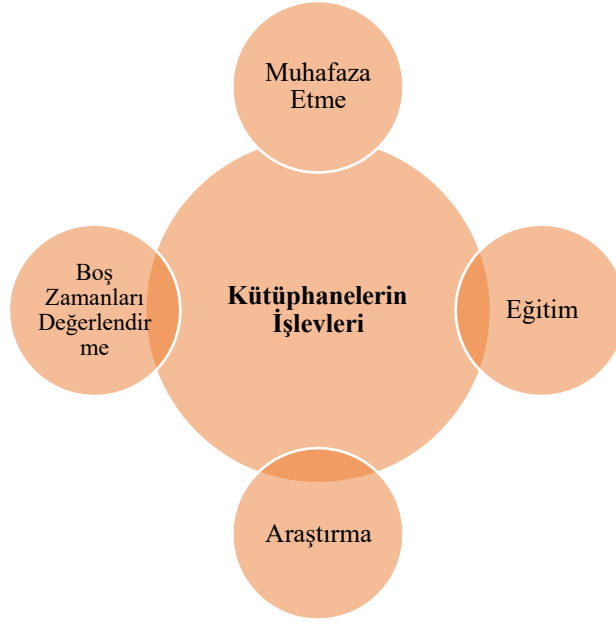

Kaynak: (Karadeniz, 2021)

Yukarıdaki tablo çerçevesinde müzelerin işlevleri, müze koleksiyonlarının oluşturulması için eserlerin toplanması, toplanan eserlerin muhafaza edilmesi ve ardından belirli bir tema ile sunulması, eserlerle ilgili bilgilerin derlenmesi, araştırma sürecine dahil edilmesi ve bu sayede iletişim yoluyla tanıtılmasının gerçekleşmesi şeklinde özetlenebilir.

Arapça kitaplar anlamına gelen ‘kütüb’ ve Farsça ev anlamına gelen ‘hane’ kelimelerinin birleşmesinden oluşan kütüphane, ‘kitapların bulundurulduğu/saklandığı yer’ olarak tanımlanmaktadır. Kütüphane, toplumun bilgiye olan ihtiyacını karşılamaya yönelik her türlü kaynağı bünyesinde toplar, bu kaynakları belirli metodlarla düzenler ve kaynaklardan en üst seviyede fayda sağlanması için hizmet verir. Kütüphane kurumunu diğer kurumlardan ayıran en önemli nitelik ise bilginin iletilmesi ve kullanılmasını gaye edinen hizmetler veren bir yapıda olmasıdır (Çakın, 1986: 9–10). Kütüphanelerin ortak özellikleri bilgi kaynaklarını toplamaları, düzenlenmeleri ve hizmete sunmalarıdır. Aşağıdaki tabloda kütüphanelerin işlevleri özetlenmiştir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, kütüphaneler eserlerin muhafazasını mümkün kılan işlevlerinin yanı sıra araştırma ve inceleme süreçlerine de katkı sağlayarak kullanıcılar için boş zamanlarını değerlendirebilecekleri bir kültürel bellek unsuru haline gelmiştir.

Şekil 2. Kütüphanelerin İşlevleri

Müze ve kütüphanelerdeki değişimin ardından hem müzeler hem kütüphaneler ‘somut olmayan kültürel miras’ kapsamına dahil edilmeye başlanmıştır. Zira, müzeler ve kütüphanelerin gerek koleksiyonlarında somut olmayan kültürel miras öğelerine değinmeye başlamaları, gerek dijital ortama taşınmaları ‘somut olmayan kültürel miras’ kapsamında da başarılı örnekler sergileyebileceklerini ortaya koymuştur.

Dijitalleşme ve Toplumsal Değişim

Dünya, 21. yüzyılda teknolojik ve bilimsel gelişmelerin ivme kazanmasıyla yeni bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Zira, modernite, dünya toplumlarını siyasi, ekonomik ve kültürel hatlarda giderek birbirine bağımlı hale getirmiştir. Gelenekselden moderne dönüşümle birlikte toplumsal yaşam içinde birçok eylemin gelenekselliğinin dijitalleşme paydasında revize edildiği göze çarpmaya başlamıştır. Bu kapsamda dijitalleşme ve dijitalleştirme olguları bireysel ve toplumsal yaşam içinde pek çok alanı etkisi altına almıştır. İletişim çağında teknoloji, iletişim ve medyanın gücü sayesinde çok yönlü kültürel dönüşüm aşamaları söz konusudur. Bilhassa çevrimiçi iletişim araçlarının kullanılmaya başlanmasıyla kapsamlı bir değişim süreci başlamış, iletişim elektronik hale gelmiş, toplumlar adeta bir ağ toplumuna dönüşmüş ve dijital kültür olgusundan söz edilir olmuştur (Güzel, 2016: 92). Bu dijital kültür olgusu kapsamında modernleşme, nesnelere radikal dönüşümlerini ve dijital ortamda yeni bir şekle bürünmesini görünür kılmıştır. Böylece, yeni medya ve dijital kültür olguları, kültür ve toplumların inşası üzerinde değerlendirmeleri gerekli kılmıştır.

Dijitalleşme; kağıt belgeler, mikrofilm görüntüleri, fotoğraflar, sesler ve daha fazlası gibi analog/fiziksel unsurların dijital bir versiyonunun oluşturulması; dijitalleştirilmiş verilerden yararlanarak bilgilerin her türlü teknolojik araç vasıtasıyla okunabilecek, düzenlenebilecek şekilde dijital ortama aktarılmasıdır. Fiziki nesnelere dijital temsilleri ise ‘dijitalleştirme’ kavramı ile ifade edilmektedir. UNESCO en kapsamlı olarak dijitalleştirmeyi bir tarayıcı, dijital kamera ya da başka bir elektronik araçla analog ortamdaki özgün materyallerden dijital kopyaların oluşturulması olarak açıklamaktadır. Ayrıca dijitalleştirmeyi seçim, değerlendirme, ihtiyaç analizi, önceliklendirme, özgün materyallerin dijitalleştirme için hazırlanması, üstveri oluşturma, veri koleksiyonlarının oluşturulması, dijital kaynakların depolanması ve platformlara kaydetme işlemlerini içeren, sonunda da hak yönetimi, kalite kontrolü gibi yönetsel uygulamalardan oluşan bir süreç olarak ifade etmektedir (Gupta, 2020).

İlk kez 1953 yılında gerçekleştirilmeye başlanan dijitalleştirme çalışmaları müzeler, kütüphaneler ve arşivler gibi kültürel miras eserlerini topluma sunan kültürel bellek kurumları için önemli hale gelmiştir. Ayrıca, bu kurumların dijitalleştirme kapsamında benimseyecekleri metodlar ve süreçlere dair rehberler de yayınlanmıştır. Kültürel bellek kurumlarının dijitalleştirme çalışmaları iki temel noktada toplanmaktadır: 1) kültürel mirasın korunması, 2) kültürel mirasın erişilebilirliğinin artırılması (Yılmaz, Külcü ve Çakmak, 2019: 549). Dolayısıyla, dijitalleştirme uygulamaları kültürel bellek kurumları için öneme haiz bilgi nesnelere erişimin artırılması kapsamında önem kazanmaktadır. Böylece, kültürel bellek ürünlerine erişim en uygun imkanlarla ve zamandan ve mekandan bağımsız bir şekilde gerçekleşecektir. Bu nedenle, bilhassa 1990’lı yıllardan itibaren dijitalleştirme çalışmaları ivme kazanmaya başlamıştır (Çakmak ve Yılmaz, 2017: 53).

Kültürel mirasın dijitalleştirilmesi, koruma, onarım, restorasyon ve arkeolojik araştırmalar amacıyla 2D veya 3D dijital arşivleme elde etmek için taşınabilir veya taşınmaz kültürel mirasın çağdaş uzaktan algılama ve sanal teknolojiler kullanılarak dijitalleştirilmesi süreci şeklinde tanımlanmaktadır. Kültürel mirasın dijitalleştirilmesini sağlayacak uygulama katmanı şu şekildedir (Zhou, Guohua ve Zhongke, 2012: 2–5).

- *Dijital arşivleme*, kültürel mirasın korunması için bir temeldir.
- *Onarım ve restorasyon*, kültürel mirası canlandırır.
- *Arkeolojik araştırmalar*, kültürel mirasın içsel değerleri için temel sağlar.
- *Kültürel iletişim ve aktarım*, ulusal kültürü ileriye taşır ve geliştirir.

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, ülkelerin kendi kültürlerini yansıtan nesnelere korumaya çalışmasına ve bu kültürel varlıkları korumaya yönelik uygulamalar geliştirmelerine

neden olmaktadır. “Orijinal belgeleri korumayı” amaçlayan bu girişimler, genellikle basılı materyallerin tanımlanması, kataloglanması ve dijital ortama aktarılmasından ibarettir (Çakmak ve Yılmaz, 2012: 149). Türkiye’de de kültürel mirasın dijitalleştirilmesine yönelik çalışmalar 1970’lerde yürütülen yazma eserlerin künyelerinin oluşturulması ve dijital ortama aktarılması amacıyla ortaya çıkan Türk Yazmaları Birlik Katalogu (TÜYAYOK) projesi ile başlamıştır. Ayrıca, Ankara Üniversitesi kütüphanesinde yer alan yazmaların ve Milli Kütüphane’de bulunan el yazmalarının dijitalleştirilmesi projeleri ilk çalışmalar arasında yer almaktadır (Çakmak ve Yılmaz, 2017: 57). 2004 yılında başlayan Milli Kütüphane dijitalleştirme projesi kapsamında 26.700 ciltten 25.200’ü dijital ortama aktarılmıştır. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi yazma eser koleksiyonunu dijital ortama aktarmak için bir proje daha gerçekleştirilmiştir (Çakmak ve Yılmaz, 2012: 149). Kütüphaneler ve Arşivlerin yanı sıra müzeler de dijital kaynaklara dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Örneğin; Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Mevlana Müzesi, Etnografya Müzesi vb. bazı turistik müzelerin 360 derece panoramik görüntüleri dijital ortamda sergilenmektedir.⁴ Ancak, müzelerin dijitalleştirilme çalışmaları hala yeterli seviyelerde görünmemektedir.

Türkiye’de dijitalleştirme çabaları Milli Kütüphane, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve çeşitli üniversite ve halk kütüphaneleri aracılığıyla yürütülmektedir. 2015 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türk Tarih Kurumu ve Türkiye Bilimler Akademisi temsilcileri bir protokol imzalamış ve bu kurumlar arasında bir koordinasyon kurulu oluşturulmuştur. Kurumlar, gerek yurtiçinde gerek yurtdışında kültürel mirasın tespiti, araştırılması ve korunması hususlarında interneti kullanarak işbirlikçi çalışmalar yürütme kararı almışlardır. Bu gaye için ortak bir platform olarak www.kulturvarliklari.org websitesi belirlenmiştir (Öztemiz, 2016: 25). Ayrıca, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı bünyesinde İngilizce, Arapça ve Türkçe kullanılabilen www.yazmalar.gov.tr websitesi aracılığıyla yazma kitaplara, kütüphanelere ve koleksiyonlara detaylı katalog taraması ile ulaşılabilmektedir (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021). 2020 yılı verilerine göre, Türkiye’de 1212 halk kütüphanesi bulunmaktadır. Bu halk kütüphanelerinde elektronik kitap sayısı 44.000, abone olunan veritabanı sayısı 26’dır. Milli kütüphanenin dijital kütüphane kayıtlı kullanıcı sayısı ise 37.581’dir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). 2015 yılında Milli Kütüphane bünyesinde kurulan Dijital Kütüphane Sistemi, el yazması eserler, süreli yayınlar ve diğer materyallerin dijital pozlarını ve künyelerini içermektedir (“Dijital Kütüphane”, 2021).

Kütüphanelerin dijitalleştirilmesi ve bu dijitalleştirilmenin sunduğu avantajlara rağmen, Türkiye’de dijital kültürel mirasa erişimle ilgili bir politika veya strateji mevcut değildir, yalnızca kalkınma planları dahilinde bazı düzenlemeler yer almaktadır. Örneğin; On Birinci Kalkınma Planı’nda (2019-2023) ‘dijital dönüşüm’ başlık olarak yer almış, dijitalleşmeyi desteklemeye yönelik politikalar ve tedbirler geliştirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2019). Belirli aralıklarla yayımlanan ‘Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planları’nda da kültürel mirasın dijitalleştirilmesine yönelik meseleler ele alınmıştır. 2014-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (Taslak) çalışmasında dijitalleştirilme konusuna doğrudan değinilmiştir (Çakmak ve Yılmaz, 2017: 57–58). Ayrıca, söz konusu raporlarda kültür ve bellek kurumlarının varlığı, yaygınlaştırılması, korunması, araştırılması ve yenilenmesi gibi konulara da değinilmiştir.

Çalışmanın Metodolojisi

Çalışmada Türkiye’deki kütüphane ve müzelerin amaçladığı ve gerçekleştirdiği işlevlerin zaman içindeki değişimlerine odaklanılmıştır. Bunun yanı sıra kütüphane ve müzelerin ilk oluşturuldukları zamandan itibaren çeşitli koşullarda geçirdiği değişim, teknolojiyle beraber üstlendikleri yeni misyonlar ve içine dahil oldukları dönüşüm süreçleri hakkında detaylı bilgi edinilmesi de çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Dijitalleşme süreçlerinin kütüphane ve müzeler üzerindeki değiştirici ve dönüştürücü etkisinin tespit edilmesi, fiziksel kütüphane ve müzelerin dijitalleşme paydasında nasıl bir görünüme büründüğünün tespitinin yapılabilmesi için nitel araştırma yöntemi çalışmada tercih edilmiştir. Creswell’in (2013), vurgulamış olduğu gibi farklı değişkenlerin bir araya geldiği olgu ve konuların açıklanabilmesi noktasında nitel araştırma yöntemlerinin seçilmesi doğru olmaktadır. Nitel araştırma yöntemleri kapsamında bazı araştırma soruları belirlenmiş ve bu araştırma sorularına cevap bulmak amacıyla da literatür taraması yapılmıştır. Belirlenmiş olan araştırma soruları şu şekildedir:

- Fiziksel kütüphane ve müzelerin üstlenmiş olduğu misyonlar nelerdir?
- Dijitalleşmenin ve dijitalleştirilmenin kütüphane ve müzeler üzerindeki etkileri nelerdir?
- Dijitalleşme ve dijitalleştirilmenin etkilemiş olduğu kütüphane ve müzelerdeki dönüşümün fiziksel kütüphane ve müzelerle karşılaştırılması hangi noktalarda yapılabilir?

Çalışmanın amacı doğrultusunda belirlenmiş olan sorulara cevapların arandığı literatür taramasıyla beraber, fiziksel kütüphane ve müzelerin işlevlerinin zaman içindeki değişimini anlamak adına karşılaştırmalı bir analiz yapılarak çalışmanın sonuçları elde edilmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bulguları literatür taraması sürecinde yönlendirici olması amacıyla kullanılan sorulara paralel olacak şekilde kategorilere ayrılmıştır. Bu kategoriler altında literatür tarama sürecinde elde edilen bulgular aktarılmış ve çalışmanın sonuçlarına katkıda bulunacak şekilde detaylandırılmıştır. Belirlenmiş olan kategoriler; fiziksel kütüphane ve müzenin işlevleri, dijitalleşmenin fiziksel kütüphane ve müze üzerindeki etkileri, sanal kütüphane ve müzelerin işlevleri ve son olarak fiziksel ile sanal kütüphane ve müzelerin birbiriyle karşılaştırılması şeklinde sıralanmaktadır. Sıralanmış olan bu kategorilerin belirlenmesinde temel ölçüt olarak veri toplama sürecinde araştırmacılar tarafından yol gösterici olarak kullanılan sorular yardımcı olmuştur. Temelde fiziksel ve sanal nitelik taşıyan kütüphane ve müzelerin karşılaştırılması amacı taşıyan bu araştırmada, bulguların değerlendirilmesi de yine karşılaştırma amacına uygun olacak şekilde yapılmıştır.

Fiziksel kütüphane ile sanal kütüphanenin, fiziksel müze ile sanal müzenin karşılaştırılmasının detaylı bir şekilde yapılması ve irdelenmesi noktasında kütüphane ve müzelerin işlevleri göz önünde bulundurulmuş ve bu noktadan itibaren işlevlere, sunulan hizmetlere, kapsama alınan farklı değişkenlere göre değerlendirme ve karşılaştırma kriterleri listelenmiştir. Fiziksel ve sanal ayrımının ve karşılaştırılmasının yapılmasında ilk akla gelen fiziksel sınırlar ilk kriter olurken, erişim özellikleri ikinci kriteri temsil etmektedir. Yine zaman sınırlaması fiziksel ve sanal noktada araştırmacılara değerlendirme imkanı tanıyan üçüncü kriter olarak yer almaktadır. Kütüphane ve müzelerin en temel işlevlerinden biri sayılan saklama ve koruma işlevi de bulguların değerlendirildiği dördüncü kriteri kapsarken son olarak maliyet kriteriyle beraber bir karşılaştırma yapılmıştır. Yüzeysel olarak buraya kadar sıralanmış olan kriterlerin öz hali Tablo 3'te verilmiş daha sonra da başlıklar halinde daha detaylı analizleri yapılmıştır.

Tablo 1. Fiziksel Kütüphane – Sanal Kütüphane & Fiziksel Müze – Sanal Müze Karşılaştırılması

	Fiziksel Sınırlar	Erişim	Zaman Sınırlaması	Saklama/ Koruma	Maliyet
Fiziksel Kütüphane	Kütüphane binasıyla sınırlı	Kütüphane binasındaki kitaplara erişim	Kütüphane binasının açık olduğu zamanlar	Pek çok kullanım sonucu orijinallliğini yitirme tehlikesi	Fiziki ortam, kitap erişim ücretleri
Sanal Kütüphane	Sınır yok, istenilen her yerden erişim	İstenilen anda dijital arşivdeki kitaplara erişim	İstenilen her an	Dijital korunma erişimle	Web sitesi kurulum masrafı, ücretsiz erişim

Fiziksel Müze	Müze binasıyla sınırlı	Müze kataloglarıyla sınırlanan erişim	Müze binasının açık olduğu zamanlar	Kaybolma, orijinalliğini yitirme tehlikesi	Fiziki ortam, sergileme, müze erişim masrafları
Sanal Müze	Sınır yok, istenilen her yerden erişim	İstenilen anda kataloglara erişim	İstenilen her an	Dijital arşivde saklanarak korunma	Web sitesi kurulum masrafı, ücretsiz erişim

Fiziksel Sınırlar

Dijitalleşmenin kütüphane ve müzelere getirmiş olduğu en büyük yeniliğin fiziksel sınırların ortadan kaldırılması olduğu söylenebilmektedir. Literatür taramasında elde edilen sonuçlar bağlamında da fiziksel kütüphane ve müzenin yalnızca içinde bulunulan fiziki binayla sınırlı olduğu ya da bu bina içinde sergilenen kataloglarla kısıtlandığı görülmektedir. Öte yandan dijitalleşmeyle beraber sanal nitelik kazanan kütüphane ve müzelerin ise herhangi bir sınıra maruz kalmaksızın kullanıcıların istedikleri her yerden erişebilmelerine imkan tanıdığı saptanmıştır.

Dijitalleşmenin ve beraberinde getirdiği yeniliklerin kütüphaneler ve müzeler bünyesinde kullanılması aslında tam anlamıyla sanal niteliği kazanmalarını sağlamamaktadır. Sundukları hizmetler itibarıyla yalnızca bir web sitesi niteliği taşıdıkları da söylenebilmektedir. Bu noktada sanal statüsünde yer alacak olan kütüphane ve müzelerin farklı uygulamaları kapsamı gerekmektedir. Kütüphanede yer alan kitapların, müzede yer alan katalogların dijital ortamda sayısallaştırılması ve sonuçta dijital ortamda erişime açılması taşınması sanal niteliği taşıyan kütüphane ve müzelerin temel özelliğidir. Tarihi ve kültürel mirasın aktarılmasında önemli bir rol üstlenen kütüphane ve müzelerin çağın gerekliliklerine uyum sağlaması tüm yaş gruplarına hitap edebilmesini de kolaylaştırmakta böylece erişilebilirliği de fiziksel sınırlarının dışına çıkabilmektedir.

Resim 1. Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi Sanal Tur

Kaynak: Sanal Tur - Millet Kütüphanesi, 2021

Kütüphaneler bünyesinde literatürde yer alan dijitalleştirilme uygulamaları bağlamında “sanal turlar” ve “simülasyon” ön plana çıkmaktadır. Sanal turların bir örneği olarak Resim 1’de Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi’nin sanal turundan “havadan görünüm” görseli eklenmiştir. Sanal turun devamında ilgili web sitesinde kütüphane binası kapsamında bulunan her yere “bir tık” ile ulaşılabildiği görülmektedir.

Resim 2. Kırıkkale Üniversitesi Abone Veri Tabanları

ABONE VERİTABANLARI

Kaynak: Kırıkkale Üniversitesi Kütüphane Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı Abone Veri Tabanları, 2021

Resim 2’de yer alan: Kırıkkale Üniversitesi Abone Veri Tabanları kütüphanelerin dijitalleşmenin avantajlarını kullandığı farklı bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Kütüphane binasına sahip olan birçok kurumun gerek fiziksel olarak binasında bulundurduğu kitapları gerekse de yalnızca dijital ortamda erişime açtığı kitaplara ulaşım veri tabanları aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu şekilde kütüphane binasına erişimin sağlanmadığı anlarda kolaylıkla erişimin sağlanabilmesi ve kullanıcıların kitaplara ulaşabilmesine yardımcı olmaktadır.

Müzeler incelendiğinde farklı müzelerin dijitalleştirme paydasında değerlendirildiği ve sanal ortama taşındığı görülmektedir. Bu hususta T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü web sitesinde (2021b) sanal müze kapsamında hizmet veren müzeler listelenmiştir. Adana Arkeoloji Müzesi, Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi, Ankara Cumhuriyet Müzesi, Ankara Etnografya Müzesi, Ankara Kurtuluş Savaşı Müzesi, Ankara Polis Müzesi, Antalya Müzesi, Bayburt Kenan Yavuz Etnografya Müzesi, Çanakkale Kilitbahir Kale Müzesi, Çanakkale Troya Müzesi, Çorum Müzesi, Çorum Boğazköy Müzesi, Efes Müzesi – İzmir, Hatay Arkeoloji Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul Havalimanı Müzesi, İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi, İzmir Atatürk Müzesi, Mersin Müzesi, Samsun Gazi Müzesi, Şanlıurfa Müzesi, Uşak Müzesi, Van Müzesi bu listede yer almaktadır.

Resim 3. Samsun Gazi Müzesi Girişi

Resim 3'te yer alan Samsun Gazi Müzesi giriş fotoğrafı araştırmacılar tarafından 5 Eylül 2021 tarihinde çekilmiştir. Müze binasında görülen bütün kataloğlara Resim 4'te yer alan sanal müzede de erişimin olduğu görülmüştür.

Resim 4. Samsun Gazi Müzesi – Sanal Müze (Samsun Gazi Müzesi, 2021)

Samsun Gazi Müzesi'nin sanal müze gezintisinden alınan ekran görüntüsünün yer aldığı Resim 4'e bakıldığında gerçek halinin birebir aynısı olduğu görülmektedir. Bu noktada da dijitalleştirme faaliyetlerinin ve müzeyi sanal ortama taşıyarak sanal niteliği kazandırmanın başarılı bir şekilde gerçekleştirildiği yorumu yapılabilmektedir.

Sanal müzenin temel amacının yalnızca temsil ettiği müze ve müze içinde sergilenen koleksiyonlar hakkında bilgi edinilmesini sağlamak olmadığının vurgulanması gerekmektedir. Bunun dışında müze kapsamındaki koleksiyonlarla bağlantılı olan dijital koleksiyonlara erişimi de sağlayabilmek de amaçları arasında yer almaktadır. Literatürde yer alan André Malraux'nun "duvarsız düşsel müze" kavramı bu noktada işlev kazanmaktadır (Schweibenz, 2004). Fiziksel sınırların somut hali olan duvarların dijitalleşme aracılığıyla ortadan kaldırılması, müzeyi ziyaret etmek isteyen herkese eşit koşullar dahilinde imkan tanımaktadır.

Erişim

Fiziksel kütüphane ve müzeler, dijitalleştirilmenin etkisiyle beraber sanal niteliklere sahip olduğu andan itibaren kullanıcıları olan kişilerin beklentilerini karşılama konusunda da bir adım atmış olmaktadır. Gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde görünürlüğün artırılması, daha fazla kişiye erişimin sağlanması, kullanıcı sayısının fazlaştırılması noktalarında sanal kütüphane ve müzeler, dijitalleşmenin sunmuş olduğu avantajları kullanmaktadır. Kütüphane ve müze kapsamında sergilenen ürünlerin görünürlüğünü ön plana çıkarmanın yanında işbirliklerinin artış göstermesine, kurum prestijinin yükselmesine, çağın gereksinimlerini karşıladığı için itibarının yükselmesine, hizmet verilen alan ile ilgili tecrübelerin daha da fazla kazanımının sağlanmasına dijitalleşme aracılık etmektedir (Yılmaz vd., 2019: 546).

Fiziksel sınırlar kategorisindeki değerlendirmelere paralel olacak şekilde gerek sınırların ortadan kaldırılması, gerek bütün kullanıcıların eşit görülmesi, farklı erişim uygulamaları engeli (müze kart vs.) olmaksızın erişime açık hale getirilmesi sanal kütüphane ve müzelerin, fiziksel kütüphane ve müzelere göre avantajları arasında yer almaktadır. Yine bulunulan konumdan farklı ve uzak bir yerde bulunan kütüphanedeki yayına, müzedeki esere "bir tık" aracılığıyla erişimin sağlanabilmesi içinde yaşanan çağın gerisinde kalınmadığının göstergelerinden biridir. Sahip olunan kültürel ve tarihi mirasın ulusal ve uluslararası ölçekte farklı insanlara ulaşabilmesi de böylece sağlanmaktadır.

Zaman Sınırlaması

Fiziksel kütüphane ve müzelere erişim yalnızca binaların açık olduğu farklı bir ifadeyle de mesai saatleri içinde mümkün olabiliyorken sanal kütüphane ve müzelerde zaman

sınırlaması ortadan kalkmaktadır. Böylece kullanıcıların istedikleri her an, herhangi bir zaman kısıtlaması olmaksızın kütüphanede arşivlenen yayınlara, müzede sergilenen kataloglara erişimi sağlanabilmektedir. Öte yandan sanal kütüphane ve müzelerin yalnızca web sitesi ile alakalı dijital erişim problemleri oluştuğunda geçici bir zaman sınırlaması yaşadığı söylenebilmektedir.

Saklama/Koruma

Fiziksel kütüphane bünyesinde yer alan kitapların farklı kullanıcılar tarafından uzun süre kullanılması orijinalliyini yitirmesi, yıpranması, kimi zamanda kaybolması gibi tehlikelerle karşı karşıya kalınmasına yol açabilmektedir. Sanal kütüphanede ise bu tehlikelerin hiçbirisiyle karşılaşılmasında, her kullanıcı istediği kitaba, yayına dijital ortama aktarıldığı şekliyle erişebilmekte, bu da herhangi bir şekilde orijinalliyini yitirmesine veya kaybolması gibi sorunlarla karşılaşılmasına sebep olmamaktadır.

Maliyet

Fiziksel kütüphane ve müzelerde fiziki ortamın sağlanması, kitap erişim ücretleri, müze erişim ücretleri gibi maliyet kapsamına girebilecek değişkenler yer almaktadır. Öte yandan sanal kütüphane ve müzelerde web sitesi kurulum masrafı bulunmaktadır. Genel görünüş itibarıyla maliyet bakımından az ya da çok gibi bir karşılaştırma yapmaktan ziyade süreklilik göz önünde bulundurulacak olursa daha sağlıklı bir analiz olacağı düşünülmektedir. Fiziksel kütüphane ve müzeler kapsamında arşivlenecek kitap veya sergilenecek katalog için ek bir ücret ücretler ödenmesi gerekebilirken, sanal kütüphane ve müzelerde de web sitesinde oluşabilecek bir olumsuzluk karşısında ekstra ücretler ödenebilmektedir. Dolayısıyla maliyet kategorisi fiziksel ile sanal kütüphane ve müze konusunda sınırlayıcı bir karşılaştırma unsuru olarak bu çalışmada yer almaktadır.

Sonuç

Fiziksel kütüphanelerin işlevleri arasında yer alan muhafaza etme, eğitim, araştırma ve boş zamanları değerlendirme kriterlerini sanal kütüphanelerin de yerine getirdiği görülmüştür. Öte yandan fiziksel müze işlevleri kapsamında literatürde yer alan eserleri toplama, koruma, eserlerden koleksiyonlar oluşturma, eserlerin bakım ve onarımının yapılması, müze bünyesinde sergilenmesi, araştırmaya imkan tanıyan ortamların hazırlanması, envanter bilgisinin bir araya getirilmesi ve araştırılması, iletişim, eğitim gibi olgulara katkı sunması, yerel veya ulusal tanıtıma aracılık etmesi kriterleri de sanal müzeler bünyesinde de gerçekleştirilmektedir.

Dijitalleşmenin müze ve kütüphaneleri gerçek işlevlerinden uzaklaştırdığı düşüncesi öne çıksa da müzeleri ve kütüphaneleri gerçekten temsil eden, koleksiyonlarını birebir aktaran, işlevlerini sanal ortamda yerine getiren sanal müzeler için bu durum geçerli değildir. Kültürel ve tarihi mirasın hızlı bir şekilde artış gösteren dijitalleşme ile bu denli bir arada olması bireyler tarafından daha erişilebilir hale gelmesine yardımcı olmaktadır. Bu şekilde halihazırdaki uygulamalar ve gelecekte aynı doğrultuda amaç taşıyacak uygulamalar aracılığıyla tarihi ve kültürel mirasa dair oluşan farklılıkların önüne geçilmiş olacak ve tek bir hafıza içinde hepsinin gösterimi ve sergilenmesi mümkün olacaktır. Sanal hafıza olarak ifade edilmesi mümkün olan dijitalleşme araçları aracılığıyla arşivler, kütüphaneler ve müzelere dijital erişimin sağlanması kurum işlevlerinin yerine getirilmesini kolaylaştırmaktadır. Gelecek nesiller için geçmişin koruma altına almak, zaman içindeki tahribatını önlemek önemlidir ve dijitalleşme bu imkanı hem müzelere hem de kütüphanelere sağlamaktadır.

Literatürde yer alan dijitalleştirme uygulamaları kapsamında yapılan tarama aracılığıyla şekillendirilmiş olan bu çalışmada, istenilen bilgiye kolay bir şekilde erişim sağlanması, çağın gerektirdiği yeniliklerin çağın gerisinde kalmamak adına gerçekleştirilmesi, dijitalleşme araçları vasıtasıyla gerçekliğin bireylere ve toplumlara aktarılmasının kolaylaştığı görülmektedir. Öte yandan tarihi ve kültürel mirasın nesiller arası aktarımına olumlu yönde katkı sağladığı belirtilmelidir. Bireyler arası mesafelerin ortadan kalktığı, sanal yakınlaşmaların gün geçtikçe daha da görünür hale geldiği düşünüldüğünde sanal ortam aracılığıyla fiziksel olarak erişimin sınırlı olduğu mekanlara erişebilmek gerek ulusal gerekse de evrensel düzeyde toplumlar için olumlu etkiye sahip bir argüman olarak değerlendirilmiştir. Son olarak fiziksel kütüphane ve müzelerin üyesi veya ziyaretçisi olan bireylere sosyalleşme imkanı tanıdığı, kültürel bir etkileşime aracılık ettiği göz önünde bulundurulduğunda sanal kütüphane ve müzelerin bu sosyalleşme duygusunu ve etkileşim ağlarını azalttığı da söylenebilmektedir.

Kaynakça

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2021a). Halk Kütüphaneleri 2020 Yılı İstatistikleri Bilgileri, <https://kygm.ktb.gov.tr/TR-282007/2020-yili-istatistik-bilgileri.html>, Erişim Tarihi: 18.10.2021.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2021b). Sanal Müze, <https://sanalmuze.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 09.10.2021.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>, Erişim Tarihi: 18.10.2021.
- Blake, J. (2008). On Defining the Cultural Heritage Janet. *International and Comparative Law Quarterly*, 49(1), 61–85. DOI:10.1017/S002058930006396X
- Çakın, İ. (1986). Kütüphanenin Toplumsal Konumu ve İşlevleri. *TKDB*, 35, 8–16.
- Çakmak, T. ve Yılmaz, B. (2012). Overview of The Digitization Policies in Cultural Memory Institutions in Turkey. *E- Bilim ve Belge Yönetimi: 3. Uluslararası Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu*. Ankara.
- Çakmak, T. ve Yılmaz, B. (2017). Bellek Kurumlarında Dijitalleştirme ve Dijital Koruma: Türkiye'deki Uygulamaların Analizi. *Bilgi Dünyası*, 18(1), 49–91.

- Creswell, J. W. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dijital Kütüphane. (2021). <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 19.10.2021.
- Doğan, M. (1989). Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Gupta, M. S. (2020). Arc Advisory Group. What is Digitization, Digitalization, and Digital Transformation? <https://www.arcweb.com/blog/what-digitization-digitalization-digital-transformation>, Erişim Tarihi: 12.10.2021.
- Güzel, E. (2016). Dijital Kültür ve Çevrimiçi Sosyal Ağlarda Rekabetin Aktörü: "Dijital Habitus". Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 4(1), 82–103.
- ICOM. (2021). <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>, Erişim Tarihi: 18.10.2021.
- Karadeniz, C. (2021). Müze ve İşlevleri Müze Türleri. Ankara Üniversitesi Açık Ders. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/124155/mod_resource/content/1/3, Erişim Tarihi: 08.10.2021.
- Kırıkkale Üniversitesi Kütüphane Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı Abone Veri Tabanları. (2021). <https://kddb.kku.edu.tr/Kutuphane/Sayfa/AboneVeriTabani>, Erişim Tarihi: 08.10.2021.
- Kroeber, A. L. ve Parsons, T. (1958). The Concepts of Culture and of Social System. The American Sociological Review, 23, 582–583.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (1990). <https://teftis.ktb.gov.tr/yazdir?85452970A0B1DECFFE1BF670A7A55E6AC>, Erişim Tarihi: 19.10.2021.
- Online Etymology Dictionary. (t.y.). <https://www.etymonline.com/word/culture>, Erişim Tarihi: 18.10.2021.
- Öztemiz, S. (2016). Türkiye’de Dijitalleştirilen Kültürel Miras Ürünlerine Açık Erişim: Bir Model Önerisi. Hacettepe Üniversitesi.
- Samsun Gazi Müzesi. (2021). <https://sanalmuze.gov.tr/muzeler/SAMSUN-GAZI-MUZESI/>, Erişim Tarihi: 20.10.2021.
- Sanal Tur - Millet Kütüphanesi. (2021). <https://sanaltur.mk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 20.10.2021.
- Sonkoly, G. ve Vahtikari, T. (2018). Innovation in Cultural Heritage: For an Integrated European Research Policy. Luxembourg: European Union.
- TDK. (2021). Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 07.10.2021.
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. (2021). <https://www.yek.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 07.10.2021.
- UNESCO. (y.y.-a). <https://www.unesco.org.tr/Pages/168/19>, Erişim Tarihi: 10.10.2021.
- UNESCO. (y.y.-b). Türkiye Milli Komisyonu. <https://www.unesco.org.tr/Pages/168/19>, Erişim Tarihi: 10.10.2021.
- Yılmaz, B., Külcü, Ö. ve Çakmak, T. (2019). Kültürel Mirasın Dijitalleştirilmesi: LoCloud Projesi Bağlamında Bir Değerlendirme. P. Şahin Tekinalp, G. Gökalp Alpaslan (Ed.), Kültürel Bellek (ss. 545–553). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Zhou, M., Guohua, G. ve Zhongke, W. (2012). Digital Preservation Technology for Cultural Heritage. New York: Springer.

ANADOLU'NUN MANEVİ MİMARLIĞINI ÜSTLENEN YUNUS'TAN GERİYE KALANLAR: SEVGİ İLE BEZENMİŞ HOŞGÖRÜ

Betül ERNAS*

Özet

Tasavvuf edebiyatının şüphesiz en değerli eserlerinden biri olarak gösterilen Mevlana'nın Mesnevi'sindeki "varlıkların, Allah'ın vergisi" olduğu anlayışı ile "ete kemiğe bürünüp Yunus diye görünen" Yunus Emre'nin ilahilerindeki aşk algısı; vahdet-i vücud felsefesinin 13. yüzyıldaki önemli örnekleridir. Yunus Emre; sözün ahengini, gücünü, anlamlı ve taze bir anlatımla, kendine has estetik bir yapıyla sevgi ve hoşgörü kaynağına bağlamıştır. "Söylememek harcı söylemenin hasıdır" diyen Yunus Emre, sözün önemini ortaya koymuş ve ilahilerinde verdiği ahlak dersiyle insanların ortak gayede, hoşgörüde buluşmasını ve birbirlerini sevmelerini amaçlamıştır. Çalışmaya Türk edebiyat tarihinin dönemsel bazda incelenmesiyle başlandı. Ardından halk edebiyatı ve 13. yüzyıl halk edebiyatı içinde güçlü bir figür olan Yunus Emre'nin ilahilerindeki ve "Risaletü'n Nushiyye" adlı mesnevisindeki şiirler incelendi. Hepsinde ortak tema, insanın nefsinin terbiye etme ve insan-ı kâmil mertebesine ulaşma gayesi idi. Yunus Emre'nin ilahileri; "tasavvufi ahlak", "Allah aşkı", "peygamber sevgisi", "insan ve insan ilişkileri" başlığı altında tablollaştırıldı. Yunus Emre'nin engin hoşgörüsü ile Anadolu insanı tarafından ne denli sahiplenildiğinin somut göstergelerini ortaya koyabilmek adına Eskişehir Sivrihisar, Bursa, Erzurum, Karaman ve Kırşehir'deki mezarlarının fotoğrafları ve yöre halkının hikâyelerinde geçen Yunus Emre'ye dair bilgileri literatür taraması sırasında derlendi. Türk halkına hem de bütün insanlığa sabırla yağurduğu sevgisi ve engin hoşgörüsü ile seslenen Yunus Emre'nin, UNESCO tarafından değerler arasında kabul edildiği 1991 son olarak da 2021 yılının Yunus Emre Anma Yılı şeklinde kabul gördüğünün altı çizildi. Yöntemlerin her biri Anadolu'nun nadide değeri Yunus Emre'yi unutturmamak ve günümüz kuşağına en doğru şekilde aktarabilmek amacıyla kullanıldı.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Tasavvuf, İlahi, Sevgi, Hoşgörü

REMAINS OF YUNUS, THE SPIRITUAL ARCHITECTURE OF ANATOLIA: TOLERANCE WITH LOVE

Abstract

The perception of love in the hymns of Yunus Emre, who "appears as Yunus in flesh and blood", with the understanding that "beings are God's gift" in Mevlana's Masnavi, which is undoubtedly one of the most valuable works of Sufi literature; They are important examples of the philosophy of unity of the body in the 13th century. Yunus Emre; He connected the harmony and power of the word to the source of love and tolerance with a meaningful and fresh expression and a unique aesthetic structure. Yunus Emre, who said, "It is better not to say than to say," revealed the importance of the word and aimed for people to meet in a common purpose, tolerance and love each other with the moral lessons he gave in his hymns. The study began by examining the history of Turkish literature on a periodic basis. Then, the poems in the hymns of Yunus Emre, a powerful figure in folk literature and 13th century folk literature, and in his masnavi named "Risaletü'n Nushiyye" were examined. The common theme in all of them was the aim of educating the human soul and reaching the level of the perfect human being. Yunus Emre's hymns; We have been tabulated under the headings of "mystical morality", "love of God", "love of the prophet", "human and human relations". Photographs of his graves in Eskişehir, Sivrihisar, Bursa, Erzurum, Karaman and Kırşehir, and information about Yunus Emre in the stories of the local people were compiled during the literature review in order to reveal concrete indicators of how much Yunus Emre was embraced by the Anatolian people with his vast tolerance. It was underlined that Yunus Emre, who addressed both the Turkish people and the whole humanity with his patiently kneaded love and deep tolerance, was accepted among the values by UNESCO in 1991, and lastly, 2021 was accepted as the Yunus Emre Memorial Year. Each of the methods has been used in order not to forget the precious value of Anatolia, Yunus Emre, and to transfer it to today's generation in the most accurate way.

Keywords: Yunus Emre, Mysticism, Divine, Love, Tolerance

*Tarih Öğretmeni, betul.ernas@egelisese.k12.tr

Giriş

Yunus Emre, tasavvuf şairlerinin en büyüğüdür. Daha Orta Asya asırlarından Ahmet Yesevi ile başlayan tasavvuf şiirinin en üst seviyeye ulaşmasını Yunus Emre’de görürüz (Kırkpınar, 2011: 157 halk ve tekke şiirinin yanında divan şiirini de etkilemiştir. Şiirlerinde temel olarak aldığı duygu sevgidir. Dizelerinde hece ve aruz ölçüsünü kullanan Yunus, İslam düşüncesiyle beslediği şiirlerinde insanla Allah, insanla nesnelere ve insanın kendisiyle olan ilişkilerini ele almıştır.

Yunus’un ahlaki ilkeleri iyilik, cömertlik, barış ve doğruluk üzerine kuruludur. Onun ahlak anlayışında hiçbir canlıyı incitmek, herkesi iyi ve güzel düşüncelerle kucaklamak vardır (Gölpınarlı, 196: 194).

Yunus Emre ismine her yüzyılda rastlanır. Yaşadığı çağın her tür olumsuzluğu karşısında o, engin hoşgörüsünü ve insan sevgisini herkese aktarmaya çalışmıştır. İnsan davranışlarını, insanlığın geçirdiği düşünce süreçlerini ve geçmişi inceleyen bilim insanlarına esin kaynağı olmuştur. Çalışmanın da konusunu oluşturan sevgi ve hoşgörü kavramları şairin şiirlerinde yer almaktadır. Sevgi ve hoşgörü ile çağının insanına seslenmiştir. Yaratandan ötürü insanı hoş görmek, sevmek felsefesi, mutasavvıf şairde adeta bir ilke haline gelmiştir.

Yunus Emre ve Eserleri

Hayatı hakkında çok az bilgiye sahip olunan Yunus Emre 13.yüzyıl ortalarından 14.yüzyılın ilk çeyreğine kadar yaşamıştır. Bu yüzyıllar özellikle siyasi çalkantıların yaşandığı, aynı zamanda farklı dini görüşlerin de yayılmaya başladığı yüzyıllardır. Yunus, bu denli karışık bir ortamda sevgiye ve iyiliğe dair düşüncelerini her tür batıl inanca karşı, gerçek bir İslam tasavvufu işleyerek Türk İslam birliğinin oluşmasında etkili olmuştur (Kırkpınar, 2011: 155-156). Yetişkin bir genç olduğunda, Sufi eğitimi almak için Hacı Bektaş-i Veli’nin yanına gitmiş, Taptuk Emre tarafından yetiştirilmiştir. Aldığı eğitim ve Taptuk Emre’nin el vermesi sonrası da Anadolu’nun her bir yerinde sade ve basit bir üslup kullanarak Sufizm’i yaymaya başlamıştır. Yunus da tıpkı diğer sufiler gibi insanın Tanrı’yı kendi içinde bulacağını söylemiştir. Tanrısal aşkın yansıması içtedir. Bu yansıma ancak özel bir eğitimden geçilerek görülebilir. Eğitimin temeli “*Batını Gizli Öğreticilik*” yani Sufizm’dir.

Vardığımız illere,
Sol Sofâ gönüllere,
Baba Taptuk manasını,
Saçtık Elhamdülillah.

Taptuk’un kapısında,
Kul olduk kapısında,

Yunus miskin çiğ idik,
Piştik Elhamdülillah (Candan, 2002: 369-371-372).

Mevlâna'nın yanı sıra yaşadığı dönemin pek çok önemli düşünürü ile tanışmış, onlardan esinlenmiştir (Koç ve Tanhan, 2010: 632) Yunus, sadece yaşadığı çağa değil, tüm insanlığa fikirleriyle ışık olan bir fikir insanıdır. Büyük bir ustalıkla ve sade bir dille halkın dini anlayışlarını sorgulamalarına yardımcı olmuştur. Bunu yaparken de kimseyi incitmemiştir (Candan, 2002: 373).

İşlediği konularla Türk edebiyatının en büyük adlarından sayılan (Tatçı, 2016: 17). Yunus Emre'nin Risaletü'n Nushiyye (Öğüt Kitabı) ve Divan-ı İlahiyat (Şiirler) olmak üzere, bilinen iki eseri vardır. Risaletü'n Nushiyye, mesnevi şeklinde yazılmış insanın manevi yolculuğunu anlatan tasavvufi bir öğüt kitabıdır. Eser belli bir plana göre yazılmıştır. Hakk'a layık bir kul olabilmek için neler yapılması gerektiğini anlatan eserde dönemin siyasi ve kültürel değerleriyle, aşk ve muhabbet, kanaat, nefisle mücadele ve ıstırap gibi hallerin evrensel kavramları birlikte ele alınarak işlenir (Tatçı, 2016: 69). Mesnevi şeklinde yazılmış tasavvufi bir nasihat name olan Risaletü'n Nushiyye insanın, insan-ı kâmil olma yolunda yaşadığı süluk adı verilen manevi yolculuğu anlatır. Eser, tasavvufi ahlakı, insanın iç mücadelelerini, kendini bulma çabasını, yaşanılan toplumun şartlarına ve düzenine göre anlaşılır bir dilde, somut örneklerle ve öğüt verici bir anlayışla ele almaktadır (Tatçı, 1998: 23-33).

Yunus'un dizeleri öz Türkçe ve yalındır. Dizeleri bu açıdan değerlendirildiğinde Türk Tasavvuf Edebiyatı'nın da ilk yapıtlarından olma özelliği taşımaktadır. Ölümünden yetmiş yıl sonra "*Divan*" adıyla yayınlanan dizelerinde; bir zamanlar "*Batıni Sufi Çalışmalar*" da öğrencilere öğretilen sırlar onu hala günümüzde net olarak hissettirmektedir. İnsan-Evren-Tanrı birliği, dizelerinde kendini hissettiren Sufi temalarının başında yer alır. İnsanın tanrısal benliğinin altını gizlemeden açıkça ortaya koyar;

Ay oldum aleme doğdum,
Bulut oldum göğe doldum,
Yağmur olup yere yağdım,
Nur oldum güneşe geldim.

Dizelerinde karşılıkların birlik içinde olması öğütlenir;

"...İkiliği terk et,
Birlik makamını tut,
Canlar canı bilursun,
Birlik içinde..."

Dizelerinde en çok ruhun ölümsüz olması ve tekrar doğuşu temalarını öne çıkaran Yunus, sırların insanların içinde saklı olduğunu da yine kendine has üslubuyla dile getirmiştir;

Çok cehdedip istedim,
Yeri göğü aradım,
Hiç mekânda bulmadım,
Buldum insan içinde (Candan, 2002: 370-371-373-374).

Yunus Emre ve Tasavvuf

Bir yaşayış biçimi olan tasavvuf, din kurallarının belli yöntemlerle ve içsel deneyimlerle anlaşılması ve insanı gerçeğe ulaştırma çabasıdır. Bu anlatımdan hareketle, insanın yaradılışında olan gerçeklik arayışının herhangi bir güçle harekete geçirilmesi gerekmektedir (Kayıklık, 2011: 45).

Yunus, batıl olan tüm inançlara karşı, Allah sevgisi, aşk ve güzel ahlaka dair tüm fikirlerini, tasavvufî bir anlayışıyla ele almıştır (Kırkpınar, 2011: 156). İslam tasavvufunu iyi kavrayabilmenin önemli yollarından biri Yunus'u çok iyi anlamaktan geçer. Yunus ki, öz varlığına İslam tasavvufunu benimsetebilmiştir. İlahi aşkın gücüne inanmıştır. Sade ve anlaşılır dildeki dizelerinde tüm insanlığa mal olmuş değerleri ve sevginin gücünü dile getirmiştir. Tüm insanlığın sevgisini kazanan Yunus çok yönlü bir tasavvuf kültürüne sahiptir (Aydın, 1995: 110) Yunus'a göre, yalnız Allah'ın varlığı vardır. Gerisi boştur ve yoktur (Coşan, 1995: 75). Dizelerinde solan bitkiler varsa ölüm, bahar varsa yeniden diriliş anlaşılır. Doğa, sonsuzluk ve ölümlülüğün derslerini verir (Özçelik, 2010: 36). Dolayısıyla şiirlerinde doğa unsurları hem gerçek hem sembolik değerleriyle ele alınmıştır.

Yunus'un tasavvufi alt yapısı İbn-i Arabi ve Mevlana'nın düşünceleri doğrultusunda şekillenmiştir (Tahralı, 995: 179). Fikirlerinde, yapıtlarında ve hayat tarzında vahdet-i vücud anlayışı vardır (Topçu, 1966:81-87). Hem Yunus'un hem de Mevlana'nın şiirlerinde aşk ve sevgi teması ağırlıktadır. İki önemli isim için de en yüksek makam aşk'dır ve Tasavvuf anlayışları bu kavram üzerinde şekillenmiştir (Coşan, 1995: 80).

Yunus Emre'ye göre en öncelikli değerler, insan ve insani değerlerdir (Koç ve Tanhan, 2010: 621). Hem mutasavvıf hem düşünür olan Yunus, kültürel ve dini meseleleri de dile getiren bir İslam dervişidir (Aydın, 1995: 77).

Yunus Emre'nin eserlerine bakıldığında farklı tarikatlara ait ilim meclislerinde (Mevlâna, Hacı Bektaş Veli, Tapduk Emre gibi) bulunduğu görülmektedir. Kesin olan şudur ki, Yunus Emre Ahmet Yesevi ekolüne bağlı, Bektaşî eğitim sisteminden etkilenmiş, Mevlana'nın ilim meclislerinde bulunmuş, Melâmetlik görüşü olan ve vahdet-i vücud anlayışına hâkim bir sufidir.

Şiirlerinde kullandığı sade ve öz Türkçe ile ilmini halkın düzeyine indirgeyebilmiş çağımızın önemli mutasavvıf şairidir (İğalçı Çakmak, 2018: 105-106-107).

Yunus Emre’de Sevgi ve Hoşgörü

Yunus, haktan, sevgiden ve hoşgörüden yanadır. Anadolu insan yapısına yeni bir ruh ve şekil veren bir erendir. Yaratılanı yaratandan ötürü seven bir anlayış ile sevgi ve hoşgörüyü hayatının merkezine yerleştirmiştir. Allah’ı sevmekle sevginin başlayacağı üzerinde durur (Alıçlı, 1966: 117-120). İyilik, doğruluk, cömertlik, sevgi ve hoşgörü Yunus Emre’nin çevresine verdiği öğütlerde temel değerlerdir. Ona göre, kâinat sevgi üstüne kurulmuştur. Kâinatın var olma sebebi de bu sevgi ve aşktır. Bu sevgi ve aşk evrenin varoluş nedenidir. Allah kâinatı insana duyduğu sevgiden dolayı yaratmıştır (Aydın, 1995: 109).

Yunus Emre, insan ruhunu adalet, doğruluk, bilgelik ve hoşgörü gibi erdemlerle donatırsa Hakk’a yaklaşacağını düşünür. Bu erdemleri taşıyan insan ahlaklıdır ve ilahi aşka ulaşabilendir. İşte Yunus Emre’nin ulaşmak istediği insan tipi de budur (Koç, 2003: 251). O, Tanrı’yı sevdiği gibi yarattığı her şeyi de sever. Alemde herhangi bir şeyi sevmemek, Tanrı’yı sevmemek demektir. İyi şeylerin de kötü şeylerin de Tanrı’nın takdiri olduğunu bilmek, daha sonraki sonuçlarını sabırla beklemek, bencillikten kurtularak olayları gönül gözüyle, hak gözüyle değerlendirmektir. İnsan olan herkese sevgiyle bağlı olan Yunus’un insan sevgisi, insanda Allah’tan bir parça, ondan gelip bedenlenmiş bir cevher bulunduğunu bilmesindedir. İşte Yunus Emre’nin aşkı, parçanın bütününe yani Allah’a duyduğu aşktır (Kırkpınar, 2011: 157).

O’na göre insan, asil yaratılışından dolayı kibre ve gurura yakalanmamalı, kin tutmamalıdır; başkalarının hatalarını bağışlayabilmeli ve onlara hoşgörü ile yaklaşabilmelidir. Sevgi de hoşgörü de karşılıklı olmalıdır. Gerçek sevgi insanlara çok şeyler kazandırır ve insanı manen güçlendirir. Yaşam kısadır ve insan bu kısa yaşamda birbirinin kusurlarını affedici olmalıdır. Sevgi de hoşgörü de insanı yücelten duygulardır.

Sonuç

Yunus Emre ortaya koyduğu aşkla, sevgiyle ve hoşgörüyle gönüllere taht kurmuş önemli bir fikir adamıdır. Yaşadığı toplumun sorunlarını ele alırken sevgi ve inancı kendine rehber edinmiştir. Gezin bir derviş olan Yunus, Anadolu’ya tasavvuf ışığını ve birlik duygusunu aşlamıştır. Ondaki insan sevgisi Allah sevgisine bağlı olarak ifade edilen bir sevgidir. Bu sevgi sayesinde tüm güçlükler aşılmış, tüm kederler yok edilmiş ve hayat yaşanılır değerlerle bezeli hale getirilmiştir. Yunus’un ortaya koyduğu düşünceler çağımız insanının içine düştüğü sıkıntılara ışık tutacak niteliktedir. Bu düşünceden hareketle, dünyanın neresinde yaşanırsa

yaşansın asırlar geçse de bu tasavvuf şairinin çağrılarına kulak verilmelidir.

Kaynakça

- Alıçlı, S. (1966). Yunus Emre'de İnsanlık. Türk Yurdu.
- Aydın, M. (1995). Yunus Emre, Nasreddin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü: Yunus Emre'nin Dünyası ve Hoşgörü. (Ş. Özdemir, Dü.) Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Aydın, M. (1995). Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri: Yunus'tan Mesajlar. (İ. Baştuğ, Dü.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Candan, E. (2002). Türkler'in Kültür Kökenleri. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.
- Coşan, M. E. (1995). Yunus Emre ve Tasavvuf. (M. Erkaya, Dü.) İstanbul: Seha Neşriyat.
- Gölpınarlı, A. (1961). Yunus Emre ve Tasavvuf. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İgalçı Çakmak, E.E. (2018). Tasavvufi ve Eğitimci Kişiliğiyle Yunus Emre. Tolum Bilimleri Dergisi 12 (23).
- Kayıklık, H. (2011). Tasavvuf Psikolojisi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kırkpınar, L. (2011). Türk Kültür Tarihi Genel Bir Bakış. İzmir: İleri Kültür Merkezi.
- Koç, Raşit ve Tanhan, Fuat (2011). Yunus Emre'nin Şiirlerinde Değerler Sistemi.7-8 Mayıs 2010 (Hazırlayan: Prof. Dr. Erdoğan Boz). Eskişehir: T.C. Eskişehir Valiliği.
- Koç, E. (2003). Yunus Emre Düşüncesinde Aşk ve Eğitim. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 9 (26).
- Özçelik, M. (2010). Bizim Yunus. Ankara: Sistem Ofset.
- Tahralı, M. (1995). Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri: Yunus Emre'nin Şiirlerinde Tasavvufi Mefhumların Akisleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tatçı, M. (1998). Yunus Emre Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tatcı, M. (2016). Yunus Emre Divan -Seçmeler-. Ankara: Diyanet İşleri Yayınları.
- Topçu, N. (1966). Yunus Emre'de Vahdet-i Vücut. Türk Yurdu.

TAŞLICALI YAHYA BEY DİVANI'NDA HALK İNANIŞLARI

Elif Nur KAYAN*

Özet

İnsanlığın ortaya çıkışından bu yana bir kültür ve bu kültüre bağlı olarak çeşitli inanışlar oluşmuştur. Bu inançlar yüzyıllara yayılmış ve insanların hayatında ciddi bir yer edinmiştir. Divan şiiri ise yüzyıllar boyunca halktan kopuk bir şiir olarak anılmış ve adlandırılmasında da bu konu dikkate alınarak "saray edebiyatı" adı verilerek, belli bir kesime hitap eden bir şiir gibi görülmüştür. Tüm bunlara rağmen klasik Türk edebiyatının önemli kaynaklarından biri halk kültürü ve halkın yaşayış biçimi olmuştur. Şairler her ne kadar halka inmeyen saray yazarları olarak lanse edilse de şiirlerinde toplumla iç içe olmuş ve halk kültüründen sıklıkla beslenmişlerdir. Halk kültürüne ve toplumsal yapıya şiirlerinde yaptıkları bu dokunuşlar ile yalnızca belli bir kesime hitap etmediklerini ispatlamışlardır. Her dönemin şairinde rastlanan halk kültürü, özellikle 16. yüzyıl şairlerinde göze çarpmaktadır. Bu yüzyılda kaleme alınan şiirler, halk inanışları açısından oldukça kapsamlı bir yere sahiptir. Divan şiiri için de önemli bir dönüm noktası olan bu asır, halk kültürüne indiği için halk nezdinde de mühim bir yere sahiptir. Yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Zâtî, halk kültürü ve halk inanışları açısından dönemin önde gelen ismidir. Zâtî'den sonraki isim, çalışmamızın da şairi olan Taşlıcalı Yahya Bey'dir. Taşlıcalı Yahya Bey de divanında halk inanışlarından sıkça yararlanmıştı. Çalışmamızda, halk inanışları ana başlıklar altında açıklanmaya çalışılacak ve dönemin kültür yanı sıra inançlarına da ışık tutulacaktır. Çeşitli şairlerin divanlarından örnekler verilerek dönemin anlayışı tam olarak aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Şiir, Taşlıcalı Yahya Bey, Halk İnanışları

FOLK BELIEFS IN THE DIVAN OF TAŞLICALI YAHYA BEY

Abstract

Since the formation of humanity, there has been a culture and various beliefs depending on this culture. These beliefs spread over the centuries and gained a serious place in people's lives. On the other hand, Divan poetry has been referred to as a poem disconnected from the public for centuries, and it has been seen that it has taken the name of "palace literature" by considering this subject in naming. Despite all this, one of the important sources of Classical Turkish literature has been folk culture and the people's way of life. Although the poets were presented as palace writers who did not go down to the public, they were intertwined with the society in their poems and were fed more than the folk culture. They have clearly proved this by touching the folk culture and social structure in their poems. Folk culture, which can be found in the poets of every period, is especially noticeable in the poets of the 16th century. 16th-century poetry has a very comprehensive place in terms of folk beliefs. This century, which is also an important turning point for Divan poetry, has an important place for the people as it descends into the culture of the people. Zâtî, one of the important poets of the century, is the leading name of the period in terms of folk culture and folk beliefs. The name following Zâtî is Taşlıcalı Yahya Bey, the poet of our study. Taşlıcalı Yahya Bey also frequently benefited from folk beliefs in his divan. In our study, folk beliefs will be tried to be explained under the main headings and will shed light on the culture and beliefs of the period. By giving examples from the divans of various poets, the understanding of the period will be tried to be convey.

Keywords: Classical Poetry, Taşlıcalı Yahya Bey, Folk Beliefs

Giriş

Toplumlar, doğuşlarından itibaren çeşitli mitler oluşturur ve bu mitler çevresinde çeşitli inanışlar meydana getirirler. Kimi zaman doğa olaylarından etkilenen halk, kimi zaman da kendi ruhsal dalgalanmalarından etkilenerek bu inanışlara her geçen gün yenisini ekler.

*Lisans Öğrencisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, 1180122001@nku.edu.tr

Bilindiği üzere klasik Türk şiiri de halktan kopuk bir şiir olarak anılmaktadır. Bu duruma taban tabana zıt olarak, klasik Türk şiirinin de kendi içerisinde halk ile yakın temasta olduğunu gösteren şairlerin başında Taşlıcalı Yahya Bey gelmektedir. Halk inanışları açısından zengin kabul edilen 16. yüzyılda şair olması da bu durum üzerinde oldukça etkilidir. Klasik Türk şiiri için bu inanışlar önemli bir yer arz etmektedirler. Hem tarihî hem edebî düzlemde de divanlar bize bu açıdan fayda sağlamaktadır.

Şairin divanında hem dinî kökenli hem de sosyal inanışlar sıklıkla yer almaktadır. Çok sayıda edebî sanattan yararlanan şair, bu edebî sanatları ve inanışları harmanlayarak ortaya çok farklı hayal dünyaları yaratan beyitler çıkarmıştır. Halkın inanışları ile dinî kökenli inançlar, dinî boyutta olan inançların bir inanış olarak algılanmaması amacıyla ayrı olarak bir başlık altında verilerek diğer inanışlardan ayrı tutulacaktır. Tüm inanışlar, önceki çalışmalar ve çeşitli kaynaklara dayanarak açıklanmaya çalışılacaktır. Bu sayede Taşlıcalı Yahya divanında yer alan halka yakınlık gösterilecek, aynı zamanda divan şiiri hakkında halktan uzak olduğuna dair kafalarda yer alan tabular yıkılmaya çalışılacaktır.

Taşlıcalı Yahya Bey'in Divanında Halk İnanışlarının Yeri

Taşlıcalı Yahya Bey'i araştırma konusu yapan ve dönemin diğer şairlerinden ayıran şey halkın nabzını tutan bir şair olmasıdır. Halkın içine karışmış bir şekilde hayatını sürdüren şair, şiirlerine halkın nabzını şiirlerine aktararak çeşitli halk inanışlarını beyitleri vasıtasıyla kendinden sonraki nesillere aktarmıştır. Bu duruma şairin divanı özelinde bakacak olursak;

Âşık-ı divânesin taşa tutarmış ol perî

İllerün didükleri bir başuma geldi hep (Çavuşoğlu, 1977: 31)

Klasik Türk şiirinde sevgili her zaman kusursuz güzelliği ile ön plandadır. Bu eşsiz güzelliği ile âşıkları etkisi altına almaktadır. Şair, sevgiliyi bu yönüyle bir periye teşbih ederek istiare sanatına başvurmuştu. Âşık, sevgiliye divânelik boyutunda bağlıdır ve âşığın nazarında sevgili her daim adeta bir peri güzelliğine sahiptir. Bu yönüyle de âşık, bir divane olarak tasvir olunmuş ve bu yolla teşbih sanatı yapılmıştır. Eski dönemlerde, perilerin insanların üzerinde delirtici etkiye sahip olduğuna inanılmıştır. Bu beyitte de bu inanç anımsatılarak telmih sanatına başvurulmuştur.

Kendü eliyle beni öldürmesün

Çekmesün ol cism-i latîfi ta'ab (Çavuşoğlu, 1977: 32)

Şairin sevgiliye “cism-i latif” olarak seslediği görülmektedir. Cism-i latif, mecazî olarak güzel olan kadınları anlatmak için kullanılmaktadır. Sözlüklerde de cinler, melekler olarak geçmektedir.

Sevgili, eşsiz güzelliği ile bir istiare sanatının da yardımıyla meleğe (cism-i latife) benzetilmiştir. Ek olarak sevgilinin, can alma yönüyle Azrail’in can alması inancı arasında ilişki kurularak telmih sanatı yapılmıştır.

Âsitânundan sa’âdet yıldızı dûr olmasun

Germ olup gün yüzlüler hüsnine magrûr olmasun (Çavuşoğlu, 1977: 147)

Yıldızların ve burçların yakınlık ve uzaklıklarının etkisi, dünya işleri ve insanlar üzerindeki etkisine olan inanç sebebiyle saadet bir yıldızla benzetilmiştir. Astrolojik yönden önem taşıyan bu görüş, halk inançlarının içerisinde yer alarak Yahya Bey’in divanında da kullanılmıştır.

Kulı olmaga olaydı liyâkat

Togardı başuma şems-i saâdet (Çavuşoğlu, 1977: 176)

Güneşin hem bizleri ısıtması hem de evrendeki konumu ile herkes tarafından kabul edilecek kadar ehemmiyetli ve büyüktür. Halk inancı açısından ise; büyüklüğü, ışıklı olması, uğurlu olması, aydınlatması, ufacık bir kara taşı bile altına çevirmesi inancına gönderme yapılmak suretiyle, insanın içini ve dışını ısıtması açısından liyakat burada bir güneşe teşbih edilmiştir.

Bende-i ‘ışk olduğumçün hâtrum yıksan n’ola

Pâdişâhum gizlü genc olduğu yir vîrân olur (Çavuşoğlu, 1977: 69)

Hazinelerin gizlendiği yerlerin virane durumda olduğu inancı herkesçe bilinmektedir. Şair burada, hazinelerin olduğu yerlerin viran olduğunu söyleyerek bu inanca göndermede bulunmuştur. Şair aynı zamanda kendisini bir viraneye, sevgilisini ise bir hazineye benzetmiştir.

Seng-i cevr ile harâb eyle saray-ı tenüni

Gizlü genc ol yüri vîrânedede kal meskenüni (Çavuşoğlu, 1977: 201)

Şair bu beyitte “gizli bir hazine ol ve yerini virane tut” diyerek, bir önceki beyitte söz konusu edilen hazinelerin viranelik olması durumuna gönderme yapmıştır.

Ne hikmetdür bu kim ol nev-cuvânun genc-i hüsninde

Sanasın iki şemşîr-i tılsım olmuş iki kaşı (Çavuşoğlu, 1977: 200)

Hazinelere zaman zaman yılanlarla zaman zaman da kılıç gibi kesici aletlerle tılsımlandığı inancı vardır. Yahyâ Bey, sevgilinin kaşlarını bir kılıca teşbih etmiş ve güzellik hazinesinin tılsımı olarak hayal edip, inanışa gönderme yapmıştır.

Gizlü genc oldı hayâlün dil-i vîrânemde

Ey perî âdem olana bu yiter vuslat ise (Çavuşoğlu, 1977: 201)

Virâne yerlerde hazinelerle birlikte perilerin de mevcut olduğu inancı vardır. Yahyâ Bey de bu inancı hatırlatıp, sevgilinin mekânın âşığın gönlü olarak görüldüğünü söylemektedir.

Çıkmaz ey Yahyâ gözümde nakş-ı tasvîr-i nigâr

Ol perî bu çeşmesârı cilvegâh itmiş gibi (Çavuşoğlu, 1977: 186)

Halk inanışları arasında, çeşme kenarlarında perilerin yer edindiğine dair yaygın bir inanç vardır. Yahyâ Bey de bu inanca telmihte bulunmuştur.

Görindün ana garrâlandügiyçün ey perî benzer

Sarardı benzi gündün güne oldı rûy-ı mâh egri (Çavuşoğlu, 1977: 198)

Şair, ayın şeklinin hilal olmasını peri gibi olan sevgilinin onu çarpmasıyla bağdaştırarak hüsn-i ta'lîl sanatına başvurmuştur. Peri ile teşbih edilen sevgilinin aya görüldüğü ve bu durum üzerine ayın yaşadığı korku ile sarardığı ve gün geçtikçe bu durumun da etkisiyle yüzünün eğildiği tasviri kurulmuştur. Yani, ayın hilal şeklini alması süreci, ayın korkusuna bağlanmıştır. Beyitte aktarılmak istenen, ayın hilal oluş evresidir.

Her bir perî-husâle gönül virmê gel berü

Dîvâne olma tağlara düşme tuman gibi (Çavuşoğlu, 1977: 101)

Halk inanışlarına göre perileri görenler çarpılmakla kalmaz, zaman zaman akıllarını da kaybederek dîvâne hâle gelirler. Halk içinde de dîvâneler için “perilenmiş” denildiği bilinmektedir. Klasik şiirde peri kadar güzel olan sevgiliye âşık olan kişilerin bu durumun sonunda akıllarını yitirip mecnun oldukları ya da hasta olup bu hastalıktan yatacak hale gelecek kadar aşk acısı çekip bu durumla boğuştukları şairler tarafından kabul edilmektedir. Şair de yukarıdaki beyitte sevgiliye âşık olmasından itibaren dîvâne olup bu durum sebebiyle dağlara düşecek duruma geldiğini söyleyerek dîvâne kişilerin ıssız yerler ve dağların ıssız kesimlerinde bulunup dolaştığına telmih yapar.

Âdemi dîvâne eyler bâğda zülf-i nigâr

Kalmadı mâh-ı neve zerre kadarca ihtiyâc (Çavuşoğlu, 1977: 37)

Halk inanışları içinde, aynı konumuna göre bazı konumların da insanlar üzerinde olumsuzluk yarattığı inancı yer almaktadır. Yeni ay halinin de dîvânelerin, dîvâneliklerini artırdığı inancı vardır. Buna göre âşık sevgilinin güzellik unsurlarını gördüğünde dîvâneliği

artış göstermektedir. Yahyâ Bey de bu beyitte sevgilinin yanağı üzerinde süzülen saçları şekil itibariyle yeni aya benzemesinden dolayı bu durumun insanları dîvâne ettiğini söylemektedir.

Yolunu pâk itmek istersen akar sular gibi

Nev-bahâr oldı yûri dîvâne ol tenhâya kaç (Çavuşoğlu, 1977: 38)

Şair, bahar mevsiminin insanların dîvâne hallerini artırdığını, dîvânelerin de tenhâ yerlerde dolandığını ve akarsuların yardımıyla da cinnetlerin önüne geçilmeye çalışıldığını tasvir etmektedir.

İşigünde lebün anılsa Mesîhâ dirilür

'Aceb olmaz güzelüm gökden iner çünkü lakab (Çavuşoğlu, 1977: 78)

Şair, yukarıda yer alan beyitte isimler ile alakalı fazla bilinmeyen bir inanıştan söz etmiştir. Bu inanışta isim ya da lakapların gökten indiği düşünülmektedir. Büyük olasılıkla bu inanış “Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti...” âyetinden kaynaklanmaktadır.

Bilindiği gibi halk, çocuklarının isimlerini genellikle Kur’an’dan tercih etmektedir. Bu durumun da yine aynı inanışa kaynaklık ettiği düşünülebilir. Bizler, dinî inancımızın da gerektirdiği gibi çocuklarımıza isim verirken Kur’an’da geçiyor olmasına ehemmiyet veririz. Çünkü Kur’an, bizlere Allah tarafından Hz. Muhammed aracılığıyla yüce bir makamdan inmiştir. Bağlantılı olarak isimlerin de gökten indiğine inanılmaktadır. Bu inanışın ışığında divan şâirleri çeşitli telmihlerde bulunmuşlardır. Sevgilinin dudaklarının özelliğinden olan can vermektен yola çıkan Yahyâ Bey, Hz. İsâ’nın yaşadığı düşünülen göğün dördüncü katından ineceğini hayalini kurmuştur.

'Aklun olmakdan ise cânımı al didüm ana

Ol perî güldi didi 'aklun alan cânun ala (Çavuşoğlu, 1977: 29)

Yukarıdaki beyitte sevgili, güzel ve çekici olmasıyla bir periye teşbih edilerek istiare sanatına başvurulmuştur. Peri olarak anılan sevgilinin güzelliği o kadar fazladır ki âşıkların aklını başından almaktadır. Bu nedenle bu kısımda bir mübalağa mevcuttur. Ek olarak, peri kadar etkileyici olan sevgilinin âşığı dîvâne etmesi, perilerin insanları delirtmesi inancını anımsatmasıyla ayrıca telmih sanatına başvurulmuştur.

Söylemez yüzüme bakmaz varayın âh ideyin

Ola elvara habîbün kelimâtına sebeb (Çavuşoğlu, 1977: 31)

Bilindiği üzere âhın merkezi, âşığın canı ve gönlüdür (Tolasa, 2001: 360). Halk arasındaki inanışa göre; edilen âh, her zaman sahibini bulacaktır ve her zaman âhı alan kişi üzerinde etkili olacaktır. Şair de yukarıdaki beytinde bu inanışa göndermede bulunmuştur.

Âh kim mâni' olur katlûme her demde benüm

Takılup yanuna yan basalı şemşir-i belâ

“Gönül, aşk duygusunun ve bu duygunun getirdiği hadiselerin ortaya çıktığı bir merkez olarak kabul edilir. Âşığın ayrılmaz bir parçası olan aşkın kaynağı olduğu gibi, sevgilinin âşığa karşı takındığı olumsuz tavrın neticelerinin görüldüğü bir mekân olarak da dikkat çeker.” (Sefercioğlu, 2001: 269). Ayrıca bilindiği üzere gönül, Allah’ın kullarında tecellî ettiği yerdir. Bu beyitte de gönül tıpkı Mansur gibi sıkıntılar çekmesinden dolayı Mensur’a teşbih olunmuştur. Hallac-ı Mansur’a teşbih edilmiştir. “Darağacı” ve “ene’l-Hakk” sözleriyle sıklıkla anımsanan Hallâc-ı Mansûr, acılara karşı dik duruşu ve ölüme korkusuzca gitmesi ile sıklıkla şiirlere konu edilmektedir. Hatta Mansur’un şehit olduğuna dair inanç vardır. Şair de gönlünü Mansur’a teşbih ederek ne kadar gerçek bir âşık olduğunu vurgulamak istemiştir.

Halk İnanışı Dışında Değerlendirilen Dini İnançlar

Halkın içerisinde yarattığı inanışların bir kısmı da dinî kökenlidir. Bu dinî kökenli inanışlar, diğer standart inanışlardan farklı olarak değerlendirilmekte ve dinî kökenli olması sebebiyle halk inanışı başlığı altında yer alması doğru bulunmamaktadır. Bu sebeple, çalışmanın alt başlıkları arasında yer almasına rağmen, anlayış ve algı noktasında sorun yaratmaması açısından halk inanışı dışında değerlendirilen dinî inanışlar şeklinde verilmektedir. Taşlıcalı Yahya’nın dinî kökenli inanışları divanında kullanımın şekli ise şu şekildedir;

Rûz-ı kıyâmetde öle dirile

Cân gibi Yahyâ anı ide taleb (Çavuşoğlu, 1977: 32)

Şair yukarıdaki beyitten kıyamet inancından yola çıkarak sevgiliye karşı hissettiği büyük aşkı ve ona duyduğu bağlılığını aktarmaya amaçlamıştır. Buna göre Kıyamet Günü’nde mahşer yerinde insanlar büyük bir kargaşayla kendi canlarının derdindeyken, şairin sevgiliyi isteyeceğini ve yalnızca sevgilinin derdinde olacağını ifade etmiş ve ona olan bağlılığını hissettirmeyi amaçlamıştır. Bu beyitte Kıyamet Gününde insanların tekrardan diriltilmesi inancından söz açılarak telmih sanatına başvurulmuştur.

Âr ider ben âşık-ı dîvânesinden ol perî

Nâ-bedîd itse fakîri bârî Settârül-uyûb (Çavuşoğlu, 1977: 32)

Şair, bu beytinde peri gibi eşsiz bir güzelliği olan sevgiliye lâyık olmadığını söylemeye çalışmıştır. Bundan dolayı da Allah u Teâlâ’nın “settar” yani örten anlamına gelen ismine sığınan şair; Allah’tan, kendisini gizli tutmasını talep etmiştir.

Settar kelimesi örten anlamına gelmektedir. Settaru'l-uyub da günahları ve ayıpları örtüp bağışlayan Allah kastedilerek söylenmektedir. Şairin, Allah'tan onu tutmasını istemesinin sebebi sevgiliye adeta dîvâne olmuş olmasıdır. Sevgiliyi bu haliyle utandırmasından dolayı gizlenmek istemektedir. Beyitte sevgili, güzelliği yönünden bir periye teşbih edilerek istiare sanatına başvurulmuştur. Aşık, perinin divanesi olarak tasvir edilmiş ve teşbih sanatına başvurulmuştur. Buradan yola çıkılarak beyitte perilerin insanları deli etmesi inancı hatırlatılarak telmih sanatı yapılmıştır.

Âlem içre kısmet-i rûz-ı ezeldür sevdiğü

Kimine vaslun kimine fûrkâtün olur nasîb (Çavuşoğlu, 1977: 33)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, insanların kaderinin ezel gününde takdir edildiğini yani kader inancını ifade etmiştir. Allah'ın sonsuz hüküm ve takdirine kader denmektedir. Allah, gelecek zamanlarda olacağını takdir ettiği şeyleri levh-i mahfûzda söylemiştir. Şair de bu inancı esas alarak, sevgiliyle vuslata ereceklerin ve eremeyeceklerin levh-i mahfuzda belirlendiğini bu sebeple kaderinden şaşmayıp, ona boyun eğdiğini anlatmaya çalışmıştır. Şair, beytinde kader inancını işaret ederek telmih sanatına başvurmuştur. İşaretten yola çıkarak herkes için nasibin ezelde takdir olundupu ve vuslat ile firkatın kimlere düştüğünün bilindiği belirtilmiştir. Bu nedenle, “vasl” ile “fûrkat” kelimeleri arasında bir tezat sanattan yararlandığı söylenebilmektedir.

Cânına âşıkların olur kazâ-yı âsumân

Âsumânî câmesin ol mâh-ı garrâlar geyüp (Çavuşoğlu, 1977: 34)

Yahyâ Bey beytinde, sevgilinin elbisesindeki mavi renk ile âşıkların canı üzerinde kazâ etkisi yarattığını söylemiştir. Kazâ bilindiği gibi, olacağı malûm şeylerin ortaya çıkması, yani kaderin meydana gelmesidir. Şair de kazâ inancından yola çıkarak, sevgilinin gökyüzü gibi masmavi olan elbisesinin kendisi üzerindeki etkiyi bozamayacağını anlatmak istemiştir. Âşığın görevi bu duruma boyun eğip tüm sıkıntılara göğüs germesidir.

Sonuç

Yahyâ Bey'in divanı ön plana alınarak verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, halkın oluşturduğu inançlar, klasik Türk şiirinde çeşitli hadiselerle konu olmuştur. Taşlıcalı Yahyâ, döneminin halk inanışlarını estetik değerlerin bir parçası olarak şiirlerinde başarıyla kullanmıştır. Bu bakımdan halk kültürü ve inanç unsurları Yahyâ'nın şiirinin önemli bir kaynağı olmuştur. Halk kültürü ve inançlarının diğer şairlerin eserlerinde kullanımı üzerine

yapılan araştırmalar, divan Şiirinin toplumdan ve gündelik hayattan kopmadığını, aksine hayatın içinde olduğunu bize gösterecektir. Bir Şairi veya eserini değerlendirirken Şairin toplumdan ve bu toplumun kültüründen soyut bir biçimde incelenmesi hatalı bir yaklaşım olacaktır. Dönemin hangi kısmında yaşadığı fark etmeksizin bir Şairin bulunduğu toplumun kültürüne, inancına, örf ve adetlerine temas etmemesi düşünülemez. Divan Őairleri de sözlü kültür ürünleri başta olmak üzere içinde yaşadıkları toplumun ürünlerinden fazlasıyla faydalanmışlardır. Bu sebeple klasik Şiiri incelerken her cümleye, beyte hassasiyetle bakmalı, Şairlerin kurduğu bağlantıları idrak etmeliyiz. Bu özeni gstermemenin sonucu; Klasik Türk Şiiri genellikle toplumdan ve gündelik yaşantıdan soyut olmakla eleştirilmektedir. Ancak Şairler, popüler kültür ve günlük hayattan öğrendiklerini inceleyip i dünyalarında özümseyerek okuyucuya estetik bir yolla aktarmaya çalışmışlardır. Bu bakımdan klasik Őiirimizi incelediğimizde, meydana geldiği toplumun; kültürü, geleneği, duygu dünyası, düşünce ve inancı hakkında pek çok bilgiye ulaşılabileceği görülecektir. Bu bilgilere erişilmesi; Osmanlı toplumunu anlamamıza katkı sunacak, halk kültürünün dnden bugüne değerişimlerini gözlemlememize ve edebî çalışmaların bir toplum üzerindeki anlam ve algısının önemini kavramamıza örnek teşkil edecektir.

Kaynakça

- Bozyiğit, Esra. (2021). Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı'nda Akarsular. Doktora Tezi. Marmara niversitesi.
- avuşoğlu, Mehmet (1977). Taşlıcalı Yahya Bey Divanı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- İnce Sinan, Sümeyye (2005). Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı'ndaki Soyut Kavramlar (Kasideler - Musammatlar - Őehrengizler - Gazeller - Mukatta'lar). Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Saritepe, Musa. (2019). Taşlıcalı Yahya'nın 30 Gazelinin (1-30) Őerhi. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Sefercioğlu, Nejat. (2001). Nev Divanının Tahlili (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları
- Tolasa, Harun. (2001). Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları
- Yekbaş, Hakan. (2009). Zt Divanında Halk İnanışları. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4(2). 1117-1157.
- Yekbaş, Hakan (2010). Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 10(1), 155-184.

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI KAPSAMINDA TARİHİ BİR YAPININ MÜZEYE DÖNÜŞÜMÜ: ERZURUM YAKUTİYE MEDRESESİ ÖRNEĞİ

Hatice ENGİN*

Özet

Müzeler, geçmişe ait izlerin gün yüzüne çıkarılmasını sağlayan mekânlar olarak tasavvur edilirken tarih bilincinin aşılmasında ve bunun sonraki kuşaklara aktarılmasında da önemli niteliğe sahiptirler. Ancak Türkiye’de müzeciliğin önemli olduğunun bilincine varılması 19. yüzyılın sonlarına doğru mümkün olabilmıştır. Devletin içinde bulunduğu zor şartlar, uzun süren savaşlar, ekonominin kötü olması ve daha birçok nedenden dolayı kültürel mirasın korunmasına ve yeni müze binasının yapımına özellikle ayrılacak bir bütçe bulunmamaktaydı. Bundan dolayı yeni bir bina yapımı yerine genellikle eski yapılara müze işlevi verilmiştir. Dünyada ve Türkiye’de kültürel mirasın korunması kapsamında, tarihi yapıların müzeye dönüştürülmesinin yaygın olarak uygulanması tarih boyunca devam etmiştir. Bu yaygın yöntem, yapıların korunarak kaybolmalarının önüne geçilmesinin ve yeni bir bina elde etme uygulaması olarak günümüze kadar devam etmiştir. Tarihi değere sahip eserlerin hem korunması hem de sürdürülebilirliği açısından yeniden işlevlendirme yönteminin kullanılması zamanla beraberinde birtakım sorunları da gündeme getirmiştir. Genellikle müze binası olarak tasarlanan yapının, fiziki durumundan dolayı teşhir tanzime uygun bir iç mekân yapısına sahip olmaması, kent dokusunu yansıtacak şekilde restore edilmemesi temel sorunlar arasında sayılabilir. Bunun yanı sıra müze işlevi verilen yapının tarihi değerinin daha fazla ön planda tutulması ve böylece sergilenen eserlerin gölgede kalmasına veya aksine bir durumun oluşmasına yol açmıştır. Bu çalışma ile hedeflenen amaç kültürel mirasın korunması ve devamlılığı kapsamında, tarihi yapılara müze işlevinin verilmesi sonucunda birtakım aksaklıkların meydana geldiğine dikkat çekmektir. Yeniden işlev kazanan yapıların müzeye dönüşümü esnasında belli kriterlere dikkat edilmediği anlaşılmaktadır. Erzurum Yakutiye Medresesi örneğinden hareketle müzeye dönüşümü gerçekleştirilen tarihi yapıların maalesef müze niteliğine sahip özellikler taşımadığı anlaşılmaktadır. Konu, sorunlar ve birtakım öneriler çerçevesinde ele alınarak müzeye dönüşen yapılarda dikkat edilmesi gereken hususlara dikkat çekilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müze, Dönüşüm, Tarihi Yapılar, Restorasyon, Erzurum Yakutiye Medresesi

TRANSFORMATION OF A HISTORIC BUILDING TO A MUSEUM WITHIN THE CONSERVATION OF CULTURAL HERITAGE: THE CASE OF ERZURUM YAKUTİYE MADRAS

Abstract

While the museums are conceived as places that enable the traces of the past to be brought to light, they also have an important feature in instilling the awareness of history and transferring it to the next generations. However, it became possible towards the end of the 19th century to become conscious of the importance of museology in Turkey. Due to the difficult conditions of the state, long wars, bad economy and many other reasons, there was no budget to be allocated for the protection of cultural heritage and the construction of the new museum building. For this reason, instead of the construction of a new building, old buildings are usually given the function of museums. Within the scope of the protection of cultural heritage in the world and in Turkey, the widespread practice of transforming historical buildings into museums has continued. Over time, it has been a method of preserving old buildings and preventing their disappearance and obtaining a new building. The use of this method in terms of both the preservation and sustainability of historically valuable artifacts has brought some problems to the agenda over time. The main problems of the building, which is generally designed as a museum building, are that it does not have an interior structure suitable for exhibition arrangement due to its physical condition, and that it is not restored in a way that reflects the urban texture. In addition, the historical value of the building, which is given the function of a museum, is kept in the foreground and thus the exhibited works are left in the shadows. The aim of this study is to draw attention to the fact that some problems occur as a result of giving the museum function to historical buildings within the scope of the protection and continuity of cultural heritage. It is understood that certain criteria were not taken into account during the transformation of the re-functioning structures into a museum. Based

*Doktora Öğrencisi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, sanattatihi90@gmail.com

on the example of Erzurum Yakutiye Madrasa, it is seen that the historical buildings, which were transformed into museums, unfortunately do not have the characteristics of a museum. It is aimed to draw attention to the issues that need attention in the buildings that have been turned into museums by considering the subject, problems and certain suggestions.

Keywords: Museum, Transformation, Historical Buildings, Restoration, Erzurum Yakutiye Madrasa

Giriş

Kültürel miras, bir toplumun ortak geçmişini anlatan ve gelecek kuşaklara bırakılan her türlü tarihi anıtlar ve değerler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu yapılar bütünü, ortak yaşam alanlarından günümüze kalabilen deneyimin, aklın ve yaratıcılığın bir nevi izleri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla tarihi bir kentin içinde barındırdığı mimari anıtlar onun kültürel kimliğinin geçmişteki somut delilleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Madran, 2000: 81).

Mimari yapılar tarihsel süreç boyunca geçirmiş oldukları deprem, yangın, savaş ve daha birçok nedenden dolayı yok olmakta veya bununla yüz yüze kalabilmektedir. Ayakta kalabilen yapıların çoğu ise kendi işlevini yerine getiremeyen, atıl veya harap vaziyettedir. Bundan dolayı kültürel mirasın korunması ve yeniden canlandırılması kapsamında tarihi yapılara yeni işlevler verilmektedir. Çarşıya dönüşümü gerçekleştirilen hamamlar, yurt işlevi verilen medreseler, müzeye çevrilen saraylar ve daha birçok yapıya yeni işlev verilerek kültürel mirasın korunması ve devamlılığı sağlanmış olur (İslamoğlu, 2018: 512).

Zamanla değişen yaşam koşulları ve ona bağlı olarak gelişen birçok nedenden dolayı tarihi yapılar, özgün işlevini kaybetmektedir. İlk kullanıldığı işlevden uzaklaşan yapılara yeniden bir uyarlama yapılarak yeni bir işlev verilmektedir (Ahunbay, 2018: 97). Bu yeni işlev ile tarihi yapılar hem korunarak gelecek nesillere bırakılması hem de ekonomik, kültürel ve tarihi değerlerinin kaybolmadan sürekliliği sağlanmış olur (Kurak Açıcı ve Konakoğlu, 2019: 217).

Bu çalışmada Erzurum şehrinin tarihsel, mimari ve süsleme unsurlarıyla dikkat çeken yapısı Yakutiye Medresesi'nin müze olarak yeniden kullanılması konusu üzerinde durularak yapının tarihi ve kültürel dokusunu yeni yapının nasıl yansıttığı anlaşılmasına çalışılacaktır. Çalışmada özgün işlevi medrese olan yapının, yeni verilen işlev ile uyumuna dikkat çekerek “yeniden işlevlendirme” yönteminin olumlu ve olumsuz çıktıları üzerine tartışılacaktır. Bu anlamda tarihi değeri yüksek olan yapının yeniden kullanıma açılması, mekânsal ve işlevsel değişikliğinin yapı üzerindeki etkisi ve şehir dokusu ile uyumuna değinilecektir.

Kültürel Miras ve Yeniden İşlevlendirilme Kavramı Üzerine

İşlev değişikliği tarihi yapıların çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerini içeren farklı nedenlerden dolayı özgün işlevini yerine getirememesi sonucunda yeni kullanım gereksinimlerine cevap verecek şekilde gerekli müdahaleler yapılarak yeniden kullanılması

yöntemidir. Bu yöntem bir nevi yapıyı tekrar ayağa kaldırma şeklindedir. Yapının fiziksel ve kültürel sürekliliğinin sağlanması ile yapının yeniden kazandırılması uygulamasıdır (Aydın ve Şahin, 2018: 65). Bu uygulama yöntemi, evrensel olarak kabul görmüş, kültürel ve tarihi yapıların yok olmadan korunmasına öncelik verilmiştir (Erbay, 2009: 200). Bu yöntem ile yapılar toplumun birer hafıza mekânı olarak geçmişin izlerini bünyelerinde barındırarak tarih bilincinin yeniden canlanmasına da yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla tarihi yapılar sürdürülebilir bir işlev kazanmanın yanında atıl durumda olmayan ve birer taş yığını olmaktan çıkarak tarihi ve mimari dokuyu da korumuş olurlar (Saraç ve Tanrısever, 2018: 154).

Yeniden işlevlendirme yönteminde uyulması gereken hususlar, yayınlanan bildiri ve mevzuatlarda tanımı çok açık olmasa da uygulamaları ve kuralları ulusal ve uluslararası düzlemde yer almıştır. Bildiri ve mevzuatlarda işlev değişikliğinin sınırları ise şu şekilde belirlenmiştir.

İşlev değişikliğinden ilk defa bahseden bildiri 1931 yılında yayınlanan Carta Del Restauro'dur. Bildirinin 7. maddesinde "Eğer bir anıtı sağlamlaştırmak, kısmi veya tam ekler yapılması gerekirse, uyulması gereken temel koşul, yeni öğelerin az tutulması, yalın ve yapısal düzeni yansıtır karakterde olması gerektiği" vurgulanmıştır. Bir diğer mevzuat ise 1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü'dür. Tüzüğün 5. maddesinde "Kültür varlıklarının korunması her zaman toplumsal yarar için kullanılması amaçlanmalıdır" ifadelerine yer vermektedir. Ayrıca yapının planı ya da tezyinatı değiştirilmeden belli sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir maddesine yer verilmiştir (Venedik Tüzüğü, 1964). Sürdürülebilirliğin sağlanması ve korunmasına yönelik bir diğer düzenleme 1975 yılında yayınlanan Amsterdam Bildirisi'dir. Bildiride tarihi yapılara uygun bir işlevin verilmesi, kent dokusunun korunması ve hassas bir restorasyonun yapılması gerektiği maddelerini içermektedir (Amsterdam Bildirisi, 1975). Türkiye'de ise yürürlükte olan 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma yasası ve buna bağlı ilke kararı ve yönetmeliklerde işlev değişikliği tanımı ve uygulanmasına yönelik kriter ve esaslar tam olarak belirli değildir. 2863 sayılı yasanın 15. maddesinin (a) bendinde "Kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, il özel idareleri ve mahalli idare birliklerinin tescilli taşınmaz kültür varlıklarını, koruma bölge kurullarının belirlediği işlevde kullanmak kaydıyla kamulaştırılabilir" ibaresi kullanılmıştır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 660 sayılı ilke kararında "Yeni işlev verilecek yapılarda yapılacak eklerin niteliği ve korunması gerekli kültür varlığıyla bütünleşmesi, tasarımı yapan mimar tarafından gerektiğinde proje niteliğinde hazırlanarak, koruma kurulunun görüşüne sunulabileceği" gibi ifadeler de yer verilmektedir (K.V.T.V.K.Y.K, 2021).

Tarihi Yapıların Müze Olarak Yeniden İşlevlendirilmesi

Tarihi yapılara müze işlevinin verilmesi anıtları korumanın en eski yöntemi ve yeni bir bina elde etme uygulamasıydı. Tarihsel ve kültürel öneme sahip işlevini yitirmiş mimari yapıların müze olarak değerlendirilmesi, tarih boyunca onlara yeni ve çağdaş bir işlevsellik kazandırmıştır. Tarihi yapı ve içerisinde sergilemiş olduğu eserler ile bir bağ kurarak işlevselliğini sonraki dönemlerde de sürdürebilmeyi hedeflemiştir (Göğebakan, 2019: 151).

Avrupa'da 17. ve 18. yüzyıl halka yönelik eğitim misyonu ile başta saraylar olmak üzere dini yapılar ve Roma dönemi yapıları müzelere dönüştürülerek halka açılmaya başlanmıştır. 1793 yılında yeniden düzenlenerek halka açılan ve bir saray yapısı olan Louvre Müzesi bu anlamda ilk halk müzesi olmuştur. Müze, halkın eğitimi için bir araç olarak görülmüş, halkın anlayabileceği ucuz kataloglar üretilerek galeri turları gerçekleştirilmiştir (Aydın ve Şahin, 2018: 66).

Türkiye'de ise Osmanlı Dönemi'nden itibaren tarihi yapılara müze işlevi verilmiştir. Topkapı Sarayı avlusunda yer alan Aya İrini Kilisesi, 1846 yılında dönemin sadrazamı Ahmet Fethi Paşa tarafından müzeye dönüştürülmüştür. Türk müzesinin ilk temelleri böylelikle bu kilisenin müzeye çevrilmesi ile atılmıştır (Yücel, 1999: 31). Kilisede toplanılan eserlerin sayısının her geçen gün artması üzerine yeni bir müze binası düşünülmüştür. Bu dönemde hem yeni bir bina elde etmek hem de korumak amacıyla 1472 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan Çinili köşk olmuştur. Yapıya, 1875 yılında gerekli onarım ve restorasyonlardan sonra müze olarak yeni işlev verilmiştir (Erbay, 2011: 38).

Cumhuriyet döneminde ise tarihi yapıların yoğun bir şekilde müzeye dönüşümü gerçekleşmiştir. İlk örneklerden biri Topkapı Sarayı'dır. İşlevini kaybeden saray, Bakanlar Kurulu'nun kararı ile 1924 yılında müzeye çevrilmiştir. Bu dönemde işlevini yitirdiği için kullanılmayan diğer yapıların yanı sıra Osmanlı Dönemi'nde camiye çevrilmiş kiliselerin de *Anıt Müze* olarak yeni işlev edindikleri görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında müze olarak kurgulanan mekânların, daha çok dini niteliğe sahip yapılar olduğu görülmektedir. Bu anlamda dönüşümü gerçekleştirilen ilk yapı Konya Mevlana Türbesi ve Dergâhı olmuştur. Yapı topluluğu 1926 yılında müze olarak yeniden işlevlendirilmiştir (Madran ve Önal, 2000: 178). Bu dönemin diğer önemli eseri Ayasofya Camisi olmuştur. M. Kemal, 1929 yılında Ayasofya ziyareti esnasında yapının bakımsız olduğuna, içinde güvercinlerin uçtuğuna, avlusunun kahvehane olarak kullanıldığına şahit olmuştur. Ayasofya'nın vakıflardan alınarak Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı bir kurum olmasına karar verilmiştir. 1934 yılında ise Ayasofya müzeye

dönüştürülmüştür. Ayasofya'ya bağlı olan Kariye Kilisesi'nin de 1935 yılında müze olarak kullanılmasına karar verilmiştir. Mimari özellikleri ve iç mekânlarındaki mozaik ve fresk tekniğindeki figürlü, bitkisel ve geometrik süslemeleriyle başka bir sergileme unsuruna ihtiyaç duymayan anıt Müzesine dönüştürülmüştür (Alparıslan ve Alparıslan, 2019: 32).

Erzurum Yakutiye Medresesinin Müzeye Dönüşümü

Yapının Konumu ve Tarihiçesi

Medrese, Erzurum'da Cumhuriyet Caddesi üzerinde Lalapaşa Cami'nin yanında yer almaktadır. İlhanlıların Anadolu'da inşa ettikleri önemli yapılar arasında yer alan Yakutiye Medresesi, taç kapısı üzerinde yer alan Arapça kitabeye göre 710/ 1310 yılında Sultan Olcayto ve Bulgan Hatun adına Hacı Yakut tarafından yaptırılmıştır (Aslanapa, 1989: 195).

Medrese, Osmanlı Dönemi'nde bir süreliğine dökümhane olarak kullanılırken, 19. yüzyılın sonlarından Cumhuriyet Dönemi'ne kadar ise askeri depo olarak işlev görmüştür (Kavali vd. 2015: 330). Cumhuriyet Dönemi'nde yapı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından ilk ikisi 1964 ve 1973 yılları arasında onarımı yapılmıştır (Eskici vd., 2006: 167).1980 yıllarına gelindiğinde ise yapının etrafı yıkılarak, çevresi ile beraber ortaya çıkarılması sağlanmıştır. 1984 yılından 1994 yılına kadar bu onarımlar devam etmiştir. Medrese, Erzurum Müze Müdürlüğü'ne bağılı olarak 1994 yılında Türk İslam Eserleri ve Etnografya Müzesi olarak hizmete açılmıştır (Önder, 1999: 151).

Yapının Fiziki Durumu

Medrese, Anadolu Selçuklu kapalı medrese grubunun en güzel örneklerinden biridir. Medrese, dikdörtgen planlı, üç eyvanlı olarak tasarlanmış ve güneydeki eyvan mescittir. Giriş eksenini üzerinde ana eyvanın arka kısmında iki boş sekizgen bir kümbet yer almaktadır (Can-Gün, 2012:162). Medresenin orta bölümü dört paye üzerine iki tonoz ve aralarında mukarnaslı ortası açık bir çapraz tonozla üstü örtülmüştür (Aslanapa, 1989: 195).

Resim 1: Medresenin Örtü Sistemi

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Düzdün kesme taş malzeme ile inşa edilen yapının taç kapısı üzerinde; bitkisel, geometrik ve farklı figürlü süslemeler yer almaktadır. Medresenin batı cephesinin ortasında yer alan portalin iki yanında, üstte geometrik şekiller, palmetler ve sarmaşık motifleriyle işlenmiş panolar, alt kısımda ise kemerli nişler içerisinde hayat ağacı, iki aslan figürü ve üzerinde çift başlı kartal figürüne yer verilmiştir (Doğan, 2003: 158).

Yapının cephe duvarları sağır bırakılmıştır ve portalin iki yan kısmına, kare kaide üzerine oturan silindirik kulelere yer verilmiştir (Denknbant, 2013: 294). Taç kapıdan iç mekâna girildiğinde, beşik tonoz örtüye sahip eyvan, her iki tarafında birer odaya (hücre) yer verilmiştir. Köşelerde kalan odalar, pahlı kapı geçişleriyle orta mekâna bağlanmıştır. Medrese odaları (hücre) düz hatıllı, silmeleri üzerinde bitkisel ve geometrik bezemeli rozetler bulunmaktadır. Öğrenci ve hocaların odaları sınıf ve derecelerine göre belirlendiğinden dolayı her odanın girişinde farklı bir işleme dikkat çekmektedir (Taflan, 2008: 48).

Yapının Teşhir ve Tanzimi

Medreseden müzeye dönüştürülen yapı Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerine ait çini, ahşap, maden, yazma eserleri sergilemektedir. Erzurum ve çevresinden toplanan etnografik eserler müzede teşhire sunulmuştur (Önder, 1999: 151). Toplamda 3345 esere sahip müzenin, yalnızca eserlerinden 481 adedi teşhirde sergilenmektedir. Geleneksel medrese yaşantısı ve Erzurum'un ev kültürü müzede canlandırılmaya çalışılmıştır. Müzenin girişinde hemen bir ana salon ve salonun sağ ve sol tarafında küçük ebatlardaki odalara yer verilmiştir. Ana salonda Erzurum yapılarının eski fotoğraflarına yer verilirken, zeminden yüksekçe kuzey ve güney eyvanlarında güneydeki mescit olarak tasarlanmıştır. Kuzey eyvanda ise geleneksel Erzurum ev yaşantısı, ev ahalişi canlandırılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde, mutfak aletleri, tandır ve daha birçok etnografik malzeme yer almaktadır.

Resim 2: Medresenin İç Mekânı

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Dört eyvana sahip medresenin giriş eyvanından içeri girdiğinizde karşıda ana eyvan yer almaktadır. Ana eyvanın sağ ve sol tarafında toplamda 11 oda yer almaktadır. Bu odalarda sırasıyla El Yazma Eserler, Tarikat ve Tartı Aletleri, Selçuklu Seramikleri, İslami Döneme Ait Sikkeler ve Kadın Giysileri ve Takıları sergilenmektedir. Ayrıca Medrese eğitimi adlı bir diğer salona da yer verilmiştir.

Kadın Takı ve Giysileri: Bu seksiyonda, özellikle Osmanlı Dönemi 18 ve 20. yüzyılları arası zaman aralığına sahip kıyafetler, kadınlara ait takılar sergilenmektedir. Kıyafetler genellikle; bindallı, üçetek, cepken gibi Anadolu'ya özgü yerel kıyafetlerden oluşmaktadır. Kadın aksesuarları arasında ise; tepelikler, bilezikler, kolyeler ve daha birçok eser teşhire sunulmaktadır. Bunun yanı sıra kadınların takılarını içinde muhafaza ettikleri farklı taşlar ile bezemeli takı kutularına da yer verilmiştir.

Fotoğraf 3, 4: Takı ve Giysi seksiyonu

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Savaş Aletleri: Bu küçük ebatlardaki salonda Osmanlı ve Cumhuriyet son dönemine ait çeşitli silah aletleri bulunmaktadır. Bunlar arasında; tüfek, tabanca, kılıç, bıçak, kama, hançer, kılıç, topuz(gürz), kalkan, barutluk, tüfek, tabanca gibi farklı birçok savaş aletine yer verilmiştir.

Fotoğraf 5, 6: Savaş Aletleri Seksiyonu

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Erkek Takıları: Erkelere ait çeşitli takıların sergilendiği bu odada Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait eserler sergilenmektedir. Genellikle kemerler, köstek saatler, yüzükler, mühürler, saat kesesi, kemer, tütün tabakaları, ağızlıklar teşhir edilmektedir.

Resim 7, 8: Erkek Takı Seksiyonu

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Madeni Eserler: Bu bölümde ise, daha çok mutfak malzemelerinden oluşan; fincan zarfları, şeker tutacağı, kahve değirmeni, kahve kutusu, gümüş ve cam şekerlikler, buhurdanlık, gülabadan, semaver, şifa taşları, ibrikler yer almaktadır. Bu eserler genellikle Osmanlı Dönemi olup Kaçar Dönemi'ne ait vazo, ibrik ve küllükte yer almaktadır.

Resim 9, 10: Madeni Eserler Seksiyonu

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir

Dokumacılık: Bu salona geldiğimizde de yörenin kaybolmaya yüz tutmuş el sanatlarından bir kesit canlandırılmaya çalışılmıştır. Salonda yalnızca halının dokuma şeklinin nasıl gerçekleştiği gelen ziyaretçiye aktarılmak istenmiştir.

Resim 11, 12: Dokuma Salonu

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

El Yazma Eserleri: Bu salonda el yazmaları, yüzük, mühür, kolye mühür, astronomi aleti, hokka takımı, Divit, mürekkep ölçme kabı, yazı takımı ve kıblegah gibi malzemeler sergilenmektedir.

Resim 13, 14: El Yazma Eserler Seksiyonu

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Tarikat ve Tartı Aletleri: Tarikatlara ait özel eserlerin sergilendiği salonda farklı niteliğe sahip etnografik eserler sergilenmektedir. Bunlar arasında; Hamayıl (bir çeşit muska), dairesel ve çeşitli şekillerde muskalar, şifa taşı, terazi ve birçok esere yer verilmiştir.

Resim 15, 16: Tarikat ve Tartı Aletleri Seksiyonu

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Selçuklu Seramikleri: Selçuklu Dönemi'ne ait seramikler arasında; çömlek, çanak, kandil ve kapaklar bulunmaktadır.

Resim 17, 18: Seramik Seksiyonu

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Sikkeler: Bu bölümde Abbasi, Artuklu, Eyyubi, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'ne ait sikkeler yer almaktadır. Ayrıca Osmanlı Dönemi'ne ait kâğıt paralara banknotlara da vitrinde sergilenmektedir.

Resim 19, 20: Sikke Seksiyonu

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Medrese Eğitimi: Bu bölümde ise bir hoca ve onun etrafında ders dinleyen öğrenciler canlandırmalar eşliğinde medrese ortamı yansıtılmaya çalışılmıştır.

Fotoğraf 20, 21: Medrese Odası

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 22, 23: Geleneksel Erzurum Evi Seksiyonu

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Kültürel mirasın en önemli bileşenlerinden biri olan tarihi yapılar, yapıldığı dönemin kent dokusu, mimari özellikleri, toplumun sosyal ve ekonomik durumuna ilişkin hem fiziksel olarak hem de kültürel anlamda bir takım değerleri içermektedir. Kültürel mirasın önemli bir bölümünü oluşturan bu tarihi anıtlar çeşitli sebeplerden dolayı zaman içerisinde yok olmakta veya ayakta kalabilenler özgün işlevini yerine getirememektedir. Bu açıdan bakıldığında tarihi yapıların korunması, hem mimari hem de toplumsal açıdan geçmiş döneme ait bilgilerin gelecek nesillere aktarılmasında büyük öneme sahiptir.

İşlevini yitirmiş tarihi yapıların korunması için bir araç olan yeniden kullanım ya da işlevlendirme yöntemi Avrupa ve Türkiye’de kültürel mirasın korunması kapsamında, birçok yapının müzeye dönüşümü ile gerçekleştirilmiştir. Tarih boyunca yaygın olarak kullanılan bu yöntem, yapıların koruma altına alınarak kaybolmalarının önüne geçilmesinin yanı sıra yeni bir bina elde etme uygulaması olarak da günümüze kadar devam etmiştir. Konumuzu teşkil eden Erzurum Yakutiye Medresesi örneğine baktığımızda medresenin zaman içerisinde farklı fonksiyonlar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Dönemi’nde bir süre dökümhane, 19. yüzyılın sonlarından itibaren ise askeri depo olarak kullanılmıştır. 1994 yılında ise restore

edilerek Türk İslam Eserleri ve Etnografya Müzesi olarak açılmıştır. Yapı yeni verilen bu işlev ile kültürel mirasın korunması ve devamlılığının sağlanmasından dolayı önem taşımaktadır. Yapının mevcut hacimsel düzeni yok edilmeden oldukça sade ve yalın dokunuşlarla müze işlevi verildiği görülmektedir. Bu gerçekleştirilirken mekânı oluşturan elemanlar ve mekânın sahip olduğu kimlik yok edilmeden geriye dönüşü mümkün olan müdahaleler yapılmıştır. Bu konuda yapıya zarar verecek tüm düzenlemelerden kaçınılmıştır. Sonuç olarak yedi asırdır tarihe tanıklık etmiş bir medresenin günümüze kadar varlığını koruyarak ulaşması elbette ki önemlidir. Yeniden işlev yöntemi, yapıyı asırlarca koruyarak ayakta tutabilmiştir.

Kaynakça

- Acar, A. ve Eroğlu, B. (2019), Tarihi Yapıların Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesinde Çok Yönlü Değerlendirme: Niğde Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Külliyesi Örneği, ARTIUM.
- Ahunbay, Z. (2018). Tarihi Çevre Koruma Restorasyon, İstanbul: Yem Yayınları.
- Alparlan, C. Alparlan Ö.(2019). Bir Mirasın Yönetim Merkezi Olarak Müze, Ankara: Gazi Kitapevi.
- Aslanapa, O.(1989). Türk Sanatı, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aydın, A. ve Şahin, Ö. (2018). Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Isparta Aya Ishotya (Yorgi) Kilisesinin Gül Müzesine Dönüşümü TÜBA- KED.
- Bektaş, U. ve Yalçınkaya, Ş.(2020). Konuttan Müzeye Yapı-İşlev Uyumu: Beyoğlu Bölgesi, Medeniyet Sanat-İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Dergisi, 6(2), 81-95.
- Can, Y. ve Gün, R. (2012). Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği, İstanbul: Kayihan Yayınları.
- Denkbalant, A. (2013), Yakutiye Medrese ve Kümbeti, *DİA*, C. 43.
- Erbay, F. (2009). Müze Yönetimini Kurumsallaştırma Çabası (1984-2009), İstanbul: Mimarlık Vakfı Enstitüsü Yayınları.
- Erbay, M.(2011). Müzelerde Sergileme ve Sunum Tekniklerinin Planlanması, İstanbul: Beta Yayınları.
- Eskici, B., Akın, A., Kadioğlu Y. (2006). Erzurum Yakutiye Medresesi Yapı Malzemeleri, Bozulmalar ve Koruma Problemleri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, S. 46.
- Gögebakan, Y. (2019). Müze ve Tarih, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- İslamoğlu, Ö. (2018), Tarihi Yapıların Yeniden Kullanılmasında Yapı İşlev Uyumu: Rize Müzesi Örneği, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 7(5). 509-523.
- Kavali, E., Şeker, B., Çakır, F., Uysal, H. (2015). Erzurum Yakutiye Medresesinin Yapısal Performansının Sonlu Elemanlar Yöntemiyle Belirlenmesi, Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu, Amasya.
- Koçan, N. (2011). Tarihi Mekânlarda Kültürel Dönüşüm: Uşak Tarihi Tren Garı Örneği, Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 11(2),130-137
- Kurak Açıcı, F. Konakoğlu, Z.(2019). Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Trabzon Mimarlar Odası Örneği, Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28 (2), 214-224.
- Kuyrukçu, Z. Kuyrukçu, E. (2015).Tarihi Yapıların Yeni İşleve Adaptasyonunun Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi: Fuat Anadolu Evi, Ankara: International Sustainable Buildings Symposium.
- Madran, B. ve Önal, Ş. (2000). Yerellikten Küreselliğe Uzanan Çizgide Tarihin Çok paylaşımlı Vitrinleri: Müzeler ve Sunumlar, Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar Küreselleşme ve Yerelleşme Tarih Kongresi, İstanbul: Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Madran, E. (2000). Kent Belleğinin Oluşumunda Yapılar, Kaynaklar ve Yorumlar, Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar Küreselleşme ve Yerelleşme Tarih Kongresi, İstanbul: Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Önder, M. (1999). Türkiye Müzeleri, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınevi.
- Özdemir, G. (2021). Yakutiye Medresesi ile İlgili Bazı Tespitler, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Saraç, Ö. ve Tanrıseven, C. (2018). Yeniden İşlevlendirilen Tarihi Yapıların Sürdürülebilirliğe Etki Eden Çekicilik Faktörleri, Turizm Araştırmalar Dergisi, 29(2), 151-163
- Sunter, S. ve Nuhoğlu, M. (2016), Tarihi Bir Yapının Müze Olarak İşlevlendirilmesi: İbrahim Paşa Sarayı, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 5(8), 2423-2435
- Şaman Doğan, N. (2003), Bezemeye Bakış: Anadolu'da İlhanlı İzleri, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 20(2),150-166.

- Taflan, H. (2008). Erzurum Yakutiye Medresesi Taç Kapısı Üzerindeki Taş Kabartmalar Üzerine Bir Araştırma (Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Ulusoy Binan, D. (2018). Tarihi ve Mimari Kültürel Miras Alanlarının Sürdürülebilir Koruması, Şehir ve Toplum Dergisi, S. IX, İstanbul.

KARABAĞ TARİHİ MİMARLIK ABİDELERİ ÜZERİNE İNCELEME

Aynur SƏFƏRLİ*

Özet

Azerbaycan'ın Karabağ Bölgesi, dünyanın en eski insan yerleşimlerinden biridir. Karabağ toprakları, Tunç ve Demir Çağları'nda var olan ve birbirinin yerini alan Kür-Araz ve Hocalı-Gedebey kültürlerinin ardıcilleri olan Paleolitik Dönem'in Guruçay kültürünün yaratıcılarının ikametgahıdır. Karabağ'ın dağ ve ovalarında bulunan antik taş anıtlar Hocalı'da dolmenler, Hankendi'nde kromlexler ve Karabağ'ın farklı yerlerinde bulunan antik taş mezarlar o dönemin ideolojisini, manevi düşünceyi yansıtan maddi kültürün işaretleridir. M.Ö. 6-3. yüzyıllarda Beylagan, Agcabadi, Berde, Yevlah ve Dağlık Karabağ'da Türk halklarına ait çok sayıda İskit mezar höyüğü keşfedilmiştir. 19. yüzyılda Karabağ'da otokton Arnavutların varlığından yararlanan birçok Ermeni aile oraya yerleştirildi. Karabağ topraklarında farklı dinlerin mevcudiyeti, insan toplumunun kamusal yaşamı üzerinde büyük bir etkiye sahipti. Azerbaycan'ın her yerinde olduğu gibi Karabağ'da da Hristiyanlığın ve İslam'ın varlığı ve ikamesi inşaat kültüründe kendini göstermiştir. Karabağ topraklarında çok sayıda Alban Hristiyan abidesi inşa edilmiştir. Karabağ Bölgesinde çoğunluğu Müslüman dönemine ait 2000'den fazla farklı tarihi ve kültürel eser tescil edilmiştir. Bunlara konutlar, kamu binaları, dini yapılar ve dini mekanlar, mescit binaları da dahildir. Karabağ şehirlerinin yapısında milli-manevi ve ideolojik düşünce tarzı inşaat kültürüne yansır. 18. yüzyılın ikinci yarısında Karabağ'da Bayat, Şahbulag (Tarnakut), Panahabad (Şuşa) kaleleri, kervansaray, cami, hamam, Panah han ve soyundan gelenlere ait kubbeler vb. inşa edilmiştir. Ermenistan'ın yirminci yüzyılın sonlarında gerçekleştirdiği çatışmalar ve savaşlardan dolayı yıkıcı faaliyetler bile Karabağı bir kültür merkezi olmak rolünü kaybetmemiştir. Bu nedenle araştırma, Karabağ'ın maddi kültür mirasının Azerbaycan'ın maddi ve manevi kültürünün ayrılmaz bir parçası olduğunu açıkça göstermekte ve karşı görüşlerin temelsiz olduğunu kanıtlamak için zemin hazırlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Karabağ, Arkeolojik Kazılar, Tarihi ve Mimari Anıtlar, Ermeni İşgalciler, Hudaferin Köprüsü, Şuşa Camii

A STUDY ON KARABAKH HISTORICAL ARCHITECTURE MONUMENTS

Abstract

Azerbaijan's Karabakh Region is one of the oldest human settlements in the world. Karabakh lands are the residence of the creators of the Paleolithic period Guruchay culture, the successors of the Kur-Araz and Khojaly-Gedebey cultures that existed in the Bronze and Iron Ages and replaced each other. The ancient stone monuments found in the mountains and plains of Karabakh - dolmens in Khojaly, cromlexes in Khankendi and ancient stone tombs in different parts of Karabakh are the signs of material culture reflecting the ideology of that period - spiritual thought. 6-3 BC. Many Scythian burial mounds belonging to Turkic peoples were discovered in Beylagan, Agcabadi, Berde, Yevlakh and Nagorno-Karabakh in the centuries. In the 19th century, many Armenian families were settled there, taking advantage of the presence of autochthonous Albanians in Karabakh. The presence of different religions in the territory of Karabakh had a great influence on the public life of human society. The existence and subsistence of Christianity and Islam in Karabakh, as in all parts of Azerbaijan, showed itself in the construction culture. A large number of Albanian Christian monuments were built in the territory of Karabakh. More than 2,000 different historical and cultural monuments, most of which belong to the Muslim period, were registered has been done. These include residences, public buildings, religious buildings and religious places, mosque buildings. In the structure of Karabakh cities, the national-spiritual and ideological way of thinking is reflected in the construction culture. 18. In the second half of the century, the castles of Bayat, Shahbulag (Tarnakut), Panahabad (Shusha), caravanserai, mosques, baths, domes belonging to Panah Khan and his descendants, etc., were built in Karabakh. Karabakh has not lost its role as a cultural center, even the destructive activities due to the conflicts and wars carried out by Armenia at the end of the twentieth century. Therefore, the research clearly shows that the material cultural heritage of Karabakh is an integral part of the material and spiritual culture of Azerbaijan and lays the groundwork to prove that the opposing views are unfounded.

Keywords: Nagorno-Karabakh, Archaeological Excavations, Historical and Architectural Monuments, Armenian Invaders, Khudaferin Bridge, Shusha Mosque

Giriş

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tarihinin çok eski olmasına binaen topraklarımızdaki antik

* Polis Komiseri, Polis Akademisi, Doktora Öğrencisi, Bakü Devlet Üniversitesi, seferli_1988@bk.ru

yerleşimler, günümüze kadar gelen değerli anıtlar tarafından da açıkça görünmektedir. Azerbaycan halkının geçmişini bünyesinde barındıran ahlaki değerler, çözülmemiş sırlarla doludur. Bununla birlikte, arkeolojik ve mimari anıtların incelenmesi, insanlarımızın da insan uygarlığının gelişimine büyük katkılarda bulunduğunu göstermektedir. Her milletin tarihi eserlerinin dünya kültür mirasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edildiği de bilinmektedir. Bu nedenle maddi kültür anıtlarının korunması uluslararası öneme sahip bir konudur. “Tarihi ve Kültürel Anıtların Korunmasına Dair Kanun”, (1 fevral 2010-cu il tarihli 947-IIIQD numaralı Azərbaycan Respublikası *Qanunu* (Azerbaycan Respublikasının Kanunvericilik Toplusu, 2010-cu il, No 3, madde 168) anıtların dokunulmazlığı statüsünü ve bunların korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını yeniden teyit etmektedir. Artık Azerbaycan’da bu alana ciddi dikkat edilmektedir. Cumhuriyetin Bakanlar Kurulu’nun 2 Ağustos 2001 tarih ve 132 sayılı kararı ile onaylanan gerçek tarihi ve kültürel anıtlar listesine göre Azerbaycan topraklarında 112 anıt tescil edilmiştir. Bunlardan 3’ü dünya, 52’si ulusal, 67’si yerel, 46’sı mimari, 54’ü arkeolojik, 7’si anıtsal ve 5’i dekoratif uygulamalı sanat örnekleridir (Nəsibli, 2010: 11).

Karabağ Kültürel Anıtları

“Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Kalkınması Devlet Programı”nın (“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial-iktisadi inkişafı Devlet Programı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı) turizmi gəliştirmənin önəmini vurğuladığı bilinməkdədir. Bu önəmli alanın gəlişməsində tarixi və kültürel anıtların özəl bir yeri vardır. Bölgədə tarixi esər yoxsa və ya bəqımsız durumdaysa, bunlara giden yollar harap olursa burada turizmin gəlişməsi zor olacaqdır.

Ermenistan’ın işğal etdiğı Azerbaycan topraklarında yıkıma məhkum edilən maddi və kültürel anıtlar, tariximizin bir hatırası olaraq paha biçilməz milli hazinəmizdir. Bu anıtlar sadəcə maddi və kültürel değıl, aynı zamanda manevi tariximizin “arşiv” sayfalarıdır. Karabağ’ın tarixi esərlerinin yox edilməsi, kültürel və manevi tariximizin taşlaşmış hafızasının silinməsi kadar acı vericidir. Azerbaycan’ın Karabağ Bölgəsi dünyanın ən eski insan yerleşimlerinden biridir ve 2 milyon yıllık Azig kəmpı halkın yaşadığı bölgədir. Karabağ toprakları, Tunç və Demir Çağları’nda var olan və birbirinin yerini alan Kür-Araz və Hocalı-Gedebey kültürlerinin ardıcılları olan Paleolitik Dönemin Guruçay kültürünün yaratıcılarının ikametgahıdır. Karabağ’ın dağ ve ovalarında bulunan antik taş anıtlar Hocalı’da dolmenler, Hankendi’nde cromlex’ler və Karabağ’ın farklı yerlerinde bulunan antik taş mezarlar -o dönemin ideolojisini- manevi düşüncəyi yansıtan maddi kültürün işaretdleridir. Azerbaycan

topraklarının tamamında Manna, Medya, Skit, Atropatena eyaletleri arasında, eramızdan önce 3.-4. yüzyılların başında, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında Kafkas Arnavutluk devleti ortaya çıktı. Çağımızın birinci yüzyılında Arnavutluk, Arnavut Arşakiler tarafından yönetilmekteydi. Arnavutluk'un güney sınırı bu dönemde Araz Nehri boyunca geçti (Kalankatuklu, 1993: 235; Xorenskoqo, 1983). Girdman, Sakasena, Uti, Arsak, Paytakaran, Sisakan, Karabağ'ın tarihi topraklarıydı (Kalankatuklu, 1993. 235; Tarihi Azerbaycan, II cilt: 1998: 15). Çağımızdan önce 3.-6. yüzyıllarda Beylagan, Agcabadi, Berde, Yevlah, Tatar ve Dağlık Karabağ'da Türk halklarına ait çok sayıda İskit mezar höyüğü keşfedilmiştir. Antik kaynaklar, Karabağ antik topraklarında antik kentlerin varlığı hakkında ilginç bilgiler vermektedir. Uti, Arsak ve Paytakaran, Barda, Govurgala (Ağdam), Garaköpek Tepesi (Fuzuli), Ergi yerleşimi (Agcabedi) ve diğer arkeolojik araştırmalar bunu doğrulamaktadır.

Arnavutlardan Kalan Karabağ Hristiyan Anıtları

Arkeolojik anıtlara ek olarak, Karabağ Bölgesi'nde birçok Hristiyan yüzey anıtı incelenmiştir. Bu tür anıtlar Karabağ'da Berde, Agcabedi, Ağdam, Fuzuli, Ağdere'de Laçın ve Kelbecer'de Çancəsər (Ganzasar), Amaras, Yelisey, ve Hotavang gibi anıtlar mevcuttur. Azerbaycan'ın Gabala, Nahçıvan, Mingeçevir, Gazah, Tovuz, Şamahı Bölgelerinde Arnavutlara ait Hristiyan anıtlarının bulunduğunu belirtmek gerekir. 19. yüzyılda Karabağ'da otokton Arnavutların varlığından yararlanan birçok Ermeni aile oraya yerleştirildi. Karabağ topraklarında farklı dinlerin mevcudiyeti, insan toplumunun kamusal yaşamı üzerinde büyük bir etkiye sahipti. Azerbaycan'ın her yerinde olduğu gibi Karabağ'da da ıristiyanlığın ve İslam'ın varlığı ve ikamesi inşaat kültüründe kendini göstermiştir. Karabağ topraklarında (Dağlık Karabağ'da Amaras, Ağdam'da Govurgala, Kelbecer'de Khotavang, Laçın'de Açoğlan) ve Arnavutluk'un diğer bölgelerinde (Gah bölgesinin Gum köyü, Kabala bölgesinin Büyük Amidli köyü, Mingeçevir) çok sayıda alban Hristiyan abidesi inşa edilmiştir (Hacıyev, 2015: 13).

Arnavutluk her türlü Doğu Hristiyan mimarisine sahiptir. Karabağ'daki Arnavut haçları, bir dizi önemli yerel özelliği, Hristiyanlık öncesi inançları ve evrenin güçlerinin tüm Arnavut yazıtlarındaki yeri ile dini ve sanatsal yasalara tabi olan kendi başına bir grup oluşturur. Arnavut haçı, Hristiyanlık öncesi inançların ve evren anlayışını içeren işaretlere sahiptir. Tüm kompozisyonları, cennet ve dünya, güneş, ışık ve doğurganlık arasındaki bağlantının bir sembolü olarak yansıtılır (Hacıyev, 2015: 13).

İslam'ın Kabulü ve Azerbaycan'da Yeni Bir Dönem Başlangıcı

İslamiyet'in kabulü Arnavutluk'ta (Azerbaycan) yeni bir dönemin başlangıcı oldu. İslamiyet döneminde Azerbaycan'ın Karabağ Bölgesi'nde çok sayıda cami ve minare inşa edilmiştir. Aynı zamanda burada Hristiyan kiliseleri ve diğer dini tapınaklar korunmuştur. O dönemde Karabağ'ın manevi kültüründe bir refah dönemi başladı. “Karabağ” ve “Bereyi” mahlaslarıyla tanınan onlarca düşünür yetişmiş, isimleri, kişilikleri ve yaratıcılıkları hakkında bilgiler tarihe karışmıştır. 11. ve 12. yüzyıllarda mimarlığın ana yönlerini yansıtan Şirvan-Abşeron ve Nahçıvan-Marağa okullarının yaygınlaştığı dönemde, Arran (Karabağ) mimarlık okulu da Orta Çağ Azerbaycan mimarisinin daha da gelişmesini belirlemiştir (Hacıyev, 2015: 13).

Mimarlık ve şehir planlama, dekoratif ve uygulamalı sanatlar gelişmeye başladı ve epigrafik anıtlar arttı. Karabağ Bölgesinde çoğunluğu Müslüman dönemine ait 2000'den fazla farklı tarihi ve kültürel eser tescil edilmiştir. Bunlara konutlar, kamu binaları, dini yapılar ve dini mekanlar, mescitlerin binaları da dahildir. Karabağ şehirleri - Ağdere, Kelbecer, Hocavend, Şuşa, Hankendi, Terter, Fuzuli, Cebrail, Agcabadi, Laçın, Kubadlı, Zengilan-Müslüman döneminde ortaya çıktı. Bu şehirlerin yapısında milli-manevi ve ideolojik düşünce tarzı inşaat kültürüne yansır. Yeni ulusal-ideolojik özellikler, evlerin ve ofis binalarının iç mekanlarına da tesirsiz kalmamıştır. Bu, Orta Çağ'da tüm Azerbaycan'da ve Karabağ'da inşa edilen mimari şaheserler tarafından doğrulanmaktadır. Karabağ'da çoğu epigrafik anıt olan çok sayıda farklı türde kültürel anıt tescil edilmiştir. Azerbaycan'ın Şuşa, Ağdam, Berde, Fuzuli, Zengilan, Cebrail, Laçın, Kelbecer bölgelerinden çok sayıda yapı, mezar vb. inşa edilmiştir. Epigrafik anıtlar kaydedilmiş ve incelenmiştir. Fuzuli bölgesindeki Şeyh Yakub Türbesi (12. yüzyıl), Goç Ahmedli Cuma Camii, Hacı Alasgar Camii, Aşağı Veysallı köyünde Mir Ali (14. yüzyıl) ve Ahmedallar köyündeki türbeler (14. yüzyıl), Şeyh İbrahim Türbesi (17. yüzyıl), Ahmed Sultan Türbesi, Celal Türbesi (ht 1307), Horadiz Köyünde Cuma Camii, Dağlık Karabağ'da Askeran Kalesi, Cebrail bölgesinde “Kız Kulesi”, Cebrayil'in Şıhlar Köyünde türbe (1308), türbeler, Ağdam bölgesindeki Haçın-Derbent Köyü yakınlarında 12 köşeli türbe, Ağdam Cuma Camii (1870), türbeler, Ağdam'ın Abdal-Gulabl köyünde hamam (XX. Berda (14. yüzyıl), “Berda”, “Aksadan Baba” Türbeleri (14. yüzyıl), Kerbelai Safkhan Karabağ tarafından Berda'da yaptırılan çift minareli “İmamzade” Külliyesi (1868), “Bahman Mirza” Türbesi, Sekizgen Türbe Şuşa'da, Panah Han Kalesi, Natava'nın evi, Mamayi Camii, Meşedi Şükür Mirsiyab Oğlu Camii Kervansarayı, Culfalar Camii, Hacı Yusufli Camii, Saatli Camii, Yukarı Gövherağa Camii, Ashagi Govharaga Camii (19. yüzyıl), Han evi, spor salonu binası, spor salonu binası

Şeyh Ahmed'in türbesi, Sarı Aşık'ın türbesi (15. yüzyıl), Cicimli köyündeki türbeler, Guşçu köyündeki "Çocuk Kulesi", "Büyük Bahar" Anıtı (15. yüzyıl), Hamza Sultan Sarayı (1761) tarihimiz için de değerli maddi kültür örnekleridir. 18. yüzyılın ikinci yarısında Karabağ'da Bayat, Şahbulag (Tarnakut), Panahabad (Şuşa) kaleleri, bu kalelere çarşı, kervansaray, cami, hamam vb. inşaa edilmiş Ağdam'daki yapılar (Hacıyev, 2015: 13).

Panah Han ve soyundan gelenlere ait kubbeler yapılmıştır. Karabağ Hanlığı döneminde birçok kale (Bayat, Şahbulag, Panahabad (Şuşa)) inşa edilmiş, şehir ve yerleşim tipi yerleşimler kurulmuştur. Ortaçağ'dan beri ünlü olan Karabağ halıları ününü bugüne kadar korumuştur. Karabağ halı grubuna ait halılar isimleri ve desenleri ile öne çıkmaktadır. Karabağ Hanlığı halıları Berde ve Agcabadi halıları birinci gruba, Şuşa halıları adı altında ikinci gruba ve Cebrail halıları adı altında üçüncü gruba ayrılır. Karabağ halıcılığının eski geleneği yoğun bir şekilde devam ettirilmiştir. Karabağ halı sanatı 17. yüzyılın ikinci yarısında Son Orta Çağ'da Karabağ'da olduğu gibi Azerbaycan'da da kültür, bilim ve edebiyat yüksek bir gelişme dönemi geçirdi. Sonraki dönemlerde Karabağ bir kültür merkezi olma rolünü kaybetmemiştir.

Ermenistanın vahşi çatışmalar Karabağ Bölgesi'ndeki maddi kültür anıtlarının kaderini tehdit etmiştir. Savaşın arifesinde anıtlara bakma fırsatı yoktu. Müze sergilerinin ve kütüphanelerin devrine izin verilmedi. Devam eden vandalizm, Azerbaycan'ın yüzyıllardır koruduğu birçok tarihi eseri yok etti. 20. yüzyılın en büyük -Hocalı- trajedisini işlediler, Ermeni ve Rus askeri birlikleri Hocalı halkını soykırıma uğrattı. Büyük atalarımızın tarihi hafızasının simgesi olan ünlü Hocalı mezarlığı teknik olarak yıkıldı. Nefret edenler Hocalı ve Şuşa'da bu vandalizmi tırmandırdılar. Meşhur Hocalı-Gedebey kültürünün kadim beşiği olan Hocalı Höyükleri yeryüzünden silindi. Şuşa'da Azerbaycanlı düşünürlerin heykelleri makineli tüfek mermileriyle delindi. Şuşa müzelerini yok ettiler. İnsanlığın büyük atalarının beşiği olan Azıh mağarası, Ermeniler için bir askeri mühimmat deposu olmuştur. İslam anıtları yerle bir edildi ve yeryüzünden silindi. Arnavut Hristiyan anıtları tamamen tahrip edildi. Halkımızın tarihi eserleri olan Elysee Tapınağı, Hasanriz Tapınağı ve diğer anıtların üzerindeki Arnavutça yazıtlar silindi. Bu anıtların Arnavutlara ait eşyaları imha edildi. Yelisey tapınağında saklanan Arnavut hükümdar III. Vaçaqanın mezarı ve mezarı üzerindeki yazıt tamamen tahrip olmuştur (Virtualkarabakh, 2021).

Karabağ'ın Beyaz Şehri Ağdam ve Mimari Abideleri

Ülkenin doğa ve coğrafya açısından en zengin bölgelerinden biri olan Ağdam, sinsi ve çirkin politikalarıyla Taşnakların ve yandaşlarının uzun yıllardır Azerbaycan'dan dışlerini

çektikleri ülkelerden biridir. Arkeolojik kazılar, insanların buralara yaklaşık 8-10 bin yıl önce yerleştiğini ortaya çıkarmıştır. Ağdam şehrinde Üzerlik Tepe Anıtı, Haçıderbend Köyünde Gutlu Sarı Musaoğlu Kubbesi (1314), Kangarlı'da türbe ve taş anıtlar (14. yüzyıl anıtı), Papravand'da 17. yüzyıl Hanoğlu Türbesi, 18. yüzyıl cami ve diğer türbeler gibi tarihi ve mimari anıtlar 19. yüzyıldan kalma Şahbulag Kalesi Ağdam'ın işgali sırasında yıkılmıştır. Buradaki tarihi ve mimari anıtlar, farklı dönemlerin nadir örnekleriydi. Bu maddi ve manevi anıtlar gruplandırılmış ve "Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında devlet koruması altındaki taşınmaz kültür anıtlarının önem derecesine göre dağılımı" (Taşınmaz tarih ve medeniyet abidelerinin berpası, korunması, tarih ve medeniyet koruklarının faaliyetinin teknilleşdirilmesi ve inkişafına dair 2014-2020-ci iller üzere Devlet Programı'nın tesdik edilmesi hakkında Azerbaycan respublikasi Prezidentinin Serencamı) hakkında kararnameye dahil edilmiştir.

Ağdam'daki dünyaca ünlü, taşınmaz tarihi ve kültürel anıtlar, 14. yüzyılın değerli örnekleridir. Örneğin; Ağdam'a bağlı Haçın-Derbendli köyündeki Güllü Musaoğlu'nun mezarı 1314 yılına dayanmaktadır. Böyle bir tarihi dönemi kapsayan anıtların işgali, Ermeniler için Azerbaycan tarihini tahrif etmek için belirli fırsatlar yaratmaktadır. Sadece kültürümüz değil, tarihimizin bir parçası olan anıtlar da (Hanoğlu Türbesi, Karabağ Hanı Panahali Hanı Konağı (18. yüzyıl) ve türbesi (19. yüzyıl) Taşnak çeteleri tarafından tahrip edilmiştir. Taşnaklar ve yandaşları sadece müze sergilerini yağmalamakla kalmadılar. Kültür ve tarihimizin buluştuğu bu müzeler arasında Ağdam'daki Ekmek, Tarih ve Etnografya Müzeleri'nin yanı sıra tar sanatçısı Gurban Pirimov'un hatırası ve Ağdam Fotoğraf Galerisi sayılabilir. Ağdam Tarih ve Etnografya Müzesi'nin bölgenin işgal altındaki Karadağlı Köyünde restore edilecektir. Ağdam'da sadece maddi ve kültürel merkezler değil, dini mabetler (Şeyh Nigar, Seyid Miriş Ağa, Gara Pirim) de düşman tarafından tahrip edilmiştir. Ancak eski tarih bu tür birçok yağma ve yıkıma tanık olmuştur. Binlerce yıldır Karabağ'ın tüm tarihini, maddi ve manevi zenginliklerini koruyan Ağdam'ın işgalden kurtarılacağı, yıkılan ve yağmalanan eski yerleşim yerlerindeki tarih, kültür ve manevi anıtlarımızın restorasyonu bir vatandaşlık görevidir (Nərimanoğlu, 2010: 6).

Kadim Azerbaycan Tarihinin Şahitleri: Hudaferin Köprüleri

Araz Nehri'nin kuzey ve güney kıyılarını birbirine bağlayan, yaklaşık sekiz veya dokuz yüz yıl önce inşa edildiğine inanılan Hudaferin köprüleri üslubu izlenir. Ağa Muhammed Şah Gacar'ın Azerbaycan'a yürüyüşü sırasında bir kısmı havaya uçurulmuşsa da daha sonra restore edilmiştir. Doğal kayalar üzerine inşa edilen köprünün bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Köprünün yakınında Hudaferin olarak da adlandırılan başka bir köprü daha vardır. İkinci köprü

11 gözden oluşuyor ve 13. yüzyılda Elhanlılar döneminde inşa edilmiştir. Şuanda köprünün sadece 3 geçişi güvenlidir. Her iki köprü de İpek Yolu üzerinde bulunuyor. Hudafer'in İpek Yolu üzerindeki köprüleri hakkında detaylı bilgi tarihi kaynaklarda bulunabilir. Araz Nehri üzerine birçok köprü yapılmış olsa da bunların en ünlüsü Hudaferin'dir. Tarihe tanıklık eden bu köprü, eski ve Orta Çağ'da iletişim aracı olarak büyük rol oynamış ve Azerbaycan topraklarının güneyden Karabağ'a göç yolunun ana kavşağı olmuştur. Tarihsel olarak Azerbaycan'ın kuzeyini ve güneyini birbirine bağlayan Hudafer Köprüsü, aynı zamanda sembolik bir anıttır. Hudaferin, Azerbaycan mimarlık tarihinin bir süsü olarak kabul edilen muhteşem tarihi eserlerimizden biridir. Azerbaycan mimarlık ekolünün bu muhteşem anıtları, dünya çapında birçok tarihçinin ilgisini çekmiştir. Hudafer'in köprüleri, Azerbaycan mimarlarının olağanüstü mühendislik becerilerinin en güzel örneklerinden biridir. Birçok araştırmacıya göre köprü, sütunların nehrin ortasındaki doğal kayalar üzerine inşa edilmesinden dolayı "Hudaferin" olarak adlandırılmıştır. Bu köprünün Azerbaycan'ın Hindistan, Ortadoğu, Rusya ve Batı Avrupa ile ekonomik ve kültürel bağlarının gelişmesinde büyük rol oynadığı söylenmektedir.

Kadim Azerbaycan Tarihinin Sahitleri: Yukarı Gövher Ağa Cami

Yukarı Gövher Ağa Cami, Şuşa'nın merkez meydanında bulunan en eski camidir. Yukarı Gövher Ağa Cami'nin inşaatı dört aşamada gerçekleştirildi. Bölgedeki ilk cami, Karabağ Hanlığı ve Şuşa Kalesi'nin kurucusu Panahali Han tarafından Karabağ Hanı'nın sarayına paralel olarak yaklaşık 1750 yılında sazdan yaptırılmıştır. 1768-1769'da bu caminin yerine yeni bir taş cami inşa edildi. 19. yüzyılın ilk yarısında Gövher Ağa'nın maddi desteğiyle İbrahimhalil Han'ın harap camisinin yerine iki minareli üçüncü bir cami inşa edildi. Aşağı Gövher Ağa Cami, Şuşa şehrinin Gapan Meydanı'nda bulunan bir Cuma camisidir. İbrahim Han'ın kızı Gövher Ağa tarafından Şuşa'da yaptırılan ilk camidir. Bu cami Şuşa halkı arasında Aşağı Gövher Ağa Cami olarak bilinir. Caminin mimarı Kerbelayi Safik Han isimli şahıstır. Caminin tarihi 1874-1875 yıllarına kadar uzanmaktadır. Aşağı ve Yukarı Gövher Ağa camileri, kelimenin tam anlamıyla Müslüman Doğu'nun büyük ve nadir incilerinden biri olarak kabul edildi. İkinci Karabağ Savaşı sonucunda Şuşa işgalden, oradaki tarihi ve mimari eserlerimiz de Ermeni esaretinden kurtarılmıştır (Əliyev. 2020: 3).

Azerbaycan'ın Kalbi : “Hari Bülbül”ün Tek Vatanı Şuşa

Neredeyse otuz yıldır, sık sık gururla zikrettiğimiz “Hari-bülbül” Şuşa'nın florasının bu eşsiz örneklerinden biridir. Her ulusun antikliğini doğrulayan kaynaklar arasında taştan

yapılmış mimari yapıların özel bir yeri vardır. Bu tür zamansız mimari şaheserlerin “taşlaşmış şiir”e olan benzerliğinin temelinde, insan zihnini büyüleyen güzellik ve insanlığı hâlâ rahatsız eden sonsuz estetik duyumlara duydukları hayranlık yatar. Asırlık bir tarihe ve eşsiz sanat geleneklerine sahip olan Azerbaycanımızın, Karabağımızın “tanınma sembolü” haline gelebilecek mimari anıtlar bakımından zengin olduğu yadsınamaz. Ünlü Rus sanatçı V.Vereşagi’nin Sankt Petersburg’daki prestijli Rus Müzesi koleksiyonunda bulunan çeşitli grafik resimleri Şuşa’ya hitap eden güzel sanat eserleri olarak kabul edilir. Ulusal geleneklerin yanı sıra bu eserler şehir manzaralarını da betimliyor. Sanatçı tarafından 1864-1865 yıllarında Şuşa’da boyanmış “Şuşa Kalesi” ve “Yukarı Govhar Ağa Cami”, yerel sanatçıların yarattığı “taş mucizelerini” siyah beyaz olarak tasvir ediyor. Ivan Sheblik’in faaliyeti, ulusal gururumuzun koruyucuları olarak değer verilen mimari anıtlarımıza kapsamlı bir ilgi gösterenlerdendir. Ressamın Karabağ’a ithaf ettiği eserler arasında “Mir Ali Türbesi”, “Horadiz Türbesi”, “Askeran Kalesi”, “Laçın Taş Anıt” ve “Penah Han’ın Ağdam’daki Kabri Kalıntıları” özel önem taşımaktadır.

Halk arasında “Müziğin Beşiği” olarak bilinen Şuşa anıtlarına sanatçıların yaklaşımı benzersizdir. G.Alizade’nin “Şuşa” ve “Şuşa İbrahim’in Kalesi” levhaları bu türdendir. Her iki suluboya resimde de kentin panoramik sunumu, antik ülkenin bir bölümünü izleyicinin gözleri önünde canlandırıyor. Binaların arkasındaki yeşillikler arasından göğe yükselen caminin çifte minaresi, ihtişamıyla dikkat çeken surlara özel bir ihtişam kazandıran kale manzarası, bu yapıların önemini hissetmenizi sağlıyor. Zamanında Şuşa mimarisi üzerine bilimsel bir eser yazan Şerefli Sanat Emekçisi Elturan Avalov, şehrin yapılarına karşı her zaman sevgi dolu bir tavır sergilemiş ve birçok grafik pano oluşturmuştur. Mimar-sanatçının kente olan sonsuz sevgisinin, annesi Mahbuba Hanım’ın aslen Şuşalı olmasından kaynaklandığını da eklemek gerekir. Bir yaşından itibaren yaşamının çeşitli yıllarını Şuşa’da geçiren ve buradaki her mahalleyi tanıyan E.Avalov, aslında daha sonra çocukluk ve gençlik yıllarında edindiği izlenimlere sanatsal bir anlam kazandırmıştır.

Şehrin yaklaşık yirmi mahallesinde bulunan ve ulusal mimari geleneklerimiz temelinde inşa edilmiş orijinal yapılar, Şuşa ve çevresinin göz alıcı köşeleri, Cıdır Düzü, Daşaltı, Hazine Kale Mağarası dahil ve diğer doğal güzellik kaynakları mimar-sanatçı için bir şaşkınlık kaynağı olmuştur. Gördüklerini renkler ve çizgilerle ifade eden Elturan Avalov, aynı zamanda açı çeşitliliği ve sanatsal yaklaşımın özgünlüğü ile yüksek deneme sanatının ifadesi olan kentsel yapıların çekici görüntülerini oluşturmayı başardı. E.Avalov’un grafik dizisi “Şuşa”, tarihsel önemini kısa bir mesafeden doğruladı. Çünkü 8 Mayıs 1992’de kentin işgalinden sonra burada

daha önce tescil edilmiş 170 mimari ve 160 sanat eserinin akıbetini bilmiyoruz. Mevcut durumda, mimar-sanatçı tarafından oluşturulan bu grafik örneklerin gözle görülür derecede sanatsal olmasına rağmen, orijinal haliyle ve dönemin tarihi ile korunmuş binaların şaşırtıcı estetik kapasitesini hala koruyorlar. Panahali hanın kalesi (18. yüzyıl), Gence kapısı (1750-1770), Gara Büyükhanım'ın kalesi (18. yüzyılın ikinci yarısı), İbrahim Halil hanın kalesi, Han sarayı, Saatli cami, Mehmandarov'un mülkü (18. yüzyıl), Yukarı Gövhar ağa cami, Ashagi Gövhar Ağa cami (18.-19. yüzyıllar), Hurşudbanu Natava'nın evi (19. yüzyıl), "Han kızı" tarafından yaptırılan kervansaray (19. yüzyıl), Han kızı pınarı (19. yüzyılın ortası), Molla Penah Vagif türbesi (1982) yıl) vurguladığımız sanatsal ve estetik değerleri bünyesinde barındıran anıtlardan biridir.

Elturan Avalov'un siyah beyaz "boyalı" çalışmaları, dönemin "sanatsal aynasını" yakalamadaki gecikmeye karşılık, onun yaratıcı ve sivil konumunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Sanatçının Şuşa boyalı plaketerinde başarılı bir tarih ve sanat sentezinin bulunması belki de dizinin önemini artıran etkenlerden biridir. Bu nedenle izleyiciler, milli mimarlarımızın yaratıcı hayal gücüne duydukları hayranlığı dile getirmekle kalmamış, aynı zamanda taşlarda korunan eşsiz güzelliği derinden hissederek sanatı unutulmaz bir şekilde yapmayı başaran sanatçının sanatını da takdir etmişlerdir. Elturan Avalov'un el yazısı ve anlatım tarzı, 50 numaralı ve maskara tekniğiyle oluşturulan bu grafik panolarda oldukça dikkat çekiyor. Her motifi kendine özgü doğaçlama karikatürleriyle hayata geçiren sanatçı, kelimenin tam anlamıyla "taşlaşmış poetika" olarak algılanan ulusal mimari yapılara çeşitli şekillerdeki karikatürlerle duygu yüklü bir dokunuş kattı. Onun "Yukarı Gövher ağa cami" adlı eseri bunun canlı bir örneğidir. Bulutların, minarelerin, meydanın ortasındaki taş şadırvan ve meydanın güzelliğine renk katan yeşilliğin sanatsal yorumunda sanatçının grafik ustalığı şaşırtıcıdır... Aynı estetik hayranlığı "Besteci Üzeyir Hacıbeylinin Evi", "Mamayi Mahallesi", "Şeytan Çarşısı", "Han Kızı Natavının Evi" ve diğer eserlerinden de almak mümkündür.

Mimari anıtların estetik kaynağını ve bireysel unsurlarını, doğal motiflerini, siyah ve beyaz çizgilerle farklı şekillerde ağaçları ortaya çıkarmak zor olsa da, çekiciliğini elde etmek için Elturan Avalov bunu büyük bir ustalıkla yaptı. "Gence Kapısı", "Han Şuşinski'nin Evi", "Miranlı Mahallesi", "Aşağı Gövher Ağa Mescidi", "Han Evi" panolarında farklı şekillerdeki taşlardan "gerilmiş" güzellik canlı ve akılda kalıcı.

Bağımsızlık döneminde sanatçılarımızın Karabağ'a adanan eserlerinin sayısı önemli ölçüde artmıştır. Bu aynı zamanda Azerbaycan Kültür Bakanlığı ve Azerbaycan Ressamlar Birliği tarafından düzenlenen sergi ve yarışmalardan da kaynaklandı. Asif Azerelli, Sakit

Mammadov, Ilgar Akbarov, Eşref Heybatov, Sayyar Aliyev, Yaver Rzayev ve Rovshan Bayramov'un resimleri, Arif Hüseyinov, Yusif Mirza ve Zaur Mirzayev'in grafik çalışmaları, antik toprakları, tarihi ve mimariyi yücelten başarılı eserler olarak kabul edilebilir. Anıtlar Yukarıda bahsettiğimiz eserlerin yüksek değeri, tarihi ve sanatsal önemlerinden kaynaklanmaktadır. Bu eserler bütünlüğünü kaybetmediği bir dönemde boyandıkları için bu anıtların görünümünü korumak ve gelecek nesillere aktarmak açısından değerlidir (Əliyev, 2020).

Bilindiği kadarıyla, yakın gelecekte Arnavut Apostolik Otosefal Kilisesi'nin tarihi üzerine bir kitap hazırlanması, Kafkas Arnavutluğu üzerine uluslararası bir konferans düzenlenmesi ve dünyaca ünlü fotoğrafçı Rıza Diggati tarafından Arnavut dini ve kültürel anıtlarının fotoğraf sergisinin düzenlenmesi planlanıyor. Bildiğiniz gibi ülkede var olan kültürel ve milli-manevi değerler sistemi her devletin ve toplumun oluşumunda ve gelişmesinde önemlidir. Bu değerler sisteminin yokluğunda, toplumun ve devletin gelişmesini talep etmek boşunadır.

Kültürel Mirasın Korunması ve Azerbaycan Cumhuriyeti Vatandaşlarının Sorumlulukları

Kültürel ve milli-manevi değerler sisteminin korunması ve geliştirilmesi, tanıtılması sivil toplumun önde gelen kuruluşlarından biri olan STK'ların görevlerinden biri olmalıdır. Araştırmalar, son yıllarda bu yönde önemli projelerin hayata geçirildiğini ve uygulanmakta olduğunu göstermektedir. Yukarıda belirtildiği gibi bu alanda QHT'lara (Qayri Hükümet Teşkilatları) büyük sorumluluk düşmektedir. Devletle birlikte QHT'ların temel görevlerinden biri de kültürel mirasın, ulusal ve manevi değerlerin hem ülke vatandaşları arasında hem de uluslararası alanda yaygınlaştırılmasını desteklemek olmalıdır. Kültürel mirasla ilgili gelecekteki tüm çalışmaların, Kalkınma Konsepti "Azerbaycan 2020: Gelecek Vizyonu"nun "Kültürel Mirasın Korunması ve Etkin Yönetimi" maddesine yansıtılması dikkate değerdir. Azerbaycan halkının zengin gelenek ve göreneklerinin tanıtılması, ulusal bayram ve törenlerin korunması, tarihi sembollerin ve gizemlerin yeniden inşası, ulusal müzik ve dansın tanıtılması, sözlü halk sanatının korunması, restorasyonu halk oyunları ve gösterileri, geleneklerin geliştirilmesi, dünyanın prestijli müzelerinde tutulan Azerbaycan sanatının örneklerinin incelenmesi ve Azerbaycan'a ait olduğunun teyidi, güzel sanatlarımızın UNESCO, ISESCO, TÜRKSOY ve diğer uluslararası kuruluşlarda tanıtılması ve yaygınlaştırılacağını umut ediyoruz.

Bilindiği üzere Azerbaycan Cumhuriyetinde bu yönde birçok bilimsel araştırma

yapılmıştır. Son yıllarda tarihi ve kültürel mirasın korunması için ciddi çalışmalar yapılmaktadır. 30'dan fazla anıtta restorasyon ve koruma çalışmaları yapılmış, 50'den fazla anıtta bilimsel araştırma yapılmış ve beş tarihi alanda rezerv oluşturulmuştur. Bütün bunlar, ülkenin liderliğinin tarihi ve kültürel anıtlara gösterdiği dikkat ve özenin parlak bir örneğidir. Bunlar arasında asırlık halı dokuma sanatı, edebiyat, Doğu ve Batı müziğinin büyüleyici uyumunu sunan müzik ve “donmuş tarih” olarak adlandırılan Azerbaycan mimari anıtları sayılabilir. Gelecekte tarihi ve kültürel anıtlarımız hakkında yazılan kitapların sayısının artırılması ve eğitim sürecinde yaygın olarak kullanılması gerektiğini düşünüyoruz. Kafkas Arnavutluk'un maddi ve kültürel tarihi ile ilgili araştırma ve çalışmalara özel önem verilmelidir.

Unutulmamalıdır ki, Azerbaycan halkı, gelecek neslimizin vatan sevgisi, halka ve köye saygı, atalarının köklerine ve geleneklerine bağlılık ruhuyla yetişmesinde her zaman büyük sorumluluk almış ve bunu dikkate almıştır. Vatanseverliğin insanda özveri, kahramanlık ve yenilmezlik duygusu yarattığı, mücadelesine olan güven duygusunu güçlendirdiği bir gerçektir. Davranış kurallarını, disiplini, okuryazarlığı, tarihi, coğrafyayı, kültürü, milli gelenekleri ve vatan sevgisini bilmelidirler. Herhangi bir ülkenin geleceği, gençliğinin düşünce tarzına, entelektüel düzeyine, ulusal ruhuna ve diğer faktörlerine bağlıdır. Gençlik ve Spor Bakanlığı bu yönde bir dizi proje yürütüyor. Birkaç yıl önce 16-21 yaş arası gençler için “Kültürel Mirasımız-Tarihi Değerimiz” konulu bir fotoğraf yarışması düzenledi. Gençler, yarışmaya Azerbaycan'ın zengin kültürel mirasını, manevi değerlerini, tarihi yerlerini yansıtan fotoğraflar sundu (<https://youthinterest.wordpress.com>). Yarışmanın temel amacı, Azerbaycan'ın kültürel mirasını ve değerlerini dünya kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak tanıtmak, gençlere vatanseverlik duygusu aşılardı. Aynı zamanda, Avrupa Konseyi tarafından başlatılan ve dünyanın çoğu ülkesinde düzenlenen “Uluslararası Kültürel Miras Fotoğraf Uygulaması Projesi”nin Azerbaycan Cumhuriyeti'nde gerçekleşmesi de ana etkenlerden biridir. Bu doğrultuda hayata geçirilen projelerin sürdürülebilir olması gerektiğini düşünüyorum. Unutulmamalıdır ki, gençlerin hem bireysel hem de kuruluşları aracılığıyla Azerbaycan'ın bölgelerindeki kültür kurumlarına geziler düzenlenmeli, geleneklerimiz gençler arasında tanıtılmalıdır.

Bu bağlamda, yukarıdakiler dikkate alındığında ülke gençliğine bir takım önemli görevler düşmektedir. Her şeyden önce ülkemizin tarihi ve kültürel objeleri, sanat merkezleri, tiyatro ve müzeleri ile kültür ve sanat şahsiyetlerimizin yerli ve yabancı vatandaşlar tarafından tanınması için faaliyetlerini güçlendirmek ve daha da geliştirmek gerekmektedir. Bugün bu yönde çalışan her genç, Azerbaycan'ın zengin kültürel mirasını tanıtmak ve gençlerimiz tarafından korunmasından sorumlu bir sorumluluğa sahiptir. Genç neslin de yüzyıllardır halk tarafından

yaratılan ve yaşatılan gelenekleri ve milli kültürü yaşadığı ve gelecek nesillere aktardığı bilinmektedir. Günümüzün gelişen Azerbaycan gençliğinin amacı ve düşüncesi, vatanını, insanlarını düşünmek, ülkemizin uluslararası arenada tanınması için yeteneklerini azami ölçüde kullanmak olmalıdır. Yurtdışına giden gençlerin karşılaştığı bir diğer konu da Azerbaycan'ın dünya toplumuyla entegrasyonu bağlamında Azerbaycancılık ideolojisinin, ülkemizdeki hoşgörü ortamının, Azerbaycan kültür ve tarihinin araştırılması ve tanıtılması, görsel yardımların, bilgi kaynaklarının hazırlanması ve yaygınlaştırılmasıdır. Uzmanlara göre, modern dünyada küresel entegrasyon sürecinde, her ülke için kültürel zenginliğin korunması ve geliştirilmesi için önemli bir koşul, güçlü bir ulusal fikrin varlığıdır.

Sonuç

Karabağ'ın kültürel mirasını korumak, Ermeni işgalinden muzdarip bir halkın ahlaki görevidir. Bu doğrultuda gerek yurt içinde gerekse yurt dışında birçok önemli çalışma yapılmış olsa da bu sürecin devam ettirilmesi ve sağlanan faaliyetlerin daha da geliştirilmesi gerekmektedir. Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarında, uluslararası sözleşmelerde insanlığa karşı suç olarak kabul edilen kültürel mirasın yok edilmesine ve tahrip edilmesine yönelik eylemlerde bulunduğu bilinmektedir. Bu alanlarda kalan tarihi ve kültürel anıtlar ya yok edilmiş, ya silinmiş ya da Ermeni anıtları adı altında tahrip edilmiştir. Çeşitli kaynaklara göre bu bölgelerde bugüne kadar yüzlerce tarihi eser tamamen tahrip olmuştur. Geri kalanlar Ermeni anıtları adı altında sunulmaktadır. İşgal altındaki Dağlık Karabağ ve çevresinde 13 dünya, 292 ülke ve 330 yerel tarihi ve kültürel anıt kalmıştır. İşgalciler ülkemizde kaçak arkeolojik kazılar yapmakta, tarihi eserlerimizi, camilerimizi, höyüklerimizi vb. tahrip etmişler.

Bugün gençlerimizi kültürel mirasın anıtlarıyla tanıştırmak, teorik ve uygulamalı olarak bilgi ve becerilerini artırmak, bilim insanlarımızla seminer ve toplantılar düzenlemek, gençler arasındaki iletişimi genişletmek için daha fazla etkinlik düzenlemeye ihtiyaç vardır. Bu yönde ciddi reformlara ihtiyaç olduğunu gözükmemektedir. Özellikle televizyon programlarında kültürel mirasın tanıtımı ile ilgili çeşitli sosyal videoların ve kısa filmlerin sayısı artırılmalıdır. Sivil toplumla bu yönde etkileşimin daha etkili olacaktır.

Anıtların tanıtımında yaşanan durgunluğu aşmak gerekiyor. Genç nesil, ait olduğu insanların tarihini araştırmalı ve anavatanlarıyla gurur duymalıdır. Bunun için gençlerde milli ve manevi eğitimin oluşturulması gerekmektedir. Anıtların tanıtımı da bu çalışmada büyük önem taşımaktadır. Bölgedeki genel eğitim okullarında propaganda çalışmaları yapmak mümkündür. Tarihi mirasımızı ve değerlerimizi genç nesle sevdirmeli, öğrencilerin ve

öğrencilerin bu alandaki bilgilerini artırmamız gerekiyor. Bu amaçla periyodik turistik ve etnografik geziler düzenlenmelidir. Gençlere kültürel mirasımızın korunması ve gelecek nesillere aktarılması adına yapılan onurlu çalışmalardan sorumlu oldukları hatırlatılmalıdır.

Kaynakça

“Azərbaycan Respublikası Regionlarının 2019–2023-cü illərdə Sosial-İqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı.

“Daşınmaz Tarix və Mədəniyyət Abidələrinin Bərpası, Qorunması, Tarix və Mədəniyyət Qoruqlarının Fəaliyyətinin Təkmilləşdirilməsi və İnkişafına dair 2014-2020-ci illər üzrə Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı.

Azərbaycan Tarixi (1998) (II cild). Bakı: Elm.

Əliyev, Z. (11 dekabr 2020). Qarabağın memarlıq abidələri rəssamların əsərlərində. 525-ci qəzet, s.3.

Foto müsabiqə: Mədəni İrsimiz-Tarixi Dəyərimiz. (Aprel 24, 2011).
<https://youthinterest.wordpress.com/2011/04/24/foto-musabiq%C9%99m%C9%99d%C9%99ni-irsimiz-tarixi-d%C9%99y%C9%99rimiz/>.

Hacıyev Q.(2015). Ermənilər tarixi abidələrimizi məhv edirlər. Xalq Cəbhəsi. 18 fevral.

Hacıyev, Q. Qarabağ abidələri / <https://www.virtualkarabakh.az/az/post-item/25/39/qarabag-abideleri.html>.

Xorenskoqo, M. (1983). İstoriya Armenii. (tərcümə: N. Gmina). Moskva: Nauka.

Kalankatuklu, M. (1993). Albaniya tarixi (tərcümə: Z. M. Bünyadovundur). Bakı: Elm.

Mədəni irsimizi necə qorumalı? (19 Fevral 2014) / <https://m.modern.az/az/news/52171>.

Nərimanoğlu, M. (23 iyul 2010). İşğal olunmuş abidələr. Azərbaycan qəzeti..

Nəsibli, E. (20 aprel 2010). Tarixi abidələri qorumaq lazımdır. Azərbaycan qəzeti.

ERASMUS+ ve ETWINNING PROJELERİ PERSPEKTİFİNDEN GÖBEKLİTEPE

Hamide KILIÇ*
Sibel YALI†

Özet

Kültürün kalkınmadaki çok boyutlu etkisinin artırılması kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması ile mümkündür. Bu nedenle millî kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi ve kültür ve sanat faaliyetlerinin yurtiçi ve yurtdışında yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda UNESCO koruması altındaki alanlar başta olmak üzere tematik kültür rotalarının belirlenmesi ve bunların tanıtımının sağlanması ülkelerin kalkınma hedefleri ile doğrudan ilişkilidir. Milli Eğitim’de öğretim programları içerisinde yer alan “Kültürel Miras” öğrenme alanı bu hedeflerle birebir örtüşmesine rağmen konu kapsamında yurtiçi ve yurtdışı bağlantılı eğitim projelerine bakıldığında çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. 12 bin yıllık geçmişiyle tarihin sıfır noktası olarak nitelendirilen Göbeklitepe Arkeolojik Alanı Türkiye’nin 18’inci varlığı olarak 2018’de UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne kaydedilmiştir. Bu tarihten sonra eTwinning çalışmaları dahil Erasmus+ alanında, Göbeklitepe’ye referans veren projeler yapılmaya başlanmıştır. Kültürel miras alanında yaklaşık 5000 Erasmus+ projesi uygulamaya alınmış, bunlardan sadece 2’sinin Göbeklitepe’ye referans verdiği görülmüştür. Ayrıca eTwinning öğrenme portalı üzerinden yapılan araştırmada kültürel miras alanı ile ilişkili 3000’in üzerinde proje tespit edilmiş, bunlardan sadece 12’sinin Göbeklitepe’ye doğrudan referans verdiği anlaşılmıştır. 2014’ten itibaren Erasmus+’ya sıkı bir şekilde entegre edilmiş eTwinning portalının Göbeklitepe’nin yurtdışına tanıtımı konusunda bir ön adım olabileceği ve çok sayıda iş birlikli projeleri teşvik edebileceği düşünülmektedir. Çalışmanın amacı, Erasmus+ ve eTwinning projelerine farklı bir perspektiften bakarak kültürel miras konusunun eğitimin ilk kademelerinden itibaren öğretim programlarında yer almasının önemine vurgu yapmaktır. “Göbeklitepe” konulu projelerin doküman ve içerik analizleri yapılarak bu projelerin çıktıları tartışılacaktır. Bu çerçevede eğitimin bir kaldıraç olarak kullanılmasıyla kültürün kalkınmadaki çok boyutlu etkisine dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Erasmus+, eTwinning, Eğitim Politikaları, Uluslararası İlişkiler, Öğretim Programları

GOBEKLITEPE FROM THE LENS OF ERASMUS+ & ETWINNING PROJECTS

Abstract

Increasing the multidimensional effect of culture in welfare is possible by preserving and developing cultural richness and diversity and transferring it to future generations. For this reason, it is important to strengthen social integrity and solidarity and to expand cultural activities at national and international level. In this context, the determination of thematic cultural routes, especially the areas under UNESCO protection, and their promotion are directly related to the development plans of the countries. Göbeklitepe, known as the zero point of history, was recorded on the UNESCO World Heritage List in 2018 as Turkey’s 18th asset. After the date, projects connected to Göbeklitepe started to be carried out in the field of Erasmus+, including eTwinning projects. Nearly 5000 Erasmus+ projects were implemented in the field of cultural heritage, and only 2 of them were connected to Göbeklitepe. In addition to this more than 3000 eTwinning projects were identified, and only 12 of them refer directly to Göbeklitepe. It is thought that the eTwinning portal, co-funded by the Erasmus+ can be a introductory step in promoting Göbeklitepe abroad and encouraging collaborative projects in future tense. The aim of the study is to make an evaluation of the projects in the frame of cultural heritage connected with educational curricula. Document and content analyzes of the projects on “Göbeklitepe” will be focused on and the outputs of these projects will be discussed. In this framework, the role of culture on development via educational projects would be emphasized by using education as a leverage.

Keywords: Erasmus+, eTwinning, Education Policies, International Relations, Curriculums

* Arş. Gör, Dr. İstanbul Üniversitesi, hamide.kilic@iuc.edu.tr

† Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, sibel.yali@ogr.iu.edu.tr

Giriş

Erasmus+, 2021-2021 yıllarını içeren eğitim, gençlik ve spor alanlarını kapsayan Avrupa Birliği'ne ait bir hibe programı olup kişilere, yaş ve eğitim geçmişlerine bakmaksızın yeni beceriler ve deneyimler kazandırmayı, bireylerin kişisel gelişimlerinin güçlendirme ve istihdam olanaklarının artırılmasını amaçlamaktadır (<https://www.ua.gov.tr>). Bu kapsamda desteklenen faaliyetler üç ana eylem ve iki özel eylem altında toplanmaktadır. Bu üç ana eylemler bireylerin öğrenme hareketliliği, yenilik ve uygulamaların değişimi için iş birliği ve politika reformuna destek başlıkları altında toplanmıştır. Bu eylemlerle bireyler ve kurumlar çeşitli projelerle bir araya gelerek büyük bir deneyim ve etkileşim süreci yaşamaktadırlar.

eTwinning ise 2005 yılında Avrupa Komisyonu'nun e-öğrenme programının ana hareketi olarak başlatılmış olup 2014 yılından itibaren AB Eğitim, Öğretim, Gençlik ve Spor program olan Erasmus+'ya, sıkı bir şekilde entegre edilmiştir. eTwinning ana sayfasında 947.499 öğretmen ve 219.781 okulun platforma kayıtlı olduğu belirtilmektedir (Ağustos 2021). eTwinning, öğretmenler, öğrenciler, okullar, veliler ve yerel yetkililerle iletişim kurma, iş birliği, projeler geliştirme, paylaşımda bulunma amacıyla oluşturulmuş bir platformdur. eTwinning'te öğretmenler birlikte çalışarak öğrenciler için etkinlikler düzenlerler. Öğrenciler bu etkinliklerde aktif rol oynayarak araştırma yapma, karar alma, etkileşimde bulunma, karşı gruptaki öğrencilere saygı duyma ve 21. yüzyıl becerilerini öğrenmektedirler. eTwinning projelerinde ekibin her üyesi sürece dahil olur. Ülkemizde de öğretmenlerimiz eTwinning projeleri aracılığıyla hem ülke içinde kendi meslektaşları hem de Avrupa'daki meslektaşları ile bir araya gelerek etkinlik oluşturmakta ve bu etkinliklerle öğrencilerini, yerel yöneticileri ve ebeveynleri sürece dahil etmektedirler. eTwinning sayfasında şu ana kadar yapılan proje sayısı 123.280 olarak belirtilmektedir (<https://www.etwinning.net/tr/pub/index.htm>).

Yukarıda bahsi geçen her iki platformda eğitim alanında okullarımızın eğitim faaliyeti bağlamında başvurdukları kanallardır. Bu kanallar aracılığıyla okul, öğretmen ve öğrenciler farklı kültür ve coğrafyadan akranlarla iletişim kurma ve kendi kültürlerini de tanıtmaya fırsatı bulmaktadırlar. Bu bağlamda Göbeklitepe gibi "Tarihin Sıfır Noktası" olarak nitelendirilen önemli bir kültür mirasının gerek tüm ülke öğrencilerine gerekse Avrupa'daki bireylere tanıtılması fırsatı doğmaktadır.

Yöntem

Çalışma nitel araştırma deseninde tasarlanmış olup çalışmada doküman incelemesi ve içerik analizi kullanılmıştır. Merriam (2015: 4-5) nitel araştırmayı tanımlamak için öncelikle

araştırmanın ne olduğu üzerine tartışır. Van Maanen (1979) nitel araştırma tanımı şu şekildedir (Akt. Merriam, 2015:13): “*Nitel araştırma bir şemsiye terim olup, tanımlamaya, çözmeye, yorumlamaya ve anlamlarla ilgili terimlere ulaşmaya çalışan teknikleri kapsayan bir bütündür.*” Creswell’e (2013: 44) göre ise nitel araştırma yöntemleri varsayımlarla, teorik bakış açılarıyla ve onların yorumlanmasıyla başlar. Nitel araştırma “*gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma*” olarak tanımlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:45). Nitel araştırma sürece ve elde edilen verilere göre yön değiştiren ve asıl çalışmanın bu verilerin analizinde daha da yoğunlaştığı yöntemdir. Doküman analizi hem yazılı hem de elektronik materyalleri değerlendiren ve inceleyen sistematik bir yöntemdir. Diğer nitel araştırmalarda olduğu gibi doküman analizinde de anlam çıkarmak, anlayış kazandırmak ve ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve değerlendirilmesini gerekmektedir. Dokümanlar, bir çalışmanın parçası olarak çeşitli formları sistematik değerlendirme için kullanılabilirler. Çalışmanın amaçları doğrultusunda Erasmus+ ve eTwinning platformlarında yapılan taramalarda elde edilen proje bilgileri incelenerek veriler betimsel içerik analiziyle yorumlanmıştır (Bowen, 2009:27).

Bulgular

Çalışmada Erasmus+ ve eTwinning platformlarında Göbeklitepe’yi konu olarak projelerinde kullanmış projeler incelenmiştir. Buna göre her iki platformda yapılan taramalarda Göbeklitepe ile ilgili projeler Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. Erasmus+ Ve Etwinning Platformunda “Göbeklitepe” Konulu Projeler

Göbeklitepe Konulu Projeler	
Erasmus+ Projeleri	eTwinning Projeleri
1) Word Heritage: Geöbeklitepe 2) Candidate Gypsum Plaste Masters on the Way to Europe!	1) Makevt ile Göbeklitepe Sanal Gezisi 2) Tarihin Sıfır Noktasına Yolculuk 3) Dünyanın İlk Üniversitesi Harran Üniversitesi Yerleşkesi 4) Göbeklitepe Serüveni 5) Kadının Adı Var!/The Woman Has A Name! 6) Medeniyetin Yapı Taşı Göbekli Tepe 7) Değerler ile Göbeklitepe Dünyası / World Of Göbeklitepe With Values 8) Gönülden Gönüle Göbeklitepe 9) Cultural And Historical Heritage 10) Dünya’nın Tarihi İkonu “Göbeklitepe” 11) Göbeklitepe is Calling You! 12) The Oldest Pictograph in My Country Invites You

Her iki platformda yapılan Ağustos 2021 tarihli aramalar kapsamında “Göbeklitepe” konulu proje sayısı toplam 14 adet olup bunlardan ikisi Erasmus+ projesi iken geri kalan on ikisi eTwinning projesidir.

Erasmus+ Projeleri

Erasmus+ portalında Göbeklitepe anahtar kelimeyle tarama yapıldığında karşılaşılan projeler şunlardır (https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projects_en, Erişim Tarihi: 3.10.2021):

- Candidate Gypsum Plaster Masters on the Way to Europe!
- World Heritage: Göbeklitepe

Candidate Gypsum Plaster Master on the Way to Europe projesi KA102 projesidir. Koordinatörlüğünü Elazığ 100. Yıl Meslek ve Teknik Anadolu Lisesi'nin yaptığı projenin Eylül 2019-Eylül 2022 tarihleri arasında gerçekleşmesi planlanmıştır (<https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projects/eplus-project-details/#project/2019-1-TR01-KA102-065200>, Erişim Tarihi: 3.10.2021). Projede tarihin en eski yapılarının Göbeklitepe ve Çatalhöyük'e olduğuna atıfta bulunulmuş ve 21.yüzyıl inşaat sektörüne nitelikli insan yetiştirmenin önemine vurgu yapılmıştır. 10, 11 ve 12.sınıf lise öğrencilerinden 23 kişilik bir grubun Belçika'daki bir inşaat firmasında 3 aylık bir eğitim alması hedeflendiği proje, henüz devam ettiğinden sonuçlarla ilgili bilgi yoktur.

Erasmus+ taramasında karşımıza çıkan bir diğer proje ise World Heritage: Göbeklitepe'dir (<https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projects/eplus-project-details/#project/2020-3-TR01-KA105-097442>). Proje KA105 Projesi olup Bireylerin Öğrenme Hareketliliği kapsamında Gençlik Hareketliliğidir. Proje Türkiye Cultural Heritage Guards koordinatörlüğünde 6 farklı ülkenin katılımı ile yapılmaktadır. Mayıs 202'de başlayan projenin bitiş tarihi Mart 2022'dir. Projenin konuları kültürlerarası/kuşaklar arası eğitim ve (yaşam boyu) öğrenme, etik, din ve felsefe (dinler arası diyalog dâhil), işgücü piyasası sorunları dâhil, kariyer rehberliği/genç işsizliği olarak sıralanmıştır. 6 farklı ülkeden 50 gencin katılacağı projede yapılacak faaliyetler şu şekilde belirtilmiştir:

- Dünya Mirasını Tanımak: Göbeklitepe Projesi
- Erasmus+ Programı, Youthpass ve Europass Belgelerinin Tanıtımı
- Kültürel Miras Ekip Çalışması
- Değerlendirme ve Anket Çalışmaları

- Kùltür 101 Ders
- Kùltürel Kavramlar Sözlüğü
- Ülke Kùltürünü ve Mirasını Tanıtmak
- Kùltürel Mirasın Ülke Ekonomilerine Katkısı
- Kùltürlerarası Öğrenme Simülasyonu
- Göbeklitepe'yi daha önce duyan var mı?
- Kùltürel Miras ve Tecrübe Paylaşım Geceleri
- Göbeklitepe Kùltür Gezisi
- Kùltürel Miras Ortak Atlası
- Göbeklitepe Tanıtım Materyallerinin Hazırlanması
- Dijital Kùltür Mirası Web Portalı Hazırlıkları
- Kùltür Sokağı Röportajları
- Göbeklitepe Dijital Video ve Fotoğraf Arşivi
- Dünya Mirası: Göbeklitepe Kısa Film Belgesel Çalışmaları
- Basın Brifingi
- İlgili Kurum ve Paydaş Ziyaretleri
- Fırtınalar Projenin Sürdürülebilirliği ve Yaygınlaştırılması Hakkında
- Dün Akşam Görüşmek Üzere
- Sertifika Töreni

eTwinning Projeleri

eTwinning platformu Avrupa'daki okullar için oluşturulmuş bir portaldır. Bir bakıma öğretmenlerin kendi sınıflarını başka okul, ilçe, il veya ülke okuluna açtığı bu toplulukta öğretmenler etkinliklerini birbirleri ve öğrencilerle paylaşarak bir konu hakkında farklı öğretme ve öğrenme yöntemleri hakkında bilgilenme, farklı bakış açıları geliştirme, farklı web 2.0 araçlarını kullanma gibi kazanımlar elde etmektedirler. Aynı konu bağlamında Avrupa'daki öğretmenleri bir araya getirme imkânı sağlayan bu topluluk aslında eğitim alanında ülke farklılıkları görmek açısından da öğretmenlere ve öğrencilere fırsat vermektedir. Değişik coğrafyalardan farklı kültürlerle karşılaşabilen öğrenciler birbirleriyle iletişim kurma ve farklı

kültürleri tanıma olanaklarıyla da karşı karşıya kalmaktadırlar.

eTwinning platformunda Ağustos 2021 tarihinde “Göbeklitepe”, “Kültürel Miras”, “Arkeoloji”, gibi anahtar kelimelerle yapılan taramada Göbeklitepe referansı veren proje sayısı 12 olarak karşımıza çıkmıştır.⁵ Tablo 2’den de anlaşıldığı üzere eTwinning platformunda Göbeklitepe referanslı projeler, bu projelerin Ağustos 2021 tarihi itibarıyla durumu ve hitap edilen yaş aralıkları sunulmuştur:

Tablo 2. eTwinning Platformunda Göbeklitepe Referanslı Projeler

Proje Adı	Yaş Aralığı- Düzy	Durum	Ulusal/ Uluslararası
Göbeklitepe Serüveni	6-11/ Anaokulu- İlkokul	Kapalı	Ulusal- Kalite Etiketli
Değerler ile Göbeklitepe Dünyası	6-14- Anaokulu- İlkokul- Ortaokul	Kapalı	Ulusal
Tarihin Sıfır Noktasına Yolculuk	7-10/ İlkokul	Aktif	Ulusal
Medeniyetin Yapı Taşı Göbekli Tepe	7-15/ İlkokul- Ortaokul	Kapalı	Ulusal
Gönülden Gönüle Göbeklitepe	8-18- İlkokul- Ortaokul- Lise	Kapalı	Ulusal
Dünyanın İlk Üniversitesi Harran Üniversitesi Yerleşkesi	10-13/ İlköğretim	Aktif	Ulusal
Makevt ile Göbeklitepe Sanal Gezisi	11-14/ Ortaokul	Aktif	Ulusal
Dünya’nın Tarihi İkonu “Göbeklitepe”	11-14- Ortaokul	Kapalı	Ulusal
Kadının Adı Var!/The Woman Has A Name!	14-18/ Lise	Aktif	Uluslararası- Kalite Etiketli
Cultural and Historical Heritage	15-18- Lise	Kapalı	Uluslararası
Göbeklitepe is Calling You!	15-18- Lise	Kapalı	Uluslararası
The Oldest Pictograph in My Country Invites You	15-18- Lise	Kapalı	Uluslararası

Tablo 2’ye göre eTwinning platformunda Göbeklitepe referanslı projeler Ağustos 2021 tarihli taramaya göre 12 adet olarak görünmektedir. Bu projelerden halihazırda sekizi kapatılmış durumda olup dört proje devam etmektedir (<https://live.etwinning.net/projects>, Erişim Tarihi: 30.08.2021). Bu projelerin sekizi yerelde kalmışken dört proje uluslararası düzeydedir. Uluslararası olan projeler lise düzeyine yöneliktir. Ulusal projelerde ise yoğunluk ilköğretim düzeyindedir. 12 projeden ikisi kalite etiketi (Göbeklitepe Serüveni ve Kadının Adı Var! /The Woman Has A Name! projeleri) almıştır.

Ulusal olarak yapılan eTwinning projelerinin üçü devam etmektedir (Erişim Tarihi: 30.08.2021). Bu projeler Tarihin Sıfır Noktasına Yolculuk, Dünyanın İlk Üniversitesi ve Makevt ile Göbeklitepe Sanal Gezisi’dir.

Tarihin Sıfır Noktasına Yolculuk projesinde 7-10 yaş aralığındaki çocuklarla etkinliklerin

Mart, Nisan ve Mayıs 2021 ayları içerisinde yapılması planlanmıştır. Buna göre yapılacak faaliyetler kısaca şöyledir (<https://live.etwinning.net/projects/project/276967>, Erişim Tarihi: 30.08.2021):

- Mart: Proje için afiş, logo ve posterin hazırlanması, projeye katılacak öğrencilerle tanışma webinarı, öğrencilerin Twinspace'e davet edilmesi.
- Nisan: İlk olarak öğrencilerin hayallerindeki Göbeklitepe'yi resmetmesinin istenmesi ve çalışmaların toplanması, Göbeklitepe'yi tanıtan animasyon videoları ve sunumların izletilmesi, sanal gerçeklik gözlüğünden Göbeklitepe'yi birebir gözleme imkânı, Zoom platformu üzerinden ortak okullardaki öğrencilerle fikir alışverişi.
- Mayıs: Öğrenilen yeni bilgilerle Göbeklitepe'nin ikinci kez resmedilmesi, eski ve yeni çalışmalarını sergileyerek öğrencilerin aradaki farkı görmelerini sağlamak, konuyu içselleştirmek ve kalıcı hale getirmek adına drama yoluyla ve çeşitli materyaller yardımıyla öğrenilen bilgilerin katılımcı öğrenciler tarafından pekiştirilmesi, değerlendirme webinarı, çalışmaların sergilenmesi.

Tarihin Sıfır Noktasına Yolculuk Projesi ulusal bir proje olup Viranşehir (Van) yerinde kalmıştır. Projenin hedefleri; hayal gücünü geliştirmek, müze ve tarih bilinci oluşturmak, sanata olan ilgiyi beslemek, sosyal ve ifade becerilerinin geliştirmek ve takım çalışması ve iş birliği (<https://live.etwinning.net/projects/project/276967>) olarak ifade edilmiş olup projeden elde edilen ürünler öğrencilerin çizdikleri posterler, buğday ekimi üzerine faaliyetler ve bu faaliyetlerin videoları, Göbeklitepe sanal tur gezisi sonunda yapılan çizimler ve ardından çevrimiçi değerlendirme toplantısı olarak sunulmuştur. (<https://live.etwinning.net/projects/project/276967>).

Dünyanın İlk Üniversitesi Harran Üniversitesi adlı proje (<https://live.etwinning.net/projects/project/229589>) de 7-13 yaş aralığı için yapılmış bir proje olup Harran ve İskenderun'dan iki ortaklı bir ulusal projedir. Bu projede ayrıntılı bilgiler verilmemiştir.

Ağustos 2021 tarihi taramalarında devam eden ulusal projelerden bir diğeri ise Makevt ile Göbeklitepe Sanal Gezisi (<https://live.etwinning.net/projects/project/287643>) adlı projedir. Proje, Şanlıurfa Eyyübiye'ye bir ortaokulda iki üye ile yapılmıştır. Faaliyetlerin ayrıntılı olarak verilmediği projede amaç web 2.0 araçlarını ve tarihi bir araya getirerek Göbeklitepe sanal gezisi yapmak olarak belirtilmiştir (<https://live.etwinning.net/projects/project/287643>).

Ağustos 2021 tarihi taramalarında devam eden uluslararası proje ise Kadının Adı

Var!/The Woman Has A Name! (<https://live.etwinning.net/projects/project/223699>) adlı projedir. Her Ekim ayında eTwinning platformunda mevcut devam eden projeler kapatılırken bu proje devam etmektedir (<https://live.etwinning.net/projects/project/223699>, Erişim Tarihi: 30.11.2021). Proje uluslararası bir projedir. Projedeki üye dağılımı Türkiye (10 okul), Romanya (3) okul, Yunanistan, Arnavutluk, Tunus, Ürdün, Hırvatistan, Ukrayna, Portekiz ve İspanya birer okul projede yer almışlardır. Projede Kültür ve Sanat tarihinin bir araya getirildiği ifade edilmiştir. Projenin genel amacı çeşitli müzelerde yer alan kadın yaşamına dair eserlerin bir araya getirilerek “Kadının Ortak Öyküsü”nün yazılması olarak belirtilmiştir. Okulların açılması ile başlatılan faaliyetlerde müzelerde kadına ait eserlerin araştırılması çalışma sürecinin en önemli aşamalarından biri olarak sunulmuştur. 4-18 yaş aralığına hitap eden projede hedef, kız çocukları ve kadının yaşam alanındaki farkındalığının artırılmasıdır. Türkiye’den Göbeklitepe’nin yanı sıra Çatalhöyük de inceleme alanlarından biri olarak projede yer almaktadır. Projenin önemli tarihleri 24 Kasım ve 8 Mart’tır. 04.07.2020 kayıt tarihli proje kalite etiketine de sahiptir. Bu projenin ürünleri projenin sayfasında katılımcı okullardaki öğrenciler tarafından hazırlanan posterler, proje yaygınlaştırma etkinlikleri, webinarlar, çeşitli müzelerden alınan fotoğrafların sergilenmesi olarak sunulmuştur.

eTwinning projeleri arasında ulusal olmasına rağmen kalite etiketi alan bir diğer proje ise “Göbeklitepe Serüveni”dir (<https://live.etwinning.net/projects/project/227272>). Proje 5 üyeden (4 üye Zonguldak-1 üye Ordu) oluşmaktadır ve 6-11 yaş öğrencilerine yönelik etkinlikleri içermektedir. Projede Coğrafya, Dil ve Edebiyat, Drama, Kültür Tarihi, Müzik, Sanat, Sosyal Bilgiler/Sosyoloji, Tarih gibi konuların bir araya getirilmesi hedeflenmiştir. Projenin çalışma takvimi şu şekilde sunulmuştur

- Ekim: Öğrenci gruplarının belirlenip öğrencilerin kendi okullarının ve kendilerinin tanıtım videosunu çekmesi. Projenin öğrencilere açıklanıp öğrenciler tarafından oylanarak diğer tarihi alanların seçilmesi. Projeye uygun afiş-logo tasarlanması en iyi tasarımın öğrenciler tarafından seçilmesi.
- Kasım: Göbeklitepe ile ilgili bilgilendirme. Tüm katılımcı okulların öğrencileriyle birlikte Göbeklitepe’yi tanıtan afiş ve üç boyutlu modellerin hazırlanması.
- Aralık: Öğrencilerin seçtiği diğer tarihi buluntularla ilgili bilgilendirme. Bu buluntular ve Göbeklitepe karikatürlerinin yapılıp, şarkılar yazılıp sunulması.

- Ocak: Tüm katılımcı öğrencilerle Göbeklitepe ve diğer buluntuların anlatıldığı özgün bir hikâye yazılması. Final gösterisi olarak bu hikâyenin kukla tiyatrosu şeklinde sunulması.
- Şubat: Tüm çalışmaların derlendiği e-kitap oluşturulması. Karışık takım çalışmaları ve proje sonu değerlendirme çalışmaları. Tüm çalışmaların ay ay Twinspace’te video ve fotoğraflarla paylaşılması.

Bu projenin çalışma takvimi incelendiğinde öğrenciler farklı yöntem ve teknikler üzerinden Göbeklitepe merkezli öğrenme etkinliklerinin planlandığı görülmektedir. Projenin çıktıları etkin öğrenme yöntemleriyle kültürel değerlerin öğreniminin kalıcı hale getirilmesi, afiş çalışmasıyla somutlaştırılmasını, drama ile canlandırma aşamasında yaparak-yaşayarak öğrenilmesini, dünya ile ortak bir insanlık kültürüne sahip olduğumuzun anlaşılması, tarihî kalıntıların yeni yöntemlerle tanıtılıp çocukların tarihe ve müzeciliğe olan ilgisinin artırılması, sözel ve yazınsal dil yeteneğinin güçlendirilip geliştirilmesini, bazı Türkçe, Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Görsel Sanatlar ve Müzik dersleri kazanımlarının yapılan çalışmalar yoluyla bir arada içselleştirilmesini, okullar arası iletişim ve iş birliği yaparak çalışmaya ilişkin farkındalık yaratılmasını şeklinde sıralanmıştır (<https://live.etwinning.net/projects/project/227272>).

eTwinning Platformunda “Göbeklitepe” bağlamında dikkat çeken bir başka proje ise “The Oldest Pictograph in My Country • 2018 Invites You” adlı (<https://live.etwinning.net/projects/project/178678>, Erişim Tarihi: 30.08.2021) adlı projedir. Fransa ve Türkiye ortaklığında yapılmış olan proje 11.10.2018 tarihli bir proje olup proje KA2 projesi kapsamında bir faaliyettir. Projeden beklenen ürün interaktif dijital bir harita çıkarmak olarak belirtilmiştir.

Öneriler

Kültürün, kalkınmadaki çok boyutlu etkisinin artırılması kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması ile mümkündür. Bu nedenle millî kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi ve kültür ve sanat faaliyetlerinin yurtiçi ve yurtdışında yaygınlaştırılması önemlidir. 12 bin yıllık geçmişiyle tarihin sıfır noktası olarak nitelendirilen “Göbeklitepe Arkeolojik Alanı”nın farklı yaş seviyelerindeki öğrencilerle buluşturulmasının bu çerçevede etkili olacağı düşünülmektedir.

Bu etkiyi yaratabilmek üzere sanal müze gezisi; tarihsel düşünme becerileri içeren bir araştırma çalışması ve disiplinlerarası ve yenilikçi pedagojileri içeren proje tabanlı öğrenme

çalışmasının öğretim programlarına ve sınıf içi uygulamalara entegrasyonu önerilebilir.

Sanal müze ziyareti son dönemde eğitimde en çok başvurulan yöntemlerden biri haline gelmiştir. En etkin okul dışı öğrenme ortamlarından biri olduğu kabul edilen müzeler, son dönemde güvenlik endişesi ile giderek ağırlaştırılan yasal mevzuat, ulaşım ve güvenlik sorunları, ekonomik nedenler veya zaman darlığı nedenleriyle eğitimde yeteri kadar kullanılamamaktadır. Halbuki klasik müze ve tarihi mekân gezilerinde yaşanabilecek zorlukların birçoğunu ortadan kaldıran ve pandemi sürecinde önemi daha da iyi anlaşılan sanal müzelerin farklı eğitim kademelerinde ve farklı derslerde sınıf içi etkinliklere sanal müzeler ve dijital kitler kanalıyla dahil edilmesi mümkündür. Ancak sanal müzelerin eğitimde daha yaygın ve etkin kullanımı için öğretmenlerin, öğretmen adaylarının ve öğretmen eğitiminde görev alan akademisyenlerin bu alandaki bilgi ve becerilerinin artırılması, sanal müze kullanımına yönelik etkinlikler geliştirilerek bunların öğretmenlerin açık erişimine sunulması, okul-müze iş birliğinin ve müzelerin eğitsel amaçlarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Temel etkinlikler için YEGITEK tarafından üretilen ve EBA üzerinden açık kaynak erişime açılan Göbeklitepe müze kiti kullanımı ile Şanlıurfa Göbeklitepe Ören Yeri Sanal Müzesi ve Şanlıurfa Sanal Müze gezileri önerilebilir (<https://sanalmuze.gov.tr/TR-259963/gobeklitepe-oren-yeri---sanliurfa.html>).

Tarihsel düşünme, genel hatları ile bir tarihinin tarihsel bilgi üretim süreci ve yazımında kullandığı beceriler topluluğudur. Bunlar kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, tarihsel analiz ve yorum becerileri ile karar verme sürecidir. Bu süreç, sosyal bilgiler ve tarih derslerinde sürekli tekrar eden olguların öğretilmesi ya da bir diğer ifadeyle ezberletilmesi yerine, seçilmiş olgular üzerinde düşünülmesi ve bunların tartışılması için yenilikçi yaklaşımlar ve metotlar geliştirilmesini tavsiye eder (Yalı ve Şimşek, 2021). Bu bağlamda, tarih ezberlenecek bir konu alanı olmaktan çıkarılarak, bir araştırma ve soruşturma alanı olarak ele alınabilir. Göbeklitepe'deki objeler ve semboller üzerinden bu çerçevede bir çalışma yapılması mümkündür. Böylece öğrenciler, eğitim sürecinde pasif alıcılar olmaktan çıkarılarak, analitik düşünebilen, tarihsel olaylara yönelik yorum yapabilen, tarihsel soruşturma ve araştırma yeteneğine sahip bireyler olarak aktif hale gelebilmektedir. Örnek etkinlikler için Göbeklitepe'ye Sanal Bakış Öğrenme Senaryosu önerilebilir (https://drive.google.com/file/d/1W6OHn9VBCLH_Nr3zeI2S6Cq4-twL7OXW/view).

Eğitim ve öğretime özgü yenilikçi yaklaşım, strateji, yöntem ve tekniklerin sınıf içinde ve proje tabanlı çalışmalarda etkileşimli olarak kullanımı mümkündür. Örneğin, Minecraft kullanımı ile öğrenciler bir bina, anıt, kale, köprü veya diğer büyük insan yapımı nesnelere gibi

tarihi bir yapıyı araştırarak bilgisayar ortamında yeniden yaratabilirler (<https://education.minecraft.net/tr-tr/resources/history-and-culture-subject-kit>). Benzer şekilde MIT tarafından geliştirilen Scratch ile video animasyonlar, oyunlar, etkileşimli hikayeler ve dijital enstrümanlar oluşturulabilir (<https://scratch.mit.edu/>).

Kaynakça

- Bowen, G. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9 (2), 27-40.
- Candidate Gypsum Plaster Masters on the Way to Europe!, <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projects/eplus-project-details/#project/2019-1-TR01-KA102-065200>, Erişim Tarihi: 3.10.2021.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri. Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (M. Bütün- S. B. Demir, Çev). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dünyanın İlk Üniversitesi Harran Üniversitesi, <https://live.etwinning.net/projects/project/229589>, Erişim Tarihi:30.08.2021.
- eTwinning, <https://www.etwinning.net/tr/pub/index.htm>, Erişim Tarihi: 30.08.2021.
- eTwinning Projeleri, <https://live.etwinning.net/projects>, Erişim Tarihi: 30.08.2021.
- Erasmus+, https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projects_en, Erişim Tarihi: 3.10.2021.
- Erasmus+ Projeleri, https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projects_en, Erişim Tarihi: 3.10.2021.
- Göbeklitepe Serüveni, <https://live.etwinning.net/projects/project/227272>, Erişim Tarihi: 30.08.2021.
- Göbeklitepe'ye Sanal Bakış Öğrenme Senaryosu, https://drive.google.com/file/d/1W6OHn9VBCLH_Nr3zeI2S6Cq4-twL7OXW/view, Erişim Tarihi: 26.11.2021.
- Kadının Adı Var!/The Woman Has A Name!, <https://live.etwinning.net/projects/project/223699>, Erişim Tarihi: 30.11.2021.
- Makevt ile Göbeklitepe Sanal Gezisi, <https://live.etwinning.net/projects/project/287643>, Erişim Tarihi: 30.08.2021.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (S. Turan, Çev). 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Şanlıurfa Göbeklitepe Ören Yeri Sanal Müzesi ve Şanlıurfa Sanal Müze, <https://sanalmuze.gov.tr/TR-259963/gobeklitepe-oren-yeri--sanliurfa.html>, Erişim Tarihi: 25.10.2021.
- Tarihin Sıfır Noktasına Yolculuk, <https://live.etwinning.net/projects/project/276967>, Erişim Tarihi: 30.08.2021.
- The Oldest Pictograph in My Country Invites You, <https://live.etwinning.net/projects/project/178678>, Erişim Tarihi: 30.08.2021.
- Ulusal Ajans, <https://www.ua.gov.tr.>, Erişim Tarihi: 3.10.2021.
- World Heritage: Göbeklitepe, <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projects/eplus-project-details/#project/2020-3-TR01-KA105-097442>, Erişim Tarihi: 3.10.2021.
- Yalı, S. ve Şimşek, A. (2021). *Sosyal Bilgilerde Güncel Okumalar 2* (F. Ersoy-H. Karaduman, Ed). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

TARİHİ YAPILARIN MODERN TEKNİKLERLE BELGELENMESİNDE YERSEL LAZER TARAMASI VE FOTOGRAMETRİ YÖNTEMLERİNİN AFYON AYAZINI CAMİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Murat ERDEMİR*
Mehmet Ali SÜNDÜS†

Özet

Tarihi yapılar geçmiş toplumların izlerini, kültürünü, yapım sistemlerini ve tekniklerini bugüne taşıyan ve geleceğe aktarılması gereken önemli unsurlardır. Bu bakımdan özenle korunmaları, belgelenmeleri, gerekli durumlarda onarım ve restore edilmeleri oldukça önemlidir. Geçmişten günümüze tarihi yapılar birçok yöntemle belgelenmiştir. Fakat günümüzde teknolojinin ilerlemesiyle birlikte yapılar daha detaylı ve en az hatalı olacak şekilde belgelenmektedir. Çalışma kapsamında yığma cami ve minaresinin yersel lazer tarama ve fotogrametri yöntemleriyle modellenmesi ve CAD yazılımı ile çizimsel olarak belgelenmesi incelenecektir. Yapının modellenmesinde ve belgelenmesinde kullanılan yöntemlerin ana hatlarının belirlenmesi, yapının daha kısa sürede, daha kolay, en az hatalı olarak ve daha kapsamlı bir şekilde belgelenmesi ve bu alanda yapılacak daha ayrıntılı yöntemlere altlık oluşturması amaçlanmıştır. Yapıların şeklinin, boyutlarının ve genel durumunun saptanmasında en kullanışlı yöntemlerden birisi yapının modelini oluşturmaktır. Bu sayede yapı istenilen yönlerden görünür, incelenir ve insan zihninde en iyi şekilde yer edinir. Ayrıca yapı çizimsel olarak ifade edilirken iki boyutlu olmasından dolayı önde ve arkada kalan kütleleri algılamak zor olacağından, yapının rölövesinin üç boyutlu olması belgelemede ciddi avantajlar sağlar. Yapının yersel lazerle kaç oturumda, hangi noktalardan taranacağı belirlenmesi, üstten drone cihazıyla taranacak bölgenin belirlenmesi ve cihazın yapıyı görebilecek noktalarının ve yüksekliğinin belirlenmesi, yerel lazer taraması ve drone ile yapılan üstten tarama verilerinin birleştirilmesi, elde edilen verilerin CAD yazılımı ile iki boyutlu olarak belgelenmesi çalışmada izlenecek yöntemlerdir. Sonuç olarak, bir yapının modern yöntemler kullanılarak, en hassas ölçümler yapılarak, en ayrıntılı, doğru ve güvenilir bir şekilde nasıl modellenebileceği gösterilecektir. Ayrıca lazer ölçümü tekniği ile fotogrametri yöntemi birlikte desteklenerek nokta bulutunun görsel niteliği artırılmış olup daha gerçekçi görüntüye ulaşma çabasını ortaya koymaktadır. Yakın gelecekte yeni olanakların da ortaya çıkmasına sebep olabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yersel Lazer Tarama, Fotogrametri, Rölöve, Nokta Bulutu, Ayazini Camii

EXAMINATION OF LASER SCANNING AND PHOTOGRAMMETRY METHODS IN DOCUMENTING HISTORIC BUILDINGS WITH MODERN TECHNIQUES ON THE EXAMPLE OF AFYON AYAZINI MOSQUE

Abstract

Historical buildings are important elements that carry the traces, culture, construction systems and techniques of past societies to the present and should be transferred to the future. In this respect, it is very important that they are carefully protected, documented, repaired and restored when necessary. Historical buildings from past to present have been documented by many methods. However, today, with the advancement of technology, structures can be documented in more detail and with the least error. Within the scope of the study, the modeling of the masonry mosque and its minaret by terrestrial laser scanning and photogrammetry methods and its drawing with CAD software will be examined. It is aimed to outline the methods used in modeling and documenting the building, to document the building in a shorter time, easier, with the least error and more comprehensively, and to form a basis for more detailed methods to be made in this area. One of the most useful methods in determining the shape, size and general condition of buildings is creating a model of the building. In this way, the structure can be seen from the desired aspects, examined and imprinted on the human mind in the best way. Furthermore while the structure is expressed graphically, it will be difficult to perceive the blocks in front and behind. Therefore being the survey of the building three- dimensional provides significant

* Lisansüstü Öğrencisi, Konya Teknik Üniversitesi, erdemirmurat1996@gmail.com

† Yüksek Mimar, mimarsundus@gmail.com

advantages in documentation. Determination how many sessions and from which points the structure will be scanned with terrestrial laser, determination the area to be scanned with the drone from the top and determination the points and height of structure that device will be able to see, merging data from local laser scanning and overhead scanning via drone, documentation of the obtained two-dimensional data with CAD software are the methods to be followed in the study. As a result, it will be shown how a building can be modeled by using modern methods and making the most precise measurements in the most detailed, accurate and reliable way. In addition, the visual quality of the point cloud has been increased by supporting the laser measurement technique and the photogrammetry method together, revealing the effort to reach a more realistic image. In the near future, it is foreseen that it may lead to the emergence of new possibilities.

Keywords: Terrestrial Laser Scanning, Photogrammetry, Relievo, Point Cloud, Ayazini Mosque

Giriş

Kültürel miras; geçmişten bugüne ulaşmış, insanların sahiplik bağı içinde olmaksızın sürekli değişim halinde olan değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir yansıması olarak betimlenen somut ve somut olmayan tüm varlıklar olarak tanımlanmakta; insanlar ve mekanlar arasında zaman içinde meydana gelen etkileşimden kaynaklanan çevrenin tüm özelliklerini içermektedir (Anonim, 2013). Mimari miras, kültürel mirasın en önemli bileşenlerinden biridir (Anonim, 2013). Türkiye’de bulunan kültürel miras niteliğindeki mimari yapıtları korumak ve sürdürülebilirliğini sağlamak ülkemiz açısından oldukça önemlidir. Tarihi kültürel miras olan mimari yapıların korunması için hazırlanan projeler ve raporlar aynı zamanda yapının belgelenmesini de sağlayarak gelecek kuşaklara bilgi aktarımına katkı vermektedir

Mimari belgeleme çalışmalarında doğru ve daha hassas verileri elde etmede gösterilen gayretler yeni yöntem ve teknikleri ortaya çıkarmış ve farklı meslek gruplarının birlikte çalışmasına imkan vermiştir. Günümüz teknolojisinin gelişmesiyle birlikte dijital belgelemede teknikler gelişmeye devam etmektedir. Bu tekniklerden birisi de yersel lazer tarama tekniğidir. Günümüzde yapıların ölçümünde kullanılan bu yöntem daha çok tercih edilmeye başlamıştır. Çalışma kapsamında irdeleneceğimiz bu yöntemin avantajlarını öne sürerek farklı teknikler ile birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilecektir.

Yapılan bu çalışmada Ayazini Merkez Camii üzerinden yersel lazer tarama teknolojisinin ve fotogrametrinin bir arada kullanımını göstermeyi amaçlanmaktadır. Rölöve çalışmalarında öncelikle yapının ölçülmesi ve fotoğraflanması ilk adımdır. Lazer tarama ile tarandıktan sonra elde edilen ilk veriler bilgisayar ortamında Faro Scene Software bilgisayar yazılımı ile birleştirilerek yapının 3 boyutlu nokta bulutu oluşturulur. Havadan çekilen drone fotoğrafları oluşturulan nokta bulutuna Context Capture bilgisayar yazılımı ile birleştirilerek, lazer tarama tekniği ile fotogrametri tekniğinin bir arada kullanımı sağlanmaktadır.

Ayazini Merkez Camii

Caminin İçerisinde Yer Aldığı Bölgenin Önemi

Yapı; Afyonkarahisar İli, İhsaniye İlçesi, Ayazini Mahallesi, 219 ada, 1 parselde, mahallenin merkezinde bulunmaktadır. Cami Afyonkarahisar il merkezinin 33.5 km kuzeyinde yer almaktadır. Ayazini bölgesi, ülkemizde önemli kültür mirasına sahip alanlardan birisi olan Frig Vadisinin önemli bir kısmını sınırları içerisinde bulundurmaktadır. Aynı zamanda Ayazini bölgesi Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı'na göre Kültür ve Turizm Termal Gelişim Bölgesi olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Ayazini çevresini de kapsayan alanda Afyonkarahisar'ın en büyük peri bacaları ve peri bacası vadileri yer almaktadır (Mostar Mimarlık ve Restorasyon, 2021c).

Resim 1. Ayazini Merkez Camii Konumu

Kaynak: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, 2021.

Ayazini bölgesinin bir diğer önemli özelliği de, çevresinde insanların kayaları oyarak yaptığı mağaraların bulunmasıdır. Kayalardan oyulmuş olan kült ve mezar anıtları Frig beyliklerine ait olup, tarihi Geç Frig Stili olarak adlandırılan döneme (M.Ö. 575 -300) dayanmaktadır. Bölgede bulunan bazı mezarların Hellenistik ve Roma dönemlerine ait olduğu düşünülmektedir (Mostar Mimarlık ve Restorasyon, 2021c). Caminin de içinde bulunduğu yer dahil olmak üzere bölgenin bir kısmı kentsel arkeolojik sit alanıdır.

Yapının Tarihi Süreç İçerisindeki Durumu

Cami 10.04.2013 tarih ve 1341 sayılı Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile tescil edilmiştir. Yapının giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre yapı 1959-1960 yıllarında inşa edilmiştir. Yapı Cumhuriyet dönemi yapılarından olup genel olarak taş ve çimento harcı ile yapılmıştır (Mostar Mimarlık ve Restorasyon, 2021c).

Resim 2. Ayazini Merkez Camii Genel Görünümü

Zamanla bazı ilaveler ve değişiklikler yapılmış olsa da plan bütünlüğünü etkileyen önemli bir değişiklik olmamıştır (Mostar Mimarlık ve Restorasyon, 2021a).

Yapının Mimari Özellikleri ve Yapıda Kullanılan Malzemeler

Cami, yığma yapım tekniğiyle ve düzgün kesme taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Taşların arası derzli olup iç kısımları çimento harcı ile sıvanarak boyanmıştır. Dış kısım ise akça gizlenmez olarak bilinen sıfır derz şeklinde sıvanmadan bırakılmıştır.

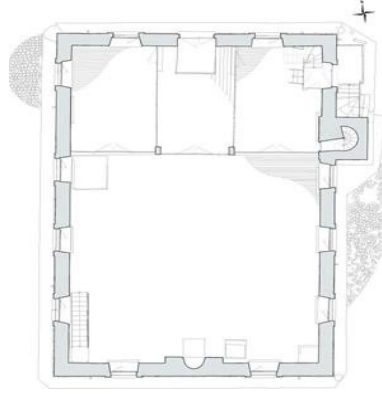
İç kısımlarda tavanda ahşap kaplama, zeminde ahşap döşeme yapılmıştır. Mihrap ve vaaz kürsüsü cini kaplamalı olup, minberi ahşap doğramalı olarak yapılmıştır. İmam odası ve simetriğindeki mekan pvc camekanla bölünmüştür. Kadımlar mahfili de betonarme olarak yakın bir dönemde yenilenmiştir (Mostar Mimarlık ve Restorasyon, 2021c).

Resim 3. Ayazini Merkez Camii Harim Bölümü.

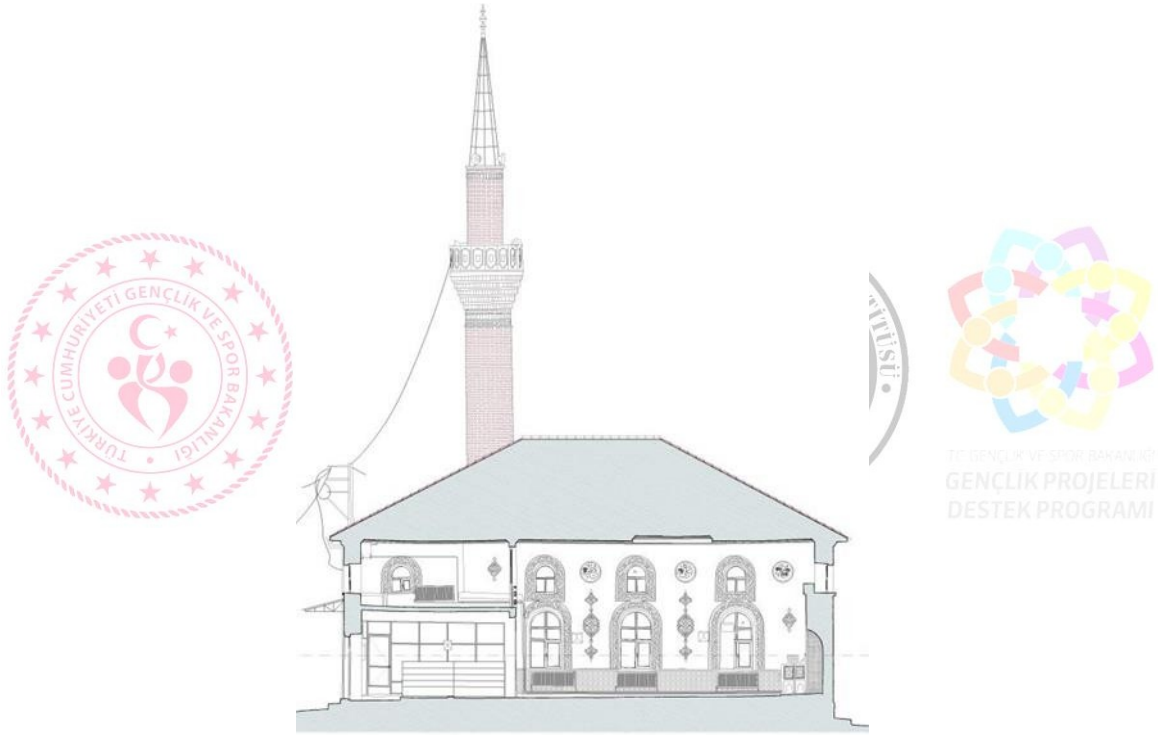
Caminin harim kısmı içten içe 17.50 x 12.00 m, dıştan dışa ise 19.50 x 13.00 m ölçülerinde olup; cami, dikdörtgen planlı, kırma çatılı, sade bir mimariye sahiptir.

Resim 4. Ayazini Merkez Camii Harim Kat Planı

Kaynak: (Mostar Mimarlık ve Restorasyon, 2021b).

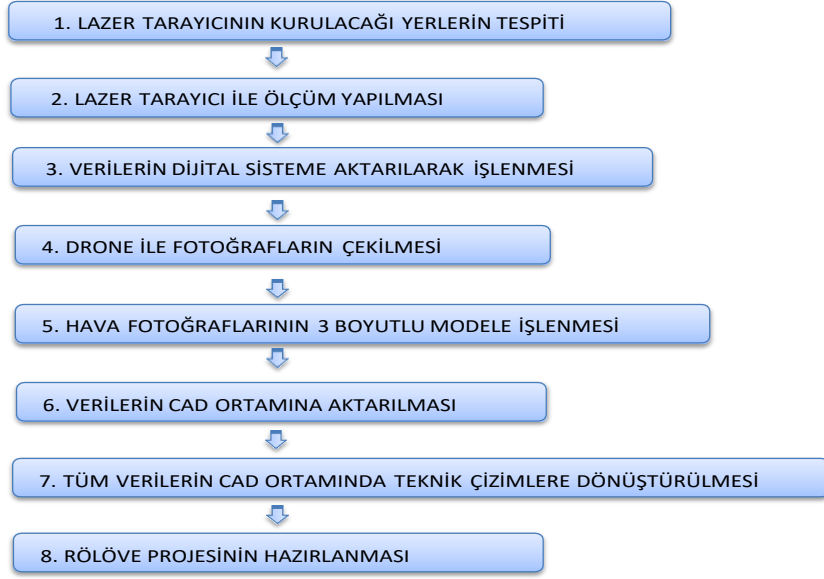
Resim 5. Ayazini Merkez Camii Kesiti

Kaynak: (Mostar Mimarlık ve Restorasyon, 2021).

Ayazini Merkez Cami'nin Yersel Lazer ve Fotogrametri Yöntemleriyle Belgelenmesi

Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından yaptırılması planlanan Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projeleri kapsamında yersel lazer tarama ve fotogrametri ile ölçülmesi, CAD ortamında planlar, kesitler, cepheler ve detayların hazırlanması ve raporlarla belgelenmesi için geçen süreçte bahsedilen yöntemler ve ekipmanlar sırası ile çalışılmıştır.

Şekil 1: İş Akış Şeması

Yersel Lazer Tarama Yöntemi

Çalışmada Kullanılan Lazer Tarayıcı ve Ekipmanlar

Lazer tarayıcı cihazının teknik olanakları sayesinde hızlı ve az sayıda insan gücü kullanılmıştır. Lazer tarama yapılırken bir adet lazer tarama operatörü ve bir teknik eleman ölçüm işini yönetmiştir. Bu çalışmada kullanılan teknik ekipmanlar bir adet lazer tarama cihazı (Faro Laser Scanner Focus 3D X 130 modeli), bir adet tripod, 1 yedek batarya, 6 adet aynı hacimli özel beyaz küreler kullanılmaktadır. Yapının dıştan ve içten fotoğraflarının çekilmesi için profesyonel DSLR fotoğraf makineleri ve insansız hava aracı olarak phantom 4 pro (drone) kullanılmıştır. Kullanılan lazer tarayıcı 0.6 – 130 metre aralarında ölçüm yapabilmektedir. Tarayıcı düşey ekseninde 300° ve yatay ekseninde 360° dönme kabiliyetine sahiptir. Maximum dikey tarama hızı dakikada 5820 devirdir.

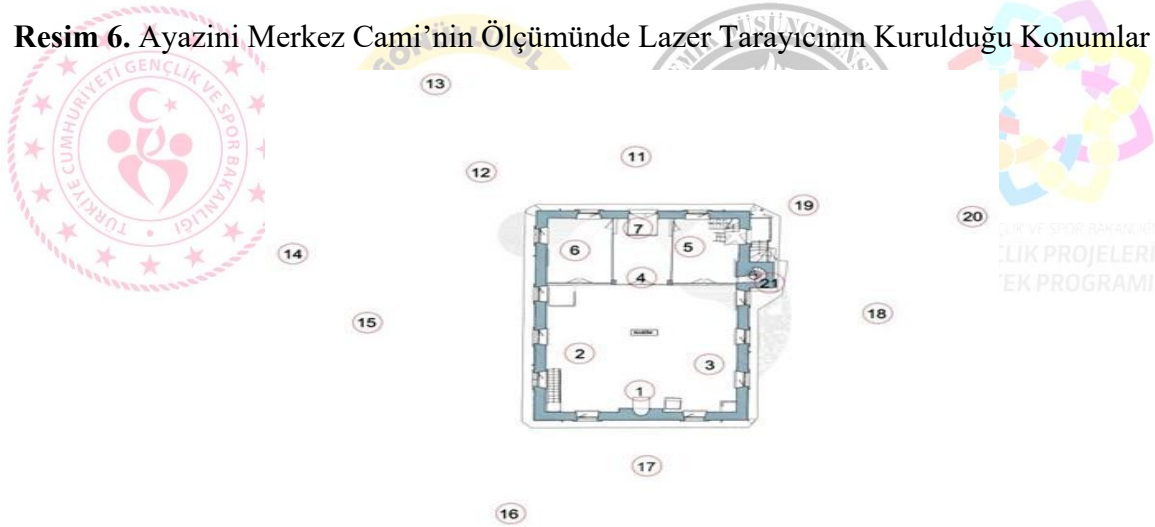
Ölçümü yapılan yapının etrafı açık ve ağaçsız olması, bitkisel örüntülerin olmaması ve köy meydanında olması sebebiyle ölçüm mesafelerinde detayların görünebilirliğini artırmış olup çizim aşamasında kolaylıklar getirmiştir. Yapının içindeki tüm mekanlara ulaşılabilirlik, ölçüm alabilme kolaylığı ölçüm sürecini kısaltarak avantaj sağlamıştır.

Üç ayaklı sehpa (tripod) üzerine kurularak çalıştırılan tarayıcı daha önce belirlenen alanlara kurularak çalışma gerçekleştirilir. Lazer tarama tekniğinde cihazın kurulacağı yerler önemlidir. Bu bakımdan cihazın yapının tüm ayrıntılarını görebileceği şekilde konumlanmalıdır. Cihazın göremediği ölü bölgeler minimumda kalmalıdır. Nokta bulutu verilerinin yoğunluğu için istenilen şekilde ayarlara getirilerek ve tarayıcının görebileceği yerlere yerleştirilen özel kürelerinde hazırlanmasıyla tarama işlemi başlatılır. Tarama

sırasında cihazın ve kürelerin yerlerinin sabit kalması gerekmektedir. Özel kürelerin konumu bilgisayar ortamında verilerin işlenmesi sırasında oldukça önemlidir. İki oturum arasında en az 3 küre yerinde sabit kalmalıdır. Bilgisayar ortamında nokta bulutu verilerinin oturumlarının bir araya gelmesi açısından üçgenleme metoduna dayanan birleştirmede kürelerin rolü büyüktür. Bu yapıda belirlenen 21 oturumda ölçüm tamamlanmıştır.

Yapılan ölçümlerden sonra elde edilen ham veriler bilgisayara aktarılarak tarayıcının kendi özel Faro scane software yazılımı ile veriler birleştirilmektedir. Bu çalışmada yapılan her bir oturumda yer alan veriler, güçlü işlemci ve yüksek performanslı ekran kartına sahip iş istasyonu bilgisayarda işlenmektedir. Birleştirme işleminde her bir oturumu ardı adına küreler vasıtası ile birleştirilerek yapının modeli oluşturulur. Nokta bulutu modelinde yapı etrafındaki fazla alan ve gereksiz öğeleri temizleyerek nokta bulutunun dosya boyutu düşürülebilir. Model oluşumundan sonra pod, pts, e57 vb. uzantılı olarak kaydedilmekte ve Autocad veya farklı çizim programlarında açılarak teknik çizime uygun hale getirilmektedir.

Resim 6. Ayazini Merkez Cami'nin Ölçümünde Lazer Tarayıcının Kurulduğu Konumlar

Resim 7. Ayazini Merkez Cami'nin 3 Boyutlu Nokta Bulutu

Fotogrametri Yöntemi

Yersel lazer yönteminde, tarama makinası bir oturumu 10 ila 30 dakika arasında tamamlamaktadır. Tarama yaparken daha sağlıklı ve bütüncül veriler elde etmek için oturumlar birbiri ile bağlantılı olmak durumundadır. Bundan dolayı özellikle yapıların çatılarını ve yüksek noktaları taramak için bağlantı noktalarını ayarlamak biraz zor ve zaman alıcı bir iştir. Bu sebepten yapıların üst örtüsüne kadar olan kısmını lazer tarama cihazı ile ölçerken, üst kısımlarını ise belirli açılardan hava cihazları ile tarayarak ve fotoğraf çekerek oluşturmak daha pratik bir yöntem olacaktır.

Fotogrametri yönteminin lazer tarama verisinden farkı; lazer tarama “.pod” uzantılı nokta kümelerinden oluşan bir veri sağlarken, fotogrametri noktaların içi dolu yüzey şeklinde bir model sağlamaktadır. Bu da yapının mevcut durumunun 3 boyutlu model şeklinde oluşturulmasına ve daha net algılanmasına imkan sağlamaktadır.

Bu çalışmada, fotogrametri için veri oluşturulurken öncelikle Canon Eos 650D marka fotoğraf makinası ile yerden, yapı çevresinden fotoğraflar çekilmiştir. Daha sonra yapının üzerinden Phantom 4 Pro marka drone ile fotoğraf ve tarama gerçekleştirilmiştir. Drone yapı üzerinde 10 metre ile 30 metre arası yüksekliklerde uçurulmuştur. Bu şekilde fotogrametri için gerekli veriler sağlanmıştır. Fakat daha sağlıklı ve güzel verilerin elde edilmesi için bu verilerin lazer tarama verileri ile birleştirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca fotogrametride kullanılan resmin kalitesi arttıkça daha kaliteli ve gerçekçi 3 boyutlu model elde edilmektedir (Yakar vd., 2016: 14-18).

Yersel Lazer ve Fotogrametri Verilerinin Birleştirilmesi

Lazer tarama sonrası elde edilen “.pod” uzantılı nokta bulutu verisi ile fotoğraf makinası ve droneden elde edilen veriler Bentley ContextCapture adlı bilgisayar programında bir araya getirilmiştir. Yapının üst örtüsüne kadar olan nokta bulutunun üzerine fotoğraf makinası ile çekilmiş olan görüntüler kaplanmıştır. Daha sonra drone ile yapılan çekimler ve taramalar da üst örtü olarak modele eklenmiştir. Gerek nokta bulutundan gerekse fotoğraflardan kaynaklanan bozulmalar ve gereksiz öğeler silindikten sonra yapının üç boyutlu modeli elde edilmiştir. Daha sonra oluşturulan modelin boyutu çok ağır olduğundan bu model her bilgisayarda kullanılmasına imkan sağlayan ContextCapture 3MX scene formatına dönüştürülerek “.3mx” uzantılı model dosyası oluşturulmuştur. Bu dosyayı görüntülemek ve modelin içerisinde gezmek, gerektiğinde model üzerinden ölçü almak için Acute3D Viewer programı kullanılmıştır.

Resim 8. Ayazini Merkez Cami'nin Acute3D Viewer Programında Kuzeydoğu Yönünden Görünüşü

Resim 9. Ayazini Merkez Cami'nin Acute3D Viewer Programında Güneybatı Yönünden Görünüşü.

Resim 10. Ayazini Merkez Cami'nin Acute3D Viewer Programında Üstten Görünüşü

Yapının Teknik Çözüm Olarak Belgelenmesi

Yersel lazer taramadan ve fotogrametriden elde edilen veriler ışığında yapının rölöve

projesi elde edilmiştir. Nokta bulutu şeklinde elde edilen veriler yüklenen bir eklenti program olan pointools sayesinde AutoCAD programına aktarılmıştır. Bu aşamadan sonra AutoCAD programında nokta bulutunun gerekli yerlerinden planları, kesitleri ve cepheleri ayarlanarak teknik çizimi yapılmıştır. Gerek duyulan kısımlarda yapı için oluşturulan üç boyutlu modelden ortofoto alınarak iki boyutlu teknik çizimi yapılmıştır.

Resim 11. Ayazini Merkez Cami'nin Kuzey Cephe Nokta Bulutu ve Çizimi.

Sonuç

Tarihi yapılar toplumlar ve şehirler için büyük önem taşıdığından, bu yapıların korunması ve gelecek nesillere aktarılması oldukça önemlidir. Bu sebepten tarihi yapıların korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında, yapıların belgelenmesi zorunludur. Önceki dönemlerde yapıların belgelenmesi el çizimleriyle ve fotoğraflarının çekilmesi suretiyle yapılmaktaydı. Daha sonraları bilgisayar programları üzerinden ve çeşitli yardımcı

aletler kullanılarak belgelendirmeler yapılmaktaydı. Günümüzde ise gelişen teknolojiyle birlikte yapıları belgelendirme yöntemleri oldukça gelişmiştir. Lazer tarama tekniğinde, oluşan renkli nokta bulutunun modelinin oluşturulması ve benzeri yöntemler kullanılarak yapılar daha ayrıntılı ve doğru bir şekilde belgelenmektedir. Bu gibi modern yöntemlerin, klasik yöntemlere göre avantajları oldukça fazladır. Bunlardan bazıları:

- Modern yöntemler klasik yöntemlere göre zaman tasarrufu sağlamaktadır.
- Klasik yöntemlerde, yapı uzak bir noktadaysa ölçüm genellikle bir kez yapılır ve elde edilen verilerin eksiklikleri rölöve projesini etkileyebilir. Bu nedenle tekrar ölçü almak zaman gerektirdiği için rölövenin hazırlama sürecini uzatabilir. Modern yöntemlerde ise yapı tam olarak belgelendirildiği için eksik ya da anlaşılmayan kısımları yapılan üç boyutlu modeller ve taramalardan kolaylıkla bulunabilmektedir. Ayrıca yapının bulunduğu yere gitmeye gerek kalmamaktadır.
- Modern yöntemler yapının tanıtılması ve sunumunun yapılmasına imkan tanımaktadır.
- Klasik yöntemlerde yapının belgelenmesinde ve ölçülerinde hata oranları yüksektir. Fakat modern yöntemlerde bu hata oranları oldukça düşüktür.
- Fotogrametri yöntemi klasik yöntemlere göre 100-130 kat daha verimli, grafiksel olarak 2-5 kat daha avantajlı, doğruluk yönünden de 10 kat daha hassastır (Sarıoğlu, 2004; Yakar ve Yılmaz, 2008: 25-33).

Sonuç olarak tarihi yapıların modern yöntemlerle belgelenmesi daha kolay ve daha detaylı veriler elde edilmesi yönüyle büyük önem taşımaktadır. Zamanla kullanılan bu yöntemler, mimarlar, harita mühendisleri, inşaat mühendisleri ve benzeri bilim alanlarının katkılarıyla ve ortak çalışmalarıyla daha da geliştirilebilecektir.

Teşekkür

Katkılarından dolayı Yüksek Mimar Seyit Ahmet Biçer'e, Sanat Tarihçi Halil İbrahim Yiğiter'e ve Mostar Mimarlık çalışanlarına teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Anonim. (2013). ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi.
- Mostar Mimarlık ve Restorasyon. (2021a). Ayazini Merkez Camii Restitüsyon Raporu, Konya
- Mostar Mimarlık ve Restorasyon. (2021b). Ayazini Merkez Camii Rölöve Projesi. Konya Mostar Mimarlık ve Restorasyon. (2021c). Ayazini Merkez Camii Rölöve Raporu. Konya
- Sarıoğlu, Ö. (2004). Yersel Fotogrametrik Rölöve Ölçüm Tekniğinin Ömer Duruk Evi Örneği Üzerinde Uygulanması ve Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (2021). Parsel Sorulama Uygulaması, <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/143301/219/1/1630763237836>, Erişim Tarihi: 04.09.2021.

Yakar, M., Kabadayı, A., Yiğit, A. Y., Çıkıkcı, K., Kaya, Y., Catin, S. S. (2016). Emir Saltuk Kümbeti Fotogrametrik Rölöve Çalışması ve 3Boyutlu Modellenmesi. Geomatik Dergisi, 1, 14-18.

Yakar, M. ve Yılmaz, H. M. (2008). Kültürel Miraslardan Tarihi Horozluhan'ın Fotogrametrik Rölöve Çalışması ve 3 Boyutlu Modellenmesi. Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 23, 25-33.

SOSYAL BİLİM ARAŞTIRMALARINDA SEYAHATNAMELERİN YERİ: LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Kaan AKMAN*

Özet

Seyahatnameler, seyyahların bir coğrafyadaki gözlemlerinden hareketle, o coğrafyanın fiziki özellikleri, coğrafyada yaşanan toplumun sosyal yapısı ve insanların gündelik yaşamı gibi birçok farklı alandaki izlenimlerini anlattığı eserlerdir. Seyahatnameler genellikle gezi yazısı, günlük gibi diğer edebi türler ile ilişkilendirilerek edebi açıdan incelenmekte, sosyal bilim araştırmalarında ise yeterli ilgiyi görmemektedir. Bir coğrafyada belirli bir zamandaki sosyal, ekonomik ve siyasal durum hakkında bilgilerin bulunduğu bu eserlerin sosyal bilim araştırmalarında inceleme aracı olarak kullanımı metodolojik açıdan tartışmalı bir konudur. Seyyahların verdiği bilgilerin doğruluğuna ve gerçekliğine yönelik kuşkular bu tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Diğer yandan seyahatnamelerin yazarları ticari, dini, siyasi gibi birçok farklı amaçla seyahat edebilmektedir. Bu durum seyyahların aktardığı bilgilerin kişisel yorumlarını yansıttığı, eserlerin seyyahın kendi sosyolojik ve psikolojik durumunun etkisi ile şekillendiği gibi eleştirilere neden olmaktadır. Seyahatnamelerde anlatılan döneme, olaya veya coğrafyaya ait bilgilerin diğer kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırılması yöntemiyle seyahatnamelerin kaynak olarak kullanımındaki metodolojik sorunlar aşılmaya çalışılmaktadır. Bilimsel araştırmalarda seyahatnamelerden kaynak olarak yararlanmadaki tüm bu zorluklara rağmen sosyoloji, edebiyat, siyaset bilimi ve yönetim bilimi gibi birçok bilim dalında seyahatnamelerde yer alan bilgilerden faydalanılmaktadır. Bu çalışmada, sosyal bilim araştırmalarında seyahatnamelerin yeri sorgulamakta, bu sorgulama lisansüstü tezler üzerinden yapılmaktadır. Çalışmada, araştırma problemine yönelik mevcut durumu belirlemek için betimsel bir araştırma tipi tercih edilmiştir. İlk olarak seyahatnamelerin sosyal bilimler açısından kaynak olarak kullanımının metodolojik açıdan durumu değerlendirilecek, daha sonra Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi'nde yer alan "seyahatnameler" başlığıyla yazılan tezlerden hareketle hangi bilim alanlarında seyahatnamelerinin inceleme aracı olarak tercih edildiği, tezlerde yoğun olarak hangi seyahatnamelerin ele alındığı değerlendirilecektir. Bu değerlendirmelerin sonuçlarından hareketle sosyal bilim araştırmalarında seyahatnamelerin kaynak olarak kullanımına yönelik önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Seyahatname, Sosyal Bilim, Araştırma, Lisansüstü Tez, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

THE PLACE OF TRAVELOGUES IN SOCIAL SCIENCE RESEARCH: A REVIEW THROUGH GRADUATE THESIS

Abstract

Travelogues are works in which the traveler tells his impressions in many different areas such as the physical characteristics of the geography the social structure of the society lived in the geography and the daily life of people based on the observations of the travelers in a geography. Travelogues are generally associated with other literary genres such as travel writing, diary and are studied from a literary point of view while social science research does not receive sufficient attention. The use of these works, which contain information about the social, economic and political situation in a geography at a certain time as a research tool in social science research is a methodologically controversial issue. Doubts about the accuracy and authenticity of information provided by travelers are at the center of these discussions. On the other hand, the authors of travelogues can travel for many different purposes, such as commercial, religious and political. This situation causes criticism that the information conveyed by the travelers reflects their personal interpretations and that the works are shaped by the influence of the traveler's own sociological and psychological state. Methodological problems in using travelogues as a source are tried to be overcome by comparing the information about the period, event or geography described in the travelogues with the information in other sources. Despite all these difficulties in using travelogues as sources in scientific research, information contained in travelogues is used in many branches of science, such as sociology, literature political science and administrative science. In this study, the place of social science research travelogues is questioned, this inquiry is carried out through graduate theses. In the paper, a descriptive research type will be used to determine the current situation

*Doktor Adayı, Ankara Üniversitesi, kakman@ankara.edu.tr.

for the research problem. First the methodological situation of using travelogues as a source in terms of social sciences will be evaluated then, based on the theses written with the title of “Travelogues” in the Thesis Center of the Council of Higher Education, it will be evaluated in which fields of science travel books are preferred as a research tool and which travelogues are extensively discussed in theses. Based on the results of these assessments, recommendations will be made for the use of travel documents as a source in social science research.

Keywords: Travelogue, Social Science, Research, Graduate Thesis, Political Science and Public Administration

Giriş

Seyahatnameler, seyyahların farklı gözlerle bakışının yani gerçek bir yolcuğun ürünüdür. Bu yolculuk sonucunda yazılan seyahatnameler seyyahın zengin bir gözlem ve düşünce birikimini içermektedir. Birçok bilimsel araştırmada bu birikimden doğrudan veya dolaylı şekilde kaynak olarak yararlanılmaktadır. Fakat seyahatnameler üzerine yapılan bilimsel araştırmalarda özellikle seyahatnamelerin edebi yönleri üzerinde durulmaktadır. Nitekim araştırmacılar tarafından seyahatnameler sadece edebiyat alanının bir kaynağı olarak görülmektedir. Seyahatnameleri edebiyat alanına sıkıştırılmadan kurtarabilmenin yolu ise bu eserlere gerekli inceleme değerini vermekle mümkündür. Bu değeri ölçebilmenin en önemli araçlarından biri lisansüstü tezlerdir.

Bir seyahatname üzerinde çalışma yapmak sadece seyahatname metninin analizi ile kısıtlı değildir. Bu nedenle seyahatnameleri metodolojik bir yaklaşım ile ele almak gerekmektedir. Bu kapsamda seyahatname yazarının hayatı ve düşünce yapısı seyahatnamede verdiği bilgileri etkilediği için öncelikle seyyah hakkında inceleme yapılması gerekmektedir. Bu incelemenin sonuçlarından hareketle seyahatnamelerdeki bilgiler araştırmacının süzgecinden geçirilmelidir. Seyyahların verdiği bilgilerinin başka kaynaklarla doğrulanması, döneme ait diğer belgeler ile karşılaştırmaların yapılması bu araştırma sürecinin diğer parçalarıdır. Dolayısıyla bir seyahatnameyi incelemek, metin aktarımı yapmanın ötesinde bir çabadır. Çalışmada bu çaba lisansüstü tezler üzerinden değerlendirilmiştir.

Çalışmada öncelikle seyahatnamelerin bilimsel araştırmalarda kaynak olarak kullanılması durumu ele alınmıştır. Daha sonra seyahatnamelerin lisansüstü tezlerde nasıl inceleme nesnesi haline getirildiği incelenmiştir. Araştırmada tezlerin taranmasında “seyahatname” kelimesinin başlığa taşınmış olma ölçütü dikkate alınmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular ile hem seyahatnamelerin sosyal bilimler araştırmalarındaki yerine ilişkin saptamalar yapılmış hem de belirlenen eksikliklerden hareketle öneriler sunulmuştur. Çalışmada seyahatnamelerin araştırma zemininin genişletilmesi ve seyahatnamelere yönelik araştırmalarda metodolojik yaklaşımın oluşturulması gerektiğinin önemi vurgulanmıştır.

Sosyal Bilim Araştırmalarında Seyahatnamelerin Yeri

Seyahatname, Arapça *siyahat* gezmek, gezi; Farsça, *name* risale sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan gezi mektubu, gezi eseri anlamına gelmektedir. Seyyahın ziyaret ettiği belli bir coğrafi alana dair izlenimlerini ve topladığı bilgilerini yazıya aktardığı metinler olan seyahatnameler, bu coğrafyanın özelliklerini ve coğrafyada yaşanan toplumların sosyal ve ekonomik yaşamını yansıtmaktadır (Maden, 2008: 148). En genel tanımıyla seyahatname, bir coğrafyada seyyahın gezip gördüğü yerler hakkındaki izlenimlerini aktardığı eserlerdir (Asiltürk, 2009: 912). Bu eserlerde seyyahlar bir toplumun yaşam biçimini, sosyal ve kültürel özelliklerini anlatmaya çalışmaktadır (Yılmaz, 2013: 588). Dolayısıyla seyyahın temel amacı başından geçenleri aktarmanın ötesinde coğrafyayı ve o coğrafyanın insanlarını anlatmaktır. Bu anlatımda seyyahın gözleme ve araştırma gücü ile seyahatnamenin bir döneme veya coğrafyaya dair bilgi vermesi arasında doğrudan ilişki bulunmaktadır.

Seyahatnameler genellikle edebi bir tür olarak ele alınmaktadır. Bu türün diğer alanlara katkısına değinen Çırağı (2011) seyahatnamelerin belgesel ve kurgusal özellik taşıması yönüyle roman türünün ortaya çıkmasında etkili olduğunu belirtmiştir. Seyahatnamelerin edebiyat alanındaki bir diğer özgün rolünü ise post-kolonyal edebiyat çerçevesinde değerlendirerek; seyahat edebiyatının yereli aşan özellikleri arasında tarihsel, coğrafi, kültürel, antropolojik ve politik motiflerin bulunmasını öne çıkarmıştır. Seyahatnameler edebiyatın bir parçası olmakla birlikte düşünce tarihçiliği için de önemli bir kaynaktır. Şirin (2012) bu kaynakların yeterince incelenmediğini vurgulamış, insanlık tarihinin aydınlatılmasında seyahatnamelerin analitik bir yöntem ile ele alması gerektiğini belirtmiştir. Tarihçi Zeki Velidi Togan özellikle yabancı seyyahların oluşturduğu seyahatnamelerin önemini “*Ayrı devirlerin tarihini öğrenmek için seyahatnameler pek mühim menba’dırlar. Seyahatnameler bizim devrimiz için kaynak olmak itibarıyla ayrı bir ehemmiyete haizdirler. Çünkü yabancı seyyahlar daima bizim dikkat etmediğimiz hususları görmüşlerdir*” sözleriyle açıklamıştır (Toğan, 1985:59). Ortaylı ise araştırmalarda seyahatnamelerin kaynak olarak kullanımında karşılaşılabilecek sorunları şu şekilde belirtmiştir:

Seyahatnameler kuşkusuz, kültür tarihi, sosyal tarih ve tarihi coğrafya açısından önemli kaynaklardır. Ancak kaynakların kullanımı; araştırmacının zengin malzeme ve yeni bir bakış açısı kazandırdığı ölçüde yanıltıcı da olabilir. Metinlerin yorumunda; maddi verilerin başka kaynaklarla kontrolü kadar, seyahatname yazarının mensup olduğu kültürel çevre ve zamanının da iyi bilinmesi gerekir. Kısacası seyahatnamenin kendisi gibi, yazarının incelenmesi de gereklidir ve bu sonuca ameliye aslında bize yeni tarihi bilgiler ve hatta bir araştırma alanı açacak kadar da önemlidir (Ortaylı, 1987: 271).

Üçel-Aybet, yalnızca objektif bilgilerin yer aldığı seyahatnamelerin bilimsel bir araştırmaya kaynak olabileceği vurgulamış; seyahatnamelerden kaynak olarak yararlanma noktasında seyyahların kültürel yapılarının iyi anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Üçel-Aybet'e göre bir araştırmacı, Osmanlı coğrafyası hakkında Avrupalı seyyahların yazdığı seyahatnameleri değerlendirirken o devrin hem Osmanlı hem de Avrupa kültürünü anlamalıdır. Diğer yandan seyahatnamelerdeki bilgilerin doğruluğunu kontrol etme noktasında karşılaştırma yöntemini benimseyen Üçel-Aybet bu durumu “*seyyahların gözlemlerine bir kanıt olarak onların yazdıklarını devrin Osmanlı kanunnameleri ve belgeleriyle karşılaştırdım. Sonuçta seyyahların kayıtlarında Osmanlı şehirleri ve toplumu hakkında yazılanların Osmanlı kanunnameleri ve resmî belgelerinde aynı şekilde kaydedilmiş olduğunu buldum*” sözleriyle açıklamıştır (Üçel-Aybet, 2003: 16, 23, 24).

Seyahatnamelerden kaynak olarak yararlanmada farklı yöntemler bulunmaktadır. Seyahatnamelerin kısa tanıtımı ve tercümesi, yerel tarih çalışmalarında seyahatnamelerin yardımcı kaynak olarak kullanılması, seyahatnameler üzerinden belirli bir bölge veya şehrin incelenmesi, seyyahın gözlemlediği topluma dair anlattıkları üzerinden o toplumun tarihinin yazılması bu yöntemlere örnek olarak verilebilir (Şirin, 2016: 13; Yılmaz, 2016: 27). Çalışmanın amacı bu yöntemleri kullanan araştırmalardan örnekler sunmak veya farklı ülkelerde tarihsel süreç içerisinde yazılan seyahatnameleri sıralamak olmadığı için bu konu detaylı bir şekilde ele alınmamıştır.⁶ Asıl vurgulanmak istenen nokta seyahatnamelerin yalnızca seyyahların kişisel merakına dayalı eserler olmadığıdır. Nitekim Türkiye’de seyahatnamelerin gelişimine bakıldığında özellikle Tanzimat dönemi sonrası ve Cumhuriyetin kuruluş aşamasında bu eserlerin farklı bir anlam taşıdığı görülmektedir (Üçel-Aybet, 2003: 9).

Şirin’e göre seyahatnameler düşünce tarihi yazımı için vazgeçilmez bir kaynaktır. Şirin bu önermesini Osmanlı modernleşme sürecinde seyyahların konumu ile örneklendirmiştir. O’na göre Osmanlı döneminde yaşayan seyyahlar modernleşmenin teorisyeni kimlikleri ile öne çıkmaktadır (Şirin, 2012:104). Ortaylı da benzer şekilde 19. yüzyıl seyahatnamelerinin önemini “*19. yüzyılı münevverini mektupları (gezi mektupları) ve seyahat notlarından incelemek gerekir. Özellikle Şark bu aydınların dünyasında nasıl bir etki yapmıştır ve şark seyahatlerini niçin kaleme alıp yayınlamak ihtiyacını duymuşlardır?*” sözleri ile açıklamıştır (Ortaylı, 1987: 272). Bu dönemde Avrupalı seyyahlar da Osmanlı ülkesine yönelik seyahatnameler yazmıştır. Osmanlı ile Avrupa ülkeleri arasında artan ilişkiler seyahatnamelerin yaygınlaşmasının temel nedenidir (Yılmaz, 2013: 595). Cumhuriyet döneminde ise seyahatnameler değişen düşünce dünyasına paralel olarak farklı özelliklere sahip olmuştur. Örneğin, Falih Rıfkı Atay’ın

seyahatnamelerinde seyyahın yönü Avrupa'dan ziyade Amerika'ya çevirilmiştir (Şirin, 2012: 108).

Türkiye'de seyahatnameler akademik çalışmalarda çok kısıtlı bir şekilde yardımcı kaynak olarak kullanılırken⁷; Batı'da seyahat ve seyahatnameler bir araştırma alanı olarak görülmektedir. Yılmaz bu durumu, “*Batı için Ortaçağ'dan XIX. yüzyılın sonlarına kadar geçirdiği dönüşümün entelektüel, siyasi ve ekonomik gelişmeler doğrultusunda ve farklılaşan amaçlarla şekillenmesi, bir bilgi kaynağı olarak seyahate ve seyahatnamelere ayrı bir önem kazandırmıştır*” şeklinde açıklamıştır. Türkiye'deki araştırmacıların ise seyahati ve seyyahı bir bütün olarak incelemek yerine seyahatnamenin verdiği bilgiler ölçüsünde kullanma eğiliminde olduğunu belirtmiştir (Yılmaz, 2013: 588, 591).

Türkiye'de sosyal-ekonomik tarih araştırmalarının yaygınlaşması ile birlikte seyahatnameler araştırmacıların ilgisini daha fazla çekmeye başlayacaktır (Yılmaz, 2016: 34). Nitekim son yıllarda seyyahlık veya seyahatname konusuna bilim alanında ilgi giderek artmaktadır. Örneğin; 2011 yılında Evliya Çelebi'nin doğumun 400. yılı dolayısıyla birçok bilimsel toplantı düzenlenmiştir.⁸ Diğer yandan konuya ilişkin çeşitli yayınlar çoğalırken⁹, projeler geliştirilmekte¹⁰, akademik müfredatta¹¹ konu yer almaya başlamıştır. Seyahatnameler lisansüstü tezlerde de inceleme nesnesi haline getirilmiştir. Bu araştırmada tezler üzerinden seyahatnamelerin nasıl incelendiğine odaklanılmıştır. Çünkü yüksek lisans ve doktora tezleri disiplinlerin gelişmesinin temeli oluşturmaktadır. Araştırmacılar tarafından belirlenen araştırma soruları farklı metodolojik yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Bu çalışmaların sonucunda ortaya çıkan bulgular ve saptamalar araştırma yapılan disiplinin ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Bildiride tezler kapsamında konunun değerlendirilmesinin temel nedeni bu durumdur.

Araştırmanın Yöntemi

Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi Arşivi'nde yapılan gelişmiş taramada “seyahatname” aranacak kelime olarak yazılmıştır. Bu kapsamda aranacak alan “tümü”; arama tipi “içinde geçsin” olarak seçilmiştir. Bu seçimlerin başlığında doğrudan “seyahatname” geçen 172 tez üzerinden inceleme yapılmıştır. Erişilen tezler farklı yönleriyle analiz edilmiş ve bu analizin sonuçlarından hareketle seyahatnamelerin inceleme nesnesi haline getirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Araştırmanın Bulguları

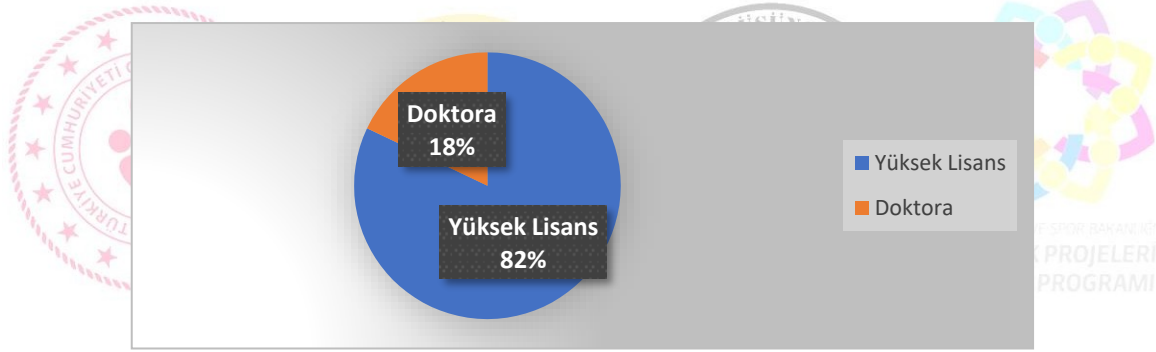
YÖK Ulusal Tez Merkezi Arşivi'nden elde edilen lisansüstü tezlerde seyahatname sözcüğünün başlığa taşınması ölçütü dikkate alınmıştır. Ardından ilgili tezler içerik analiziyle incelenmiş ve araştırmanın bulguları elde edilmiştir. YÖK Tez Merkezi'nde yer alan tezler

belirli bir yıldan itibaren erişime açıktır. Bu yıllar öncesinde seyahatnameler ile ilgili yazılan tezlerle alanyazında verilen atıflar ile ulaşılabilmektedir.

YÖK Ulusal Tez Merkezi Arşivi'nde yapılan tarama sonucunda 172 teze erişilmiştir (Tezlerin tam künyeleri için bkz: EK-1). YÖK Tez Merkezi'nde yer alan ilk tez 1998 yılında yüksek lisans programında Zaif Oktay tarafından *Seyahatnamelere Göre Orta Asya Türk Kavimleri* başlığı ile hazırlanmıştır. İlk doktora tezi ise 1992 yılında Necla Arslan'ın *Gravür Ve Seyahatnamelerde Anıtsal Yapılarıyla İstanbul (18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl)* başlıklı tezidir.¹² Araştırma sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

1. Seyahatname başlıklı 172 tezin; 141'si yüksek lisans (%82) 31'i doktora tezidir (%18). Seyahatname ile ilgili tezlerin ağırlıklı olarak yüksek lisans düzeyinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Doktora tezlerinin araştırma alanına sunduğu katkının önemi göz önüne alındığında seyahatnameleri inceleyen doktora düzeyindeki çalışmaların artması gerekmektedir.

Grafik 1. Seyahatname Başlıklı Lisansüstü Tezlerin Tez Türüne Göre Dağılımı

2. Yıllara göre seyahatnameler ile ilgili tezler incelendiğinde bu alandaki tezlerin 2019 yılında en üst noktaya ulaştığı görülmektedir. 2000'li yıllara kadar araştırmacıların seyahatnamelere yönelik ilgisi lisansüstü tez düzeyinde oldukça kısıtlı kalmıştır. Son beş yıldır ise bu alandaki tezlerin sayısı hızla artmaktadır. Seyahatnameler ile ilgili yeni kaynakların bulunması, bu alandaki çalışmaların akademisyenler tarafından öğrencilerin bilgisine sunulması konuya ilişkin araştırmacıların merak duymasını ve böylece lisansüstü tezlerin sayısının da çoğalmasını sağlayacaktır.

Tablo 1. Yıllara Göre Seyahatname Başlıklı Tezlerin Yüksek Lisans ve Doktora Düzeyine Göre Dağılımı

Yıllar	Toplam	Yüksek Lisans	Doktora
1988	2	2	0
1989	0	0	0
1990	0	0	0
1991	1	1	0
1992	3	2	1

1993	3	1	2
1994	1	1	0
1995	0	0	0
1996	0	0	0
1997	1	1	0
1998	1	1	0
1999	2	1	1
2000	0	0	0
2001	2	2	0
2002	1	0	1
2003	3	2	1
2004	2	1	1
2005	3	2	1
2006	8	8	0
2007	4	4	0
2008	1	0	1
2009	2	2	0
2010	13	9	4
2011	6	6	0
2012	4	4	0
2013	9	7	2
2014	12	12	0
2015	15	13	2
2016	11	7	4
2017	5	5	0
2018	13	11	2
2019	29	29	0
2020	12	5	7
2021	3	2	1
TOPLAM	172	141	31

3. Seyahatname başlıklı 172 lisansüstü tez, 8 farklı enstitüde tamamlanırken, sosyal bilimler enstitüleri bu alandaki çalışmaların en çok yapıldığı enstitü olmuştur. Türk dili ve edebiyatı, tarih gibi anabilim dallarında çalışmalarının yoğunlaşması ile enstitüler arasındaki dağılım doğrudan ilişkilidir. Seyahatnamelerin araştırma zemininin genişletilmesi ile birlikte bu eserlerin farklı yönleri ortaya çıkarılacaktır. Böylece diğer enstitüler içerisinde yer alan disiplinlerde de çalışma sayısı artacaktır.

Tablo 2. Seyahatname Başlıklı Lisansüstü Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitüler	Tez Sayısı
Sosyal Bilimler Enstitüsü	139
Medeniyetler İttifakı Enstitüsü	2
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü	12
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	10
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	6
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü	1
Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü	1
Fen Bilimleri Enstitüsü	1

4. Seyahatname başlıklı 172 lisansüstü tez, 40 farklı anabilim dalında tamamlanmıştır. Bu tezler en yoğun olarak Tarih ve Türk Dili ve Edebiyatı ana bilim dallarında

yapılmıştır. Seyahatnamelerin içerikleri değerlendirildiğinde bu eserler birçok farklı disiplinin kavram ve tartışmalarına ilişkin bilgiler içermektedir. Eserleri yalnızca edebi yönden ele almak bu bilgilere gerekli değeri vermemekle sonuçlanmaktadır. Siyaset bilimi ve kamu yönetimi açısından düşünüldüğünde bu eserlerdeki siyasal ve yönetsel olguların tespit edilip, konuya ilişkin diğer bilgiler ile bütüncül bir şekilde değerlendirme yapıldığında çalışmaların beslendiği kaynak çeşitliliğın artması mümkün olacaktır. Seyahatnamelerin seyyahlar tarafından yazılma amacı farklılık gösterse de siyasal ve yönetsel nedenler bu amaçlar içerisinde önde gelmektedir. Bir ülkenin yönetim yapısı, siyasi durumu, ekonomik ve sosyal yaşamı gibi farklı unsurlara yönelik seyahatnamelerde yapılacak araştırmalar açığa çıkmamış verilere ulaşılmasını sağlayacaktır. Bu nedenle başta siyaset bilimi, kamu yönetimi, yönetim bilimi gibi disiplinlerin seyahatnamelere yönelik araştırma merakının artırılması gerekmektedir.

Tablo 3. Seyahatname Başlıklı Lisansüstü Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

ANABİLİM DALI	TEZ SAYISI
1. Tarih Ana Bilim Dalı	51
2. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı	32
3. Sosyoloji Ana Bilim Dalı	4
4. Akdeniz Dünyası Araştırmaları Ana Bilim	1
5. Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bilim Dalı	1
6. Batı Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı	3
7. Bilgi ve Belge Yönetimi	1
8. Bilim Tarihi Ana Bilim Dalı	1
9. Çağdaş Türk Lehçeleri Ana Bilim Dalı	1
10. Doğu Dilleri Ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı	6
11. Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı	3
12. Eski Türk Anadili Bilim Dalı	1
13. Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı	6
14. Gazetecilik Ana Bilim Dalı	1
15. Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı	3
16. İktisat Ana Bilim Dalı	2
17. İlköğretim Ana Bilim Dalı	2
18. İngiliz Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı	1
19. İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı	9
20. Karşılaştırmalı Edebiyat Ana Bilim Dalı	2
21. Karşılaştırmalı Tarih Ve Toplum Çalışmaları Ana Bilim Dalı	1
22. Kürt Dili ve Kültürü Ana Bilim Dalı	1
23. Medeniyet Araştırmaları Ana Bilim Dalı	2
24. Mimarlık Ana Bilim Dalı	2
25. Ortadoğu Coğrafyası ve Jeopolitiği Ana Bilim Dalı	1
26. Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim	4
27. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı	4
28. Temel Bilimler Ana Bilim Dalı	1

29. Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	4
30. Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı	1
31. Türk Edebiyatı Bölümü	1
32. Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı	3
33. Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı	1
34. Türk Tarihi Ana Bilim Dalı	4
35. Türk Tarihi Bilim Dalı	1
36. Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı	1
37. Türkçe Öğretmenliği Ana Bilim Dalı	1
38. Türk-İslam Sanatı Ana Bilim Dalı	1
39. Türkiyat Araştırmaları Ana Bilim Dalı	3
40. Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı	2
41. Tespit Edilemeyen	2

5. Tezlerde en çok incelenen seyahatname Evliya Çelebiye aittir.* 61 tezde Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi farklı yönleri ile tez konusu yapılmıştır (Tablo 4). Türkiye'de seyahatlik söz konusu olduğunda akıllarda gelen ilk isim Evliya Çelebi'dir. Bu durum araştırmacıların lisansüstü tezlerde en çok Evliya Çelebi'ye yer vermesine neden olmuştur. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi araştırmacılar tarafından farklı yönleri ile ele alınmıştır. Lisansüstü tezlerde bu yönlerin toplandığı gruplar dikkate alındığında altı farklı sınıfa ayrılmıştır. Bu gruplar arasında özellikle seyahatnamenin kaynak olarak kullanımı konusu seyahatnamelerin lisansüstü tezlerdeki durumunu göstermesi açısından önemlidir. Türkçe, sosyal bilimler ve yabancı dil öğretiminde Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinin kaynak olarak kullanımı ele alınmıştır. Bu alanların çeşitlendirilmesine ve seyahatnamelerin daha fazla alanda kaynak değeri görmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Tablo 4. Evliya Çelebi Seyahatnamesinin İçeriğine Göre Dağılımı

Şehir	Din/Coğrafya/Etnik Yapı	Özel Konular	Cilt İncelemeleri	Dil ve Edebiyat	Kaynak Olarak Kullanımı
Musul, Şehrızor ve İmâdiyye	Kürtler	Türk Müzikisi İle Alakalı Bilgiler	Birinci Cildinde İsimler	Grameri: Fiil	Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılması
Mekke	Kafkaslar	Tasavvufi kültür	I. Cildindeki Yer ve Şahıs İsimleri İndeksi	Analitik Fiil Yapıları	Türkçe Eğitimi Ders Kitaplarında Kullanılabilirliği
İstanbul'da Esnaf, Zanaat ve Ticaret-Açıklamalı Metin	Balkan Şehirlerinin Maddi Kültür Unsurları	Altın, İnci ve Zümrüt Cevherlerinin Bilim Tarihi Açısından İncelenmesi	Seyahatnamenin 5. Cildine Göre Evliya Çelebi'nin Seyahat Güzergâhları ve Haritası	Meslek Adları Üzerine Bir Dil İncelemesi	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretiminde Kaynak Olarak Kullanımı
Kudüs Üzerine Bir Coğrafi İnceleme	Yahudiler ve Yahudilik	Coğrafya Eğitimi Üzerine Katkıları	1. Cildindeki İnkilemeler	Şairler	
İç Egeden Bir Kent: Karahisâr-ı Sâhib	Anadolu'da Yaşayan	Türk Hamamları	Halk Etimolojisi (I-II. Ciltler)	Hayvanlarla İlgili Söz Varlığı	

* Evliya Çelebi'nin seyahatnamesini konu alan çalışmaların bibliyografyası için bkz: Kılıç, M.T. (2015). Evliya Çelebi ve Seyahatname İle İlgili Türkçe Bir Bibliyografya Denemesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4 (1), s. 245-282.

	gayrimüslimlerin durumları.				
	Azerbaycan Şehirlerinde Sosyo-Kültürel Hayat	Büyü, Sihir ve Falın Halkbilimi Açısından Değerlendirilmesi		Biçim Bilgisi Özellikleri	
	17.yüzyılda Anadolu'da Din	17. Yüzyılda Ses Değişimleri		Başkasına Ait Söz Ve Düşünce Aktarımı	
	Anadolu Coğrafyasındaki Gayri Müslim Mabetleri Doğu şehirleri (1641-1648)	XVII. yüzyıl Türk müziği		Analitik Fiil Yapıları	
	Doğu şehirleri (1641-1648)	Yer Alan Bitki Adları		Geçen Yiyecek Adları Üzerine Bir Dil İncelemesi	
	Azerbaycan Şehirlerinde Sosyo-Kültürel Hayat	Renkler			
		Değer Eğitimi Açısından İncelenmesi,			

Sonuç

Sosyal bilim araştırmalarında seyahatnamelerin yerinin lisansüstü tezler üzerinden incelendiği bu çalışmada seyahatnameler ile ilgili tezlerin yoğunluğunun yüksek lisans tezlerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu tezler arasında en çok lisansüstü teze konu olan seyahatname Evliya Çelebi'ye aittir. Yapılan taramada Anadolu coğrafyası üzerine birçok farklı seyahatnamenin bulunduğu tespit edilmiştir. Özellikle Avrupa'dan Osmanlı ülkesine yapılan seyahatler, dönemin Osmanlı topografyası hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu seyahatnameler, lisansüstü tezlerde farklı açılardan incelenmiştir. Bu inceleme iki alanda yoğunluk göstermektedir. Bunlardan ilki araştırma problemine yönelik seyahatnamenin kendisini inceleme nesnesi yapmaktır. Diğeri ise seyahatnamenin bir parçasına odaklanarak, seyahatnamede yer alan bir şehir veya kültürel ögeyi incelemektir.

Seyahatnameler özellikle "tarih, ilahiyat ve Türk dili ve edebiyatı" anabilim dallarındaki çalışmalara konu olmuştur. Sosyoloji, siyaset bilimi, yönetim bilimi gibi diğer sosyal bilimler disiplinlerinde ise bu çalışma konusu kayıptır. Çalışma sonucunda seyahatnamelerin araştırılma zemininin genişletilmesi önerilmektedir. Örneğin; Hayrullah Efendi'nin *Avrupa Seyahatnamesi* ve Ömer Faiz Efendi tarafından kaleme alınan *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati* eserleri farklı yönleri ile incelenebilir. Ömer Faiz Efendi'nin Avrupa'daki belediyeler ile Osmanlı'daki belediyeleri karşılaştırması dönemin belediyeçilik anlayışını göstermesi açısından dikkat

çekicidir. Benzer şekilde *Ahmet İhsan'ın Avrupa'da Ne Gördüm?* eserinde de döneme ilişkin önemli tespitler bulunmaktadır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde yöneticilik yapan birçok isim Avrupa hakkında düşüncelerini ve izlenimlerini seyahatname olarak yazmıştır. Bu seyahatnameler kent ve belediye tarihi gibi alanlardaki araştırmalara farklı bir bakış açısı kazandırabilecektir. Sonuç olarak, siyaset bilimciler, yönetim bilimciler, sosyologlar, kent alanında çalışanlar ve tarihçiler seyahatnamelere sırtını dönemezler. Yapılacak araştırmalarda eleştirel bir yaklaşım benimsenmeli, sistemli bir araştırma metodu ile seyahatnameler üzerinde durulmalıdır.

Kaynakça

- Asiltürk, B. (2009). Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler, *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* 4 (1-1), 912-995
- Baykara, M. T. (2016). Seyyahlar (Gezginler), Yeni Yerler Görmeye Meraklı İnsanlar Mı? Devletlerinin Haber-Alma Görevlisi Mi? Gözlemler Düşünceler Ç. Özdemir ve Y. E. Tekinsoy (Ed.). *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye*, (s. 112-114). Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Çırağı, M. Z. (2011). İngiliz Edebiyatında Seyyahlar ve Seyahat. *Hece Dergisi*, 15, 174,175,176, 224-234.
- Maden, S. (2008). Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 37, 147- 158.
- Ortaylı, İ. (1987). 19. Asırdan Zamanımıza Hindistan Üzerine Türk Seyahatnameleri. 47, 271-277.
- Şirin, İ. (2012). Seyahatnamelerin Sosyo- Ekonomik, Sosyo-Kültür ve Düşünce Tarihi Yazımındaki Yeri ve Önemi, *Türk- İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7(14), 101-111.
- Şirin, İ. (2016). Seyahatnamelerin Sosyal Bilimlerde Kullanım Değeri: Seyahatname Metodolojisi Geliştirmenin Zorunluluğu, M. Ç. Özdemir ve Y. E. Tekinsoy (Ed.). *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye*, (s. 9-19). Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Togan, Z. V. (1985). *Tarihte Usul*, İstanbul.
- Üçel-Aybet, G.(2003). *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Yılmaz, Ö (2016). Mahalli Tarihin Kaynağı Olarak Seyahatnameler: Örnek Çalışmalar, Yöntem ve Yaklaşımlar. Ç. Özdemir ve Y. E. Tekinsoy (Ed.), *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye*, (s. 22-41). Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Yılmaz, Ö. (2013). Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII (2), 587-614.

EK 1: Seyahatname Başlıklı Lisansüstü Tezlerin Listesi

- Ahmed, B. O. (2017). Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre Musul, Şehrizar ve İmâdiyye. *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.*
- Akdağ, E. (2019). 1200-1450 Seyahatnamelerinde Anadolu. *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.*
- Akkaya, S. (2016). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Kent İmgeleri ve Günümüz Kent Markası Tasarımına Etkisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.*
- Akkurt, H. (2011) İbn Battuta Seyahatnamesinde Yer alan Mimari Eserler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.*
- Alpaslan, M. (2014). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Kürtler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mardin.*
- Altun, N. (2015). Kaçarlar Dönemine Ait 20 Seyahatnamede. *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.*
- Altundağ, A. (2005). Evliyâ Çelebi Seyahatnamesinde Türk Müzikisi İle Alakalı Bilgiler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.*
- Aras, S. (2019). Seyahatin Toplumsal İzdüşümü: Ahmet Mithat Efendi'nin Avrupa'da Bir Cevlan Seyahatnamesine Sosyolojik Bir Bakış. *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.*
- Armağan, G. (2015). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Birinci Cildinde İsimler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.*
- Arslan, N. (1992). Gravür ve Seyahatnamelerde Anıtsal Yapılarıyla İstanbul (18. Yüzyıl Sonu Ve 19. Yüzyıl). *Sanat Tarihi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.*
- Aslan, C. (2020). Hitaynâme ve Seyahatnameler Işığında Çin (XVI. Yüzyıl). *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana*

- Bilim Dalı, Doktora Tezi, Gaziantep.
- Ataman, S. M. (2015). Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnâmesi'ndeki Çokkültürlülük Yansımaları: Bilâdüşşâm. Medeniyetler İttifakı Enstitüsü, Medeniyet Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Atasever, M. (2012). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Menkıbeler: Anadolu Sahası. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Ateş, N. (2015). Benjamin'in Seyahatnâmesi'nin (1165-1173) Adlı Eserinin Tercüme ve Değerlendirmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Bacıoğlu, E. (2010). Yabancı Seyahatnamelerde Geçiş Dönemleri. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- Bağatur, G. (2019). İbn Ma'sûm ve Sulvetu'l-Garib ve Usvetu'l-Erîb Adlı Seyahatnâmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Bakırcı, M. (2017). İbn Cübeyr ve İbn Fazlan Seyahatnamelerinde Sosyolojik Unsurlar. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Balta, F. (2006). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Siyasal Kültür Unsurları. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Baştuğ, H. (2019). Sosyal Bilgilerde Seyahatnamelerin Yeri ve Seyyahların Gözüyle Nevşehir. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Batkitar, F. (2019). Kaçarlar Dönemi Seyahatnâme Yazarlarından Sekine Sultan ve Mihrimah Hanım'ın Hac Seyahatnâmeleri. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Baybal, M. S. (1992). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Anadolu'da Yaşayan Gayrimüslimlerin Durumları. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Bayram, F. (1991). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Türk Kütüphaneciliği, Hat Sanatı ve Yazı Gereçleri Yönünden İncelenmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Bedin, C. (2012). Edmondo De Amicis ve Ahmet İhsan Tokgöz'ün Seyahatnamelerinde Londra İmgesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Edebiyat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bilgin, E. (2014). Türkçe Eğitimi Ders Kitaplarında Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Kullanılabilirliği. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bostancı, T. (2019). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre Mekke. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Budak, M. A. (2020). Ortaçağ Seyahatnamelerinde Türkler ve Moğolların Sosyo-Ekonomik Durumları (X-XV. Yüzyıllar), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Manisa.
- Canlı, T. (2019). Arap Edebiyatında Seyahatname ve İbn Fadlan'ın Seyahatnamesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Cebeci, H. M. (2019). Seyahatnamelere Göre Selçuklu ve Beylikler Devrinde Sosyo-Kültürel Hayat (XIII.-XIV. Yüzyıl). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Cho, Y. (1993). Wu-K'ong Seyahatnamesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Cihangir, M. (2015). Rifâ'a Râfi' El-Tahtâvi'nin Paris Gözlemleri ve Hayrullah Efendi'nin Avrupa Seyahatnamesi Adlı Eserlerine Yansıyan Batı ve Batılı İmgesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Edebiyat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Coşkun, F. (1997). Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi Işığında XVII. Yüzyıl Türk Müziği. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel Bilimler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Çelik, A. (2016). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretiminde Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Kullanımı. Ankara, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Çetin, M. E. (2018). İbn Battuta Seyahatnamesi'nde Uluslararası Ticarete Konu Olan Mallar ve Seyahatnamede Geçen Para Birimleri. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Dağlı Y. (1994). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin I. Cildindeki Yer ve Şahıs İsimleri İndeksi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Dili Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Demir, K. (2019). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Yer Alan Altın, İnci ve Zümrüt Cevherlerinin Bilim Tarihi Açısından İncelenmesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bilim Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Demircan, A. (2010). Arap Edebiyatında Seyahatname Türü ve Seyahatnameler. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Demircioğlu, S. C. (2011). XX. Yüzyıldan Bir Osmanlı Seyahatnamesi: Asmai'nin Sicilya Hatırası (Metin-İnceleme). Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Develi, H. (1993). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne Göre 17.Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Devrişheva, K. (2016). Seyahatnamelere Göre XIX. Yüzyılda Kazakların Sosyal ve Kültürel Hayatı. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Doğan, E. (2019). İngilizce Seyahatnamelere Göre 19. Yüzyılda Türkistan'da Kadın. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

- Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Duman, A. (2004). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Coğrafya Eğitimi Üzerine Katkıları. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Duman, M. (1993). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne Göre 17. Yüzyılda Ses Değişimleri. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Dülger, E. (2006). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ndeki Büyü, Sihir ve Falın Halkbilimi Açısından Değerlendirilmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Ekrem, E. (2003). Hsüan-Tsang Seyahatnamesi' ne Göre Türkistan. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Ekrem, N. H. (1999). Çin Elçisi Chang Ch'ien Seyahatnamesine Göre Orta Asya'daki Etnik Gruplar. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Ekşi, S. (2017). Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Dersi Öğretiminde Seyahatnamelerin Yeri ve Kullanımı. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Elçi, E. (2020). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne Göre Azerbaycan Şehirlerinde Sosyo-Kültürel Hayat. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Emek, S. (2019). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Anlatılan Kudüs Üzerine Coğrafi Bir İnceleme. Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Coğrafyası ve Jeopolitiği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ercan, A. Ö. (2014). İngiliz Seyyah John Sanderson'ın Seyahatnamesi (1584 - 1602): Türkçe Çeviri ve İstanbul Gözlemlerinin Değerlendirilmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ercan, Y. (2020). İslam Tarihi Kaynakları ve Seyahatnamelerde Basra. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Ercilasun, G. K. (2008). Seyahatnamelere Göre Yedisu Bölgesindeki Kazak ve Kırgızların Sosyal Yapısı (1854-1917). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kırgızistan.
- Erden, C. (2015). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Türk Hamamları. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Erdoğan, A. (2013). İngiliz Kaynakları ve Seyahatnamelere Göre XIX. Yüzyılda Türkistan (Orta Asya) Şehirlerinin (Buhara, Hive, Taşkent, Hokand, Semerkand) Sosyal, Kültürel Ve Ekonomik Durumu. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Erduran, Z. (2006). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne Göre İstanbul'da Esnaf, Zanaat ve Ticaret -Açıklamalı Metin-. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- Ergüven, İ. H. (2011). Hsüan-Tsang'ın Seyahatnamesi (7. Yüzyıl) Metin Çevirisi ve Değerlendirme. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Erman, A. (2011). Seyahatnamelerin Işığında Orta Asya Türk Şehri: Bir Tipoloji Çalışması. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ersöz, Ş. N. (2019), 17. Yüzyılda Mağrib'den Bir Seyyah: El-Ayyâşî'nin Seyahatnamesinde Haremeyn Yolculuğu. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gök, G. (2018). XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda İngiliz ve Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çankırı.
- Görkem Ö. (2014). Fear In Evliya Çelebi's Seyahatname: Politics And Historiography In A Seventeenth Century Ottoman Traveloguei, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Tarih ve Toplum Çalışmaları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gül, M. (2006). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Başkasına Ait Söz ve Düşünce Aktarımı. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Samsun.
- Güler, A. (2020). Giosafat Barbaro Seyahatnamesine Göre XV. Yüzyılda Rusya ve İran (Metin-İnceleme-Notlandırma), Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Güler, B. (2018). Seyahatnamelerde Bağdat. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Gündoğdu, S. (2013). Ebu Düle'f'in İran Seyahatnamesinin Tercümesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Gürer, S. (2010). XVII-XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Güzel, E. (2010). Ege Bölgesi Kent Mimarisinin Seyahatname ve Gravürlere Yansımaları: 18. Ve 19. Yüzyıllar. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Van.
- Hasgüçmen, G. (2019). Taoist Keşiş Ch'ang Ch'un'un Seyahatnamesine Göre XIII. Yüzyılda Türkistan. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Hirik, E. (2010). Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi'nin Grameri: Fiil. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kırıkkale.
- Işık, S. (2014). 19. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Kafkasya. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Manisa.

- İnal, B. (2018). 19. Yüzyılda İngilizce Yazılmış Seyahatnamelere Göre Anadolu'da Sosyal Kültürel ve Ekonomik Hayat. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Uşak.
- İpşirli, A. (2009). The Image Of Jerusalem In The Nineteenth Century Travel Books. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- İşçi, V. (2020). Representations Of The Turks In 20th Century British Travel Writing On Asia Minör, Batı Dilleri Ve Edebiyatları Ana Bilim Dal, İngiliz Dili Ve Edebiyat, Doktora Tezi, Ankara.
- İşimtekin, S. (2005). Nâsiru'd-Din Şâh'ın Avrupa Seyahatnâmesi (Sefernâme-İ Firengistan-I Nâşıru'd-Din Şâh) İnceleme ve Çeviri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kaban, B. (2019). Seyahatname'nin 5. Cildine Göre Evliya Çelebi'nin Seyahat Güzergâhları ve Güzergâhların Dil Haritası. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Uşak.
- Kadem, G. (2020). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Analitik Fiil Yapıları. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Karabulut, S. (2011). İbn Battûta Seyahatnamesi'nde Adı Geçen Çarşı ve Pazarlar. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Karaca, M. (2001). Söylemezoğlu Süleyman Şefik Bin Ali Kemali Hicaz Seyahatnamesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- Karaca, N. (2010). Seyahatnamelere Göre Diyarbakır'ın Osmanlı Dönemi Mimari Dokusu Üzerine Bir Değerlendirme. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Van.
- Karacaoğlu, Ç. (2018). Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Yer Alan Bitki Adları, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Karadağ, G. (2006). Avrupalı Gezginlerin Seyahatnamelerine Göre 19. Yüzyılda Batı Türkistan Hanlıkları. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Karadere, A. (2014). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında İngilizce Seyahatnamelerin Işığında Kuzey Kafkaslar. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Karagülle, E. (2007). Seyahatnamelerde Malatya. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Karakaya, M. (2007). Seyahatnamelerde Nevşehir. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Kararmaz, S. (2019). Seyahatnâmeler Işığında Mekke'de Osmanlı Mimarî Eserleri. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Karip, G. Ç. (2014). 19. Yüzyıl İngiliz e Amerikan Seyahatnamelerinde Kıbrıs. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Kartal, A. (2016). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Geçen Yiyecek Adları Üzerine Bir Dil İncelemesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Kaya, A. (2020). Almanca Seyahatnameler (1850-1912) Temelinde Türkiye'ye Dair Bir Kültür Rotası Önerisi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Doktora, Eskişehir.
- Kaya, N. (2016). Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde Görsel Sanat Eserlerinin Tasviri: Ekfrastik Bir Yaklaşım. Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Keleş, T. (2021). Alexandre Dumas'ın Seyahatnamesinde Kafkaslar. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Kemik, F. (2003). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Halk Etimolojisi (I-II. Ciltler). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Keskin, M. (2019). Abdülğani En-Nablusî'nin Seyahatnamesinde Medine. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Khan, K. Y. (2018). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Görünüş Kategorisi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Kılıç, D. (1992). Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17.Yüzyılda Anadolu'da Din. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Kılıç, R. (2018). XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda İngiliz ve Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çankırı.
- Kırca, S. (2019). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Geçen Balkan Şehirlerinin Maddi Kültür Unsurları. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bolu.
- Koç, M. Z (2016). XVI. Yüzyıl Batılı Seyahatnamelerinin Işığında Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Hayatın Dinamikleri: Yemek Kültürü, İnançlar, Örf-Adet ve Osmanlı Kadını Üzerine. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kotus, K. A. (2015). Polonyalı Elçi Jan Gninski'nin Türkiye Seyahatnamesine Göre Osmanlı Ülkesi ve Osmanlılar (1677-1679). Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Köktürk, H. (2006). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ndeki Halkbilimi Unsurları. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Köse, B. A. (2009). Ortaçağ Seyahatnamelerinde Trabzon-Erzurum Güzergâhı, Erzincan ve Kars (Coğrafi, Siyasi,

- Ekonomik ve Kültürel Açından İncelenmesi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Kuan-Hua, L. (1988). Hsüan-Tsang'ın Seyahatnamesi Ta-T'ang-Si-Yü-Chi Üzerine Bir Çalışma. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kurt, A. (2019). İbn Cübeyr ve İbn Battûta Seyahatnâmelerinde Mısır. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kurt, E. (2014). İngiliz Seyahatnamelerine Göre 19. Yüzyılda Çanakkale ve Çevresi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Kurucu, İ. (2013). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Anlatıcılar ve Anlatıcı Olarak Evliya Çelebi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Kuşcu, A. (2019). Türkistan-ı Rus Adlı Seyahatnamenin Transkripti ve Değerlendirilmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Karabük.
- Küçükaya, M. A. (2002). Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Tasavvufi Kültür. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Şanlıurfa.
- Küçüktağ, S. (2013). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Bazı Kaleler ve Diğer Kaynaklarla Mukayeseli İncelenmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ.
- Lee, S. (2015). Odoric Pordenone Seyahatnamesi (1318-1330) (Giriş-Tercüme-Notlar). Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Mohamed Ali, K. K. (2016). Sûdân Seyahatnâmesi Metin ve İnceleme. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Nadeem Javed, N. (2019). Selanikli Tevfik'in (1860-1910) Hindistan Seyahatnamesi, (Metin-İnceleme-İndeks). Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Nışa, A. (2020). Fazlı Bulut'un "Hindistan Seyahatnamesi" Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ok, B. (2016). İbn Batuta Seyahatnamesi: Sosyolojik Bir Çözümleme. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Ömür, E. (2016). Edward Terry ve Francisco Pelsaert'in Seyahatnameleri Işığında Cihangir Döneminde Babürlü Devletinde Yönetim ve Yaşayış. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Öz, S. (2007). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne Göre Anadolu'da Yer Adları. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- Özbaş, M. (2020). Seyahatnamelerin Aynasında Orta Asya ve Sibirya: 19. Yüzyıl İngiliz Seyahatnamelerinde Türk Boylarının İnanç Unsurları. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir.
- Özbay, M. (2010). Evliya Çelebinin Seyahatnamesi'nde Anadolu Coğrafyasındaki Gayri Müslim Mabetleri. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya .
- Özdemir, H. (2014). Seyahatnamelerde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Dini İnanç İbadet, Kurum ve Kuruluşların Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Özgan, M. (2018). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ndeki (1. Cilt) Meslek Adları Üzerine Bir Dil İncelemesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Özgen, E. (2010). Yirmisekiz Mehmed Çelebinin Seyahatname'si Üzerinden Fransa'da 18. Yüzyıl Mimarlık Ortamı ve Osmanlı Mimarlığına Etkisi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özkök, S. (2013). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Doğu Şehirleri (1641-1648). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kars.
- Özok, G. (2011). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Şairler. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Özsoy, E. (2010). XVI. Yüzyıl Alman Seyahatnamelerine Göre Akdeniz. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Öztekin, M. (2001). İbn Cübeyr Seyahatnamesi (Tercüme ve Tahlil). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Öztürk B. Başak (2015). Evliyâ'nın Sesi Padişahın Gölgesi: Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Kurmaca. Ekonomik ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Öztürk, Ö. F. (2019). İbn Fadlân (Er-Risâle), El-Gırnâtî (Tuhfetu'l Elbâb Ve Nuhbetu'l A'câb), İbn Havkal (Sûretu'l Arz) Ve İbn Battûta (Er-Rihle) Seyahatnamelerinde Türk Figürü. Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Öztürk, N. (2019). Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Yahudiler ve Yahudilik. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Öztürk, Ş. (2016). Travels In Greece, Turkey And The Holyland (1817-1818) İsimli Seyahatnamenin Türkçeye Tercüme Edilerek Değerlendirilmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi,

Manisa.

- Palancı, B. (2006). Orta Çağ Seyahatnamelerine Göre Türk Dünyasında Gelenek ve Görenekler. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Peker, L. D. (2003). İngiliz Seyyahların Seyahatnamelerinde Bursa (17. ve 20. Yüzyıllar Arası). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Peker, S. D. (2015). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Hayvanlarla İlgili Söz Varlığı. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Polat, N. K. (2018). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Kafkaslar. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Sabuncu, F. (2010). Ebû Hâmid Muhammed El-Gırnâtî'nin Seyahatnamesi (Giriş-Tercüme-İndeks). Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Saetgaraeva, A. (2019). Hospitality In İslamicate Civilization: Futuwwa In Ibn Battuta's Travelogue. Medeniyetler İttifakı Enstitüsü, Medeniyet Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sağbaş, M. (2014). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Müzik Kültürü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk-İslam Sanatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Sağır, C. (2006). Temin İbn Bahr'ın Seyahatnamesi İle Mervezi'nin Taba-i Hayavan Eserinin Tercümesi ve Değerlendirilmesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sağlamgöncü, D. T. (2013). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin 1. Cildindeki İkilemeler. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Salan, E. (2013). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin Biçim Bilgisi Özellikleri. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Denizli.
- Saraç, Z. (2019). Bazı Çin Seyahatnameleri Üzerine Bir Değerlendirme (M.Ö 139-M.S. 984). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ.
- Sarı, T. (1998). 17. Yüzyıl İngiliz Seyahatnameleri Doğrutusunda Osmanlı İktisadi Yapısı. Yüksek Lisans, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Selek, C. İ. (2017) İbn Fadlan ve El-Gırnati Seyahatnamelerinde Türklük İle İlgili Kavramlar. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ordu.
- Seyyar, M.(2014). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Osmanlı Hanedanı. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Şahin, F. N. (2010). XIX. Yüzyıldan Bir Osmanlı Seyahatnamesi: Seyahat-i Asmai (Metin İnceleme). Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Şahin, G. (2005). Ondokuzuncu Yüzyılda İngiliz Seyahatnamelerine Göre Türkiye ve Türkler. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Şahin, N. (2007). Batı Seyahatnamelerine Göre XIX. Yüzyılın Osmanlı Toplumunda Kadın ve Aile. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Şahsi, R. (2015). İngilizce Neşredilmiş Seyahatnamelere Göre XIX. Yüzyılda Merv Şehri ve Çevresi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Şaşkın, Ş. (2018). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Sağlık. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Şencan, E. E. (2010). Seyahatnamelere Göre XVII. Yüzyılda Karadeniz Çevresinde Günlük Hayat. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Şentürk, O. (1999). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Folklorik Unsurlar. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Şirin, İ. (2004). Osmanlı Seyahatnamelerinde Avrupa (1839-1876). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Tarduş, İ. (2020). 19. Yüzyıl İngiliz Seyahatnamelerinde Kürtler. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kürt Dili ve Kültürü Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Diyarbakır.
- Tarih, Ü. (2016). 19. Yüzyıl Oryantalist Seyahatnamelerinde ve 21. Yüzyıl Batı Medyasında Türk İmgesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Tekin B. E. (2018). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Renkler. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Tekin, A. S. (2014). Ali Bey Seyahatnamesine Göre XIX. Yüzyılın Başlarında Akdeniz ve Çevresi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Temel, K. (2015). Ermeni Kaynakları ve Seyahatnamelere Göre Cengiz Moğollarının Kültürel Yapısı. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Toylan, K. (2019). Seyahatnamelerde Kütahya. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Tozoğlu, E. (2010). Batı Seyahatnamelerine Göre XX. Yüzyıl Başlarında (1900-1923). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Tsaryk, N. (2013). Evliya Çelebi Seyahatname'sinde Ukrayna Coğrafyası. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tural, M. (2015). Seyahatnamelere Göre Moğollar ve Katolik Dünyası: Dini İdealler ve Politik Kaygılar. Sosyal

- Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Türkhan, A. (2021). Arap Seyahatnamelerinde Osmanlı İstanbul'u ve Türkler: İbrahim El-Hiyârî Seyahatnamesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Uğraş, M. (2012). Seyahatin Sosyolojik İmkânı: Evliya Çelebi Seyahatnamesi Örneği. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Uysal S. F. (2019). Abdulğani En-Nablusi ve "El-Hakikatu Ve'l-Mecâz Fî Rihleti Bilâdi'sh-Şâm Ve Mısr Ve'l-Hicâz" Adlı Seyahatnâmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Vurgun, S. Y. (2013). XIX. Yüzyılda Seyahatnamelerin Işığında Buhara Emirliği (Hanlığı). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Sakarya.
- Yakar, H. (2013). Cumhuriyetten Günümüze Uygulanmış Olan İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Seyahatnamelerin İncelenmesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Yıldız, B. (2018). Seyahatnamelerde Şam. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Yıldız, G. T. (2019). Kaynak Eserlerin Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılması: Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yıldız, M. (2021). İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bayburt.
- Yıldız, N. N. (2019). XIX. Yüzyıl Seyahatnamelerine Göre Osmanlı Kitap Kültürü ve Kütüphaneler. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akdeniz Dünyası Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yılmaz, E. (2012). 19. Yüzyılın Seyahatnâme ve Gravürlerinde Osmanlı Çağı Anadolu Konutu Üzerine Bazı Tesbitler. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yılmaz, F. (2015). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Değer Eğitimi Açısından İncelenmesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yılmaz, İ. (2014). Ali Cevad'ın El Yazması Seyahatnameleri Üzerine Bir İnceleme. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik.
- Yılmaz, N. (2020). Emel Esin Biyografisi ve Türkistan Seyahatnamesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Uşak.
- Yılmaz, Ş. (2017). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde İç Egeden Bir Kent: Karahisâr-ı Sâhib. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Yolcu, F. (2018). İbn-i Fadlan Seyahatnamesinde Yer Alan Türkler ve Diğer Topluluklar. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Zaif, O. (1988). Seyahatnamelere göre Orta Asya Türk Kavimleri. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

SOSYOLOJİK AÇIDAN BAĞ KÜLTÜRÜNÜN İNCELENMESİ: KAYSERİ VE KAHRAMANMARAŞ İLLERİ ÖRNEĞİ¹³

Gamze KARA *

Özet

Kayseri ve Kahramanmaraş, coğrafi konum itibarıyla birbirine yakın iki kenttir. Literatür taraması sonucunda bu kentler arasındaki yakınlığın sadece coğrafi konumla sınırlı olmadığını; coğrafi yakınlığın yanı sıra sosyal hayatın, kültürel yapının, ekonomik ilişkilerin ve yerleşim türlerinin de birbirine benzediğini söylemek mümkündür. Kayseri ve Kahramanmaraş kentlerinin birbirine benzer coğrafi, demografik ve kültürel özellik taşıyor olması sosyolojik açıdan hangi alanlarda benzerliğin olduğu sorusu çalışmanın temel sorularından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Kayseri ve Kahramanmaraş kentlerinde ikamet eden bireylerden sık sık “bağ kültürü” kavramını duymak araştırmacıda merak uyandırmış olup; sosyolojik açıdan bağ kültürlerinin incelenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Çalışmada nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan; yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile katılımcılara, bağ kültürünün ilk ne zaman ve nasıl başladığı, bağ kültürünün kuşaktan kuşağa aktarılma nedenlerinin neler olduğu, kırsal-kent ayrımı bağlamında bağ kültürünü nerede konumlandıkları gibi sorular yöneltilmiş ve katılımcılardan bağ kültürüne dair bilgiler elde edilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda, Kayseri ve Kahramanmaraş illerinde ikamet eden katılımcılar için bağ kültürü, yardımlaşma ve dayanışmanın en çok yaşandığı, aile bireylerinin bir araya gelerek sosyal aktiviteler düzenlediği, ailenin büyüklerinin kendi aralarında ekonomi ve siyaset gibi olgular hakkında konuştuğu/tartıştığı, ailenin küçük bireylerinin de bu konuşmaları dinleyerek büyüdüğü bir yaşam biçimi olarak tanımlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bağ Kültürü, Bağcılık, Tüketim Alışkanlıkları, Kayseri, Kahramanmaraş

INVESTIGATION OF BOND CULTURE FROM SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE: CASE OF KAYSERİ AND KAHRAMANMARAŞ PROVINCES

Abstract

Kayseri and Kahramanmaraş are two cities close to each other in terms of geographical location. As a result of the literature review; In addition to geographical proximity, it is possible to say that social life, cultural structure, economic relations and settlement types are similar to each other. The fact that the cities of Kayseri and Kahramanmaraş have similar geographical, demographic and cultural characteristics to each other, is one of the main questions of the study. In this context, hearing the concept of "vineyard culture" frequently from individuals residing in the cities of Kayseri and Kahramanmaraş has aroused the curiosity of the researcher; sociologically, it has led to the need to examine vineyard cultures. In the study, one of the qualitative data analysis methods; A semi-structured interview method was used. With the semi-structured interview method, questions such as when and how the vineyard culture first started, what is the reason for the transfer of vineyard culture from generation to generation, where they position the vineyard culture in the context of rural-urban separation, and information about vineyard culture was obtained from the participants. As a result of the interviews, it was concluded that for the participants residing in the provinces of Kayseri and Kahramanmaraş, bond culture, cooperation and solidarity are most experienced, family members come together and organize social activities, the elders of the family talk/discuss social issues such as economy and politics, and the younger members of the family also have these conversations. They are defined as a way of life that they grow up listening to.

Keywords: Vineyard Culture, Viticulture, Consumption Habits, Kayseri, Kahramanmaraş

Giriş

Tarihsel sürece bakıldığında kentleşme süreci birçok aşamada gerçekleşmiştir. Bu aşamalar; insanların tarihte ilk olarak bir mekâna yerleşmesi, sanayi öncesi kentin ortaya

* Öğretim Görevlisi, Kayseri Üniversitesi, gamzekara@kayseri.edu.tr

çıkması, sanayi kentinin oluşumu ve metropolitenleşme olmak üzere dört evrede ifade edilebilir. (Tosun, 1995). Araştırmanın konusunu bağ kültürü oluşturduğu için köyden kente göçün başladığı ve kentleşmenin ortaya çıktığı Sanayi Devrimi ve sonrasını açıklamak faydalı olacaktır. 18.yy'da yaşanan Sanayi Devrimi sonrasında kentler, gündelik hayatın merkezi haline gelmiştir. Köylerden kentlere göçün hızlanması ile birlikte kentlerde sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Cantürk, 2021:22). Sanayileşme beraberinde kentleşmeyi de getirmiştir. 19.yy'ın başlarında köylerde yaşayan insanlar ekonomik, kültürel, sosyal ve eğitim amaçlı şehirlere göç etmeye başlamış ve yeni yerleşim yerleri ortaya çıkmıştır. 19.yy'ın ortalarına gelindiğinde ise kentlerde yaşayan insan sayısı nüfusun %25'ini oluştururken; 1980'lerde ise %45'lere yükselmiştir.

Günümüzde ise neredeyse nüfusun %90'ı kentlerde yaşamaktadır. Kentin yerlileri ise artan kentleşme oranından ve nüfusun yoğunluğundan uzaklaşmak istemiş ve yeni yerleşim yerleri arayışı içerisine girmişlerdir. Bu arayış şehir merkezine yaklaşık olarak 15-20 km uzaklıktaki bağ evlerinin oluşmasına neden olmuştur.

Eski bir tarihe sahip olan bu bağ evleri ve bağ kültürü hala yaygın olarak birçok kentte yılın belirli dönemlerinde mevsim şartlarına göre yerleşim yeri olarak tercih edilmeye devam etmektedir. Bağ kültürüne dair yapılan literatür taramasında bu alanda sınırlı sayıda çalışmanın yapıldığı fark edilmiştir. Altuncuoğlu tarafından 2018 yılında yapılan Kayseri bağ kültürüne dair çalışmada bağ yaşantısı ve Kayseri hamam kültürüne dair bazı bilgiler yer almaktadır. Ayrıca literatürde Mersin (Güngör ve Meydan, 2016) Tekirdağ (Erhan, 2021) ve Karaman (Konuk ve Genç, 2021) kentlerine dair bağ yaşantısının araştırıldığı bazı çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak tüm çalışmalar araştırıldığında Kahramanmaraş'ın bağ kültürüne dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamış ve Kayseri bağ kültürüne dair bazı çalışmalar yapılmış olsa da bu çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı ifade edilebilir.

Kayseri ve Kahramanmaraş'ta yaşayan insanların "bağ kültürü" olarak adlandırdıkları kültür, her yılın nisan ayında şehir evlerinden bağ evlerine "göç" etmeleri ile başlamakta ve ekim ayında tekrar şehir evlerine "göç" etmeleriyle sona ermektedir. Dolayısıyla araştırmaya konu olan bu iki kentten belirli dönemlerde bu kültürü yaşadıklarını ve ritüel haline gelen bu "göç" olgusunu ve beraberinde gelen bağ kültürünü her şart ve koşulda devam ettirdiklerini; şehirden uzakta bağ evlerinde yaşadıkları dönemde bile bu yerleşmiş olan kültürü ihmal etmediklerini de söylemek mümkündür. Çalışmanın derinlemesine araştırılması ve incelenmesi açısından insan-toplum-kent-kültür bağlamında konuyu değerlendirmek gerekmektedir.

Dolayısıyla çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan kent, kültür, kent kültürü ve bağ kültürü kavramlarının açıklanması elde edilen bulguların yorumlanması açısından önemlidir.

Kent Kavramı

Kent, geçmişten bugüne kadar birçok alanda kendisine yer bulmuş evrensel bir kavramdır. Çeşitli tanımlamalarda farklı yönleriyle ele alınan kent sosyal, kültürel, ekonomik siyasal vb. etkenler ile sürekli bir etkileşim ve dönüşüm içindedir. Birbirinden farklı disiplinlerin, kendi ilgi alanlarına göre kent tanımlaması yaptığını söylemek mümkündür. Örneğin; şehir plancıları kenti yapısıyla tanımlarken, tarih bilimciler kenti kronolojik sıraya göre tanımlanmaktadır. Sosyologlar sosyolojik boyutu ile tanımlamaktadır. Sosyologlar, genellikle kent denilen sosyal grubu köy topluluğunun karşıtı olarak görmüşler ve bu anlamda tanımlamışlardır. Bu yaklaşımın temelinde Ferdinand Toennies'in kavramsallaştırdığı “cemaat” ve “cemiyet” ideal tipleri gelir. Bu kavramsallaştırmada cemaat köyü, cemiyet ise kenti karşılamaktadır (Bal, 1999: 19-20). Yerleşim yeri olarak kent merkezine 10-15 km uzaklıkta bulunan bağların sosyo-kültürel yapısını analiz edebilmek için kent ve kent kültürü kavramlarına daha ayrıntılı bakmak gerekmektedir.

Keleş'e göre, “Kentler, bağlı oldukları ekonomik ve toplumsal dizgelerin birer parçası, minyatürü, aynasıdır. Genel yapının tüm özellikleri, güzellikleri ve hastalıklarıyla birlikte onlara da yansır” (Keleş, 2008) nitelemesi kentin, bağlı oldukları toplumsal dinamiklerden ayrı düşünülemediğini ifade etmektedir. Ayrıca literatüre bakıldığında da kent kuramcılarının kenti tanımlama biçimlerinin birbirinden farklı olduğunu görmek mümkündür.

Kente dair yapılan tanımlardan bazıları ise şöyle ifade edilebilir (Özyurt, 2007: 113):

- Saint – Simon'a göre toplum felsefecileri ve sosyologlar açısından kent; geleneksel toplumlardan modern toplumlara dönüşümün yaşandığı ve tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin merkezinde yer alan yerleşim yerleridir,
- Tönnies'e göre; cemaatten cemiyete geçiş,
- Spencer'e göre; basit toplumlardan karmaşık toplumlara geçiş,
- Durkheim; mekanik dayanışmalı toplumlardan organik dayanışmalı toplumlara geçiş,
- Howard Becker; kutsal toplumlardan laik toplumlara geçiş olarak ifade edilebilir.

Tanımlardan anlaşılacağı üzere kent ile ilgili yapılan tanımların hepsi birbirinden farklı ve kentin farklı özelliklerine/yönlerine dikkat çekmektedir. Bu bilgiler ışığında kentin genel olarak sahip olduğu özellikler; insanların topluluklar ya da cemiyetler halinde bir arada yaşadığı, tarım

dışı ekonomik politikaların izlendiği, eğitim ve kültürel faaliyetlerin yapıldığı mekanlar olarak ifade edilebilir.

Kültür Kavramı

Bir toplumu anlayabilmenin yolu, toplumun yaşadığı ortamı anlamaktan geçer. Toplamları oluşturan ve diğer toplumlardan ayıran en önemli hususlardan bir de hiç şüphesiz kültürdür. Kültür zamanla oluşur ve her toplumun kendine has bir kültürü olduğu söylenebilir. Bu nitelemeden de anlaşılacağı üzere kültür dinamik bir kavramdır. Dolayısıyla kültürün sürekliliği ve değişimi kaçınılmazdır. Aynı zamanda bu değişim ve süreklilik çok yönlüdür. Kültür sürekli geçmişten aldığı birikimin üzerine yenilerini ekleyerek ileriye doğru gelişme gösterirken, geçmişe doğru da kültürel bir çözülme içerisindedir. İleriye dönük olarak gelişmesi veya geçmişe dönük olarak çözülmesi kültürün sürekli değişim içerisinde olduğunun bir kanıtıdır. Bu bağlamda kültürel değişimin nedenleri; sosyal hareketlilik, tarih, bilgi akışı, sosyo-ekonomik değişimler, siyasal süreç vb. şeklinde gruplandırılabilir (Kara, 2017: 60).

Literatür incelendiğinde kültür kavramının tarihi ve kullanılışı Kroeber, Kluckhohn ve Williams'da bulunabilir. Alfred Kroeber ve Clyde Kluckhohn 1952 yılında çeşitli bilimsel ve popüler kaynaklardan yararlanarak topladıkları kültüre yönelik 164 farklı tanımları bir arada sunmuşlardır. Dolayısıyla kültür kavramının sayıca fazla olduğunu ve herkes tarafından kabul edilen bir tanımının olmadığını söylemek mümkündür. Ayrıca Mejuyev'e göre kültür kavramına yönelik terminolojik çeşitliliğin nedeni, kavramın sadece bilimsel değil aynı zamanda toplumsal ve tarihsel derinliğe sahip oluşuyla da açıklanmaktadır (Oğuz, 2011: 125). Dahası Smith, Kroeber ve Kluckhohn tarafından kültür tanımları şu şekilde tanımlanmıştır;

- Betimsel:* Kültürü, sosyal hayatı oluşturan önemli bir olgu olarak görmekte ve kültürü oluşturan alanları betimlemektedir.
- Tarihsel:* Kültürü nesiller boyu süregelen bir miras olarak görmektedirler.
- Kuralcı:* Kültürü insanların davranışlarını belirleyen bir kurallar bütünü olarak görmektedir; diğeri ise davranışlara değinmeksizin değer yargılarının rolü üzerinde durmaktadır.
- Psikolojik:* Kültürün insanların iletişim kurmasında, öğrenmesinde ve duygusal ihtiyaçlarını gidermesinde yardımcı bir araç olduğunu ileri sürmektedir.
- Yapısalcı:* Kültürün ayırt edilebilir özellikleri arasındaki ilişkiler bütünü olduğuna dikkati çekmekte ve kültürün kemikleşmiş davranışlardan farklı bir soyutlama olduğunu savunmaktadır.
- Genetik:* Kültürün nasıl var olduğu ve varlığını sürdürdüğüne yönelik tanımlardır. Bu tanımlar kültürü insanlar arasında nesiller boyu süregelen etkileşimin bir ürünü olarak görmektedirler.

Williams ise kültür kelimesinin tanımlanması en güç kavramlardan biri olduğunu ileri sürmüş ve buna neden olarak da kelimenin birbirinden farklı düşünce sistemlerinde ve

entelektüel disiplinlerde önemli kavramlar için kullanılmaya başlanmasını belirtmiştir (Oğuz, 2011: 125). Başlangıçta bir sürecin adı olan kültür (Williams, 1987: 7);

- Ürün kültürü (yetiştirme) veya
- Hayvan kültürü (beslenme ve yetiştirme) ve
- İnsan zihninin kültürü (aktif gelişme) olmak üzere üç şekilde tanımlanmaktadır.

Bir toplumun üyelerinin ya da toplumdaki grupların yaşam biçimlerine göndermede bulunan kültür, bu insanların nasıl giyindikleri, evlilik gelenekleri ile aile yaşamlarını, çalışma örüntülerini, dinsel törenlerini ve boş zaman etkinliklerinin bütününe kapsamaktadır (Giddens, 2010: 22). Bir başka deyişle kültür, bireyler arasındaki hem temel benzerliklere hem de sistematik farklılıklara işaret eder (Eriksen, 2009: 31). Örneğin, kültürlerin farklı ülkelerde, çeşitli şekillerde benzerlik göstermesi temel benzerlikleri ifade ederken, insanların farklı becerileri, düşünceleri, yaşam tarzları edinmiş olmaları da insanların kültürden dolayı farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür (Kara, 2017).

Aslında kültür, büyük ölçüde doğal, toplumsal, dinsel, hukuksal, ekonomik ve benzeri çevre koşullarının eseri sayılabilir (Tosun, 1990). Bu yönüyle bakıldığında, insan ve içinde yaşadığı toplumsal çevreyle ilgili her şeyi kapsar ve toplum hakkında bize önemli ipuçları verir. İnsan kültürü şekillendirir, kültür de insanı. Kısacası, kültür, insanın yaşamı, insan, Kültürün Yaşam Kaynağıdır (Nişancı, 2012: 1281-1282).

Kent Kültürü Kavramı

Kent ve kültür kavramlarını tanımladıktan sonra, kent kültürü kavramının tanımlanması oldukça önemlidir. Çünkü kent kültürü, kentte yaşayan insanların kültürel kodlarına bağlı olarak şekillenmekte, oluşmakta ve değişmektedir. Bu bağlamda kent kültürü; “*özelde insanın genelde toplumun öğrenerek, biriktirerek ve üreterek sahip olduğu; bilgi, sanat, yaşam biçimi, düşünce, gelenek ve görenek gibi kavramları içine alan toplumsal değerler bütünüdür*” (Yıldırım, 2019: 54) şeklinde tanımlanabilir.

Diğer bir tanıma göre kent kültürü; Kent kültürü, kentte doğar, yaşar ve sonraki nesillere aktarılmaya devam eder (Uçkaç, 2006:31). Bu bağlamda, kentin tarihini ve kültürünü yansıtan yapılar, eğlence ve dinlenme alanları, tarihi, mimarisi, kentte yaşayanların giyimi, yiyecek ve içecek tercihleri vs. kent kültürünün yansımalarıdır (Yıldırım, 2019: 54-55).

Bağ Kültürü Kavramı

Bağ, insanlık tarihinin yerleşik hayata geçmesinden öncede yerleşim alanlarından biridir ve aktif olarak kullanımına devam edilmiştir. Özellikle, toprağın verimli olduğu yerlerde

insanların toprağı işlemek suretiyle hem yazlık hem de kışlık ürünlerini ürettiklerini söyleyebiliriz. Günümüzde ise insanların daha çok; kışın tüketecekleri yiyeceklerin büyük bir bölümünü hazırladıkları, şehrin kalabalık ortamından uzaklaştıkları, sessiz sakin ortamlar ve hava sıcaklığının şehir merkezine göre daha düşük olduğu yerleşim yerleri olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle (İmamoğlu, 2011: 109);

Bağlar, ailelerin kışın tüketecekleri yiyeceklerin büyük bir bölümünü hazırladıkları yerlerdi. Meyve ve sebzelerle ilgili kış hazırlıkları haziranda başlar, göçünceye kadar sürerdi. Bağ ve bahçede yetiştirilen meyve ve sebzeler yaz boyunca kurutulur; pestili, reçeli, marmeladı veya konservesi yapılır, kente gönderilirdi. En yoğun iş bağ bozumundan sonra yapılırdı.

Dolayısıyla bağ yaşamı, toplumun yüzyıllardır benimsediğı, sevdiğı ve kolay kolay vazgeçemeyeceğı sosyal ve kültürel bir gelenek haline gelmiştir. O kadar ki, bağ kültürüne sahip kişilerin “bağ” ile “bağlanma” fiilinin yakın ilişkide olduğunu, belki “bağ” sözcüğünün bağlanmaktan ve sevmekten geldiğini ifade ederek, insanların bağlarına bir tür gönül bağı ile bağlı olduklarını belirtmişlerdir.

Yöntem: Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı bağ kültüründe zaman içerisinde ne tür değişikliklerin olduğunun ortaya konulması, değişikliğin hangi konularda ve nasıl ortaya çıktığının gösterilmesi, çoğunlukla üretimin yapıldığı bağlarda hala üretimin devam edip etmediğı ve tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişikliklerin incelenmesidir.

Ayrıca bu çalışmanın amacı yerleşim biçimlerindeki değişikliğe de dikkat çekmektir. Çalışmanın konusunu oluşturan bağ kültürünün tercih edilme nedenlerinin, kullanım amaçlarının, üretim ve tüketim alışkanlıklarının zaman içerisinde değişikliğe uğrayıp uğramadığını tespit açısından önemlidir.

Araştırmanın Kapsamı (Evren Ve Örneklem)

Araştırma evrenini coğrafi konum itibariyle Kayseri ve Kahramanmaraş oluşturmaktadır. Bu illerin seçilmesinin nedeni uzun yıllardır bağcılık yapılması ve bağ kültürüne sahip olmasıdır. Araştırmanın evreninin geniş bir alanı kapsaması, evrenin tümüne ulaşmada enerji, maliyet ve zaman güçlüğüne ortaya çıkarmaktadır (Karasar, 2005:127). Bu nedenle araştırmada belirlenen bu evren üzerinden örneklem alınması yoluna gidilmiştir. Bu araştırmanın örneklemine Kayseri ve Kahramanmaraş kentlerindeki toplam 32 kişidir. Araştırmaya katılacak kişiler seçilirken üç kuşaktır bağ kültürünü bilen kişiler olması, en az 10 yıldır yılın belirli dönemlerinde bağda yaşıyor olmaları ve bağ kültürünün özelliklerini taşıyor olmalarına dikkat edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan; yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya 32 kişi katılmış olup; katılımcıların 16'sı Kayseri ilinde ikamet ederken 16'sı ise Kahramanmaraş ilinde ikamet etmektedir. Yarı yapılandırılmış mülakat soruları, konu ile ilgili literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler sonucunda hazırlanmıştır. Araştırmacılar tarafından geliştirilen görüşme sorularının hazırlanmasında; soruların kolaylıkla anlaşılmasına, çok yönlü ve yanıltıcı olmamasına dikkat edilmiştir.

Katılımcılar ile yapılan görüşmeler, katılımcılardan izin alındıktan sonra ses kayıt cihazına kaydedilmiş, daha sonra bu ses kayıtları deşifre edilerek sorulara verdikleri cevaplar metin şekline dönüştürülmüştür. Görüşmeler 30 dakika ile 45 dakika arasında değişen zaman aralıklarında yapılmış olup, katılımcılara 12 adet açık uçlu soru yöneltilmiştir. Elde edilen cevaplar çalışmanın amaçları doğrultusunda betimsel analiz ve içerik analizlerine tabi tutulmuştur.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlandıktan sonra, soruların çalışmanın amacına uygun olup olmadığını anlamak amacıyla uzman kişilerden düşüncelerini belirtmeleri istenmiştir. Bu görüşler doğrultusunda sorular için ön uygulama yapılmış olup bir sorunla karşılaşılmanıştır. Araştırmanın iç geçerliliğinin sağlanabilmesi için katılımcılar ile görüşmeler süre bakımından uzun tutulmuştur. Araştırmaya katılan kişilerin düşüncelerini rahat bir şekilde ifade edebilmeleri için uygun ortam sağlanmıştır. Araştırma için bir diğer önemli husus ise dış geçerliliğin sağlanmasıdır. Bu nedenle araştırma süreci öncesindeki ve sonrasındaki tüm işlemler detaylı şekilde tasvir edilerek açıklanmıştır. İç güvenilirliğin sağlanabilmesi için görüşmeler sonucunda kişilerden elde edilen verilere herhangi bir yorum katılmadan cevaplar doğrudan çalışmanın içerisine aktarılmıştır.

Araştırmaya katılan kişilerin fikirlerini özgürce ifade edebilmeleri için uygun ortam hazırlanmış olup; verilen cevaplara hiçbir şekilde müdahale edilmemiştir. Böylelikle araştırmanın dış güvenilirliği de sağlanmıştır. Görüşmeye katılan kişilerin görüşlerinin gizli kalması amacıyla görüşme yapılan her bir katılımcıya Kayseri kentinden katılıyor ise K1, K2, K3, K4.... K16; Kahramanmaraş kentinden katılıyorsa M2, M2, M3.... M16 şeklinde kodlar verilmiştir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda katılımcıların demografik özelliklerine ve bağ kültürüne dair bilgiler edinmek için görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunda şu sorular yer almaktadır:

- Görüşme yapılan kişinin cinsiyeti nedir?
- Görüşme yapılan kişinin yaşı kaçtır?
- Görüşme yapılan kişinin memleketi neresidir?
- Gelir düzeyiniz nedir?
- Bağ kültürü yaşadığınız şehirde ilk ne zaman ve nasıl ortaya çıkmıştır?
- Bağ kültürünü nasıl ve ne şekilde tanımlarsınız?
- Bağ kültürü deyince aklınıza gelen ilk şey nedir?
- Bağ kültürünün kuşaktan kuşağa aktarılması gerektiğini düşünüyor musunuz?
Cevabınız evet ise neden? Cevabınız hayır ise neden?
- Bağda yaşayan ve bağ kültürünü iyi bilen biri olarak, sizce bağ kültürü ile köy kültürü arasında fark var mı? Varsa sizce bunlar nelerdir?
- Bağ kültürünün kendine has tüketim alışkanlıkları var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?
- Bağ ile kent kültürü arasında sizce ne gibi farklılıklar ve benzerlikler vardır?
- Bağ komşusu ile şehir ev komşusu arasında ne gibi farklılıklar ve benzerlikler vardır?

Yapılan çalışma kapsamında yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile katılımcılara, bağ kültürünün ilk ne zaman ve nasıl başladığı, bağ kültürünün kuşaktan kuşağa aktarılma nedeninin neler olduğu, kır-kent ayrımı bağlamında bağ kültürünü nerede konumlandıkları gibi sorular yöneltilmiş ve katılımcılardan bağ kültürüne dair bilgiler elde edilmiştir.

Tablo 2: Görüşmeye Katılan Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Katılımcı	Katılımcının Cinsiyeti	Katılımcının Yaşı	Katılımcının Doğum Yeri	Ailenin Aylık Geliri
K1	Kadın	25	Kayseri	4 500+
K2	Erkek	28	Kayseri-İlçesi	3 500+ 4 500
K3	Erkek	38	Kayseri	4 500+
K4	Erkek	43	Kayseri	4 500+
K5	Kadın	20	Kayseri	4 500+
K6	Erkek	28	Kayseri-İlçesi	4 500+
K7	Kadın	33	Kayseri-İlçesi	4 500+
K8	Erkek	35	Kayseri	4 500+
K9	Kadın	22	Kayseri-İlçesi	3 500+ 4 500
K10	Erkek	32	Kayseri	4 500+
K11	Kadın	33	Kayseri	4 500+
K12	Kadın	56	Kayseri-İlçesi	1 500+ 2 500
K13	Erkek	35	Kayseri	3 500+ 4 500
K14	Erkek	28	Kayseri-İlçesi	4 500+
K15	Kadın	36	Kayseri	4 500+
K16	Erkek	45	Kayseri	4 500+
M1	Kadın	28	Kahramanmaraş	4 500+
M2	Erkek	18	Kahramanmaraş	1 500+ 2 500
M3	Erkek	25	Kahramanmaraş-İlçesi	4 500+
M4	Kadın	46	Kahramanmaraş	4 500+
M5	Kadın	37	Kahramanmaraş	4 500+

M6	Erkek	39	Kahramanmaraş	4 500+
M7	Kadın	40	Kahramanmaraş-İlçesi	4 500+
M8	Erkek	34	Kahramanmaraş-İlçesi	4 500+
M9	Erkek	44	Kahramanmaraş	4 500+
M10	Erkek	48	Kahramanmaraş	4 500+
M11	Kadın	40	Kahramanmaraş-İlçesi	4 500+
M12	Erkek	39	Kahramanmaraş	4 500+
M13	Kadın	35	Kahramanmaraş	4 500+
M14	Kadın	48	Kahramanmaraş-İlçesi	4 500+
M15	Erkek	55	Kahramanmaraş-İlçesi	3 500+ + 4 500
M16	Kadın	60	Kahramanmaraş	2 500+

(Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Görüşmeye katılan öğrencilere cinsiyet, yaş, doğum yeri ve ailenin aylık geliri ne kadardır soruları yöneltilerek demografik özellikler hakkında bilgi elde edinmek istenmiştir. Elde edilen veriler ayrıntılı olarak Tablo 2’de yer almaktadır. Tablo 2’ye göre araştırmaya katılan erkek sayısı 9K- 8M, kadın sayısı 7K- 8M olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların yaş aralığı 18-60 doğum yerleri: Kayseri, Kayseri-ilçeleri ve Kahramanmaraş, Kahramanmaraş-ilçeleridir. Katılımcıların aylık gelirinin ise alt limiti 1 500TL, 2 500 TL, 4 500 TL ve üzeri şeklinde olduğu görülmektedir.

Görüşmeye katılan katılımcılardan öğrenilmek istenen bilgiler düşünülerek görüşme formu soruları hazırlanmıştır. Görüşme sorularına verilen cevaplar neticesinde elde edilen verilere göre temalar oluşturulmuştur. Bu temalar “katılımcıların bağ kültürü tercihlerine dair tutumları”, “yerleşim yeri tercihleri ve farklılıklar”, “tüketim alışkanlıkları” şeklinde belirlenmiştir.

Tema 1: Katılımcıların Bağ Kültürü Tercihlerine Dair Tutumları

Görüşme sonuçları analizi neticesinde oluşturulan temalardan birisi olan “bağ kültürü” teması, nesiller arası aktarım, birlik ve dayanışma, doğa ile iç içe olma, huzurlu bir mekân varlığı gibi alt temalar şeklinde yorumlanmıştır. Söz konusu alt temalar detaylı bir şekilde incelendiğinde görüşmeye katılan bireylerin ortak düşüncesi, her birinin bağ kültüründen doğrudan ya da dolaylı şekilde etkilendiği yönündedir. Aynı zamanda bağ kültürüne sahip oldukları için kendilerini mutlu ve özel hissettiklerini ifade etmişlerdir.

M13 ilk olarak bağ kültürünün nasıl ve ne zaman ortaya çıktığını “Çocukluğumuzdan itibaren duyduğumuz bir kavram ancak tahmini olarak boş alanların teşvik ile uygun fiyatlara sahiplendirilmesi insanların bahçe ile uğraşma istekleri ile yerleşimle oluşmuştur” şeklinde ifade ederken; K4 “Kayseri’deki yerleşim kadar eski bir tarihi var. Ermeni ve Rumların bile bağ evleri varmış. Eskiden maddi durumu olan olmayan herkesin bağı vardı, son 20 yıldır lüks

villalar yapılmaya başlayınca Hisarcık, Harmana, çay bağlarında villalar çok lüks. Bu ayırım son 20 yılda başladı. Bağlar da kar suyu biriktirilmiş, mevcuttaki kuyularda. Su ihtiyacı böyle giderilmiş” şeklinde ifade etmiştir. Benzer bir cevap ise K2’de “Dedelerimizden bildiğimiz kadarıyla atalara dayanmaktadır”. M15’de “Ne zaman ortaya çıktığını bilmiyoruz ama beni bildim bileli bağ kültürümüz var” ifadelerini kullanarak bağda yaşama kültürünün oldukça eski dönemlere uzandığını ve kuşaktan kuşağa aktarıldığını görmekteyiz.

Yılın belirli dönemlerinde bağda yaşayan insanların alışkanlıkları, tercihleri ve bağ denince akla gelen ilk şeylerin neler olduğu sorularına gelen cevaplar bizlere bağ kültürüne dair daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bağa “göç” etmenin asıl amacı; K7’ye göre “Asıl amaç bağların yüksek rakımda olması ve serin olması açısından tercih edilmiş, eskiden bütün eşyalar göçülürmüş. Buzdolabı olmadığı zamanda kuyulara gömülürmüş. Kayseri üzüm bağları çok yaygın, eskiler anlatırdı kaç bağ vatlık bağın var derlerdi. Bağ vat dediğimiz: günübirlikçi çalışanlara denilirmiş. Her bin metreye bir bağ vat düşermiş ve ne kadar çok bağ vatin varsa o kadar zenginsin demekmiş” ifadeleri ile açıklanmaktadır. M1’e göre ise bağ kültürünün oluşması “Kişiler meyve sebze ekmeği çok severler biz bunlara çeltik, buğday deriz bunların ekimini yapmak için ev yapıp bunları yetiştirmek için bağ kültürü ortaya çıkmıştır. Maraş genel olarak sıcak olduğu için bağ evleri ihtiyacı ortaya çıkmış ve bu şekilde ilerlemiştir” ifadeleri açıklanmaktadır.

Araştırmaya katılan bireylere, “bağ kültürü denince aklınıza gelen ilk şey nedir?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soru ile katılımcıların bağ kültürüne yükledikleri anlamların neler olduğunun öğrenilmesi hedeflenmektedir. Katılımcıların vermiş oldukları cevaplara göre alt kodlar oluşturulmuş ve bilgisayar tabanlı nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan MAQUDA 2020 programı kullanılmıştır. Bu program aracılığıyla alt kodların kullanım yoğunluğu tespit edilmiştir. Kullanım sıklığına göre şekillerin ebatlarında değişiklik meydana geldiği görülmektedir. Verilen cevaplara göre oluşturulan alt kodlar ve alt kodların kullanım sıklığı (yoğunluğu) Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Bağ Kültürünün Alt Kodları

Kod Sistemi	iş görme	kayısı	pekmez	erik	üzüm	özgürlük	doğa ve s...	rahatlık	huzur	semaver	sessizlik	ail	TOP...
iş görme													19
kayısı													9
pekmez													9
erik													9
üzüm													9
özgürlük													11
doğa ve sessizlik													16
rahatlık													16
huzur													16
semaver													16
sessizlik													16
ail													16
TOPLAM	19	9	9	9	9	11	16	16	16	16	16	16	162

Şekil 1'e göre, katılımcıların vermiş olduğu cevapları 3 alt temada toplamak mümkündür. Bu alt temalar; *İş görme*, *özgürlük* ve *huzur* olarak ifade edilebilir. Ayrıca bu alt temalar kendi içerisinde alt kodlara ayrılmaktadır. Verilen bütün cevaplar değerlendirildiğinde bağ hayatı kadınlar için *iş bölümü*, *erik*, *kayısı*, *pekmez*, *üzüm hasadını* ifade ederken; erkekler için *huzur*, *semaver*, *doğa ve sessizliği* ifade etmektedir.

Katılımcıların verdikleri cevaplara göre üretimin eskisi kadar yoğun olmasa da günümüzde hala devam ettiğini fakat iş görme detaylarının değiştiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda literatüre baktığımızda “bahar gelmesiyle bağ işleri başlar; bağın bellenmesi, çubukların ve ağaçların budanması gübrelenmesi su olmadığı zamanlarda kuyuların doldurulması bağ için önde gelen işlerdir. Bu işleri çoğunlukla evin erkeği üstlenmiştir” (Altuncuoğlu, 2018) bilgisine ulaşmaktayız. Fakat bu durumun günümüzde değişikliğe uğradığını, iş görme durumunun daha çok belediyeler aracılığıyla yapıldığını, altyapı çalışmalarından sorunsuz bir şekilde hizmet aldıklarını, kuyulardan su çekme döneminin bittiğini ifade edebiliriz. Dolayısıyla yapılan iş yükünün bağlarda azaldığını, bağ işlerini yapmak üzere (bağın bellenmesi, çubukların ve ağaçların budanması gibi) yevmiye karşılığı gündelik işçi çağırdıklarını söyleyebiliriz.

Tema 2: Yerleşim Yeri Tercihleri ve Farklılıklar

Araştırmanın temasını oluşturan ikinci başlık ise “yerleşim yeri tercihleri ve farklılıkları”dır. Araştırmaya katılan bireyler bağ yaşantısını tercih ederken şehir merkezine yakınlık, doğa ile iç içe olma, gürültü kirliliğinden uzak olmasına dikkat ettiklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla kent kültürü ve bağ kültürü arasında bazı yönden benzerliklerin olduğunu K2 “*gündelik yaşamın devam etmesine imkân sağlaması*”, M9 “*insan ilişkiler, komşuluk ilişkileri*”, K1 “*sosyal aktivitelerin devam etmesi*”, M5 “*ev düzeni aynı benzer orada kahve makinem varsa şehir evde de var*” şeklinde ifade ederken; K6 “*güvenlik özgürlük tüketim alışkanlığı farklı birinde ev İçine kapanık sını kızımla evin içinde ayrı ayrı*

yerlerde idik bağda birlikteyiz dışarı çıkıyoruz beraber oyun oynayıp paylaşımlarımız arttı”, M5 “sürekli açık alanda oturmak”, K7 “köy ile bağ kültürü arasında şehre çok yakın olması şehir aktivitelerine yakın olması açısından farklı. Köy imkansızlıkların olduğu yer altyapısı interneti sorun. Ama şehre yakın olduğu için bağ kültürü hayatımızı kolaylaştırıyor”, M11 “doğa ile iç içe olma sebzelerimizi meyvelerimizi kendimize yetiştiriyoruz şehirde ise hazır alıyoruz bay evimizde villa tarzı evimizde havuzlu keyif yapabiliyoruz. Bağda bireysellik vardır şehrin kalabalığından kaçıyoruz. Komşuluk ilişkisi ne ihtiyaç duymuyoruz. Çünkü bağda çok kalabalığız”, M8 “şehrin gürültüsünden ve yaz mevsiminin sıcaklığından uzaklaşma fırsatı vardır bağda. Aile ile (teknolojik aletlerden uzakta) baş başa zaman geçirme imkânı”, M4 “tabii ki de var bağ kültürü daha tertipli düzenlidir bağ kültüründe hayvancılık yok. Meyveni, sebzeni ekersin... komşularla kahveni içersin”, K11 “köyde insan işgücü her zaman... bağda ise sabah gidip akşam geliyoruz. Düzenli bir hayatımız var. Bağımlılığımız yok. Köyde üretmek zorunda ama biz bağda hava almaya gidiyoruz. İşimiz şehirde”, M16 “bana bireysellik ve keyfilik ön plandadır, keyfine düşkünsen bağa gelersin” şeklinde farklılıkların olduğunu ifade etmektedir.

Araştırmaya katılan bireyler, “Bağ kültürünün kuşaktan kuşağa aktarılması gerektiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna istisnasız “evet...” cevabını vermiştir. K4 “bizde bağ kültürü çok önemlidir biz nasıl yetiştiresek çocuklarımızın da böyle yetişmesi istiyorum”, M12 “çocuklarımız da bu bağ kültürünü yaşasın istiyoruz. Şu an bizim bağ arazisine bir dönümü için 1.000.000 TL veriyorlar biz vermiyoruz”, K2 “evet kesinlikle isterim. Çünkü bina alanlarını tercih etmektense doğa ile iç içe olmayı tercih etmeliyiz. Bir fidanın büyümesini görmek ve onun bakımını üstlenip sonucunda meyvesini dalından tüketmek aslında birçok insanın iyi yetişmesini de desteklemektedir”, M5 “evet atalarımızdan gelen bir kültürdür bağ kültürü. İnsanı şehrin gürültüsünden uzaklaştırmak, kendi alanını oluşturmak için gerekli bir stres atma ortamıdır. Kuşaktan kuşağa aktarılmasını isterim”, M1 “Maraş’ın zenginleri vardır ama kültüründen asla vazgeçmezler o yüzden aktarılması gerektiğini düşünüyorum”, K3 “aktarılmasının çok isterim çünkü kültürün aktarılması soyumuzun bağ kültürüyle devam etmesi için oldukça önemlidir” yanıtlarını vererek bağ kültürünün kuşaktan kuşağa aktarılması gerektiğini, bağda yaşayan ve bu kültürle doğup büyüyen kişiler için bu kültürün çok önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Tema 3: Tüketim Alışkanlıkları

Araştırmanın temasını oluşturan üçüncü ve son başlık ise “tüketim alışkanlıkları”dır. Araştırmaya katılan bireylere “bağ kültürünün kendine has tüketim alışkanlıkları var mıdır?” sorusu yöneltilerek hem günümüzde hem de geçmişte bağda yaşayan insanların yeme-içme

alışkanlıkları, tüketim tercihleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Verilen cevaplara göre tüketim alışkanlıklarının özellikle son dönemde değişikliğe uğradığını, insanların alım gücünün artmasına bağlı olarak hazır gıda tüketiminin ve market alışverişlerinin oldukça yaygınlaştığını ifade edebiliriz. Fakat bunun yanında hala üretimin devam ettiği, kışlık yiyeceklerin konserve ya da turşu olarak hazırlandığını, gelen misafirlere güveçte veya mangalda yemekler ikram edildiğini de söylemek mümkün. M5 “*genelde yaz mevsimi olduğu için meyve tüketimi ve açık alan olduğu için güveç yemekleri tercih ediyoruz. Patlıcan, biber, dolma biber, dut kurusu, kayısı, erik yetiştiriyoruz. Eskiden sadece üzüm yetiştirilirdi*”, K9 “*eskiden bağlarda üzüm yetiştirip pestili yaparlardı üzümün en son hali bağın göç etme zamanına denk gelirdi. Aynı dönemde cevizlerde olgunlaşırdı. Kaynatılan pestilin içine cevizler konularak bozulması engellenirdi. Böylece cevizli sucuk ortaya çıktı*” görüşü tespitimizi doğrulamaktadır.

Benzer diğer cevaplar ise K2 “*oradayken daha çok güveç mangal yapıldığı yer oluyor. Sürekli bahçede olduğumuz için piknik havası oluyor. Binada mangal yapamıyorsun fırına verip yaptırıyorsun. Bağda böyle bir ortam yok. Misafirlere ikram olarak mangal yakıyoruz*”, K14 “*Komşu ile devamlı iletişim halinde olmak ve yapılan özellikle bahçede pişerken kokan yemeklerden ikram etmek. Bağa gelen misafire bahçeden meyve sebze toplamak veya beraber toplamak ona hediye etmek*” M8 “*bahçedeki organik ürünlerle beslenmek sebze yemeği ve mangalın tercih edilmesi tarhana, kuru dolmalık biber, sıra yapılır, incir kurutulur*”, M1 “*bağda tüketim çılgınlığından çok üretim çılgınlığı vardır biberleri turşu yaparız, kırmızı erik, nane, Reyhan, üzüm domates biber, kabak üretiriz*”, K1 “*hafif yiyeceklerin tercih edilmesi bahçedeki ürünlerin yemeklerde kullanılması*”, K6 “*Kete, bazlama, yağlama çok yapılır. Bağlar eskiden bir masraf kapısı değil, bir getiri kapısıydı. Çekirdeğine, armuduna kadar satılırdı... Eskiden bağda yetiştirilen elmalar armutlar satılır; kışın ısınmak için odun-kömür ihtiyacı karşılanırdı*” şeklindedir.

Tüketim alışkanlığına dair diğer cevaplardan farklı olarak; K6 “*dışarıya bağımlı bir bağ götürür, ev oturur, dükkân getirir. Kayseri’de çok meşhur bir sözdür*” yanıtını vererek üretimin bağda olması gerektiğini, dışa bağımlı (üretimden çok tüketimin olduğu, hazır gıdaların tercih edildiği, lüks eşyaların alındığı vb.) bir bağ yaşantısının hane ekonomisine zarar vereceğini ifade etmişlerdir. Yine bu cevaba göre; çoğunlukla esnaflık yapan Kayseri halkının işyerinin kazanç getireceğini, geçim kaynaklarının dükkanları olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Çalışmanın bulgu ve sonuçlarını, uzun yıllardır bağ yaşantısını devam ettiren ve bağ kültürünü yakından tanıyan katılımcıların verdiği cevaplar oluşturmaktadır. Geçmiş dönemlerde ürün yetiştirmek, tarlayı ekip-biçmek üzere tercih ettikleri ve şehir merkezine 15-20 km mesafede olan bağlar aleyçik adı verilen derme çatma yapılardır. O dönemde yerleşik bir düzeni olmayan bu bağ hayatı için hane halkının eşyalarını bağa taşıdıklarını, bağda işleri bitince şehir merkezindeki evlerine yeniden taşıdıklarını söyleyebiliriz.

Günümüzde ise bu alışkanlıkların yerini; şehir merkezindeki evlerinde ne varsa aynı eşyalarının bağ evlerinde de olduğunu, bağ evlerinin aleyçik yapıdan çok uzak, villa tarzı yapılara dönüştüğünü, kentsel rantın bağ evleri üzerinden sağlandığını, kültürel olarak yeni bir anlam yüklendiğini ve değişikliğe uğradığını ifade edebiliriz. Bu bağlamda;

1. *İklim değişikliğinin* bağ kültürüne yansıdığını ve özellikle son 20 yılda yüksek yerlere yapılmış bağ evlerinin tercih edildiğini,
2. *Tüketim alışkanlığının* değiştiğini ve hazır gıda tüketiminin bağ kültüründe artış gösterdiğini,
3. *Bağcılık ve bağ kültürünün* her zaman sosyal hayatın içinde önemli bir unsur olduğunu,
4. *Sosyo-demografik açıdan;* bağ kültürün unsurlarının değişiklik gösterdiğini, daha çok gelir ve eğitim seviyesi yüksek kişilerin yaz aylarında bağları tercih ettiğini,
5. *Kentleşme bağlamında;* şehir merkezinden uzakta inşa edilen bağ evlerinin, kentleşmeye doğru ilerlediğini,
6. Araştırmaya konu olan her iki şehirde de arazinin geniş olmasına rağmen kentsel rant kaygısı ve inşaat şirketlerinin kâr oranlarını yüksek tutmak istemesinden dolayı evlerin yan yana ve içe içe yapıldığı,
7. Bağda yaşayan insanların nüfusunun giderek arttığını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak bağ kültürünün oluşmasında ve değişikliğe uğramasında alt yapı hizmetlerinin gelişmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın olarak kullanılması, hayatı kolaylaştıracak her türlü imkânın değerlendirilmesi ve eskiden üretim yapmak için bağ hayatını tercih eden insanların günümüzde daha çok sakin, huzurlu ve temiz hava almak için tercih ettiklerini ifade etmek mümkündür.

Kaynakça

- Altuncuoğlu, N. (2018). Sosyal Hayatın Önemli Unsurlarından: Kayseri Bağ Hayatı ve Hamam Kültürü. *Journal Of Universal History Studies*, 1(1), 88-95.
- Bal, H. (1999). *Kent Sosyolojisi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Cantürk, A. (2021). Kentlerin Bellek Mekanları: Kent Müzeleri ve Eyüpsultan Kent Müzesi Çalışması. *International University Museums Association Platform Journal of Cultural Heritage*, 4 (1), 21-30.

- Eriksen, T. H. (2009). Küçük Yerler Derin Mevzular (Adsay, F. Çev), İstanbul: Avesta Yayınları.
- Giddens, A. (2010). Sosyoloji (Güzel, C. Haz), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- İmamoğlu, V. (2001). Kayseri Bağ Evleri. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kara, G. (2017) Lisans Düzeyi Öğrencilerinde Kentlilik Bilinci: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Karasar, N. (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi (Kavramlar-İlkeler-Teknikler). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Keleş, R. (2008). Kentleşme Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kroeber, A. L. (1985). A Roster of Civilizations and Culture. Westport: Greenwood Press.
- Mejuyev, V. (1987). Kültür ve Tarih. (S. H. Yokova, Çev.). Ankara: Başak Yayınları.
- Nişancı, Z. N. (2012). Toplumal Kültür- Örgüt Kültürü İlişkisi ve Yönetim Üzerine Yansımaları. Yaşam Bilimleri Dergisi, 1 (1),1278-1293.
- Oğuz, E. S. (2011). Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı, Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28,(2), 123-139.
- Özyurt, C. (2007). Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(18),111-123
- Tosun, K. (1990) Yönetim ve İşletme Politikası. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tosun, G., & Tosun, T. (1995). Türkiye’de Kentleşme Siyasal Yapılanma İlişkisi. Amme İdaresi Dergisi,28 (4), 445-463.
- Uçkaç, L. (2006). Kentsel Tasarımın Kent Kimliği Üzerine Etkileri: Keçiören Örneği. (yayımlanmış yüksek lisans tezi) Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Williams, R. (1977). Culture and Society: 1780-1950. New York: Columbia University Press.
- Williams, R. (1993). Kültür (Başer, E. Çev), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, L. N. (2019). Kent Kültürü ve Postmodern Hayat Tarzının Tüketime Etkisi, Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2),53-62.

BAFRA ZALPA (ZALPUWA) KRALLIĞI VE KANIŞ KRALIÇESİ MİTOSU

Dursun SAĞDIŞ*

Özet

M.Ö. ikinci binyıl Anadolu kültür ve ticaret tarihinin gelişiminde önemli bir zaman süreci olmuştur. M.Ö 19 ve 18 yüzyıllarda Asurlu tüccarlar Anadolu'nun zenginliğini keşfederek 40 civarı yerleşim merkezinde ticaret kolonileri kurmuştur. Bu ticaret merkezlerinden biri de Samsun Bafra bölgesine lokalize edilen ve Hititler döneminde de varlığını sürdüren Zalpa/ Zalpuwa şehri idi. Çivi yazılı tabletlerde Karum ve Wabartum olarak adlandırılan bu ticaret kolonilerinin yönetim merkezi ise Kültepe/Kaniş (Neša) şehri olmuştur. Asurlu tüccarlar ile Anadolu'nun yerli tüccarları arasında başlayan ticaret çivi yazılı tabletlerde kayıt altına alındığı gibi Asur ülkesinden gelen çok sayıda yazılı tabletle birlikte toplam 23 bin çivi yazılı tablet Kültepe'de gün yüzüne çıkarılmıştır. Böylelikle Asur ticaret koloni döneminde Anadolu'nun yazılı tarihinin başladığı söyleyebiliriz. Bu dönemde Asur ülkesinden Anadolu'ya tekstil ürünleri ve kalay, Anadolu'dan Asurlulara ise altın ve gümüş ticareti yapılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda Kuzey Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde iki ayrı Zalpa şehrinin varlığı tespit edilmiştir. Günümüzde Bafra bölgesine lokalize edilen Zalpa/Zalpuwa şehri, Anadolu'da Asur ticaret koloni şubesinin bulunduğu önemli bir ticaret ve kültür merkezi idi. Hititlerin kurucu Kralı Anitta bu şehri bir saldırı düzenleyerek aldı. Böylelikle Hitit sınırları Samsun bölgesine kadar genişleyip Karadeniz'e ulaştı. Samsun bölgesinde Kral Anitta hâkimiyetinin kaç yıl sürdüğünü bilmiyoruz. Ancak Hitit Kralı I. Hattuşili Samsun bölgesine tekrar askerî sefer düzenleyerek Zalpa/Zalpuwa şehrini yakıp yıkmış, şehrin bütün zenginliğine el koymuştur. Böylelikle Samsun bölgesi tekrar Hitit hâkimiyetine girmiştir. Zalpa Kaniş Kraliçesi mitosu, bölge mitolojisi açısından önemli bir yere sahiptir. Mevcut anlatı Zalpa'nın/Zalpuwa Bafra bölgesine lokalizesinde kanıt olarak gösterilmektedir. Bu anlatı Kaniş kraliçesinin bir yılda otuz çocuk doğurarak bu çocukları bir sandık içerisinde ırmağa bırakmasıyla başlar. Kaniş Kraliçesi mitosu anlatım ve üslup yönünden Hz. Musa'nın Nil Nehri'ne bırakılmasını, Akad Kralı Büyük Sargon'un "Doğum Efsanesini" ve Kral Oedipus'un doğum anlatısını anımsatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bafra, Zalpa, Hitit, Kaniş, Mitos

BAFRA ZALPA (ZALPUWA) KINGDOM AND KANIŞ QUEEN MYTH

Abstract

The second millennium BC has been an important time period in the development of Anatolian cultural and commercial history. In the 19th and 18th centuries BC, Assyrian merchants discovered the richness of Anatolia and established trade colonies in around 40 settlements. One of these trade centers was the city of Zalpa/Zalpuwa, which was localized to Samsun Bafra region and continued its existence during the Hittites period. The administrative center of these trade colonies, called Karum and Wabartum in cuneiform tablets, was the city of Kültepe/Kaniş (Neša). The trade that started between the Assyrian merchants and the native merchants of Anatolia was recorded in cuneiform tablets, and a total of 23 thousand cuneiform tablets were unearthed in Kültepe, along with many written tablets which came from the Assyrian country. Thus, we can say that the written history of Anatolia began during the Assyrian trade colony period. In this period, textile products and tin were traded from Assyria to Anatolia, and gold and silver were traded from Anatolia to Assyrians. As a result of the researches, the existence of two Zalpa cities in the North Anatolian region and Southeast Anatolia region were determined. Zalpa / Zalpuwa City, which is localized in the Bafra region today, was an important trade and cultural center with the Assyrian trade colony branch in Anatolia. Anitta, the founder king of the Hittites, conquered the city. Thus, the Hittite borders expanded to the Samsun region and reached the Black Sea. We do not know how many years of domination of King Anitta lasted in Samsun region. However, the Hittite king Hattuşili ravaged the city of Zalpa / Zalpuwa and regained all the wealth of the city by launching military expedition to Samsun. Thus, the Samsun region came under Hittite domination again. The myth of the Zalpa Kaniş Queen has an important place in terms of regional mythology. The current narrative is shown as evidence in the localization of Zalpa / Zalpuwa Bafra region. This narrative begins with the Kaniş queen giving birth to thirty children in a year and leaving

* Milli Eğitim Bakanlığı, Tarih Dersleri Kitap Yazım Komisyonu (Yazar), antiktarih@hotmail.com

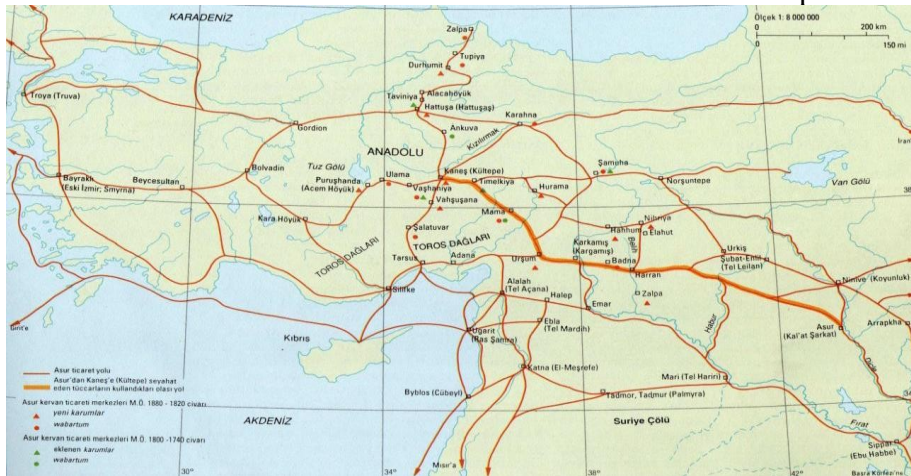
the river in a chest. In terms of narration and style, the Kaniš Queen mytho reminds the release of the Prophet Moses to the Nile river, the "Legend of Birth" of the great king Sargon of Akkads, the birth narrative of King Oedipus.

Keywords: Bafra, Zalpa, Hittites. Kaniš, Mythos

Giriş

M.Ö. 2. binyıl Anadolu kültür ve ticaret tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. M.Ö. 18. ve 19. yüzyıllarda Asurlu tüccarlar Anadolu'nun zenginliğini keşfederek 40 civarında yerleşim merkezinde ticaret kolonileri kurmuştur. Çivi yazılı tabletlerde Karum ve Wabartum olarak adlandırılan bu ticaret kolonilerinin yönetim merkezi ise Kültepe/Kaniš (Neša) şehri olmuştur. Asurlu tüccarlar ile Anadolu'nun yerli tüccarları arasında başlayan ticaret çivi yazılı tabletlerde kayıt altına alındığı gibi Asur ülkesinden gelen çok sayıda yazılı tabletle birlikte toplam 23 bin çivi yazılı tablet Kültepe'de gün yüzüne çıkarılmıştır. Böylelikle Asur ticaret koloni döneminde Anadolu'nun yazılı tarihinin başladığı söyleyebiliriz (Günbattı, 2009: 83; Işık, 2020: 13-18). Bu dönemde Asur ülkesinden Anadolu'ya tekstil ürünleri ve kalay, Anadolu'dan Asurlulara ise altın ve gümüş ticareti yapılmıştır. Bu ticaret merkezlerinden biri de Samsun Bafra bölgesine lokalize edilen ve Hititler döneminde de varlığını sürdüren Zalpa/Zalpuwa krallığı idi (Blasweiler, 2017: 3-41; Macqueen, 2001: 5; Forlanini, 2014: 125-134; Fontanille, 2005: 14) (Resim 1). Eski metinlerde bu şehir krallığının hükümdarları LUGAL^{URU}Zalpuwa, geç dönemde ise LUGAL^{URU}Zalpa şeklinde anılmıştır (Blasweiler, 2017: 3). Bafra bölgesine uyarlanan Zalpa/Zalpuwa gümüş madeni açısından oldukça zengin bir krallıktı. Hitit Kralı I. Hattuşili Zalpa'ya yapmış olduğu askerî seferi anlatırken üç araba dolusu maden ve gümüşe el koyduğunu, gümüşten yapılmış heykel ve madeni eşyaları aldığını anlatmaktadır (Forlanini, 2014: 128 vd; Sağdıç ve Çolak, 2018: 397).

Resim 1: Asur Ticaret Kolonileri Bafra/Zalpa

Kaynak: Alparslan, 2007: 251.

Zalpa

Günümüzde Zalpa şehri veya krallığıyla ilgili araştırmalar hâlâ devam etmektedir. Uluğ Bahadır Alkım 1971’de Paris’te toplanan Uluslararası XIX. Assirioloji Kongresi’ne katılmış ve orada H. Otten’in açıkladığı “İçinden nehir geçen ve deniz kenarında olduğu anlaşılan Zalpuwa (Zalpa)” bilgisine dayanarak Bafra İkiztepe Höyüğü’nün Zalpa olabileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Zalpa’nın (Zalpuwa) Bafra Kızılırmak/Maraşantiya’ya lokalizesinde en önemli dayanak Meşhur Kaniş Kraliçesi mitosudur. 1970 yılında Boğazköy’de bulunan bu belge Hitit Eski Krallık Dönemi’ne ait olup Zalpa’nın isminin geçtiği ve “Zalpuwa” şeklinde yazıldığı en önemli metindir (Otten, 1973: 6-7; Karauğuz, 2001: 198-201; Alp, 2011: 56; Ünal, 2006: 22-23; del Monte, 1992: 191).

Heinrich Otten, Boğazköy’de bulunmuş Kaniş Kraliçesi’nin öyküsünü anlatan bu Hitit tabletini yorumlayarak Zalpa’yı Bafra bölgesine lokalize etmiştir. Bu ilginç öyküde anlatılan Kaniş Kraliçesi, bir defada 30 erkek çocuk doğurur. Bu çocuklara “Bunlar nasıl yaratıklar?” diyerek bu çocukları birkaç sepetin içine koyar ve Kızılırmak/Maraşantiya Irmağı’na atar. Irmak da onları tanrıların yardımıyla Zalpa’dan denize çıkarır ve tanrılar çocukları alarak büyütürler. Otten, çocukların bırakıldığı ırmağı Kızılırmak/Maraşantiya olarak yorumlamakta, Zalpa şehrinin ise denizden dolayı Bafra olduğunu ifade etmektedir (Otten, 1973: 64). Tahsin Özgüç, Anitta Yazıtı’na dayanarak Zalpa’nın gerek denize gerekse Kaniş’e/Kültepe (Neşa) (Resim 2) yakınlığından dolayı, Kızılırmak/ Maraşantiya kıvrımında bulunan krallıklardan biri olabileceğini öne sürmüştür (Özgüç, 1999: 71).

Resim 2: Kaniş Şehri/ Kültepe

Kaynak: (<http://www.kayseri.gov.tr> > kultepe)

İkiztepe höyüğü Tahsin Özgüç, Kılıç Kökten ve Nimet Özgüç tarafından 1941'de keşfedilmiştir. Bunun ardından 1971'de toprak üstü çalışmalarına başlanmış, Eski Bronz I ve Eski Hitit çağına ait önemli bulgular elde edilmiştir. Bu veriler ışığında Bahadır Alkım bir kazı ekibi oluşturarak 1974 yılında arkeolojik kazı çalışmalarına başlamıştır (Alkım, 1974: 9).

Bahadır Alkım'dan sonra 1981 yılında Önder Bilgi İkiztepe'deki kazı çalışmalarını devam ettirdi. Yapılan arkeolojik kazılarda İkiztepe'nin Zalpa olduğuna dair yazılı tablete veya bir bulguya rastlanmamıştır. İkiztepe'de yapılan arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkan kronolojik tabloya göre; Tepe I'de Geç Kalkolitik, Erken Tunç Çağı I ve II ile Geçiş Çağı (Orta Tunç Çağı); Tepe II'de Geç Kalkolitik, Erken Tunç Çağı I ve II ile Geçiş Çağı; Tepe III'te Erken Tunç Çağı II ve III, Orta Tunç Çağı ile Geç Demir Çağı ve Hellenistik Dönem; Tepe IV'te Orta Tunç Çağı'nı yansıtan bulular gün yüzüne çıkarılmıştır (Yılmaz, 2012: 100). Bu durumun ardından İkiztepe kazılarını gerçekleştiren Önder Bilgi ise Zalpa'nın Karadeniz dağlarının iç kısımlarında aranması gerektiğini, Vezirköprü Oymaağaç'ın Zalpa için ideal olduğunu (Bilgi, 1998: 69) ileri sürse de Alman arkeolog Rainer M. Czichon yapmış olduğu kazılar neticesinde buranın Hititlerin kült şehri Nerik olduğunu açıkladı (Czichon, 2007: 13).

Yapılan incelemeler neticesinde Zalpa isminin yazılış şekli, coğrafi yer adları, Kaniş Kraliçesi'nin meşhur efsanesi Zalpa'nın lokalizesinde hayli etkili olmuştur. Örneğin Jared Miller Zalpayla ilgili olarak Hitit, Asur, Eski Babil ve Mari metinlerini incelemiş Zalpa'nın üç ayrı şekilde "Zalpa, Zalpuwa, Zalpah" biçiminde yazıldığını tespit etmiştir. Hitit tabletlerinde geçen Zalpa'nın, "Zalpa/Zalpuwa" biçiminde yazıldığını ve bu yerin Hattuşa'nın kuzeyinde Kuzey Anadolu Bölgesi'nde aranması gerektiğini, Eski Babil ve Mari yazıtlarında geçen Zalpa'nın da, "Zalpah" şeklinde yazıldığını ve Balih Nehri bölgesinde olabileceğini belirtmiştir (Miller, 2001: 70-71). Bu konu üzerinde çalışma yapan Götze ise Zalpa'nın yazılış şeklini ele alarak; Zalpa/Zalpuwa ve Zalpah şeklinde iki farklı yazılışının olduğunu, bundan dolayı farklı coğrafyalarda iki Zalpa şehrinin varlığını öne sürmüştür (Götze, 1964: 116). Ayrıca Götze; Mari mektuplarında ismi anılan Zalpa/Zalpah şehrini incelemiş, şehrin adının Zalpuwa şeklinde yazılmadığını ve Türkiye'nin güneyinde bulunan Ahuna Zerqi, Tutul, Abattum, Emar gibi Kuzey Suriye şehirleriyle isminin aynı bölgede geçtiğini belirterek Zalpah şekliyle yazılan şehrin Anadolu'nun güneyinde bulunan bir yerde olabileceğini ifade etmiştir (Götze, 1964: 116 vd.) Sir Gavas ise önemli bir tespitte bulunarak Arnuwanda ve Aşmunikal çiftinin, Kaşka saldırılarını tanrılara anlatan dua metninde, Karadeniz'de yaşayan Kaşkalar tarafından işgal edilen Hitit şehirlerine dikkat çekerek sıralanan şehirler arasında Zalpa/Zalpuwa ülkesinin de

yer almasını Kuzey Anadolu'daki Zalpa'nın varlığını pekiştirdiğini belirtmiştir. Ayrıca iki Zalpa şehrinin olduğunu, birinin Kızılırmak'ın denize döküldüğü bölgede diğerinin ise Gaziantep civarında olabileceğini öne sürmüştür (Gavas, 2006: 2-14). Khaled Nashef; Zalpa'nın yeri hususunda iki olasılık öne sürerek şehrin Bafra ve Gaziantep bölgesinde aranması gerektiğini açıklamaktadır (Nashef, 1991: 38 vd.). Jörk Klinger de çocukların sepete konularak atıldığı ırmağın Kızılırmak/Maraşantiya olduğunu, çocukların kurtarıldığı şehrin ise Karadeniz kenarındaki Zalpa olduğunu ifade etmektedir (Klinger, 2019: 95-96). Ahmet Ünal söz konusu Zalpa'nın yeri hususunda "Zalpa'nın illaki Karadeniz Bölgesi'nde aranan Zalpa olması gerekmediği aksine bu Zalpa'nın pekâlâ Güneydoğu Anadolu'da aranan ve aynı adı taşıyan Zalpa olabileceği" (Ünal, 1989:17; Ünal, 2003: 69) görüşü kısmen diğer görüşlerle benzerlik göstermiş olsa da ancak, Zalpa'yı Çukurova'nın doğusunda araması ve meşhur Kaniş Kraliçesinin efsane nitelikli anlatımındaki çocukların atıldığı ırmağın Kızılırmak olmadığı bu ırmağın Ceyhan ve Seyhan nehirlerinin yukarı kollarından birini teşkil eden Zamantı (Taşçı Irmağı) olabileceği görüşü tartışma konusu olmuştur (Ünal, 2003: 69-70 vd.). Bu görüşe karşılık Sir Gavas:

Eğer, Kaniş Kraliçesi'nin çocukları bıraktığı nehir Kızılırmak değil de Zamantı Suyu (Taşçı Irmağı) ise bu nehrin çocukları deniz kenarındaki bir ülkeye yani Akdeniz kıyısına getirmesi gerekecektir. Fakat Zalpa için önerilen Tilmenhöyük ve Karasu deniz kıyısından oldukça içeride bulunmaktadır. Nitekim bu durumda bu bölgede önerilen Zalpa'nın, Kaniş Kraliçesi öyküsünde geçen Zalpa'dan farklı olarak.....Anadolu'ya giriş kapısında bulunan Zalpa olabileceği düşünülebilir (Gavas, 2006: 11).

şeklindeki ifadeleriyle görüşlerini belirtmektedir. Anadolu'nun Güneyinde bulunan Zalpa şehrinin lokalizesiyle ilgili olarak bazı bilim çevreleri Zalpa'yı Mama krallığıyla ilişkilendirip Adıyaman bölgesinde olabileceğini öne sürmektedir (Blasweiler, 2017: 5-9) (Resim 3).

Resim 3: Anadolu'nun Güneyinde Bulunan Zalpa'nın Lokalizesi

Kaynak: Blasweiler, 2017: 8.

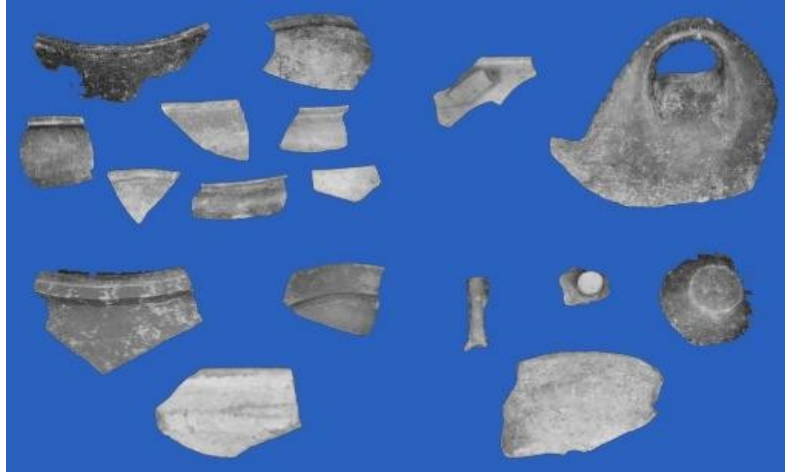
Hitit metinleri incelendiğinde iki farklı Zalpa şehrinin olduğu bu kentlerden birinin Kuzey Anadolu'da Samsun/Bafra bölgesinde diğerinin ise Güneydoğu Bölgesi'nde yer aldığı tespit edilmiştir (Gavas, 2006: 1-14; Götze, 1957: 74; Ertem, 1973: 61-62). Bu iki Zalpa'nın yeri şimdilik hâlâ gizemini korumaktadır. Gerek Anitta metni (Alp, 2011: 53vd) gerekse Kaniş Kraliçesi'nin öyküsü (Alp, 2011: 56) ve en önemlisi Arnuwanda ve Ašmunikal çiftinin dua metni, (Ünsal, 2013: 96-97) Kaniş Kraliçesi mitosuyla ilişkili bu kentin veya krallığın Samsun coğrafyasında olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Kaneş efsanesini göz önünde bulundurursak Bafra Paşaşeyh höyüğü gerek büyüklük bakımından gerekse Kızılırmak ve Kızılırmak'ın denize döküldüğü yere yakınlık açısından oldukça dikkat çekicidir. Bafra'nın 18 km güneybatısında bulunan bu höyük doğal bir tepe üzerinde bulunmaktadır.

Paşaşeyh höyüğünde yapılan yüzey üstü araştırmalarda MÖ 2. binyıla ait çanak çömlek parçaları tespit edilmiş bu kalıntılar sayı ve form çeşitliliği bakımından zenginlik göstermektedir. Şevket Dönmez bu bulgular ışığında Zalpa'nın yeri için Paşaşeyh höyüğü ideal görmektedir (Dönmez ve Beyazıt, 2008: 101-110) (Resim 4).

Zalpa ülkesi, Asur ticaret koloni çağının, Karadeniz sahillerindeki hâlihazırda tek temsilcisi idi. İç Anadolu'yla yapılan sahil ticareti sadece bu merkez üzerinden düzenlenir, ticaret ürünleri ve maden sevkiyatı buradan yapılırdı.

Resim 4: Paşaşeyh Höyüğünde Ortaya Çıkan Bulgular

Kaynak: Dönmez, Beyazıt, 2008: 124.

Zalpa, Asur ticaret koloni çağının ön önemli krallığıydı. Karadeniz Bölgesi'nin sarp dağlarındaki madenler en önemli gelirlerini oluşturuyordu. Asurlu tüccarlar bu madenler sayesinde zenginliklerine zenginlik kattılar (Haas, 1977: 15-26). Zalpa Krallığı bu tüccarlardan almış olduğu vergilerle zengin ve güçlü bir yapı oluşturdu. Öyle ki zamanın güçlü ordularına

sahip Kuşşara kralı bile Zalpa'yı ortadan kaldırmak için müttefik arayışına girişmişti (Memiş, 2010: 75-77). Hitit kralları Zalpa'yı çok önemsediler ve orayı neredeyse kült şehir hâline getireceklerdi. Hatta bazı krallar öldükten sonra buraya defnedilerek halk nazarında oldukça yüceltiler (Haas, 1977: 23-26).

Hititler ve Zalpa Krallığı

MÖ 2. binyılda Anadolu'da tarih sahnesine çıkan Hititler (Memiş, 2010: 45; Macqueen, 2013:23 vd.) bu topraklarda ilk görkemli imparatorluğu inşa ederlerken pek de insancıl değillerdi. Hititler kuruluşlarından itibaren istila ve genişleme politikasına başladı. Bu savaşçı halkın ilk atası bilinen Kuşşara Kralı Anitta ve babası Pithana bir gece baskınıyla Neşa/ Kaniş'i alarak krallığın merkezini buraya taşıdı (Bryce, 2020: 27; Fontanille, 2005: 16; Memiş, 2010: 76). Böylelikle ilk fetih hareketleri Neşa=Kanişte (Kayseri Kültepe) başlamış oldu (Akurgal, 2007: 43 vd.).

Bu gelişme Zalpa'yı da konu edinmiştir. Anitta Metni olarak bilinen tablette şöyle anlatılmaktadır:

Anitta, Pithana'nın oğlu, Kuşşara kralı, şöyle: O Gökyüzünün Fırtına Tanrısı'nın sevgilisi idi. Kuşşara kralı, kentten büyük bir kudretle inip, Neşa 'yı bir gecede gücü sayesinde aldı. Neşa kralına saldırdı, ama Neşa 'nın halkına kötülük etmedi. Onları "analar" ve "babalar" yaptı (yani öyle davrandı). Babam Pithana'dan sonra ben bir isyanı bastırdım; hangi ülke ayaklandı ise, onu tanrı Şiu'nun yardımıyla yendim. Bu sözleri bir tablet üzerinde kapıma koydurdum. Gelecekte bu tableti kimse kırmamasın, kim kırsa, o Neşa 'nın düşmanı olsun!, Bir zaman önce, Zalpa kralı Uhna, tanrımız Şiu'yu (yani onun yontusunu) Neşa 'dan Zalpa'ya kaçırmıştı. Fakat ben, büyük kral Anitta, bizim tanrımız Şiu'yu, Zalpa'dan Neşa 'ya geri getirdim. Zalpa kralı Huzziya'yı ise, canlı olarak Neşa 'ya getirdim. Hattuşa kenti açıklıktan kırılınca, tanrım Şiu, onu taht tanrıçası Halmaşuit'e teslim etti; ve ben bir gecede onu güçle aldım ve kentin yerine yabancı otlar ekdim. Bundan sonra kim kral olur da Hattuşa'yı yeniden iskan ederse, o, Gökyüzünün Fırtına Tanrısı'nın lanetine uğrasın! Ben sefere çıkınca, Puruşhandalı adam (yani kral) bana armağanlar getirdi; bunlar demirden yapılmış bir tahta ile, yine demirden yapılmış bir asa idi. Neşa 'ya geri dönerken Puruşhandalı adamı da birlikte götürdüm. O, taht odasına (B nüshası: Zalpa'ya) girince önümde, sağda oturacak (Dinçol, 1982: 26-27; Alp, 2011: 53 vd.).

Tabletten anlaşılacağı üzere Kral Anitta diğer Anadolu krallıklarının (Şehir Devletleri) üzerine seferler düzenleyerek yayılcı politikasını sürdürdü. Anitta'nın amacı Anadolu'daki siyasi birliği bir an önce sağlamaktı (Macqueen, 2013: 22; Desti, 2013: 48). O, bu yolda Hattuşa Kralı Biuşti'yi darmadağın ederek, şehri yerle bir etmiş, ayrıca şehirde bir daha oturmamaları için Hattuşa'yı bile lanetlemişti (Klinger, 2019: 44-45).

Anitta, Doğu şehirleriyle birlikte Neşa, Ullama, Harkimaş, Zalpuwa (Zalpa), Hattuşa, Şalativara şehirlerini (küçük devletçik) zapt ederek Anadolu siyasi birliğini sağlamayı düşünüyordu (Memiş, 2010: 77-79; Desti, 2013: 48).

Kurucu Kral Anitta, 1400 savaşçısı ve 40 savaş arabasıyla girdiği her yeri yakıp yıktı. Arkeologlar bu yerlerin MÖ 1700'lü yıllarda çok büyük yangınla yok olduğunu tespit ettiler (Brandau ve Schickert, 2011: 23-24; Macqueen,2013: 61-62). Hitit ordularının savaş taktikleri "tahrip etmek, yıkmak" (harnink-,harganu-) ile "yakmak, ateşe vermek" (warnu-) gibi vahşice metotları içeriyordu (Ünal, 1989: 23-24). Kral Anitta, bir tanrı heykelciği nedeniyle günümüzde Bafra'ya lokalize edilen (Zalpuwa) Zalpa Krallığı üzerine (aşağıdaki Anitta yazıtından anlaşılacağı gibi) sefer düzenler (Ertem, 1973: 161-162; Gavaz, 2006: 9-14; Macqueen, 2013: 22).

38 Zalpuwa'dan denizden içeride olan bütün ülkeleri [zaptettim.]

39 Eskiden Zalpuwa Kralı Uhna Tanrı şiuşumm[i'yi] (tanrı heykelini)

40 Neşa'dan Zalpuwa'ya götürdü.

41 [Ar]kadan da (ben) Büyük Kral Anitta Tanrı şiuşummi'yi

42 [Z]alpuwa'dan tekrar Neşa'ya gö[türdüm.]

43 Zalpu[wa] Kralı [H]uzziya'yı da sa[đ olarak]

44 Neşa'ya götürdüm. Hattuşa...[(Alp, 2011: 54).

Bu sefer neticesinde galip gelen Kral Anitta, Zalpa eski kralı Uhna'nın Neşa şehrinde bir zamanlar el koyup götürdüğü küçük tanrı heykelini tekrar Neşa'daki eski yerine getirdiğini ve Zalpa Kralı Huzziya'yının Neşa'ya saldırması nedeniyle, Puruşhanda kralı ile birleşerek onu büyük bir yenilgiye uğrattığını ve Huzziya'yı esir alarak Neşa'ya götürdüğünü anlatmaktadır (Memiş, 2010: 77). Bu esnada Zalpa/Zalpuwa Krallığı hinterlandı içerisinde düşünölen İkiztepe'nin (Bilgi, 1998: 69) bu sefer esnasında işgale uğraması kuvvetle muhtemel bir gelişme olarak gözükmektedir. Çünkü İkiztepe kazıları sonucunda, Hitit savaş taktiklerinin burada da uygulandığına dair belirtiler ortaya çıkmıştır. U. Bahadır Alkım, İkiztepe kat 1'in altında (Geçiş Çağı veya Erken Hitit Dönemi'ne çağdaş kültür tabakasında), şiddetli yangın sonucu tamamıyla tuğlalaşmış parçalarından ve kültür kalıntılarından oluşan bir moloz birikintisinin olduğunu, bunun da kısmen içinde kısmen de altında büyük bir mezarlığın yer aldığını belirtmektedir (Alkım, 1981: 26). İkiztepe'de yaşanılan bu olayın Anadolu'daki siyasi birliği sağlama faaliyetine girişmiş Kral Anitta döneminde kendisini göstermesi ve ayrıca İkiztepe ile birlikte Kültepe, Alişar, Karahöyük, Acemhöyük (Ünal, 1989: 22 vd.) ve bunların yanında Orta Anadolu'daki birçok yerleşim yerlerinin yangın sonucu MÖ 1700'lü yıllarda (Yıldırım, 2004: 105) ortadan kaldırılmış olması İkiztepe'ye saldıranların, yakıp yıkanların ve sonlandıranların Hititler olabileceği kanısını ortaya çıkarmaktadır.

Anitta'nın "Zalpuwa'dan denizden içeride olan bütün ülkeleri [zaptettim.]" ifadesi, bir zamanlar denize kıyısı olan İkiztepe'nin, Hitit tazyikleri sonucu tarihin derinliklerine

gömlüdüğüne açıkça işaret etmektedir. Hâl böyle olunca Anitta'nın, Kızılırmak/Maraşantiya kavsi dâhil olmak üzere, Kızılırmak'ın/ Maraşantiya denize döküldüğü yere kadar olan Samsun Bafra bölgesini hakimiyeti altına alarak Hititlerin Karadeniz'e ulaştıklarını söyleyebiliriz.

Anitta dönemi Hitit egemenliğinin bölgedeki süresi hakkında mevcut bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Samsun Kızılırmak/Maraşantiya çevresinin Hititler tarafından tekrar işgal edildiğini Hitit Kral'ı I. Hattuşili'nin Karadeniz Bölgesine saldırılarını anlatan KBo X 2 Vs. I nolu metninden öğreniyoruz. Zalpa'nın işgalini anlatan yazıt şöyledir:

Kuşşaralı adam, Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral Tabarna Hattuşili şöyle (der): Hatti ülkesini bir kral olarak idare etti. Tavananna'nın erkek kardeşinin oğlu Şanahuitta şehrine gitti. Ve onu mahvedemedi. (fakat) onun ülkesini mahvetti. Askerleri iki yerde garnizona bıraktım. Ve ağılın içinde (ne var) ise onları garnizondaki askerlere verdim. Sonra Zalpa'ya gittim. Ve onu mahvettim, onun tanrı (statülerini) kaldırdım. Ve iki tekerlekli üç adet MADNANU (arabasını) Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na verdim. Gümüşten bir boğa, gümüşten bir zincir Fırına Tanrısı'nın tapınağına verdim. Geriye kalanları da Tanrı Mezulla'nın tapınağına verdim Ertesi yıl içinde Alalha'ya gittim. Ve onu mahvettim (Gavaz, 2006: 12-13).

Tabletten anlaşılacağı üzere I. Hattuşili şehri ağır bir tahribata uğratmış. Şehrin bütün zenginliklerini yağmalayıp üç araba yüklü gümüşü ve benzerlerini, tanrılarına sunarak onların lütfuna ermeye çalışmıştır. Bütün yalvarma ve yakarmalara rağmen Zalpa halkının da tımar ve zeamet (luzzi ve sahan) muafiyetini de kaldırarak (Ünal, 1981: 23) halkı açlığa ve kıtlığa sevk etmiştir.

I. Hattuşilin Zalpa'yı/Zalpuwa niçin yerle bir ettiği, I. Murşili'ye aba altından sopa göstererek verdiği öğütte ortaya çıkmaktadır. "Zalpa kralı babamın zamanında sözlerini bir tarafa atmıştı. Bak şimdi gözlerinin önündeki o Zalpa'nın hâlini gör!" (Ünal, 1981: 23) diyerek Zalpa kralının itaatsizliği karşısında şehri cezalandırdığını görüyoruz. Böylelikle Samsun Kızılırmak/Maraşantiya yöresi, tekrar Hititlerin egemenliğine girmiş oluyor. Bölgedeki Hitit egemenliği Kaşka etkinliğinin ortaya çıkmasına kadar devam etmiştir. Kaşkaların Samsun ve Nerik'e hâkimiyetinden sonra, Hititler güneye çekilerek kült şehirleri Nerik'i (Czichon, 2008: 191) (Oymaağaç Höyük/ Vezirköprü) sınır kabul edip güvenlik hattı oluşturdular (Macqueen, 2013: 58). Bundan sonra Hititler Karadeniz sahiline inememişlerdir. (Sağdıç,2019:220-235) İlerleyen zamanlarda Kaşkalar'ı geri çekilmeye zorlayan III. Hattuşili, Nerik'i almakla kalmayıp Samsun (Bafra/Zalpa) bölgesindeki hâkimiyeti tekrar tesis etmiştir (Brandau- Schickert, 2011: 227) (Resim 5).

Resim 5: Hitit çağında Bafra/Zalpa bölgesi

Kaynak: <https://avys.omu.edu.tr/>

III. Hattuşili'nin Samsun bölgesine düzenlediği seferlerinden bahseden fal metni Nerik ve bölgesinin alınışına dair önemli bilgi vermektedir.

Şöyle ki;

11 ve Nerik kentini

12 [hiç kimse tu]t(a)madı/alamadı. Ben Majeste ise Nerik'in Fırtına Tanrısının huzurunda sevilmiş(ti).

13 Nerik'in Fırtına [Tanrısı] (ona) izin verdi.

14 [Ner]ik kentini geri tuttu/aldı (Bozgun, 2020: 36).

Kaniş Kraliçesi Mitosu

Mitos, belli bir durumun yarattığı insan düş gücünün (imgelemin) ürünü olup geçmişten günümüze süregelen anlatılardır (Hoffner, 1990: 9; Hooke, 2015: 13; Karauğuz, 2001: 37). Mitos (myth), efsane (legend), destan (saga), halk öyküsü (folkstory) ile masal (marchen) arasında edebî bir ayırım söz konusudur. Diğer bir ayırım ise mitolojik anlamda mitos ile tarihsel gerçekler arasında yapılan ayırımdır. Tarihsel değerler karşısında edebî açıdan nitelik bulan mitosların inandırıcılığının olmadığı düşünülmektedir (Hooke, 2015: 13). Bu bağlamda mitosları inceleyen bilim dalı ise mitoloji bilimi olarak adlandırılır. Gerçekte mitin tanımını yapmak oldukça güçtür. Mit çok sayıdaki birbirini tamamlayan bakış açılarına göre ele alınıp yorumlanan son derece karmaşık kültür gerçekliğidir. Aslında mitin kökeninde kutsal düşünce vardır ve mit kutsal bir öyküyü anlatır. Mit her zaman bir yaratılış öyküsünü ele almıştır. Mitteki karakterler doğaüstü varlıklar olsa da mitler bir şeyin nasıl yaratıldığını, var olmaya başladığını konu edinmiş gerçek olayları dile getirmiştir (Eliade, 2018: 17-20; Segal, 2012: 78-79).

Hitit mitosları, Anadolu kökenli, Hatti ve Yabancı kökenli mitoslardan oldukça etkilenmiş ve zenginleşmiştir. Mezopotamya (Babil) ve Kenan kökenli mitosların Hurriler aracılığıyla Anadolu ve Hititlere geçtiği bilinmektedir (Yıldırım, 2016: 4-9; Dinçol, 1982: 100; Karauğuz,

2001: 38; Arıkan, 1998: 162; Fontanille, 2005: 69). Bir mitosun benzeri veya aynısı başka bir bölgede görülebilir. Bu durum mitosun yayılması ve etkileşimle ilgili bir olgudur. Bu yayılma veya etkileşim esnasında mevcut mitosta değişimler olabilir (Yıldırım, 2016: 4; Hooke, 2015: 20-22). Hitit arşivlerinde çok sayıda Hurri kökenli mitos bulunmaktadır. Bu mitoslar diğerlerinden rahatlıkla ayırt edilebilir özelliğe sahiptirler. Hurri mitosları kendi toplumları içerisinde uzun yıllar sözlü anlatım şeklinde yaşatıldı. Ancak Asur ve Babil anlatımlarından etkilenecek bazı bölümleri kısmen değiştirildi veya yeniden şekillenerek yazıldı (Yıldırım, 2016: 9).

Mitoslar Hitit manevi dünyasında önemli bir yer teşkil etmiştir. Özellikle Hurri kökenli mitoslar Hitit inanç sisteminin şekillenmesinde hayli etkili olmuştur (Gurney, 2001: 14-124; Fontanille, 2005: 69-75; Yıldırım, 2016:4-11) Bunlardan Zalpa (Zalpuwa) Kaniş Kraliçesi Mitosu Kaniş'te başlayıp Bafra'da sonlanan yarı dinsel bir öyküyü anlatmaktadır (Otten, 1973: 5-7; Holland ve Zormann, 2007: 3-15; Klinger, 2019: 95-96). Mitosun tamamı şöyledir:

Kaneş Kraliçesi bir yıl içinde tam otuz tane erkek çocuk doğurdu. O “(kendi kendine) dedi ki: (tıpkı) köpek yavruları gibi enikledim” Sepetlerin içini (su geçirmemesi için) kalın yağla sıvadı, çocukları da onların içine yerleştirdi ve onları ırmağa bıraktı. Irmak onları aşağıya, Zalpa Ülkesi'nin denizine sürükledi. Tanrılar çocukları denizden çıkardılar ve onları büyüttüler. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra, kraliçe bu kez otuz kız çocuğu dünyaya getirdi; (ama) bunları bizzat kendisi yetiştirdi. Oğlanlar önlerinde bir eşek sürerek Neşa'ya dönmek üzere yola çıkarlar. Tamar [mara] Köyü'ne geldiklerinde derler ki: ‘ Bir odayı iyice ısıtın ki, şu (yorgun ve üşüyen) eşek (biraz) canlansın!’ köy halkı “Bizim dediğimiz yerlerde (donan) eşek [asla]canlanmaz!” dediler. Çocuklar ise ‘bizim geldiğimiz yerlerde ise bir kadın (bir keresinde) ancak (bir veya iki) çocuk doğurabilir. Ama (bizim annemiz) bizi bir batında doğurdu’ derler. Köy halkı (bu kez ‘Bizim Kaneş kraliçemiz (de) bir keresinde otuz kız çocuğu doğurmuştu. Oğlan evlatları ise yok olmuşlardı, diye anlatırlar. Çocuklar birbirine ‘Aramaya çıktığımız annemizi bulduk işte! Haydi Neşa'ya gidelim!’ derler. Neşa'ya ulaştıklarında tanrılar onları değiştirdiler ve anneleri onları tanıyamadı. Oğullarıyla kızlarını evlendirdi. Yaşlı kardeşler kız kardeşlerini tanıyamadılar; ama en geç olanı ‘Biz şu kız kardeşlerimizle mi evleneceğiz yani? Sakın onlara yaklaşmayın! Onlarla se[vişmemiz] doğru [olmaz!] (dedi). Ve ertesi sabah Zalpa kentine gitti[ler]. (Ünal, 2006:22-23; Singer,2007:14vd; Karauğuz, 2001:198-201) Metnin devamı kırkıtır ileriki kısımlarda Zalpa/Zalpuwa tarihiyle ilgili olaylar anlatılmaktadır (Karauğuz, 2001:199-201).

Anlaşılabacağı üzere bu öyküde Kaniş Kraliçesi bir yılda 30 oğlan doğurdu ve bu 30 oğlan çocuklarını sepetlere koyarak ırmağa bıraktı. Tanrılar çocukları ırmaktan alarak onları Zalpa'da büyüttü. İlerleyen zamanlarda Kraliçe bir gecede bu sefer 30 kız çocuğu doğurdu ve kız çocuklarını kendisi yetiştirdi. Bu durumun ardından oğlan çocukları Kaneş'e annelerini bulmaya gittiler. Ama anneleri onları tanımadı ve kızlarıyla evlendirmek istedi. Oğlan çocuklarının en genci kızların kardeşleri olduğunu bildi ve kesinlikle evlenmeyiz diyerek Zalpa/Zalpuwa ülkesine geri döndüler (Beckman, 2011: 236). Kaniş Kraliçesi mitosu Hitit toplumunun sosyal yapısını ahlaki değerlerini de yansıtmaktadır. Ayrıca erkek çocukların geri dönmesi imgesel bağlamda Hitit göçünü tasvir etmiş olabilir (Singer, 2007: 13-18). Erkek çocukların kız kardeşleriyle evlenmeyi kabul etmemeleri Hitit kanunlarını yerine getirdiklerini

göstermektedir. Hitit kanunlarında bu tür ilişkiler “hurkel” izin verilmeyen birliktelik olarak adlandırılmış ve lanetlenmiştir (Dinçol, 2003: 16).

Çocukların bir ırmağa atılması ve ardından tanrılar tarafından kurtarılarak yetiştirilmesi Kenan ve Mezopotamya bölgesinde sıkça rastlanan önemli bir motiftir. Hz. Musa'nın doğumu ve sazlardan yapılmış hasır bir sepetin içerisinde Nil Nehri'ne bırakılması, (Holloway, 2019: 67) Akad Kralı Büyük Sargon'un “Doğum Efsanesi,” Yunan şehir devleti Thebai'nin kralı Oedipus'un doğumunun anlatımı ve Kaneş Kraliçesi mitosu anlatım ve üslup yönünden büyük benzerlik göstermektedir (Yıldırım, 2016: 9; Hooke, 2015: 18-19; Alparslan, 2009: 129; Kıymet, 2019: 6-7; Karauğuz, 2015: 186-188; Singer, 2007: 15). Akad Kralı Sargon kendi anlattığı yaşam öyküsünde sepete konularak nehre bırakıldığını şöyle belirtir:

Akad kralı kudretli Sargon, annem bir entum/rahibe idi babamı tanımadım. Babamın kardeş(ler)inin (mekânı) dağlarda, kentim Azupiranu Fırat'ın kıyısında annem, entum/rahibe, bana gebe kalmış, beni gizlice doğurmuş. Beni kamış bir sepete koymuş, kapağımı ziftle yapıştırmış. Suları yükselmeyen ırmağa bırakmış. Irmak yardım etti bana, Saki Akki'ye götürdü. Saki Akki testisini daldırırken çıkardı beni sudan. Saki Akki oğlu bildi beni büyüttü. Bahçesine bahçivan yaptı beni. Bahçivanken İhtar bana âşık oldu (Karauğuz, 2015: 187).

Hz. Musa döneminden yaklaşık bin yıl önce yaşamış Akad Kralı Büyük Sargon öyküsünün, Hz. Musa'nın Nil Nehri'ne atılışını anlatan hadiseye oldukça benzemesi şaşırtıcı bir durumdur. Bu gelişme ancak Akadlarla ilgili edebî, tarihî, dinî metinlerin Akad sonrası yazılmasıyla izah edilebilir. Akad Kralı Sargon ve torunu Naramsin'in kahramanlıklarını anlatan edebî eserler Sümer ve Babiller tarafından sahte otobiyografi tarzında yeniden yazılmıştır. “Sargon'un Doğum Efsanesi” bu gelişmeye örnek olarak gösterilebilir (Kıymet, 2019: 4-7).

Çocukların bir ırmağa veya bir nehre bırakılması mitolojik simge açıdan su ve ay kültüyle alakalı bir motiftir. Su, hayat sembolüdür. Doğurganlık, feyiz, bereket alâmetidir. Yokken var oluşu, varken yok oluşu imgeler (Beğenç, 1974: 78). Su bütün varlığın haznesidir, her yaratılışın örnek imgesini oluşturur. Suyu dalmak biçimlenmeden öncesine geri gitmeyi, varoluş dünyasıyla birleşmeyi simgelemektedir (Eliade, 2017a: 170). Suyu bırakılan çocuk öksüzdür ve kozmik öğelerin korumasına terk edilmiştir. Bu tür öykülerde genellikle çocuklar tanrı veya tanrılar tarafından kurtarılır yani çocukların tansık bir güç tarafından korunduğu imgesi verilmeye çalışılmıştır. Daha sonra bu çocuk veya çocuklar bir lider, kral, aziz veya kutsal adam olarak karşımıza çıkmaktadır. (Eliade, 2017b: 279; Hooke, 2015: 18-19)

Kaynakça

- Akurgal, E. (2007). Anadolu Uygarlıkları. İstanbul: Net Yayıncılık.
Alparslan, M. (2009). Hititolojiye Giriş. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
Alp, S. (2011). Hitit Çağında Anadolu. Ankara: Tübitak Yayınları.
Alkım, U. B. (1974). Tilmen Höyük ve Samsun Bölgesi Çalışmaları 1971. Türk Arkeoloji Dergisi, 20/2, 5-16.

- Alkım, U. B. (1981). 1980 Dönemi İkiztepe Kazısı 3. Kazı Sonuçları Toplantısı. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 25-29.
- Arikan, Y.(1998). Hitit Mitolojisi Hakkında. Türkiye Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil Tarih- Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildirileri, 160-173.
- Beckman, G. (2011). Hittite Literature. From an Antique Land, Printed in the United States of America, 215-252
- Beğenç, C. (1974). Anadolu Mitolojisi. İstanbul: MEB Yayınları.
- Bilgi, Ö. (1998). M.Ö 2. Binyılda Orta Karadeniz Bölgesi. 3. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri. Çorum 16-22 Eylül 1996, 63-75.
- Blasweiler, J. (2017). Zalpuwa at the Black Sea. Arnhem (nl), 2, Anatolia in the Bronze Age, 1- 41.
- Bozgun, Ş. (2020). Nerik Hakmiş Hakkında. Archivum Anatolicum (ArAn), 14, 1, 29-50.
- Brandau, B ve Schickert, H. (2011). Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu (N. Mertoğlu, Çev). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Bryce,T. (2020). Hititler: Anadolu Savaşçıları (Ü. E, Uysal, Çev). İstanbul: Kronik Kitap
- Czichon, R. M. (2008). Oymaağaç Höyük Kazısı, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına. Türkiye Arkeolojisi, 190-191.
- Czichon, R. M. (2007). I. Oymaağaç-Nerik Kazı Çalışma Raporu, Samsun Müzesi, 1- 13.
- Czichon, R. M. Klinger, J. (2010). Nerik Zalpa. Aktüel Arkeoloji, 18, 58-65.
- Del Monte , G.F. (1992). Die Orts-und Gewässernamen der Die Ort und Hethitischen Texte. RGTC VI, 2, Wiesbaden: Ludwig Reichert Verlag
- Desti, M. (2013). Anadolu Uygarlıkları (M. Cedden, Çev). Ankara: Dost Kitabevi.
- Dinçol, M. A. (1982) . Hititler. Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Görsel Yayınlar Ansiklopedisi, 1, 17- 120.
- Dinçol, B. (2003). Eski Önasya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Dönmez, Ş. ve Beyazıt, A. Y. (2008). A General Look at the Central Black Sea Region of Turkey during the Middle Bronze Age and A New Approach to the Zalpa Problem in the Light of New Evidence. Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian Period, 101-135. Leiden, PIHANS 111.
- Ertem, H. (1973). Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Eliade, M.(2017a) İmgeler ve Simgeler (M.A. Kılıçbay, Çev). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Eliade, M. (2017b). Dinler Tarihine Giriş (L. A. Özcan, Çev). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Eliade, M. (2018). Mitlerin Özellikleri (S. Rifat, Çev). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Fontanille, I. K. (2005). Hititler (N. Yiğitler, Çev). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Forlanini, M. (2014). Le rôle de Puruşanda dans l'histoire hittite. Hittitology today: Studies on Hittite and Neo-Hittite Anatolia in Honor of Emmanuel Laroche's 100th Birthday: 5e Rencontres d'archéologie de l'IFEA, 21-22.
- Gavas, Ö. S. (2006). Hitit Kenti Zalpa'nın Yeri Üzerine. Anadolu (Anatolia), 31, 1-18.
- Goetze, A. (1957). Kleinasien (Kulturgeschichte des Alten Orients. München: C. H. Beck'sche Verlag.
- Goetze, A. (1964). Remarks on the Old Babylonian Itinerary, JCS XVIII, 114-119.
- Gurney, O. R. (2001). Hititler (P. Arpaçay, Çev). Ankara: Dost Yayınları
- Haas, V. (1977). Zalpa, die Stadt am Schwarzen Meer und das althethitische Königstum, Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu, 109, 15-26.
- Hoffner, H. (1990). Hittite Myths. Atlanta, Georgia, Second Edition, Scholar Press
- Holland, G. B. ve Zorman, M. (2007). The Tale of Zalpa Myth, Morality and Coherence ina Hittite Narrative. Studia Mediterranea, 19, 3-15.
- Holloway, R.(2019). Dinin Kısa Tarihi (T. Göbekçin, Çev). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hooke, S.H. (2015). Ortadoğu Mitolojisi, (A. Şenel, Çev). Ankara: İmge Kitabevi.
- Karağuz, G. (2001). Hitit Mitolojisi. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Karağuz, G. (2015). Adem'in Çocukları. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kurtuluş, K.(2019). Hitit Metinlerinde Akad Çağı İle İlgili Kayıtlar, TAD, 38, 66, 1-66.
- Klinger, J. (2019). Hititler (F. G. Gerhold, Çev). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Macqueen, J.G.(2013). Hititler ve Hitit Çağında Anadolu (E. Davutoğlu, Çev). Ankara: Arkadaş Yayıncılık.
- Memiş, E. (2010). Eskiçağ Türkiye Tarihi. Bursa: Ekin Yayınları.
- Miller, J. (2001). Anum-Hirbi and His Kingdom. Altorientalische Forschungen, 28, 65-101.
- Nashef, K. (1991). Die Orts- und Gewässernamen der altassyrischen Zeit Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes (RGTC4). Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Otten, H. (1973). Eine alihethitische Erzählung und die Stadt Zalpa. Studien zu den Boğazköy- Texten, 17, 5-63.
- Özgüç, T. (1999). Kültepe- Kaniş/Neşa Sarayları ve Mabetleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sağdıç, D ve Çolak, O.(2018).Samsun'da Bulunan, Zalpa, İkiztepe ve Nerik Yerleşmelerinde Hititler'in Hakimiyet Mücadelesi. Amisos, 3, 5, 392-407.
- Sağdıç, D. (2019). Samsun Bölgesi'nde Kaşka (Gaška) Hitit Mücadelesi. Amisos, 4, 7, 219-237.

- Segal, R. A. (2012). Mit (N. Örgü, Çev). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Sevin, V. (2014). Anadolu Arkeolojisi. İstanbul: Der Kitabevi.
- Singer, I.(2007). Mythological Aspects in the Hittite Colonization of Anatolia, ElAnt v11n1. <https://scholar.lib.vt.edu/ejournals/ElAnt/V11N1/singer.html>, Erişim Tarihi: 26.11.2021.
- Ünal, A. (1989).Orta ve Kuzey Anadolu'nun M.Ö.2.Binyıl İskan Tarihiyle İlgili Sorunlar. Akurgal'a Armağan (Festschrift Akurgal), Anadolu (Anatolia) XXII, 17-33.
- Ünal, A. (2003). Hititler Devrinde Anadolu Kitap 2. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2006) Eski Çağlarda Çukurova'nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı'nın Siyasi Tarihi. ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), 15- 44.
- Ünsal, V. (2013). Eski Anadolu'da Teokratik Devlet Düzeni (Hitit ve Urartu). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yıldırım, R. (2004). Uygarlık Tarihine Giriş (İlkçağ Tarih ve Uygarlıkları). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Yıldırım, E. (2016). Hitit Kaynaklarına Göre Mezopotamya İnanç Sisteminin Hurri Mitoloji Anlayışına Etkisi, TAD, 5, 59, 1- 20.
- Yılmaz, M.A. (2012). Demir Çağında Samsun: Kazılar ve Yüzey Araştırmaları Işığında Genel Bir Bakış. Samsun Sempozyumu, 1, 99- 117.

Resim Kaynakça

- Resim1: Alparslan, M.(2007) II. Muvatallı ve Dönemi, (yayımlanmamış doktora tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. 251.
- Resim 2: <http://www.kayseri.gov.tr> > kultepe, Erişim Tarihi: 27.11.2021.
- Resim 3: Blasweiler, J. (2017). Zalpuwa at the Black Sea. Arnhem (nl), 2, Anatolia in the Bronze Age.8.
- Resim 4: Dönmez, Ş. ve Beyazıt, A. Y. (2008). A General Look at the Central Black Sea Region of Turkey during the Middle Bronze Age and A New Approach to the Zalpa Problem in the Light of New Evidence. Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian Period, 101-135. Leiden, PIHANS 111. 124.
- Resim 5: <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/kasim.oyarcin/64586/Ders%206.pdf>, Erişim Tarihi: 26.11.2021.

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ÖGELERİNİN AÇIK ÖĞRETİM ORTAOKULU TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA KULLANIMI

Meltem ÇETİNKAYA *

Özet

Kültürün kuşaktan kuşağa aktarılması çeşitli yollarla gerçekleştirilebilmektedir; ancak kültür aktarımında çoğunlukla dil, aracı konumdadır. UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) tarafından “koruma ve yaşatma” ilkesi bağlamında belirlenen somut olmayan kültürel miras öğeleri de dil aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarılabilir. Öğrencilere yönelik kültür aktarımında kullanılacak yollardan biri de ana dil öğretiminin hedeflendiği Türkçe derslerinin ders kitaplarıdır. Öğrenciler derste yararlandıkları bu ders kitapları aracılığıyla kültürel öğelerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Yine çeşitli nedenler dolayısıyla örgün eğitimden yararlanamayan kişileri de eğitim sisteminin bir parçası durumuna getirebilmek adına ülkemizde bazı çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalardan biri Millî Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen Açık Öğretim Ortaokulu uygulamasıdır. Örgün eğitimde temel başvuru kaynağı olan ders kitapları, Açık Öğretim öğrencileri için de temel bilgi kaynağı konumundadır. Somut olmayan kültürel mirasın Açık Öğretim öğrencilerine aktarımı da yine Türkçe derslerinin temel kaynağını oluşturan bu ders kitapları aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda çalışmanın amacı Açık Öğretim Ortaokulu beş, altı, yedi ve sekizinci sınıf Türkçe ders kitaplarını somut olmayan kültürel miras öğelerini içerme bakımından incelemek olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda ilgili kitaplarda somut olmayan kültürel miras öğelerinden hangilerine ne oranda yer verildiği saptanmış ve bu öğelerin kitaplar içerisindeki kullanım sıklıkları belirlenmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Çalışmanın veri kaynağını 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Açık Öğretim Ortaokulunda okutulması hedeflenen Türkçe ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırma doğrudan evren üzerinde yürütüldüğünden ayrıca örneklem alma yoluna gidilmemiştir. Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla toplanmış ve içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Araştırmamızda elde edilen verilerden hareketle somut olmayan kültürel mirasın korunup yaşatılması konusunda farkındalık geliştirmeyi hedefleyen önerilere yer verilmiştir. Sonuç olarak Açık Öğretimde kullanılan ders kitaplarında somut olmayan kültürel miras öğelerinin çeşitlendirilerek verilmesi ve bu öğelerin sayılarının artırılması gerektiğinden söz edilebilir.

Anahtar Sözcükler: Somut Olmayan Kültürel Miras, UNESCO, Açık Öğretim Ortaokulu, Türkçe Ders Kitabı, Türkçe Eğitimi

THE USE OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE ELEMENTS IN OPEN EDUCATION MIDDLE SCHOOL TURKISH TEXTBOOKS

Abstract

The transfer of culture from generation to generation can be in various ways. However, language is the most a tool in the transfer of culture. Intangible cultural heritage elements determined by UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) in the context the principle of “protection and survival” can be transferred to future generations through language. Turkish textbooks, which aim to teach mother tongue, can be used in transfer culture to students. Students can encounter cultural elements through these textbooks. Some studies are carried out in our country to make people who cannot benefit from formal education due to various reasons become a part of the education system. One of these studies is the Open Education Middle School implemented by the Ministry of National Education. Textbooks, which are the base reference source in formal education, are also the base source of information for Open Education students. The transfer of intangible cultural heritage to Open Education students can also be with these textbooks, which form the based resource of Turkish lessons. Our research aims to examine the five, six, seven, and eighth-grade Turkish textbooks of Open Education Middle Schools in terms of including intangible cultural heritage elements. It has been determined that which intangible cultural heritage elements are included in the books and to what extent. For the reliability of the study, direct quotations are provided. In the study, Turkish textbooks intended to be used in Open Education Middle School in the 2020-2021 academic year were examined. Since the

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, meltem.cetinkaya@ogr.iuc.edu.tr

research was carried out directly on the universe, no sampling was done. Research data were collected through document analysis, one of the qualitative research methods, and analyzed through content analysis. In our research, suggestions for raising awareness about the protection and survival of intangible cultural heritage are included. As a result, it can be said that intangible cultural heritage elements should be diversified, and the number of these elements should be increased in the textbooks used in Open Education.

Keywords: Intangible Cultural Heritage, UNESCO, Open Education Middle School, Turkish Textbook, Turkish Education.

Giriş

Kültür, insanın yaşam biçimini şekillendiren bir öge olarak adlandırılabilir. Kişinin, yaşamını sürdürdüğü ve bir üyesi olduğu topluluğun geçmişinin tanımlayıcısı ve geleceğinin şekillendiricisidir. İnsanlar arasındaki düşünüş, duyuş ve davranışların temelinde kültürel etmenler yatar. Aynı şekilde bu düşünüş, duyuş ve davranışlar da kültürü oluşturur. “Kültür, insan davranışlarının, bu davranışları etkileyen düşünce biçimlerinin, inançlarının, törenlerinin, dilinin ve tüm maddi manevi birikimlerinin oluşturduğu bir bütündür” (Bölükbaş ve Keskin, 2010: 222). Kısaca kültür hem toplum tarafından şekillenen hem de toplumu şekillendiren dinamik bir yapıdır.

Kültür, “kalıtsal ya da içgüdüsel yollarla kazanılan bir kavram değil, öğrenilen ve eğitimle kazanılan bir kavramdır” (Güvenç, 2002). Bu doğrultuda “bir ülkeye, ulusa veya topluma millî kimlik duygusu veren kültürel mirasların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması düşüncesi, küresel bir uygulama olarak bütün eğitim sistemlerinde yerini almaktadır” (Öcal, 2009: 8). Benzer şekilde eğitim sistemimizde bu konunun ele alınıp somut olmayan kültürel mirasımızın gelecek kuşaklara benimsetilmesi önemli görülmektedir. Çünkü somut olmayan kültürel mirasın öğrencilere tanıtılması onların bu öğelere ilişkin farkındalık geliştirmelerine ve bu öğeleri koruyup yaşatma bilincine erişmelerine olanak sağlayacaktır. Bu durum hem örgün eğitim alan hem de Açık Öğretim sisteminde bulunan öğrenciler için geçerlidir. Bu nedenle araştırmada, Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe derslerinin önemli materyallerinden olan ders kitaplarının, somut olmayan kültürel miras öğeleri bakımından incelenmesine karar verilmiştir.

UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) tarafından somut olmayan kültürel mirasın korunması ve yaşatılmasına ilişkin hayata geçirilen sözleşme; toplumların “somut olmayan kültürel miraslarını korumasına ve gelecek kuşaklara aktarmasına katkı sağlayacak yol, yöntem ve imkânları tanımlamaktadır” (Öcal, 2009: 8). Aralık 2020 itibarıyla bu sözleşmede Türkiye’nin yirmi adet somut olmayan kültürel mirası bulunmaktadır. Bunlar: “Meddahlık Geleneği”, “Mevlevi Sema Törenleri”, “Âşıklık Geleneği”, “Karagöz”, “Nevruz”, “Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve diğer)”, “Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah”, “Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali”, “Geleneksel Tören Keşkeği”, “Mesir

Macunu Festivali”, “Türk Kahvesi ve Geleneği”, “Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı”, “İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka”, “Geleneksel Çini Sanatı”, “Bahar Bayramı Hıdırellez”, “Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği”, “Geleneksel Türk Okçuluğu”, “Minyatür Sanatı”, “Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme” ve “Islık Dili”dir (UNESCO, 2021). Araştırma, bu başlıklarla belirlenmiş olan kategorilerle değerlendirilerek gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kültürün kuşaktan kuşağa aktarılması çeşitli yollarla gerçekleştirilebilmektedir; ancak kültür aktarımında çoğunlukla dil, aracı konumdadır. UNESCO tarafından “koruma ve yaşatma” ilkesi bağlamında belirlenen somut olmayan kültürel miras öğeleri de dil aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarılabilir. Öğrencilere yönelik kültür aktarımında kullanılacak yollardan biri de ana dil öğretiminin hedeflendiği Türkçe derslerinde kullanılan ders kitaplarıdır. Öğrenciler derste yararlandıkları bu ders kitapları aracılığıyla kültürel öğelerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Yine çeşitli nedenler dolayısıyla örgün eğitimden yararlanamayan kişileri de eğitim sisteminin bir parçası durumuna getirebilmek adına ülkemizde bazı çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalardan biri Millî Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen Açık Öğretim Ortaokulu uygulamasıdır. Örgün eğitimde temel başvuru kaynağı olan ders kitapları, Açık Öğretim öğrencileri için de temel bilgi kaynağı konumundadır. Somut olmayan kültürel mirasın Açık Öğretim öğrencilerine aktarımı da yine Türkçe derslerinin temel kaynağını oluşturan bu ders kitapları aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda çalışmanın amacı; Açık Öğretim Ortaokulu beş, altı, yedi ve sekizinci sınıf Türkçe ders kitaplarını somut olmayan kültürel miras öğelerini içerme bakımından incelemektir.

Alanda Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe ders kitapları ile ilgili metinlerdeki değerlerin belirlenmesi (Kolaç ve Zenci, 2015), bölüm sonu değerlendirme sorularının araştırılması (Yenen-Avcı, 2016) ve etkinliklerin çeşitlerinin belirlenmesi (Sarıkaya, 2020) gibi konularda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak yapılan alanyazın taramasında Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe ders kitaplarını somut olmayan kültürel miras öğeleri bağlamında inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırma, Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe ders kitaplarındaki somut olmayan kültürel miras öğelerinin kullanım durumunu belirlemesi ve bu öğelerin kültür aktarımındaki rolü ile işlevselliğine değinmesi bakımından önemli görülmektedir.

Problem ve Alt Problemler

Çalışmanın amacından hareketle araştırmanın problem cümlesi, “Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe ders kitaplarının somut olmayan kültürel miras öğelerini içerme bakımından görünümü nasıldır?” biçiminde oluşturulmuştur. Araştırmanın alt problemlerine ise aşağıda yer verilmiştir:

- Açık Öğretim Ortaokulu beşinci sınıf Türkçe ders kitabı, somut olmayan kültürel miras öğelerini içermekte midir?
- Açık Öğretim Ortaokulu altıncı sınıf Türkçe ders kitabı, somut olmayan kültürel miras öğelerini içermekte midir?
- Açık Öğretim Ortaokulu yedinci sınıf Türkçe ders kitabı, somut olmayan kültürel miras öğelerini içermekte midir?
- Açık Öğretim Ortaokulu sekizinci sınıf Türkçe ders kitabı, somut olmayan kültürel miras öğelerini içermekte midir?

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe derslerinin temel kaynağını oluşturan ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2020-2021 eğitim-öğretim yılında kullanılması kararlaştırılan ortaokul düzeyi (beş, altı, yedi ve sekizinci sınıf) Türkçe ders kitapları ile sınırlıdır. Çalışmada, Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe ders kitapları üzerinde yapılan analiz, söz konusu kitapların somut olmayan kültürel miras öğelerini içerme durumlarının tespitiyle sınırlı tutulmuştur.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, “var olan durumu aynen resmetme” (Karasar, 1995) ilkesine dayanmaktadır. Nitel araştırma türünde olan bu çalışmada doküman analizi yöntemine başvurulmuştur. “Doküman analizi araştırmanın hedeflerine yönelik verilere ulaşmada dokümanların incelenmesi ile gerçekleşir” (Çepni, 2010) (akt. Aydoğdu vd., 2017: 558). Bu doğrultuda ilgili kitapların doküman analizi yöntemiyle incelenmesinin ardından elde edilen verilere içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizi, araştırmacıların büyük miktarda veriyi sistematik bir şekilde incelemesine olanak tanır; bu da ilgilenilen konuları belirlemeye ve netleştirmeye yardımcı olur (Weber, 1990).

Veri Kaynağı

Çalışmanın inceleme nesnesini 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Açık Öğretim Ortaokulunda okutulması hedeflenen Türkçe ders kitapları (AOK, 2021) oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmada ortaokul düzeyini oluşturan beş, altı, yedi ve sekizinci sınıf Açık Öğretim Türkçe ders kitapları incelenmiştir.

“Evren (population), araştırılmakta olan konuyu oluşturan elemanların tümünü kapsayan yapıdır” (Arık, 1992) (akt. Özen ve Gül, 2007: 395). Araştırma doğrudan evren üzerinde yürütüldüğünden ayrıca örneklem alma yoluna gidilmemiştir.

Tablo 1. İncelenen Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe Ders Kitaplarının Künyeleri

Kitabın Adı	Yazarı/Yazarları	Yayınevi	Basım Yılı	Basım Yeri
Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı	Şule ÇAPRAZ-BARAN Elif DİREN	Anıttepe Yayıncılık	2020	Ankara
Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı	Abdulkadir ALTAN	Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları	2020	Ankara
Türkçe 7 Ders Kitabı	Gönül METİN	Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları	2020	Ankara
Türkçe 8 Ders Kitabı	Osman BABADAĞ	Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları	2020	Ankara

Alanyazın taramasında ilgili kitapları somut olmayan kültürel miras öğeleri bakımından inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Söz konusu kitaplar, örgün eğitimden uzak kalan öğrencilere yönelik eğitim-öğretim uygulamalarında kullanılan temel kaynak olmaları açısından araştırmaya değer görülmüştür.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Toplanan veriler araştırmacı tarafından geliştirilen kitap inceleme formuna kaydedilmiş ve verilere içerik analizi uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler; “Meddahlık Geleneği”, “Mevlevi Sema Törenleri”, “Âşıklık Geleneği”, “Karagöz”, “Nevruz”, “Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve diğer)”, “Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah”, “Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali”, “Geleneksel Tören Keşkeği”, “Mesir Macunu Festivali”, “Türk Kahvesi ve Geleneği”, “Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı”, “İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka”, “Geleneksel Çini Sanatı”, “Bahar Bayramı Hıdırellez”, “Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği”, “Geleneksel Türk Okçuluğu”, “Minyatür Sanatı”, “Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme” ve “İslık Dili” başlıkları altında kategorilere ayrılarak değerlendirilmiştir. Araştırma amacından hareketle çalışmanın veri kaynağını oluşturan ilgili kitaplarda, somut olmayan kültürel miras öğelerinden hangilerine ne

oranda yer verildiği saptanmış ve bu öğelerin kitaplar içerisindeki kullanım sıklıkları belirlenmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için doğrudan alıntılara, somut olmayan kültürel mirası içerir ilgili kullanım örneklerine yer verilmiştir. Ayrıca araştırmacı tarafından yapılan inceleme sonrası Türkçe eğitimi alanında uzman iki öğretim üyesinden araştırmacının incelemelerine ilişkin görüş bildirmeleri istenmiştir. Türkçe eğitimi alan uzmanlarından gelen görüşler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmış ve araştırmaya son şekli verilmiştir.

Araştırmanın güvenilirliği Miles ve Huberman (1994) tarafından geliştirilen ve nitel araştırmaların güvenilirliğinin belirlenmesinde kullanılan formülle (Güvenirlilik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994). İki öğretim üyesinin görüş birliği ve görüş ayrılığı içerisinde oldukları durumlar değerlendirilerek araştırmanın güvenilirliği %86 olarak belirlenmiştir. Güvenirliğin %70'in üzerinde çıkması araştırmanın güvenilir kabul edilmesinde yeterlidir (Miles ve Huberman, 1994).

Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın bu bölümünde, Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe derslerinde kullanılan ders kitaplarının somut olmayan kültürel miras öğelerini içerme açısından incelenmesi sonucu elde edilen bulgulara ve bu bulgulara ilişkin ders kitapları içerisinde alınan kullanım örneklerine yer verilmiştir. Tablo 2, Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe ders kitaplarının somut olmayan kültürel miras öğelerini içerme durumunu ortaya koymaktadır:

Tablo 2. Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe Ders Kitaplarında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Kullanımı

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS	SINIF DÜZEYİ				TOPLAM
	Beşinci Sınıf	Altıncı Sınıf	Yedinci Sınıf	Sekizinci Sınıf	
Meddahlık Geleneği	X	X	1	X	1
Mevlevi Sema Törenleri	X	X	X	X	X
Âşıklık Geleneği	3	X	X	2	5
Karagöz	1	1	1	X	3
Nevruz	X	X	X	X	X
Geleneksel Sohbet Toplantıları	X	X	X	X	X
Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah	X	X	X	X	X
Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali	X	1	1	1	3
Geleneksel Tören Keşkeği	X	X	X	X	X
Mesir Macunu Festivali	X	X	X	X	X
Türk Kahvesi ve Geleneği	2	1	X	2	5
Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı	X	X	1	X	1

İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği:					
Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka	X	X	1	X	1
Geleneksel Çini Sanatı	X	X	X	X	X
Bahar Bayramı Hıdırellez	X	X	X	X	X
Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği	1	X	1	X	2
Geleneksel Türk Okçuluğu	X	1	X	X	1
Minyatür Sanatı	X	X	X	X	X
Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu:					
Toguzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme	X	X	X	X	X
Ishk Dili	X	X	X	X	X
Toplam	7	4	6	5	22

Tablo 2'ye bakıldığında tüm kitaplarda toplamda yirmi iki kez somut olmayan kültürel miras öğelerinin kullanıldığı görülmektedir. Genele bakıldığı zaman sırasıyla “Âşıklık Geleneği” beş kez, “Türk Kahvesi ve Geleneği” beş kez, “Karagöz” üç kez, “Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali” üç kez, “Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği” iki kez, “Meddahlık Geleneği” bir kez, “Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı” bir kez, “İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka” bir kez ve “Geleneksel Türk Okçuluğu” da bir kez olmak üzere Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe ders kitaplarında saptanmıştır.

Somut olmayan kültürel miras öğelerine tek tek bakıldığında “Meddahlık Geleneği” bir kez yedinci sınıf Türkçe ders kitabında; “Âşıklık Geleneği” üç kez beşinci sınıf, iki kez sekizinci sınıf Türkçe ders kitabında; “Karagöz” birer kez beşinci, altıncı ve yedinci sınıf Türkçe ders kitabında; “Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali” birer kez altıncı, yedinci ve sekizinci sınıf Türkçe ders kitabında; “Türk Kahvesi ve Geleneği” ikişer kez beşinci ve sekizinci sınıf, bir kez altıncı sınıf Türkçe ders kitabında; “Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı” bir kez yedinci sınıf Türkçe ders kitabında; “İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka” bir kez yedinci sınıf Türkçe ders kitabında; “Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği” birer kez beşinci ve yedinci sınıf Türkçe ders kitabında; “Geleneksel Türk Okçuluğu” ise bir kez altıncı sınıf Türkçe ders kitabında kullanılmıştır. Ancak “Mevlevi Sema Törenleri; Nevruz; Geleneksel Sohbet Toplantıları; Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah; Geleneksel Tören Keşkeği; Mesir Macunu Festivali; Geleneksel Çini Sanatı; Bahar Bayramı Hıdırellez; Minyatür Sanatı; Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu:

Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme; Islık Dili” ile ilgili konuların ise ilgili kitaplarda yer almadığı belirlenmiştir.

Sınıf düzeylerine göre bakıldığında somut olmayan kültürel miras öğelerinin sırasıyla beşinci, yedinci, sekizinci ve altıncı sınıf Açık Öğretim Türkçe ders kitaplarında kullanıldığı belirlenmiştir. Sırasıyla beşinci sınıf düzeyinde yedi kez, yedinci sınıf düzeyinde altı kez, sekizinci sınıf düzeyinde beş kez ve altıncı sınıf düzeyinde ise dört kez olmak üzere toplamda yirmi iki kez somut olmayan kültürel miras öğelerinin bu kitaplar içerisinde kullanıldığı görülmektedir.

Beşinci sınıf düzeyi Açık Öğretim Türkçe ders kitabında üç kez “Âşıklık Geleneği”, iki kez “Türk Kahvesi ve Geleneği”, bir kez “Karagöz” ve yine bir kez de “Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği”ne yönelik kullanımların olduğu görülmektedir.

Altıncı sınıf düzeyi Açık Öğretim Türkçe ders kitabında bir kez “Karagöz”, bir kez “Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali”, bir kez “Türk Kahvesi ve Geleneği” ve yine bir kez de “Geleneksel Türk Okçuluğu”na yönelik kullanımların olduğu görülmektedir.

Yedinci sınıf düzeyi Açık Öğretim Türkçe ders kitabında bir kez “Meddahlık Geleneği”, bir kez “Karagöz”, bir kez “Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali”, bir kez “Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı”, bir kez “İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka” ve yine bir kez de “Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği”ne yönelik kullanımların olduğu görülmektedir.

Sekizinci sınıf düzeyi Açık Öğretim Türkçe ders kitabında ise iki kez “Âşıklık Geleneği”, iki kez “Türk Kahvesi ve Geleneği” ve bir kez de “Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali”ne yönelik kullanımların olduğu görülmektedir.

Meddahlık Geleneğine İlişkin Kullanım Örnekleri

“Meddahlık Geleneği”ne tüm sınıf düzeylerinde yalnızca bir kez rastlanmıştır. Bu kullanım da yedinci sınıf ders kitabındadır.

Resim 1. Meddahlık Geleneğine İlişkin Kullanım Örneği

MUHSİN ERTUĞRUL

Sinema Filmi Yönetmeni, Tiyatro Yönetmeni, Oyuncu, Çevirmen Muhsin Ertuğrul kimdir?

Tiyatro ve sinema yönetmeni, oyuncu, çevirmen olan Muhsin Ertuğrul 7 Mart 1892 yılında İstanbul'da doğmuştur. 29 Nisan 1979 tarihinde İzmir'de öldü. Babası Hariciye Nezareti (Dışişleri Bakanlığı) memurlarından Hüseyin Hüsnü Revanesi Alman asıllı Fatma Dilruh Hanımdır. Çocukluğundan başlayarak gördüğü meddah, Karagöz, orta oyunu gibi geleneksel sahne gösterileri, onda derin bir tiyatro tutkusuna dönüştü. Babasının onu Saray'da kâtip olması için yönlendirmek istemesi sonuç vermedi. İstanbul'da Tefeyyüz Mektebi ve Darüledep okullarında ilköğrenimini tamamladıktan sonra, Soğukçeşme ve Toptaşı rüştiyeleri (ortaokulları) ile Mercan İdadisi (Lisesi)'nde okudu. Daha rüştiye öğrencisiyken arkadaşlarıyla amatör tiyatro çalışmalarına başladı.

Resim 1'de görüldüğü gibi yedinci sınıf Türkçe ders kitabındaki metinde yalnızca sözcük düzeyinde bir kullanım olmakla birlikte meddahlık geleneğinden, meddahlığın tarihçesinden ya da önemli meddah isimlerinden bahsedilmemiştir.

Âşıklık Geleneğine İlişkin Kullanım Örnekleri

“Âşıklık Geleneği”ne kitaplar içerisinde beş kez yer verilmiştir. Bu kullanımların üçü beşinci sınıf, ikisi ise sekizinci sınıf Türkçe ders kitabı içerisindedir.

Resim 2. Âşıklık Geleneğine İlişkin Kullanım Örneği

10. **ETKİNLİK** Aşağıdaki cümlelerde uygun yerlere kesme işareti koyunuz. Cümleleri yeniden yazınız.

Denilir ki **Karacaoğlan** bazı türkülerinde başka başka yer adları vardır.

Bursaya yapılacak gezimiz 27 Nisana ertelendi.

Çocuklar bugün TBMM'yi ziyaret etti.

Okulumuz yarışmada 2nci oldu.

Resim 2'de görüldüğü üzere beşinci sınıf Türkçe ders kitabında Karacaoğlan'dan söz edilmektedir. Kültürümüzün önemli isimlerinden olan bu âşığın adı kitap içerisinde bir etkinlikte geçmektedir. Etkinlik noktalama işaretlerini öğrenciye sezinletmeye ve uygulama aşamasına dökmeye yönelik bir etkinliktir. Bu nedenle önemli âşıklarımızdan Karacaoğlan'ın adının bu etkinlik içerisinde yalnızca sözcük düzeyinde kaldığı görülmektedir. Çünkü bu kullanımda Karacaoğlan'ın hayatı ya da eserleri hakkında bir bilgilendirme yapılmamıştır.

Resim 3. Âşıklık Geleneğine İlişkin Kullanım Örneği

4. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde eğik çizgi yanlış kullanılmıştır?

A) “-lık/ -lik/ -luk/ -lük” isimden isim yapan yapım ekidir.

B) Babaannemler Yenimahalle/ Ankara'da oturuyorlar.

C) Uzun ince bir yoldayım/ Gidiyorum gündüz gece/ Bilmiyorum ne haldayım, dizeleri **Aşık Veysel**'e aittir.

D) Ankara/ İstanbul arası hızlı tren sayesinde artık 3 saatmiş.

Resim 3'te ise beşinci sınıf Türkçe ders kitabında yine kültürümüzün önemli bir parçası hâline gelmiş olan Âşık Veysel'den söz edildiği görülmektedir. Âşık Veysel ismi, kitap içerisinde çoktan seçmeli bir soru içerisinde kullanılmıştır. Ancak bu soru da yine noktalama işaretlerine ilişkin geliştirilmiş bir sorudur ve Âşık Veysel isminin de sadece sözcük düzeyinde bu soru içerisinde kullanıldığı görülmektedir.

Resim 4. Âşıklık Geleneğine İlişkin Kullanım Örneği

Hazırlık

1. Türkü dinlemeyi sever misiniz? Niçin?
2. Bir şairle tanışmak isteseydiniz o kim olurdu?

Aşağıdaki metni not alarak okuma yöntemini kullanarak sessiz okuyunuz

ÂŞIK VEYSEL'E SELAM

İki gözünde iki zindan	Sekizinde düzenlemiş sazını
On parmağında on çeşme nur	Dokuzunda düğmüş garip yollara
Yüreği yanmış tutuşmuş	Sazına banmış sözünü
Sivas'tan bir âşık gelir.	Acısını, sızısını ekmeğine katık etmiş
	Pençe vurup san teli inletmiş
Kara diken tırmalama yüzünü	Dağlar çiçek açmış Veysel dert açmış
Deli poyraz köstekleme hızını	Elinde sazı var dut dalından
Dağlar taşlar incitmeyin dizini	Bir kara gün dostu tutmuş elinden
Yedisinde kaybetmiş iki gözünü	Dağlar taşlar hoşnut kalmış dilinden
Sivas'tan Âşık Veysel gelir.	Yol verin ağalar yol verin beyler
	Bu gelene Veysel derler.

Resim 4'te sekizinci sınıf Türkçe ders kitabında Âşık Veysel'i konu alan bir şiir kullanıldığı görülmektedir. Bedri Rahmi Eyuboğlu tarafından kaleme alınan bu şiirin Âşık Veysel'in hayatını şiirsel bir dille ifade ettiği görülmektedir.

Resim 5. Âşıklık Geleneğine İlişkin Kullanım Örneği

2. ÇALIŞMA

Aşağıdaki soruları metne göre cevaplayınız.

1. Âşık Veysel nerelidir?
2. Âşık Veysel, gözlerini ne zaman kaybetmiştir?
3. Şair, "Veysel bu sırta mazhar olmuş/İki sanat bir gönüde birleşmiş" dizeleri ile ne anlatmak istemiş olabilir?
4. Şair, Âşık Veysel'in sanatçı kimliğinin oluşmasında hangi olayların etkili olduğunu düşünmektedir?
5. Okuduğunuz şiirin ana duygusu nedir?
6. Âşık Veysel'in hayatında sizi etkileyen önemli olay nedir?

Âşık Veysel'in hayatını anlatan şiirin ardından sekizinci sınıf ders kitabı içerisinde ilgili metne yönelik sorular oluşturulduğu Resim 5'te görülmektedir. Öğrencilerden, Âşık Veysel'in hayatına ilişkin öğrendiklerini soruları cevaplayarak göstermeleri istenmektedir.

Resim 6. Âşıklık Geleneğine İlişkin Kullanım Örneği

DİNLEME / İZLEME

1. ÇALIŞMA

Âşık Veysel'in "Dostlar Beni Hatırlasın" adlı şiirini empati kurarak dinleme yöntemi ile dinleyiniz. Dinleme etkinliği gerçekleştirildikten sonra aşağıdaki çalışmaların yapınız.

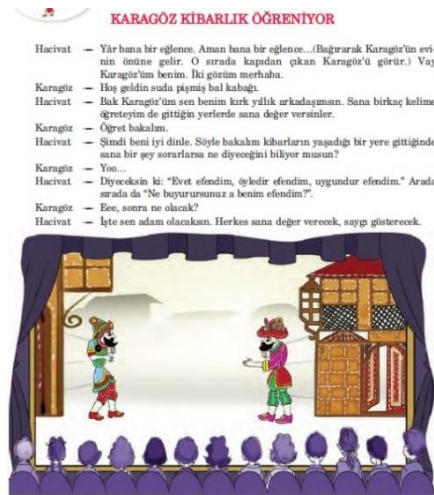
1. Dinlediğiniz şiirde geçen anlamını bilmediğiniz sözcükleri aşağıya yazarak bunların anlamını tahmin ediniz.
.....
2. Dinlediğiniz şiirin teması nedir?
.....
3. Şair, dünyaya neye benzetmiştir?
.....
4. "Can kafeste durmaz uçar." sözü ile ne anlatılmak istenmiş olabilir?
.....
5. Şiirde hayatın geçiciliğini ve hatırlanma arzusunun çağrıştıran ifadeler nelerdir?
.....
6. Şiirin hayata bakışı "Dostlar Beni Hatırlasın" adlı şiirine nasıl yansımıştır?
.....
7. "Veysel gider adı kalır" dizesinde şair neyi kastetmektedir?
.....
8. Şiire bir başlık vermeniz istenseydiniz ne koyardınız?
.....
9. Dinlediğiniz şiirli içerik ve abenk bakımından değerlendiriniz ve görüşlerinizi yazınız.
.....
10. Dinlediğiniz şiirin medyaya aktarılmasındaki amaç nedir? Şiirin medya hâli ile başlı başı aynı mıdır?
.....

Resim 6'dan hareketle yine sekizinci sınıf ders kitabı içerisindeki bir başka çalışmada da Âşık Veysel'in konu edildiği görülmektedir. Öğrencilerden, Âşık Veysel'in "Dostlar Beni Hatırlasın" adlı şiirini dinledikten sonra verilen soruları bu şiire göre cevaplamaları istenmiştir.

Karagöz'e İlişkin Kullanım Örnekleri

"Karagöz" kitaplar içerisinde toplamda üç kez kullanılmıştır. Bu kullanımlar birer kez olmak üzere beş, altı ve yedinci sınıf düzeyi Türkçe ders kitaplarındadır.

Resim 7. Karagöz'e İlişkin Kullanım Örneği

Beşinci sınıf Türkçe ders kitabında Karagöz ile ilgili bir metin kullanıldığı Resim 7'de görülmektedir. Karagöz oyunlarından olan bu metinden hareketle yine kitap içerisinde etkinlikler geliştirilmiş ve öğrencilerden metnin ardından bu etkinlikleri yapmaları istenmiştir.

Resim 8. Karagöz'e İlişkin Kullanım Örneği

BAYRAMLAŞMA BAYRAMI

(Karagöz gelir, içeri girerler.)

HACIVAT – Karagöz'üm hoş geldin!...
KARAGÖZ – Hoş bulduk Hacı Cavcav, hoş bulduk!... Ver elni öpeyim!
HACIVAT – Efendim, bu ne el öpmesi?...
KARAGÖZ – Pataklarım ha, öğrenemedin mi? Bayramlaşma el öpmesi tabi ...
HACIVAT – Tamam, biliyorum da bayramın daha ilk gününde bu kaçınıcı bayramlaşma?
KARAGÖZ – Köftehor, kaçınıcı olursa olsun, bayramlaşma kötü mü?
HACIVAT – Canım kötü olur mu? Bayram güzel, bayramlaşma çok güzel ama...
KARAGÖZ – İyl ya, benim bayramın ilk günü fırsat buldukça senin elini öpmem de hepsinden güzel ...
HACIVAT – Artık yeter efendim! Bayram namazından sonra sabah camide bayramlaşlık.
KARAGÖZ – Yalan söyleme! Bayram bahşışı almak herkesin içinde ayıp olur diye dışarıda bayramlaşım.
HACIVAT – Her ne ise ... Beraber yürüdük, evlerimizden ayrılırken tekrar bayramlaştın! Yine ses çıkarmadım.
KARAGÖZ – Hele ses çıkar da göreyim. "Hacivat benimle bayramlaşmıyor, elini öptürmüyor." diye bağırırım.

Altıncı sınıf Türkçe ders kitabında da Karagöz oyunlarından biri görülmektedir. Resim 8'de verilen "Bayramlaşma Bayramı" adlı Karagöz oyununu içeren metnin okunmasından ardından yine öğrencilerden metne yönelik etkinlikleri cevapları beklenmektedir.

Resim 9. Karagöz'e İlişkin Kullanım Örneği

MUHSİN ERTUĞRUL

Sinema Filmi Yönetmeni, Tiyatro Yönetmeni, Oyuncu, Çevirmen Muhsin Ertuğrul kimdir?

Tiyatro ve sinema yönetmeni, oyuncu, çevirmen olan Muhsin Ertuğrul 7 Mart 1892 yılında İstanbul'da doğmuştur. 29 Nisan 1979 tarihinde İzmir'de öldü. Babası Hariciye Nezareti (Dışişleri Bakanlığı) memurlarından Hüseyin Hüsnü Bey, annesi Alman asıllı Fatma Dilruh Hanımdır. Çocukluğundan başlayarak gördüğü meddah Karagöz orta oyunu gibi geleneksel sahne gösterileri, onda derin bir tiyatro tutkusuna dönüştü. Babasının onu Saray'da kâtip olması için yönlendirmek istemesi sonuç vermedi. İstanbul'da Tefeyyüz Mektebi ve Darüledep okullarında ilköğrenimini tamamladıktan sonra, Soğukçeşme ve Toptaşı rüştiyeleri (ortaokulları) ile Mercan İdadisi (Lisesi)'nde okudu. Daha rüştiye öğrencisiyken arkadaşları ile amatör tiyatro çalışmalarına başladı.

Resim 9'da da görüldüğü gibi yedinci sınıf Türkçe ders kitabında Karagöz ifadesinin yalnızca sözcük düzeyinde kullanıldığı görülmektedir. Muhsin Ertuğrul'un yaşamının anlatıldığı metin içerisinde Karagöz'e kısaca değinildiği görülmektedir.

Kırkpınar Yağlı Güreş Festivaline İlişkin Kullanım Örnekleri

“Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali” kitaplar içerisinde toplamda üç kez kullanılmıştır. Bu kullanımlar birer kez olmak üzere altı, yedi ve sekizinci sınıf düzeyi Türkçe ders kitaplarındadır.

Resim 10. Kırkpınar Yağlı Güreş Festivaline İlişkin Kullanım Örneği

Resim 10’da altıncı sınıf Türkçe ders kitabından alınmış bir görsele yer verilmiştir. Bu görselde, kitaptaki “Anadolu’nun Cirit Oyunları” adlı metin görülmektedir. Bu metin içerisinde cirit oyunuyla ilgili bilgi verilirken aynı zamanda güreş konusunda da kısa da olsa tanıtıcı bir bilgiye yer verildiği görülmektedir.

Resim 11. Kırkpınar Yağlı Güreş Festivaline İlişkin Kullanım Örneği

CAZGIR

Vur ha vur, vur davul, başpehlivan havası
Çıksın Bekir, Osman, Mestanoğlu, Dülger Ahmet.
Vur ha vur, vur davul, gürlenmenin sırası.
Davran bre pehlivan ha ömrüne bereket.
Ateş alsin бүklüm бүklüm pazındaki kudret.
Davran deli fişek, karayel fırtınası.
Çağlar devirip yenmenin güreşmenin ustası.
Vur ha vur, vur davul dağları taşları titret.
Dile gelsin Yusuf’un Aliço’nun hatırası.
Çıkalım hele meydana yanardağ gibi emret.

Resim 11’de yedinci sınıf Türkçe ders kitabındaki Attila İlhan’a ait “Cazgır” adlı şiir görülmektedir. Bu şiir içerisinde güreş sporundan ve önemli güreşçi adlarından bahsedildiği görülmektedir. Yine ders kitabı içerisinde verilmiş olan bu şiirin ardından öğrencilerin cevaplamaları için metne dayalı etkinlikler geliştirilmiştir.

Resim 12. Kırkpınar Yağlı Güreş Festivaline İlişkin Kullanım Örneği

B) Dar kapısından başka aydınlık girecek hiçbir yeri olmayan dükkânında tek başına, gece gündüz kıvılcımlar saçarak çalışan Koca Ali, tıpkı kafese konmuş terbiyeli bir arslanı andırıyordu. Uzun boylu, iri pençeli, kalın pazı, geniş omuzlu bir pehlivanı. On yıldır bu karanlık in içinde ham demirden dövdüğü kılıç ve namluları tüm Anadolu'da, tüm Rumeli'de sınır boylarında büyük bir ün kazanmıştı.

Resim 12'de sekizinci sınıf Türkçe ders kitabındaki bir çoktan seçmeli soru görülmektedir. Bu soru içerisinde de güreş sporunu yapan kişiler için söylenen pehlivan ifadesinin yer aldığı görülmektedir. Bu noktada da kitap içerisindeki bir soruda güreşe ait bir terimin sözcük düzeyinde kullanıldığı belirlenmiştir.

Türk Kahvesi ve Geleneğine İlişkin Kullanım Örnekleri

“Türk Kahvesi ve Geleneği”ne ilişkin ders kitaplarında toplam beş kullanım belirlenmiştir. Bunlardan ikisi beşinci sınıf, biri altıncı sınıf ve ikisi de sekizinci sınıf düzeyindedir.

Resim 13. Türk Kahvesi ve Geleneğine İlişkin Kullanım Örneği

DOSTLUK

Anadolu'nun geleneksel konukseverliği dillere destan dedik. Ne var ki bu konukseverlik önce kahveden başlar. Sizi, bir acı kahve içmeye çağıran dostunuza “Neden acı kahve?” diye-
mezsiniz. Bu acılığa yıllar yılı sürececek bir tatlılık, yakın bir dostluk vardır. Bu yüzden
Anadolu'da “Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.” sözü her yerde, her zaman söylenir
durur.

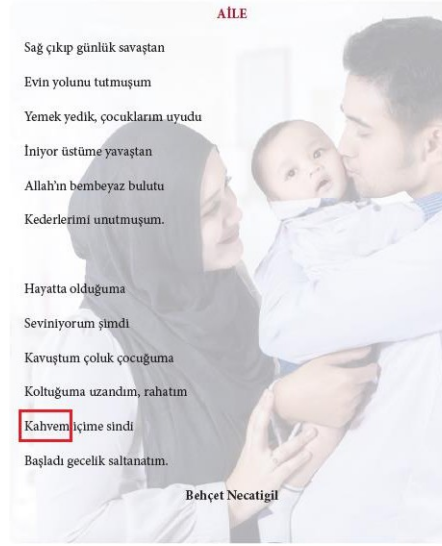
Mehmet ÖNDER

A. 1, 2, 3, 4, 5 ve 6. soruları yukarıdaki paragrafa göre cevaplayınız.

1. Paragrafa göre Anadolu'daki konukseverlik ne ile başlar?
.....
2. Yazara göre acı bir kahveyi paylaşmak neyin ifadesidir?
.....
3. “Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı var.” sözünden ne anlıyorsunuz?
.....
4. “Dillere destan” sözünü açıklayınız.
.....
5. Paragrafın konusu nedir?
.....
6. Paragrafın ana fikrini yazınız.
.....

Beşinci sınıf Türkçe ders kitabında Mehmet Önder'in yazmış olduğu “Dostluk” adlı bir paragrafa yer verilmiştir. Resim 13'te de görülen bu paragrafta Türk kahvesinden bahsedilmiş ve Anadolu'da kahveye ilişkin söylenen bir söze de yer verilerek Türk kahvesi ve geleneği vurgulanmıştır. Ayrıca verilen paragrafa yönelik sorular oluşturulmuş ve öğrencilerden bu soruları cevaplamaları istenmiştir.

Resim 14. Türk Kahvesi ve Geleneğine İlişkin Kullanım Örneği

Resim 14'te altıncı sınıf Türkçe ders kitabında yer alan bir şiir verilmiştir. "Aile" adlı bu şiir içerisinde de kahveden bahsedildiği ancak bu bahsin de sözcük düzeyinde kaldığı görülmektedir.

Resim 15. Türk Kahvesi ve Geleneğine İlişkin Kullanım Örneği

Resim 15'te ise sekizinci sınıf ders kitabındaki bir metin görülmektedir. Bu metinde de yine sözcük düzeyinde kahveden, kahve satan esnaftan bahsedildiği görülmektedir.

Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatına İlişkin Kullanım Örnekleri

"Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı" kitapları içerisinde yalnızca bir kez kullanılmıştır. Bu kullanım da yedinci sınıf Türkçe ders kitabındadır.

Resim 16. Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatına İlişkin Kullanım Örneği

EBRUNUN TARİHÇESİ

Kâğıt bezeme sanatlarının en mühimlerinden olan ebruculuğun hangi tarihten beri bilindiğini kesinlikle söylemek, bugün için imkânsızdır; böyle bir belgeden mahrumuz. Gerçi çok eski tarihli kitap ciltlerinde bile yan kâğıdı (kapak ile kitabı birbirine bağlayan kâğıt) olarak ebruyu görmekteyiz. Yine eski bir albümün içindeki yazı kâğıtlarının etrafında pervazlara yapılmış ebru kâğıtlarına da rastlamamız mümkündür. Ancak, bu eserlerin yazıldıkları tarih bilinse bile bizim için, ebruya dair bir belge sayılmaz. Çünkü böyle eski yazmalar, yüzyıllar boyunca hiç değişse birkaç defa tamir görüp yenilenmiştir. Bu ebru kâğıtlarının da o tamir sırasında konulmuş olması muhtemeldir; yani kitabın tarihinden çok sonraya âit olabileceği akla gelir. Şu hâlde ancak üzerinde yazıldığı tarih kayıtlı olmak şartıyla bir hat örneği ihtiva eden ebru kâğıtları, zamanı göstermek bakımından bir vesika hükmündedir. Hafif ebru denilen ve

Yedinci sınıf Türkçe ders kitabından alınan Resim 16'daki görsel ebrunun tarihçesinin anlatıldığı bir metne kitap içerisinde yer verildiğini göstermektedir. Metinde ebru sanatından, bu sanatın tarihçesinden ve nasıl yapıldığından söz edilmiştir. Ardından yine metne yönelik sorular oluşturulmuş ve metinden hareketle öğrencilerin bu soruları cevaplandırmaları istenmiştir.

İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufkaya İlişkin Kullanım Örnekleri

“İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka” da kitaplar içerisinde yalnızca bir kez kullanılmıştır. Bu kullanım ise yedinci sınıf Türkçe ders kitabındadır.

Resim 17. İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufkaya İlişkin Kullanım Örneği

Şimdi onun da kuşaklı entarisi, ceketini, takkesi, kırmızı merkupları (bir tür yöresel deri ayakkabı) vardı. Saçlarının ortası, el ayası kadar sıfır numara makine ile kesilmiş, altına perçemler uzatılmıştı. Deri gibi sert, yayvan landir ekmeği almıştı; yer sofrasında bunu hem kaşık hem çatal yerine dürümleyerek kullanmayı beceriyordu.

Bir gün halası sokaktan bağırarak geçen bir satıcıyı çağırdu.

Evin avlusuna sırtında çuval kaplı bir yayvan torba, elinde bir ufacak iskemle ve uzun bir demir parçası, dağınık kılıklı bir adam girdi. Torbasında da mukavva gibi bükülmüş bir tomar duruyordu.

Konuştular, sonra önüne bir sürü patlak, sökülük, parça parça ayakkabı dizdiler. Satıcı iskemlesine oturdu; Hasan da merakla karşısına geçti. Bu dört yanı duvarlı, tek kat, basık ve toprak evde öyle canı sıkılıyordu ki... Şaşarak, eğlenerek seyrediyordu: Mukavvaya benzettiği kalın deriyi iki tarafı keskin incecik sapsız bıçağı ile keşişine, ağzına bir avuç çivi doldurduğuna, sonra bunları birer birer, İstanbul'da gördüğü maymun gibi avrurdandan çıkarıp ayakkabıların altına çabuk çabuk mihlayışına, deri parçalarını pis bir suya koyup ıslatışına, mundar çanakdaki macuna parmağını daldırıp tabanlara sürüşüne, hepsine bakıyordu. Susuyor ve bakıyordu.

Resim 17'de yedinci sınıf ders kitabındaki bir metin içerisinde tandir ekmeğinden söz edildiği görülmektedir. Yine bu kullanımın da yalnızca sözcük düzeyinde kaldığı görülmektedir. Ekmek yapımından, ekmek çeşitlerinden bahsedilmediği yalnızca isim bağlamında değinildiği görülmektedir.

Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziğine İlişkin Kullanım Örnekleri

“Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği” ders kitaplarında toplamda iki kez kullanılmıştır. Bu kullanımlardan biri beşinci sınıf diğeri ise yedinci sınıf düzeyindedir.

Resim 18. Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziğine İlişkin Kullanım Örneği

Resim 18’de beşinci sınıf ders kitabında yer alan bir çizgi roman metninde Dede Korkut’tan bahsedildiği görülmektedir. Metin içerisinde Dede Korkut’un, gösterdikleri kahramanlıklar sonrası kişilere ad vermesi geleneğine değinildiği görülmektedir.

Resim 19. Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziğine İlişkin Kullanım Örneği

(...) Destanlar içinde: DEDE KORKUT

Korkut-Ata adıyla da tanınan Dede Korkut, söylentilere göre Oğuzların Bayat Boyu’ndan Kara Hoca’nın oğludur. Onun, dokuzuncu ve on birinci yüzyıllar arasında Türkistan’da, Sir-Derya Nehri’nin Aral Gölü’ne döküldüğü yerde doğduğu, Urgeç Dele adında bir oğlu okuduğu, Oğuz Türklerinden büyük saygı gördüğü, bu bölgelerde hüküm süren Türk hakanlarına akıl hocalığı ve dansmanlık ettiği destanlarından anlaşılmaktadır. Dede Korkut’un Türkler arasında ağızdan ağıza, dilden dile dolaşan destan niteliğindeki hikâyeleri on beşinci yüzyılda Akkoyunlular Dönemi’nde Dede Korkut Kitabı adıyla bir kitapta toplanmış, böylelikle sözlend yazıya dökülmüştür. Destan derleyicisi, Dede Korkut kitabının ön sözünde Dede Korkut hakkında şu bilgileri verir ve onun ağızdan şu öğütlerde bulunur:

Yedinci sınıf Türkçe ders kitabından alınan Resim 19’daki görselde de Dede Korkut’tan bahsedildiği görülmektedir. Bu metinde Dede Korkut’un (Korkut Ata) kim olduğu, hangi

dönemde yaşadığı gibi konuların anlatılmasının yanı sıra adeta destanlaşmış olan hikâyelerinin kültürümüzdeki yerine de değinildiği görülmektedir.

Geleneksel Türk Okçuluğuna İlişkin Kullanım Örnekleri

“Geleneksel Türk Okçuluğu” kitaplar içerisinde yalnızca bir kez kullanılmıştır. Bu kullanım da altıncı sınıf Türkçe ders kitabındadır.

Resim 20. Geleneksel Türk Okçuluğuna İlişkin Kullanım Örneği

Cirit oyunlarında kullanılan bir metre uzunluğundaki sopalar meşe, şimşir, hurma gibi ağaçların dallarından kesilir, cilalanır. Bir ucu kalıncadır. Cirit oyununa katılacak belli sayıda atılar, karşılıklı dizilir. Aralarında 100-200 metrelik bir mesafe bulunur. Cirit başla-ğı zaman dizilerden bir atlı, atını ileri sürer.

Buna öteki diziden başka bir atlı karşı çıkar; ilk çıkan atlı, karşısındaki atlıya sopasını fırlatır ve hemen dizginleri geri çevirir, öteki onu kovalar ve sopasını atar; derken kar-şından bir ikincisi onu karşılar. Böylece cirit bir düzen içinde sürer gider. Diziler teker teker meydana çıktıktan sonra değneğini en çok isabet ettiren taraf galip sayılır. Cirit oyununda tek hedef, atın sırtındaki binicidir. Ciritin ata isabet etmesi, savurmanın oyun dışı kalmasını gerektirir. Bu yüzden atılar, kendilerini hedef alan ciritlerden korunmak için at üzerinde çeşitli hareketler yapar, gizlenir, dörtlal giden atın üzerin-de türlü hünerler gösterirler. Çeviklik, iyi binicilik, güçlü atıcılık, cesurluk bu oyunun hünerleri arasındadır. Cirit oyununu, eski Türklerde bir savaş manevrası sayanlar da vardır. Top tüfek icat edilmeden önce savaşlarda en etkin silah kuşkusuz, sipahi deni-len atlı savaşçıların ya da bir başka deyişle süvarilerin ellerindeki mızrak ve gürzlerdi. Yayalar daha çok ok atar; kılıç sallardı. Atlı savaşçılar, savaş öncesi talimlerinde ağaç sopalar kullanırdı. Cirit oyununun bir savaş oyunu ya da karşılıklı savaş gösterisi sa-yılması bu yüzden ...

Altıncı sınıf Türkçe ders kitabındaki ciritle ilgili bir metinde yayaların ok attığından bahsedildiği Resim 20’de görülmektedir. Geleneksel Türk Okçuluğuna ilişkin ayrıntılı bilgi sunulmasa da bu metin içerisinde Türklerin okçuluğuna ilişkin bir bilgi verildiği söylenebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İnceleme sonucunda ilgili ders kitaplarında saptanan somut olmayan kültürel miras öğeleri aşağıda verilmiştir:

- Meddahlık Geleneği
- Âşıklık Geleneği
- Karagöz
- Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali
- Türk Kahvesi ve Geleneği
- Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı
- İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka
- Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği
- Geleneksel Türk Okçuluğu

Yukarıda verilen ve Açık Öğretim Türkçe ders kitapları içerisinde kullanım örneklerini gördüğümüz somut olmayan kültürel miras öğelerinin kitap genelinde orantılı bir kullanımı

bulunmamaktadır. Tablo 2'den de hareketle kitaplarda kimi ögeler yoğun bir biçimde kullanılmışken kimi ögeler ise çok az kullanılmıştır. Ayrıca sınıf düzeyleri bağlamında da somut olmayan kültürel miras ögelerinin orantılı kullanımının olmadığı görülmektedir. Bazı ögeler iki ya da üç sınıf düzeyinde kendine yer bulurken bazı ögelerin kullanımının sadece tek bir sınıf düzeyiyle sınırlı kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe ders kitaplarının tüm seviyelerinde somut olmayan kültürel miras ögelerinin toplamda yirmi iki kez kullanılması da dikkat çekici bir durumdur. Kültürel bağlamda bakıldığı zaman eğitim-öğretim uygulamalarında bu ögelerin kitaplar aracılığıyla öğrencilerle karşılaştırılması gerekmektedir. Oysa ilgili kitaplarda somut olmayan kültürel mirasın kullanımının bu denli sınırlı tutulmuş olması önemli bir eksikliklerdir. Bunun yanında kitaplar içerisinde yer verilmeyen somut olmayan kültürel miras ögeleri de bulunmaktadır. Bunlar aşağıda sıralanmıştır:

- Mevlevi Sema Törenleri
- Nevruz
- Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve diğer)
- Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah
- Geleneksel Tören Keşkeği
- Mesir Macunu Festivali
- Geleneksel Çini Sanatı
- Işık Dili
- Bahar Bayramı Hıdırellez
- Minyatür Sanatı
- Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala / Göçürme

Tablo 2'de sunulmuş olan araştırma bulgularından hareketle ilgili ders kitaplarının somut olmayan kültürel miras ögelerini içerme bakımından zengin örnekler sunmadığı görülmektedir. Özellikle listede yer alan çoğu kültürel ögenin kitaplarda işlenmemesi bir eksiklik olarak nitelendirilebilir. Bu ögelerin kitaplara metin ve etkinlik olarak yansıtılması önemlidir. Böylece öğrenci, okuduğu ya da dinlediği/izlediği metinde ve bu metinlere dayalı geliştirilmiş etkinliklerde somut olmayan kültürel mirasla karşılaşabilecek ve konuya ilişkin farkındalık geliştirebilecektir. Kültürel ögelerin korunması ve yaşatılması açısından bu tür öğrenmelerin önemi ortadadır. Ayrıca bazı somut olmayan kültürel miras ögelerinin de Açık Öğretim Ortaokulu kitaplarında metin ve etkinlik düzeyinde daha ayrıntılandırılarak ve çeşitlendirilerek verilmesi gerekmektedir (Meddahlık, âşıklık, okçuluk vb.). Yine bu kültürel ögelerin de

metinlerde ve etkinliklerdeki kullanım sıklığı arttırılmalı ve tüm sınıf düzeylerinde mümkün olduğunca daha fazla somut olmayan kültürel miras ögesine yer verilmelidir.

Gerçekleştirilen çalışmanın yanı sıra somut olmayan kültürel mirasın korunup yaşatılması ilkesini temel alan ve bu konuya bilimsel çalışmalarla dikkat çekilmesini amaçlayan farklı disiplinlerden çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan Yıldız ve Ceran (2020) tarafından yapılan bir çalışmada beşinci ve yedinci sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan somut olmayan kültürel miras öğeleri incelemeye alınmıştır. İnceleme sonucunda yedinci sınıf düzeyi Türkçe ders kitabının beşinci sınıf düzeyi Türkçe ders kitabına oranla daha az somut olmayan kültürel miras ögesi içerdiği belirlenmiştir. Bu veriden yola çıkarak araştırmacılar, yedinci sınıf Türkçe ders kitabının somut olmayan kültürel miras öğeleri bakımından zenginleştirilmesi gerektiği önerisini dile getirmişlerdir. Yine Ceran ve Yıldız (2021) tarafından gerçekleştirilen benzer bir çalışmada da araştırmacıların bu kez altıncı ve sekizinci sınıf Türkçe ders kitaplarını somut olmayan kültürel miras bağlamında inceledikleri görülmektedir. Bu çalışmalarında ise araştırmacılar, altıncı sınıf düzeyi Türkçe ders kitabının sekizinci sınıf düzeyi Türkçe ders kitabına göre daha az somut olmayan kültürel miras ögesi içerdiğini belirlemişlerdir. Yine bu veriden de hareketle araştırmacılar, altıncı sınıf Türkçe ders kitabının somut olmayan kültürel miras açısından zenginleştirilmesi önerisini dile getirmişlerdir. Yıldız ve Ceran (2020) ile Ceran ve Yıldız (2021) tarafından yapılan çalışmalar araştırmamız sonuçlarını destekler niteliktedir. İlgili çalışmalarda örgün eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanılan ortaokul Türkçe ders kitapları incelenmiş, bu çalışmada ise Açık Öğretimin eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanılan ortaokul Türkçe ders kitapları incelenmiştir. Elde edilen sonuçlardan hareketle hem örgün hem de Açık Öğretimde kullanılan Türkçe ders kitaplarının somut olmayan kültürel miras öğeleri açısından zengin örnekler sunmadığı görülmektedir. Özellikle Türkçe derslerinin kültür aktarımında başat rol oynadığı düşünüldüğünde ve ülkemiz Türkçe derslerinin (hem örgün hem de Açık Öğretim düzeyinde) ders kitaplarına dayalı yürütüldüğü de göz önüne alındığında Türkçe ders kitaplarının somut olmayan kültürel miras öğeleri açısından yeterliğinin arttırılması gerektiği söylenebilir.

Akcaoğlu (2017) da yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında somut olmayan kültürel mirasın yabancı dil olarak Türkçe öğretimindeki kullanımını belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla Yunus Emre Enstitüsü Yedi İklim ve Ankara Üniversitesi TÖMER Yeni Hitit Türkçe öğretim setlerini incelemiştir. İncelemesi sonucunda setlerde yer alan ders kitaplarının somut olmayan kültürel miras öğeleri açısından daha donanımlı hâle getirilmesi gerektiği önerisine yer vermiştir. Moralı ve Öner (2019) ise somut olmayan kültürel miras açısından Gazi

Üniversitesi TÖMER'in yabancılara yönelik Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinlerini incelemişlerdir. Bu incelemeleri sonucunda kitaplarda somut olmayan kültürel miras öğelerinin %20'lik bir dilime denk geldiğini, bazı somut olmayan kültürel miras öğelerine hiç yer verilmediğini saptamışlardır. Bu bağlamda okuma metinlerindeki somut olmayan kültürel miras öğelerinin sayıca arttırılmasının gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Karakoç-Öztürk (2020) de benzer bir çalışmayı İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti üzerinde gerçekleştirmiştir. Ancak Karakoç-Öztürk (2020) bu çalışmasında metin ve etkinliklerin yanı sıra kitaplarda yer alan görselleri de işin içine katmış ve önemli veriler elde etmiştir. Somut olmayan kültürel miras açısından öğretim seti içerisinde yer alan ders ve çalışma kitaplarını inceleyen araştırmacı, temel ve orta düzey kitaplardaki metin ve etkinliklerin somut olmayan kültürel miras öğeleri açısından yeterli olmadığını belirlemiştir. İleri düzey kitaplardaki metin ve etkinliklerin ise temel ve orta düzey kitaplara göre somut olmayan kültürel miras açısından daha çok veri sunduğunu saptamıştır. Görseller bağlamında kitapları incelediğinde ise temel, orta ve ileri düzey ders kitaplarındaki görsellerin somut olmayan kültürel mirası yansıtacak yeterlikte olmadığını belirlemiştir.

Pehlivan ve Kolaç (2016) da açık ve örgün eğitim sosyal bilgiler ders kitapları ile öğretim programını somut olmayan kültürel miras öğeleri bakımından inceledikleri çalışmalarında öğretim programı ile ders kitapları arasında somut olmayan kültürel miras öğeleri açısından bir bütünlük olmadığını belirlemişlerdir. Ayrıca somut olmayan kültürel miras öğelerinin program bağlamında yedinci sınıf düzeyinde, ders kitabı bağlamında ise beşinci sınıf düzeyinde öne çıktığını saptamışlardır.

Dündar (2018) da farklı ülkelerde olmak üzere, derslerde kullanılan on iki adet İngilizce ders kitabını somut olmayan kültürel miras açısından incelemiş ve bu kitaplarda somut olmayan kültürel mirasın çoğunlukla sözlü gelenek ve anlatılardan oluştuğunu belirlemiştir. Yine araştırmacı tarafından bu kitaplar içerisindeki öğelerden en azının gösteri sanatları ile el sanatları alanlarında olduğu saptanmıştır.

Beş, altı, yedi ve sekizinci sınıf müzik ders kitaplarındaki konu ve kazanımları somut olmayan kültürel miras öğeleri bakımından inceleyen Özkan-Köse ve Yüksel (2019) ise yedinci ve sekizinci sınıf düzeyi müzik ders kitaplarında bu öğelerin daha sık yer aldığını belirlemişler ve daha dengeli ve plânlı bir biçimde bu öğelerin sınıf düzeylerinde dağıtılması gerektiği önerisini dile getirmişlerdir.

Farklı disiplinlerde yapılmış olan benzer çalışmaların sonuçları da araştırmada elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Her ne kadar Türkçe dersleri kültür aktarımında başat rol oynayan derslerden biri olsa da diğer disiplinlerin de bu konuya eğilmesi ve öğretim programları ile öğretim programlarına dayalı oluşturulan ders kitaplarının araştırmacılar tarafından somut olmayan kültürel miras öğeleri bağlamında incelenmesi önemli görülmektedir. Böylece yapılan araştırmalardan hareketle eksik noktalar belirlenip bu konuda iyileştirmelerin yapılabilmesi için uygulamalar gerçekleştirilebilecektir.

Sonuç olarak somut olmayan kültürel mirasın korunup yaşatılmasında öğrencilerde farkındalık geliştirmeyi hedefleyen bir anlayışla öğretim programlarının ve ders materyallerinin hazırlanması gerekmektedir. Bu nedenle Açık Öğretimde kullanılan ders kitaplarında da somut olmayan kültürel miras öğelerinin çeşitlendirilerek verilmesi ve bu öğelerin kitaplar içerisindeki kullanımının (metin, etkinlik, görsel vb.) tüm sınıf düzeylerinde artırılması gerektiğinden söz edilebilir. İlgili konunun, başlıca ders materyallerinden olan ders kitaplarındaki kullanımının niceliksel ve niteliksel olarak geliştirilmesi önerilmektedir. Ayrıca farklı disiplinlerin öğretim programları ile ders kitapları kendi içerisinde karşılaştırılabileceği gibi Açık Öğretim uygulamalarında kullanılan materyallerin de incelenip karşılaştırmaların yapılması değerli görülmektedir.

Kaynakça

- Akcaoğlu, C. (2017). Somut Olmayan Kültürel Miras ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kullanımı. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.
- Altan, A. (2020). Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- AOK (2021). Açık Öğretim Ortaokulu Ders Kitapları, <http://aok.meb.gov.tr/kitap/index-2.html>, Erişim Tarihi: 02.08.2021.
- Aydoğdu, Ü. R., Karamustafaoğlu, O. ve Bülbül, M. Ş. (2017). Akademik Araştırmalarda Araştırma Yöntemleri ile Örneklem İlişkisi: Doğrulayıcı Doküman Analizi Örneği. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 30, 556-565. DOI: 10.14582/DUZGEF.1803
- Babadağ, O. (2020). Türkçe 8 Ders Kitabı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bölükbaş, F. ve Keskin, F. (2010). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metinlerin Kültür Aktarımındaki İşlevi. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5 (4), 221-235.
- Ceran, D. ve Yıldız, D. (2021). 6. ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurları. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 51, 321-337.
- Çapraz-Baran, Ş. ve Diren, E. (2020). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Anıtepe Yayıncılık.
- Dündar, E. (2018). İngilizce Ders Kitaplarında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yeri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Çukurova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Güvenç, B. (2016). İnsan ve Kültür. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Karakoç-Öztürk, B. (2020). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Aktarımı. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 5 (2), 288-312.
- Karasar, N. (1995). Araştırmalarda Rapor Hazırlama (8. Basım). Ankara: Alkim Yayınları.
- Kolaç, E. ve Zenci-Çalışır, S. (2015). Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerde Yer Alan Değerler. Akademik Araştırmalar Dergisi, 17 (65), 145-174.
- Metin, G. (2020). Türkçe 7 Ders Kitabı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook (2nd Ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

- Moralı, G. ve Öner, G. (2019). Yabancı Dil Olarak Türkçe Ders Kitaplarında Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının İncelenmesi. *Turkish Studies Language and Literature*, 14(3), 1345-1357. DOI: 10.29228/TurkishStudies.30167
- Öcal, O. (2009). Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği. *Milli Folklor*, 11 (82), 6-12.
- Özen, Y. ve Gül, A. (2007). Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örneklem Sorunu. *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi KKEFD*, 15, 394-422.
- Özkan-Köse, P. ve Yüksel, A. L. (2019). 5. 6. 7. ve 8. Sınıf Müzik Ders Kitaplarının Somut Olmayan Kültürel Miras Öğeleri Bakımından İncelenmesi. *Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 12, 125-149.
- Pehlivan, A. ve Kolaç, E. (2016). Açık-Örgün Eğitim Sosyal Bilgiler Ders Kitapları ve Öğretim Programında Somut Olmayan Kültürel Miras Öğeleri. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11 (19), 655-670. DOI: 10.7827/TurkishStudies.10095
- Sarıkaya, B. (2020). Açık Öğretim Ortaokulu Türkçe Ders Kitaplarındaki Etkinliklerin Değerlendirilmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 6 (1), 244-261. DOI: 11..11111/ted.xx
- UNESCO (2021). UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi, <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-İnsanlığın-Somut-Olmayan-Kültürel-Mirası-Temsili-Listesi>, Erişim Tarihi: 02.08.2021.
- Weber, R. P. (1990). *Basic Content Analysis* (2nd Ed.). Newbury Park, California: SAGE Publications.
- Yenen-Avcı, Y. (2016). Açık Öğretim Ortaokulu ile Örgün Eğitim Kurumlarında Okutulan Türkçe Ders Kitaplarının Karşılaştırılması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 153-160.
- Yıldız, D. ve Ceran, D. (2020). 5. ve 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurları. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 44, 295-308. DOI: 10.21497/sefad.845421

KÜLTÜREL MİRAS AKTARIMINDA OLGUNLAŞMA ENSTİTÜLERİNİN YERİ: İSTANBUL BEYOĞLU REFİA ÖVÜÇ OLGUNLAŞMA ENSTİTÜSÜ ÖRNEĞİ¹⁴

H. Züleyha DİRLİK*
Sinem BUDUN GÜLAS†

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, Tanzimat Fermanının ilanından sonra Mithat Paşa'nın katkılarıyla açılan İslahhane ve Sanayi mektepleri, Türk el sanatlarının yaşatılmaya devam edildiği ve öğretildiği eğitim kurumlarıdır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ise bu eğitim kurumlarının yerini Kız Enstitüsü ve Kız Akşam Sanat Okulları almıştır. Bu okullarda orta öğretim düzeyinde eğitim-öğretim sürdürülmüştür. Kız Sanat Enstitüleri'nin devamı niteliğinde, geleneksel el sanatlarının yaşatılması ve öğretilmesi amacı ile açılan Olgunlaşma Enstitüleri günümüzde hala aynı misyon ile mezun vermeye devam etmektedir. Türkiye'nin çeşitli illerinde sayısı 24'e varan Olgunlaşma Enstitüleri'nin, buldukları bölgenin tarihi ve geleneksel el sanatlarına uygun özel eğitim bölümleri bulunmaktadır. Türkiye'nin ilk Olgunlaşma Enstitüsü olan 'İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü', Refia Övüç tarafından; Avrupa modası ve sanatına duyulan hayranlığın toplumda git gide arttığı ve tarihi geleneksel el sanatlarının unutulmaya yüz tuttuğu bir dönemde, Kız Sanat Enstitüleri'nin eğitimini bir üst seviyeye taşıyarak bu alanda usta ve çırakların yetiştirilmesi ve el sanatları alanındaki zengin tarihi Türk kültürel mirasını yaymak ve yaşatmak amacıyla 1945 yılında kurulmuştur. Türk el sanatları alanındaki kültürel mirasın korunması, yaşatılması ve aktarılmasında önemli bir rol üstlenen Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü 76 yıldır eğitim vermeye devam etmektedir. Bu çalışmada; kurulduğu ilk günden itibaren geleneksel el sanatları alanında kültürel mirasın korunması ve aktarılması amacını taşıyan Olgunlaşma Enstitüleri'nin tarihi süreci genel olarak incelenmiş ve Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü devam eden bölümleri, koleksiyon arşivleri ve enstitü özelinde kurulmuş olan Desen Müzesi üzerinden ülkemiz kültürel mirasına katkıları göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Olgunlaşma Enstitüleri, Geleneksel El Sanatları, Kültürel Miras, Desen, Tasarım

THE PLACE OF MATURATION INSTITUTES IN CULTURAL HERITAGE TRANSFER: İSTANBUL BEYOĞLU REFİA ÖVÜÇ GIRLS' INSTITUTE† INSTANCE

Abstract

In the last periods of the Ottoman Empire, after the proclamation of the Tanzimat Edict, İslahhane and Industry schools opened with the contributions of Mithat Pasha are educational institutions where Turkish handicrafts are kept alive and taught. With the proclamation of the Republic, these educational institutions were replaced by Girls' Institute and Girls' Evening Art Schools. In these schools, education was continued at the secondary level. As a continuation of Girls' Art Institutes, the Girls' Institutes, which were opened with the aim of keeping traditional handicrafts alive and teaching, still continue to graduate with the same mission today. Girls' Institutes, numbering up to 24 in various provinces of Turkey, have special education departments suitable for the historical and traditional handicrafts of the region they are located in. Turkey's first Girls' Institute, 'Istanbul Beyoğlu Refia Övüç Girls' Institute' was established by Refia Övüç in 1945, a time when the admiration for European fashion and art is increasing in the society and historical and traditional handicrafts are on the verge of being forgotten. The Girls' Art Institutes are aimed at raising masters and apprentices in this field and spreading and keeping alive, the rich historical Turkish cultural heritage in the field of handicrafts. Beyoğlu Refia Övüç Girls' Institute, which plays an important role in the protection, preservation and transmission of the cultural heritage in the field of Turkish handicrafts, has been continuing to provide education for 76 years. In this study; The historical process of Girls' Institutes has been examined in general, which have aimed to protect and transfer the cultural heritage in the field of traditional handicrafts since the first day of its establishment and examined specifically Beyoğlu Refia Övüç Girls' Institute's ongoing

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, haticedirlik@stu.aydin.edu.tr

† Doktor Öğretim Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, sinembudun@aydin.edu.tr

departments, collection archives and Pattern Museum and its contributions to the cultural heritage of our country.

Keywords: Girls' Institutes, Traditional Handicrafts, Cultural Heritage, Pattern, Design

Giriş

Kültürel miras; tarihimizi, kimliğimizi, geçmiş ve günümüzü, gelecekle olan bağımızı ifade eden toplumsal bir kavramdır. “Miras” bir mülktür ve geçmiş nesillerden gelecek nesillere geçen bir varlıktır. “Kültür” kavramında ise değerler ve geleneklerden bahsedilmektedir (Franchi, 2017). Kültürel Miras’ın kapsamı somut eserler ve coğrafi doğal yapılarla kalmayıp, soyut olan ve bir toplumda nesilden nesle geçen gelenek, törenler, folklorik performanslar ve zanaatkârlık gibi bilgi ve yetenekleri de içermektedir (Unesco, 2021). Somut olmayan kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılabilmesi için eğitim, üretim ve çeşitliliğin şart olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde, Tanzimat Fermanının ilanından sonra Mithat Paşa’nın katkılarıyla açılan Islahhane ve Sanayi mektepleri, Türk el sanatlarının yaşatılmaya devam edildiği ve öğretildiği eğitim kurumlarıdır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte bu eğitim kurumlarının yerini alan Kız Teknik Yüksek Öğretim Okulları ve devamında gelen Olgunlaşma Enstitüleri bu amaca hizmet etmek için kurulmuş Türk Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı kurumlardır. Kız Teknik Yüksek Öğretim Okullarının genel amacı Türk tarihi geleneksel el sanatlarının kaybolmamasını sağlamak ve bu amaçla bu el sanatı dallarında eğitim-öğretim vermektir. Kendisi de Kız Teknik Yüksek Öğretim Okulu müdürü olan Refia Övüç; Kız Teknik Yüksek Öğretim Okullarının bu amaçla eğitimler verdiğini ancak buradan mezun olan öğrencilerin bu tarihi bilgiyi sürdürebilmek, gelecek nesillere aktarmak açısından yeterli donanıma sahip olmadığını fark etmiştir. Diğer yandan bu okullarda sürdürülen öğretim metodu nedeni ile usta çırak eğitimi yok olma noktasına gelmiştir. Refia Övüç, Türkiye’nin değerli soyut kültürel mirası olan geleneksel tarihi el sanatlarının yaşatılması ve en önemlisi gelecek nesillere aktarılması için bu kurumlardan mezun olan öğrencilerin yeni bir üst eğitim kuruluşunda eğitim almaları gerektiği görüşünü ortaya koymuştur. Bu amaçla; 1945 yılında dönemin Maarif Vekili Hasan Âli Yücel ve Teknik Eğitim Müsteşarı Rüştü Uzel’in de katkılarıyla Türkiye’nin ilk olgunlaşma enstitüsü olan İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü’nü kurmuştur (Akın, 2011: 43-45).

Olgunlaşma Enstitüleri ve Kültürel Miras Aktarımındaki Rolü

Olgunlaşma enstitülerini el sanatları ile uğraşan diğer kurumlardan ayıran en temel unsur, ilk kuruluşlarından itibaren “gelenek aktarımını” misyon edinmiş olmalarıdır. El sanatları eğitimi veren bu kurumların öncelikli hedefleri el sanatlarını en iyi şekilde uygulayan icracıları yetiştirmekle birlikte bu el sanatlarını sonraki kuşaklara aktarmaktır. Bu kurumlarda, el

sanatları geleneğinin “aslı”nın araştırılarak yeniden üretilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmalarda en temel başvuru kaynakları; müzeler, tarihsel belgeler ve enstitülerin yıllar içinde oluşturulmuş olan kendi arşivleridir (Gürçayır Teke, 2017). Bu yeniden üretim; zaman zaman “asıl” olanın aynısını yeniden üretmek, zaman zaman da “asıl” olandan esinlenerek, gelenele ilişki kuran yeni, modern tasarımlar oluşturup üretmek şeklinde gerçekleştirilmektedir.

İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü

İlk kuruluş adıyla “İstanbul Beyoğlu Olgunlaşma Kız Teknik Öğretim Enstitüsü”, Kız Enstitüleri ile Akşam Kız Sanat Okullarından mezun olanların ihtisaslaşmalarına imkân sağlamak amacıyla ve 149 öğrenciyle eğitim öğretime başlamıştır (Sazer Arığ, 2014). Siparişe dayalı olarak, usta çırak ilişkisi ile yürütülen atölyelerde oluşturulan döner sermaye sistemine dayalı olarak yapılandırılan İstanbul Beyoğlu Olgunlaşma Kız Teknik Öğretim Enstitüsü, Beyoğlu’ndaki enstitü binasını dönemin milli eğitim bakanı Hasan Ali Yücel ve teknik eğitim müsteşarı Rüştü Uzel’in katkılarıyla satın alınması dışında herhangi bir maddi destek alınmadan kurulmuştur. İkinci dünya savaşından sonra Türkiye’de Avrupa modası ve sanatı hayranlığının giderek arttığı ve Türk tarihi el sanatlarının unutulmaya yüz tuttuğu bir dönemde, Refia Övüç Türk tarihi el sanatlarını güncel modayla buluşturmak ve Beyoğlu’nu Türk moda ve sanatına kazandırmak istemiştir. O günleri Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi İstanbul Olgunlaşma Enstitüsü özel sayısında anlatan Refia Övüç, dönemin milli eğitim müsteşarı Rüştü Uzel’in “*Beyoğlu sert bir kayadır başınızı çarparsınız*” ifadesi ile uyararak bu işin nedenli zor olduğunu ifade ettiğini söylemektedir. (Çorbacı vd., 2014: 14). Refia Hanım tüm zorluk ve olumsuzluklara karşı binanın satın alınmasını sağlayarak enstitüyü bu binada hayata geçirmiştir.

Enstitü bünyesinde Refia Övüç’ün gayretleri ile kurulan Eski Türk İşlemeleri Hazinesi adında zengin bir el işi/giyim koleksiyonu vardır (Sezer Arığ, 2014). Daha sonra bu eserler kayıt altına alınarak desen müzesine dönüştürülmüştür. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde müzeden detaylı biçimde bahsedilecektir.

Enstitü ilk sergisini 1949 yılında Londra’da açmıştır. Günümüzde hala kurumun; yurt içi ve yurt dışında düzenlediği defile, sergi ve fuarlarla Türkiye’nin tanıtılmasına katkı sağladığı bilinmektedir (Sezer Arığ, 2014).

Resim 1. Refia Övüç.
Tarihi Binası.

Resim 2. İstanbul Beyoğlu Olgunlaşma Enstitüsü

Açılış itibari ile olgunlaşma enstitüsünde eğitim verilen dallar; biçki dikiş (manto tayyör elbise fantezi elbiseler,) moda-çiçek, Türk işi ince nakış (renkli nakış, beyaz iş, sırma Maraş işi vb.), mesleki resim, ev idaresi, kadın ve erkek çamaşırı olarak altı alan üzerindeydi (Gökşen vd., 2011: 11). Daha sonra fantezi nakış atölyesi, tezyini resim atölyesi, şapka bölümleri ilave edilmiştir. Turistik el sanatları, makine nakışı atölyeleri, örme hazır giyim bölümü, moda tasarım, kuyumculuk ve grafik tasarım bölümü gibi devamında birçok farklı dal eğitim programına eklenmiştir. Enstitüde hazır giyim eğitiminin gelişimi ile konfeksiyon atölyesi kurulmuş ve sonraki yıllarda eğitim yelpazesi birçok olanı içine alacak şekilde gelişmiştir (Kır Şimşek, 2021).

Nakış atölyelerinde geleneksel tarihi Türk desenleri keten, yün tela gibi kumaşlar üzerine pamuk, ipek ya da yün ipliklerle yapılan beyaz iş, Antep işi, susma, hesap işi gibi nakışlar ile işlenmekteydi. Enstitüde Türk işi, diğer nakış atölyelerinden ayrı, özel bir atölyede yapılmaktaydı. Burada, keten ve Rize bezi üzerine eski Türk desen ve işleme tekniklerine sadık kalınarak çalışılmaktaydı. Türk işi pesent, müşabak, balıksırtı gibi sırma iğneleri kullanılan nakışlar ipek ipliklerle işlenmekteydi. Resim atölyelerindeki uygulama ise enstitüdeki diğer atölyelerin desen ve model ihtiyacını karşılamaya yönelikti. Mesleki resim atölyesinde milli kıyafetler modernize edilerek güncel tasarımlar yapılmaktaydı. Tezyinî resim atölyesinde ise desenler doğadan kopyalanarak ve stilize edilerek hazırlanmaktaydı. Yine Türk tarihi motiflere ve modellere sadık kalarak çalışan kuyumculuk atölyesi ise ilk olarak İstanbul Olgunlaşma Enstitüsü'nde kurulmuş kısa zamanda büyük başarılar elde etmiştir (Kır Şimşek, 2019a: 55-62). Kısa zamanda ün yapan İstanbul Olgunlaşma Enstitüsü Türk nakışının sandıklarda saklı kalmasının önüne geçip onları yeniden hayata geçirmiş ve kıyafetlere taşımıştır. Bu da enstitüye

neredeyse dünya çapında başarılar getirmiştir. Enstitünün giriş katındaki vitrinde sergilenen nakışlar caddede yürüyenlerin her zaman ilgisini çekmiştir.

Resim 3. Türk İşi Atölyesi.

Resim 4. Enstitü Vitrini.

Gelirinin çoğunu dikiş ve nakış atölyelerinden sağlayan enstitünün önde gelen müşterileri ise hükümet yetkilileri, banka çalışanları, büyük müesseseler ve iş insanlarıdır. Sadece kıyafet sipariş almayan enstitü bilhassa yurtdışına gönderilecek hediyeler hazırlamıştır. Bu başarı zamanla büyümüş ve Dünya çapında hatırı sayılı ünlüler, kraliyetten aileler, Türkiye'nin önde gelen siyasi başkanlarının eşleri Beyoğlu'nda ki bu atölyeye özel siparişler vermiş onlara özel çeşitli defileler düzenlenmiştir. Bu durum, Milliyet Gazetesi'nin "İstanbul'un En Gözde Yeri" başlıklı haberinde de rahatlıkla görülmektedir (Gürçayır, 2013: 119-124).

Enstitüde işlenen geleneksel tarihi Türk el nakışları kaliteden taviz verilmeden özenle hazırlanmaktaydı. Konfeksiyonun henüz yaygınlaşmadığı bir dönemde çok özel hizmetler yerine getiren olgunlaşma enstitüsü Türk nakışından doğan milli modayı Türkiye ve yurtdışında tanıtmak amacıyla birçok sergi ve defileyi tertip etmiştir. İstanbul Olgunlaşma Enstitüsüne gelen özel misafirler için Enstitü salonunda mini defileler düzenlenmiştir.

Özellikle yabancı konukların ağırlanması İstanbul basını tarafından yakından takip edilerek basın da haberleri yapılmaktaydı. Türkiye'de büyük kitleler için yaptığı kreasyonlar Taksim Belediyesi gazinosu başta olmak üzere otel, sergi salonu gibi yerlerde takdim edilmiştir. Enstitü Londra'da sunduğu ilk sergiden sonra İtalya'da Milano, Floransa gibi şehirlerde sergiler düzenlemiştir (Kır Şimşek, 2019a: 118-122). Enstitünün geleneksel Türk kıyafetleri ve Türk nakışları ile bezeli modernize edilmiş giysileri Avrupa'da çok beğenilmiştir.

Başbakanlığın emriyle dönemin turizm kurumu başkanı Dr. Lütfü Kırdar Tarsus gemisini Türkiye'yi tanıtan bir seyyar sergi gemisine dönüştürerek bir Avrupa turu hazırlamıştır. 1953 yılında organize edilen Tarsus seyyar sergi gemisi, batı Akdeniz seyahati düzenleyerek limanlarda Olgunlaşma Enstitüsünün hazırladığı kıyafetlerle defileler sunmuştur. Bir yıl sonra

aynı geminin bir kez de Amerika kıtasına gitmesine karar verilmiştir. 1954 yılındaki bu seyahat Amerikan modacılar ve medyası tarafından büyük beğeni toplamıştır. Türkiye'nin Amerika kıtasına tanıtımı için organize edilen Tarsus gemisinde Anadolu'ya has birçok mamul geleneksel Türk el sanatları yanında olgunlaşma enstitüsünde seçilen nakış örnekleri ve giysi koleksiyonu bulunmaktaydı. Ziyaretten sonra gazeteler radyolar ve belli başlı televizyon programlarında defilelerin haberleri yapılmıştır (Evcin, 2019). Devlet kurumları ve özel kurumlar tarafından Avrupa'nın önemli başkentlerine defileler tertip eden Olgunlaşma Enstitüsü uluslararası fuarlarda Türkiye stantlarının vazgeçilmez unsuru olmuş, Türk el nakışları ve kıyafetleri fuarlarda çok sayıda ziyaretçi toplamıştır.

Resim 5. Tarsus Gemisi Limanda Defile.

Resim 6. Defilelerden bir Fotoğraf.

Dönemin popüler yaşam dergisi Hayat mecmuasının yakından takip ettiği enstitü defileleri ve kıyafetleri yeni Türk modasının öncüleri olarak kabul edilmiştir. Olgunlaş Enstitüsü 1983 Uluslararası Münih El Sanatları fuarında düzenlenen yarışmada Türk işi örtü ile birincilik kazanmış ve Bavyera eyaletinde altın madalya ile ödüllendirilmiştir (Özyıldırım. 1983).

1953 yılında Lüksemburg veliahdının evlenmesi dolayısıyla İstanbul Olgunlaşma Enstitüsünde 18 kişilik sofr takımı hazırlanmıştır. İngiltere kraliçesi Elizabeth'in düğünü için devlet tarafından gönderilen sofr takımı yine enstitüde hazırlanmıştır. 1951 yılında aynı enstitü tarafından İran Şah-ı Muhammet Rıza Pehlevi'nin düğünü için yapılan 52 parçalık hediye ise bir toplantıyla basına tanıtılmıştır (Gürçayır, 2013: 129). Büyük başarı ve yoğun talepten sonra başlangıçta sadece Türk kız öğrencileri kabul eden enstitü, taleplerin artmasıyla erkek öğrencileri de kabul ederek daha kapsayıcı bir kurum haline gelmiştir.

Resim 7. İran Şah-ı Muhammet Rıza Pehlevi'nin düğünü için Enstitüde yapılan 52 parçalık Sofra Takımı.

Müze ve Kalıcı Eserler

Cumhuriyet sonrası Avrupa modasıyla Türk işlemlerinin pek fazla tutulmaması sonucu açılan atölyelerin desen bulma konusunda çok sıkıntıları olmuş, üzerinde devamlı çalışılan mevcut desenler zamanla özelliklerini yitirmişlerdir. Desenlerin özelliklerinin yok olmasının yanı sıra eski çevrelerinin kesilerek örtülere uygulandığı görülmektedir. Ayrıca var olan ata yadigarı değerli işlemlerin günlük hayatta kullanılmaya uygun olmaması, kumaşlarının yüzyılların yıpratıcı etkisine karşı koyamaması ve yurtdışına da kaçırılması ile bu değerli parçalar ve desenler de azalmalara neden olmuştur. Türk işlemlerinin yapısını bozmadan sürekli canlı tutabilmek kişiliğini bozup yozlaştırmadan yaşatabilmek, motiflerin günümüzde kullanılabilmesi, bilinçli bir çalışma ve uygun bir ortam hazırlamak gerekmektedir. Zaman akışı içinde elden ele dolaşan motifler bilinçsiz bir değişime uğradığından ana motiflerden uzaklaşmak kaçınılmaz olmuştur. Kültür alanında yaptığı örnek ve başarılı çalışmaları ile büyük bir sorumluluk örneği veren AKBANK bu arşive de sahip çıkmıştır (Övüç, 1986: 5-11). İstanbul Olgunlaşma Enstitüsü etnografik eserlerin koleksiyonunu oluştururken bu kıymetli el sanatlarının desenlerini çizerek kalıcı hale getirmiştir. Refia Övüç Kapalıçarşı'dan ve antikacılardan örtü, vazo, aksesuar, sini gibi çok sayıda eşya satın alarak eşyaların desenlerinin atölyelerde birebir çalışılması ve desenlerin çeşitlendirilmesini sağlamıştır (Alkan, 2019: 12).

Söz konusu desen çalışmaları büyük oranda enstitüdeki resim öğretmenleri tarafından yapılmıştır. Desenlerin kalıcılığının sağlanması amacıyla her birinin üçer adet iğneli kopyaları yapılmış bir numune de renklendirilerek saklanmıştır. Orijinal desenlerden alınan kopyalar da aynı şekilde arşivlenmiştir. Desen Arşiv Müzesi'nin oluşturulması için girişimlere başlayan enstitü yönetimi envanter kaydı tutmuş, envanter bilgileri altı kopya olarak hazırlanarak dört

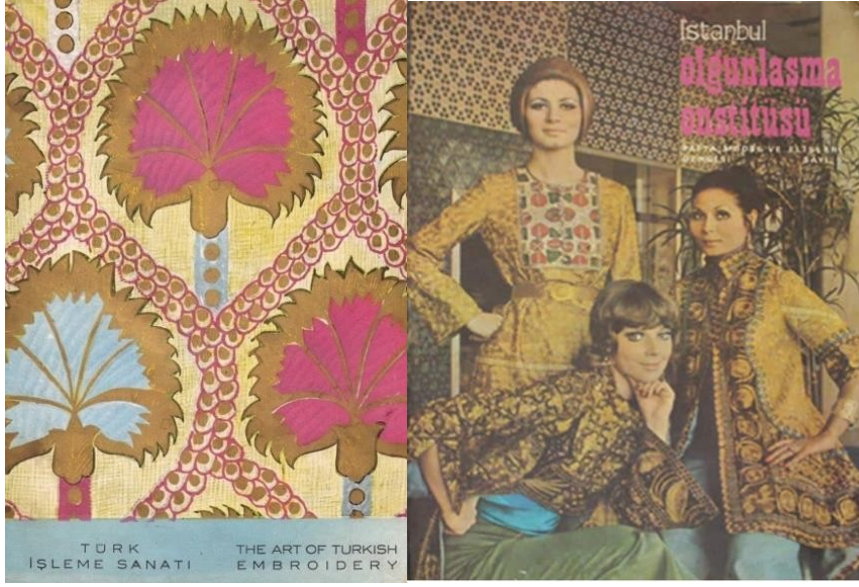
kopya Kültür Bakanlığı'na gönderilmiş iki kopya binada muhafaza edilmiştir. Enstitünün envanter kayıtlarında 3485 civarı desen kaydı bulunmaktadır (orbacı vd., 2014: 86-88).

Resim 8. Türk İşi Nakış ile İşlenmiş Türk Deseni. **Resim 9.** Türk İşi Nakış ile İşlenmiş Türk Deseni.

2008 yılında okulun geçirdiği yangın tehdidinden bir müddet sonra eserler Kültür Bakanlığı tarafından alınarak Ankara'ya nakledilmiştir. Ankara'ya nakledilen objelerin desen kayıtları olgunlaşma enstitüsü envanter kayıtlarında mevcuttur. Bu eserlerin bir kısmı Ankara Olgunlaşma Enstitüsü'ne devredilerek "Ankara Olgunlaşma Enstitüsü 100. Yıl Müzesi" oluşturulmuştur. Müzenin "Etnografik Eserler" adlı ikinci bölümünde İstanbul Beyoğlu Olgunlaşma Enstitüsünden nakledilen eserler yer almaktadır. Türk kadınının sözle ifade edemediği duygularını nakışla ifade ettiği eserler ve günlük yaşamda kullanılan eşyalar sergilenmektedir (Ankara Olgunlaşma, 2021). Geçirdiği yangın tehdidinden sonra İstanbul Beyoğlu Olgunlaşma Enstitü restorasyonu yapılarak desen müzesi envanterleri ile birlikte 27 Aralık 2010 tarihinde ziyarete tekrar açılmıştır. Olgunlaşma enstitüsü bünyesinde, süsleme sanatının nadide örneklerinin yaşatılması amacıyla kurulan müze hem araştırmacı hem de öğrenciler için yüksek arşiv değeri ile uzun süre hizmet vermiştir (Uslu, 2011).

Enstitünün daim sergiler yanında geleneksel el akışlarının kalıcılığını sağlamak amacıyla kitap çalışmaları da olmuştur. Enstitünün ilk yayını 1956 yılında Maarif Basımevi tarafından basılan Türkçe ve İngilizce içerikli Türk İşleme Sanatı /The Art of Turkish Embroidery adlı kitaptır (Başbuğ, 1956). Enstitü 1970'li yıllarda, bir süreli yayın çıkarma kararı almıştır. Farklı srelerde toplam altı sayı olarak çıkarılan dergide, enstitü tarafından yapılan moda çizimlerine geniş yer verilmiş, dergilerin kapaklarında ise desen çizimleri ve geleneksel kıyafetlerin olduğu fotoğraflar yer almıştır. Dergide geleneksel ince Türk nakışının çizimleri, desenlerin renk ve teknikleri hakkında tüm detaylar paylaşılmıştır (orbacı vd., 2014: 53).

Resim 10. Türk İşleme Sanatı Kitabı **Resim 11.** İstanbul Olgunlaşma Enstitüsü Dergisi 1. Sayısı (The Art of Turkish Embroidery)

Kuruluşunun ardından giysi koleksiyonu üretimine başlayan İstanbul Olgunlaşma Enstitüsünün; el tezgahlarında dokunan kumaşlarla hazırladığı “Milli Kıyafetler Koleksiyonu”, 18. ve 19. yüzyıllara ait orijinal bindallı giysilerden esinlenerek oluşturduğu “Geleneksel Osmanlı Koleksiyonu” ve “Otantik Koleksiyon” önemli koleksiyonları arasındadır. Ayrıca “Kültürümüzün Aynası Takılarımız” koleksiyonu tarihi Türk takı ve aksesuarlarına uyumlu bir şekilde kuyumculuk bölümü tarafından hazırlanmıştır. Enstitünün son koleksiyonu “Sultanların Mimari Mimarların Sultanı: Kocasinan” koleksiyonu, Mimar Sinan’ın İstanbul’da inşa ettiği yapılardaki süslemeleri, çinileri ve yapının kendine has özelliklerinden esinlenilerek oluşturulmuştur (Beyoğlu Olgunlaşma, 2021). Enstitünün yine kültürel mirası korumak için yaptığı önemli projelerden biri de “Tarihi Camilerin Minber Örtülerinin Tasarımı ve Üretimi” konulu projedir. Kültür varlıklarımızdan olan Beyoğlu’nun tarihi camilerine ait minber örtüleri, mimari üslupları ve dönem özelliklerine uygun olarak yeniden tasarlanmış ve yeniden üretilmiştir (Yığman, 2020). İstanbul Olgunlaşma Enstitüsünün ilk müdürü Refia Övüç 1960 yılında emekli olduktan sonra 1991 yılında yapılan değişiklikle enstitü “İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü” adını almıştır (Çakmakçı, 1991).

Diğer Enstitüler ve Ortak Çalışmalar

Kuruluşunun ardından İstanbul Beyoğlu Olgunlaşma Enstitüsü’nün gördüğü ilgi neticesinde kısa sürede farklı illerde olgunlaşma enstitüleri faaliyetlere başlamıştır. 1988 yılında İstanbul’da ikinci olgunlaşma enstitüsü olan “İstanbul Beylerbeyi Sabancı Olgunlaşma Enstitüsü” kurulmuştur. Bugün Cumhurbaşkanlığı himayesinde ve Millî Eğitim Bakanlığının

öncülüğünde, 23 şehirde 24 kurum olarak hizmet vermekte olan Olgunlaşma Enstitüleri üretim atölyelerinde Türk giyim kültürünü ve geleneksel el sanatlarını kusursuz özellikte icra etmektedirler. Enstitülerin sayısının artmasıyla farklı bölgelerdeki el sanatları için özel atölyeler kurulmuştur. Geleneksel el sanatlarının araştırılması ve aslına uygun şekilde yaşatılması adına yerel el sanatları ustaları, usta adaylarını eğitmektedir. Lüle taşı, cam üfleme, bakır işçiliği, tahta baskı, sedef kakma, dokuma gibi alanlarda onlarca atölye usta çırak ilişkisi ile geleneksel sanatların yaşatılmasına katkıda bulunmaktadır (Çalık, 2019).

Resim 12. Maraş İşi Tel Sırma Çalışması.

Resim 13. Sedef Kakma Çalışması.

Millî Eğitim Bakanlığı bünyesindeki ilk “Restorasyon Konservasyon Laboratuvarı”nın yer aldığı İstanbul Beylerbeyi Sabancı Olgunlaşma Enstitüsü, sanat eserlerini ve kültür varlıklarını koruyarak en sağlıklı şekilde gelecek nesillere aktarabilmek amacı ile eğitimler vermektedir (Sabancı Olgunlaşma, 2021). Olgunlaşma Enstitülerinin milli kimliğini kurmasına katkı sağlayan birçok projesinden sonra Millî Eğitim Bakanlığı çatısı altında Kız Meslek Liseleri ve Olgunlaşma Enstitüleri iş birliği içinde ortak projeler hayata geçirilmiştir. Yürütülen projeler içerisinde Turistik El Sanatları Projesi, Geleneksel El Sanatları Projesi, Kalemde Gergefe Desen Kataloğu ile Etnografik Eserler Kataloğu, Geleneksel Türkiye Bebeği “Elif”, “Puşide” projesi gibi yayın ve koleksiyon projeleri yer almıştır.

“Turistik El Sanatları” Projesi 12 olgunlaşma enstitüsünün koordinatörlüğünde kız meslek liselerinin buldukları yörelerde araştırma yaparak, geleneksel el sanatlarına ait birebir prototipler hazırlayıp bunları bağlı oldukları Olgunlaşma Enstitülerine göndermeleri ile başlamıştır. Proje sonunda “Gelenekselden Evrensele Turistik El Sanatları” adında bir katalog hazırlanarak tüm paydaşlara iletilmiştir. “Kalemde Gergefe Türk Nakışları Desen ve Etnografik Eserler Kataloğu Projesi” Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü tarafından, genel müdürlüğe bağlı kurumların arşivlerinde var olan ve antika değer taşıyan geleneksel giysi ve işlemlerin derlenerek kayıt altına alınması amacıyla doğmuştur. 2008 yılında ise toplanan

verilerden dört ciltten oluşan Etnografik Eserler Kataloğu yayınlanmıştır (Kır Şimşek, 2019a: 105-107).

Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü'nün, kadınların yöresel olarak bildiği geleneksel el sanatlarını daha iyi icra etmelerini ve bunları ticarileştirebilmelerini sağlamak amacı ile yürüttüğü “Üreten Kadın Projesi” (Budun Gülas, 2020). kapsamında ev hanımlarının istihdamı düşüncesinin bir ürünü olan “Geleneksel Türkiye Bebeği “Elif Bebek” projesi Türkiye'nin folklorik bebeğini ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Elif bebeğin beden giysi ve aksesuarlarının patenti alınmış ve seri üretim bantları kurularak kadınların istihdamına katkı sağlanmıştır (Hurriyet, 2021). Proje, 2009 yılı temmuz ayında Ankara, Trabzon ve İstanbul Olgunlaşma olmak üzere üç enstitü arasında başlamıştır, daha sonra proje bütün olgunlaşma enstitülerine yayılmıştır.

Resim 14. Ankara Olgunlaşma Enstitüsünün Elif Bebek Atölyesinden Örnek.

“Puşide” projesi Osmanlı Hanedanına ait Türbelerdeki sanduka örtülerini (puşide) yeniden üretmek ya da ihtiyaç dahilinde restorasyon / konservasyon işlemlerini yapmak, hiç örtüsü olmayan sandukalara yeni puşide işlemek, puşidelerin desen arşivlerini hazırlamak üzere yürütülmektedir. Proje İstanbul Beylerbeyi Sabancı Olgunlaşma Enstitüsü koordinatörlüğünde başlamıştır. 2019 yılı itibari ile 15 Olgunlaşma Enstitüsü ile çalışmalarına devam eden proje kapsamında 36 puşide işlenerek sandukalarına örtülmüştür (Doğan, 2019).

Resim 15. Puşide Üzerine Maraş İşi Çalışması.

Enstitüler bünyesinde yürütülmekte olan en yeni ve kapsamlı projelerden biri olan “Türkiye Dokuma Atlası” projesi İstanbul Sabancı Beylerbeyi Olgunlaşma Enstitüsü tarafından yürütülmektedir. Proje kapsamında geleneksel dokumaların aslına uygun şekilde üretilerek yerel kalkınmanın desteklenmesi planlanmaktadır. Türkiye’nin kumaş haritasını çıkartmayı planlayan proje kapsamında Osmanlı saray kumaşları ve Anadolu yöresel kumaşları başlıklarında Türkiye’nin kumaş haritasını oluşturan 397 yöresel kumaş tespit edilerek özellikleri veri tabanına işlenmiştir. Bu kapsamda Antep kutnu, Ankara sofı, şal şapık, ehram, beledi, Rize bezi/feretiko ve Denizli buldan gibi kumaşların dünyaya tanıtılması hedeflenmektedir. Bu kumaşların sürdürülebilir olup gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanmaktadır (Tütüncü Güngör, 2021).

Resim 16. Türkiye Dokuma Atlası Sergisi

Enstitülerin 75 yıllık tarihinin izleri, İstanbul'da Millî Eğitim Bakanlığı "Olgunlaşma Enstitüleri Kurumsal Dönüşüm Toplantısı ve Hafıza Sergisi" Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tophane-i Amire Kültür Sanat Merkezi'nde Türkiye'nin eğitim ve moda tarihine ışık tutarak kamuoyuna sunulmuştur. Serginin hafıza bölümünde enstitülerin 75 yıllık geçmişini yansıtan farklı dönemlerden fotoğraflar, öğrenciler tarafından tasarlanan eserler, enstitülerin eğitim programları ve atölye malzemeleri yer almıştır. Kasnak, sır, Hakan, Bir ve Kesret başlıkları altındaki bölümlerde Türk işi, Maraş işi, tel sırma, varak, tezhip, kordon oyası gibi birçok teknik uygulanarak hazırlanan geleneksel Türk el sanatlarının yeni bir yorumu ziyaretçilere sunulmuştur. Toplantıda Cumhuriyet'in 100. yılında 2023'te olgunlaşmanın yeni ruhunu ve tasarımlarını Tarsus gemisine yükleyerek Akdeniz limanlarında sergiler düzenleneceği de konuşulmuştur (Bulut, 2019).

Olgunlaşma Enstitülerinin 2019 yılında Türkiye'deki kuruluş misyonunun zenginleştirerek Dünya çapında kurumlar olması amacıyla bir proje başlatılmıştır. Bu kapsamda yakın zamanda enstitüler için bir marka oluşturularak, özel tasarım tamamen el işçiliği hazırlanan bir koleksiyonla İstiklal Caddesi'ndeki Enstitü binasında mağaza açılmış ve adı "BOHÇA" olarak projelendirilmiştir. Proje kapsamında ayrıca enstitüleri benzer kurumlardan farklı kılan tasarım niteliğinin ve kalitenin sürdürülebilir olması adına bir akademi kurulmasına yönelik hazırlık yapılmaktadır. Böylece tüm enstitülerin çağdaş tasarım anlayışı ile geleneksel el sanatları ve Türk giyim kültürüne benzersiz eserler katması hedeflenmektedir (Kır Şimşek, 2019b).

Sonuç

Kurulduğu ilk günden itibaren "gelenek" i korumayı ve aktarmayı misyon edinmiş olgunlaşma enstitülerinin ilki olan İstanbul Beyoğlu Olgunlaşma Enstitüsü, günümüzde hala bu misyon ve sorumlulukla çalışmalarına devam etmektedir. Kurulduğu dönemin zorlu şartlarına rağmen Türkiye'ye ait geleneksel el sanatları alanında kültürel mirası korumaya ve aktarmaya devam etmiş ve günümüze kadar gelerek önemli bir eğitim kurumu halini almıştır. 1945'ten bu yana bir yandan kaybolmaya yüz tutmuş olan çeşitli el sanatlarını korumak ve yaşatmak için çalışırken bir yandan da bu değerleri tüm dünyaya yaymak, tescillemek ve gelecek nesillere aktarmak için önemli projelerde yer almıştır. Milli giysileri; hızla değişen ve ilerleyen moda/giyim sektörünün içine dâhil ederek dönemin giyim modasına uygun hale getirmiş, bu yolla giysilerin tasarımında ve üretiminde kullandıkları Türk işi desenleri, nakışları ve el işi sanatını sürdürülebilir ve ölümsüz kılmışlardır. Bu amaçla dünyanın birçok ülkesinde defileler ve sergiler düzenlemişlerdir. Kendi bünyelerinde oluşturdukları Desen Müzesi sayesinde, birçok

nakış deseninin günümüze kadar saklanmasını ve hala kullanılabilir olmasını sağlamışlardır. Günümüzde hala geçmişten getirdikleri büyük bilgi birikimi ve deneyimleri ile bu kültürel değerleri yeni nesillere aktarmaya devam etmektedirler.

Olgunlaşma enstitülerinin son yıllarda yürüttükleri Elif Bebek, Puşide, Dokuma Atlası gibi projeler incelendiğinde ise enstitülerin kültürel mirasın aktarımı konusundaki katkıları ve üstlendikleri misyon daha iyi anlaşılmaktadır.

Olgunlaşma enstitüleri kuruluşlarından bu yana kültürel mirasımızı korumak, yaymak ve yaşatmak için başladıkları bu yolda yürüttükleri araştırma, üretim, arşivleme, sergileme, restore ve konserve etme gibi çalışmalarla kültürel mirasın aktarımına önemli katkılar sağlamışlardır. Her geçen gün ortaya koydukları yeni proje ve çalışmaları ile ise bu mirasın aktarılmasını ve yaşatılmasını sağlamaya devam etmektedirler.

Kaynakça

- Akın, M. (2011). Kız Teknik Eğitim-Öğretiminde Bir Örnek: Ankara Olgunlaşma Enstitüsü (1958-2002). (Yüksek Lisan Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Alkan, C. (2019). Ankara Olgunlaşma Enstitüsü 100. Yıl Müzesinde Bulunan Dival (Maraş) İşi İşlemeleri. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Ankara Olgunlaşma Enstitüsü (2015). Ankara Olgunlaşma Enstitüsü 100. Yıl Müzesi, https://ankaraolgunlasma.meb.k12.tr/icerikler/muze_2190474.html, Erişim tarihi: 23.08.2021.
- Başbuğ, S. (1956). Türk İşleme Sanatı /The Art of Turkish Embroidery. İstanbul: Olgunlaşma Enstitüsü Maarif Basımevi.
- Beyoğlu Olgunlaşma Enstitüsü (2020). Koleksiyonlarımız, https://beyogluolgunlasma.meb.k12.tr/icerikler/orijinal-milligiyisiler-koleksiyonu_9977067.html, Erişim Tarihi: 23.08.2021.
- Budun Gülas, S. (2020). Nihal Bolkol ile Dün Bugün. Aydın Sanat Dergisi, Aydın Sanat'a Katkılar Bölümü, Cilt:6, Sayı:12, S:189-223.
- Bulut, R.D. (2019). 75'inci Yılında Olgunlaşma Enstitüleri. Skylife Dergisi (THY), Sayı:1, S:94-100.
- Çakmakçı, N. (1991). Ağlatan Tören. Hürriyet Gazetesi, Ekim:8, S:1.
- Çalık, B. (2019). Olgunlaşma Enstitülerinin 74 yıllık tarihi kitaplaştırıldı. Anadolu Ajans Haberi, Ekim:10, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/olgunlasma-enstitulerinin-74-yillik-tarihi-kitaplastirildi-1608260>, Erişim tarihi: 24.08.2021.
- Çorbacı, H., Avcı, A., Turan, Ş. ve Aslan, G. B. (2014). İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü 70. Yıl. İstanbul: İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü Araştırma Bölümü.
- Doğan, R. (2019). Hanedan Türbelerindeki 'Puşide'leri Yeniliyorlar. Anadolu Ajans Haberi, Mayıs:28, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/hanedan-turbelerindeki-pusideleri-yeniliyorlar/1490933>, Erişim tarihi: 19.08.2021.
- Evcin, E. (2016). Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Döneminde Turistik Tanıtım ve Propaganda Faaliyetleri. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı:94, S:107-134.
- Franchi, E. (2017). What is cultural heritage?. Smart History Eylül:9, <https://smarthistory.org/what-is-cultural-heritage-2/>, Erişim tarihi: 14.08.2021.
- Gökşen F., Yüksek D., Alınacı A. ve Zenginobuz Ü. (2011). Kız teknik ve Meslek Liseleri Kapsamlı Değerlendirme Notu. Koç Üniversitesi, Sosyal Politika Merkezi, İstanbul.
- Gürçayır, S. (2013). Resmi Eğitim Süreçlerinde Gelenek Aktarımı ve Kadın Ankara ve Trabzon Olgunlaşma Enstitüsü Örneği. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkbilim (Etnoloji) Anabilim Dalı, Ankara.
- Gürçayır Teke, S. (2017). Seçkinleştirilen El Sanatları ve Geleneğin Sınırları: Olgunlaşma Enstitüleri Örneği. Milli Folklor Dergisi, 29(116), 58-72.
- Gürçayır Teke, S. (2019). Folklorik Bebeklerin Temsil Gücü: Elif Bebek Projesi Örneği. Milli Folklor Dergisi, 31(123), 134-149.
- Hürriyet (2009). Elif Bebek 400 t.l. Hürriyet Gazetesi Gündem Haberleri, Kasım: 30 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/elif-bebek-400-tl-13073191>, Erişim tarihi: 20.08.2021.
- Kır Şimşek, S. (2019). Türk İğnesinin Mucizesi Olgunlaşma Enstitüleri. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Kır Şimşek, S. (2019). Türk İğnesinin Mucizesi: Olgunlaşma Enstitüleri. Yada Dergisi, 1,4-5., <https://yadadergi.com/kategori/dosya/page/4/>, Erişim Tarihi: 17.08.2021.
- Kır Şimşek, S. (2021). Olgunlaşma Enstitülerinin Dünü, Bugünü ve Yarını. Eğitime Bakış Dergisi, 17(52), 81-85.
- Övüç, R. (1986). Türk İşleme Desenleri. İstanbul: Akbank Sanat Yayınları.
- Özyıldırım, M. (1983). Kadınlarımızın Zaferi. Milliyet Gazetesi Haberi, Mayıs:17, S:3.
- Sabancı Olgunlaşma (2018). Restorasyon ve Konservasyon Laboratuvarımız. https://sabanciologunlasma.meb.k12.tr/icerikler/restorasyon-ve-konservasyon-laboratuvarimiz_6215905.html, Erişim tarihi: 20.08.2021.
- Sezer Arıç, A. (2014). Türkiye’de Kız Enstitüleri: Gelenekten Geleceğe. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD), 20, 193-215.
- Tütüncü, Güngör, Z. (2021). Türkiye’nin İlk Dokuma Atlası Sergisi Cumhurbaşkanlığı Külliyesi’nde Kapılarını Açtı. İHKİP Hedef Dergisi, 332, 44-51.
- Unesco (2018). UNESCO Kuruluş Sözleşmesi. <https://www.unesco.org.tr/Pages/97/150/UNESCO-Kuruluş-Sözleşmesi>, Erişim Tarihi: 13.08. 2021.
- Uslu, A, D. (2011). Daha Fazla Eğitim Daha Fazla Farkındalık. Cumhuriyet Gazetesi Pazar, Ocak:2, S:9.
- Yığman, A. (2020). Beyoğlu Müftümüz Aydın YIĞMAN'dan Veda Mesajı. Diyanet İşleri Başkanlığı, Mayıs:27, <https://istanbul.diyanet.gov.tr/beyoglu/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=702>, Erişim Tarihi: 23.08.2021.

GÖRSEL KAYNAKLAR

- Görsel 1. İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü Fotoğraf Arşivi
- Görsel 2. İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü Fotoğraf Arşivi
- Görsel 3. İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü Fotoğraf Arşivi
- Görsel 4. İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü Fotoğraf Arşivi
- Görsel 5. Türk İğnesinin Mucizesi Olgunlaşma Enstitüleri, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Görsel 6. https://beyogluolgulasma.meb.k12.tr/icerikler/siyah-beyaz-resimlerden_9976675.html, Erişim Tarihi: 23.08.2021.
- Görsel 7. Türk İğnesinin Mucizesi Olgunlaşma Enstitüleri, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Görsel 8. İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü Desen Müzesi Arşivi
- Görsel 9. İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü Desen Müzesi Arşivi
- Görsel 10. İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü Kütüphanesi
- Görsel 11. İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü Kütüphanesi
- Görsel 12. İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü Nakış Atölyesi Çalışması
- Görsel 13. <https://mardinolgulasma.meb.k12.tr/tema/dosyadetay.php?KATEGORINO=552233&git=1>, Erişim Tarihi: 24.08.2021.
- Görsel 14. <http://kitrebebekyapimi.blogspot.com/2012/02/kitre-bebek-ornekleri.html>, Erişim Tarihi: 19.08.2021.
- Görsel 15. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/hanedan-turbelerindeki-pusideleri-yeniliyorlar/1490933>, Erişim Tarihi: 19.08.2021.
- Görsel 16. <https://www.ihkib.org.tr/fp-icerik/ia/d/2021/07/07/hedef-332-tekli-202107071704270997-2E791.pdf>, Tarihi: 26.08.2021.

TÜRK EVLERİNDEKİ VE AİLE YAPISINDAKİ DEĞİŞİMİN İZMİR DÜZLEMİNDE İNCELENMESİ: GEÇMİŞE ÖZLEM “ÜRET-EN EVLER7”

Hatice BÜYÜKİBA*

Özet

Geçmişten bugüne insanlar barınma ihtiyaçlarını karşılamak adına eve ihtiyaç duysalar da ona yüklenen anlam ve evin misyonu zaman içinde değişmiştir. Oysa insanın kimliğinin olması gibi evlerin, mahallerin, oradaki yaşamın da kimliği vardır. 20. yüzyılın başında gündelik yaşamın birçok alanında kendisini hissettiren modernizm gelenekselden kopma olarak algılanmış ve uygulanmıştır. Bu kopuş; gelenekseldeki Türk evlerinde, aile yaşamı, komşuluk ilişkileri ve mahalle hayatında da gözlemlenmiştir. Türk kültürüne özgü bir kimlik taşıyan ev kavramı modernizmle tüketim nesnesine dönüşmüştür. Bireysel zevkler, şık mekânlar yaratma isteği ve bu bağlamdaki reklam sloganları “En iyisini hak ediyorsun.”, “Bu evlerle hayallerinize yaklaşın.” gibi etkenler ev kavramını barınma alanı, aileyi bir arada tutan yapı olmanın çok ötesine taşıyarak birey için bir kimlik hatta toplumsal statü ifadesine dönüştürmüştür. İnsanlar geleneksel evler ile beraber geleneksel aile yapılarını da yavaş yavaş kaybetmişlerdir ve toplumda eskiye bir özlem baş göstermiştir. Çalışmamızda gelenekselden modernizme uzanan köprüde modern olmanın gelenekselden kopma olarak algılanışının “ev ve aile yaşamına, Türk evlerinin iç ve dış mimarisine, mahalle kültürüne” etkilerine odaklanılmıştır. Kültürel, ekonomik, sosyal boyutlardaki değişimle evlerimizin ve aile yaşamlarımızın geçmişteki anlamını büyük ölçüde yitirdiğinin İzmir düzleminde yapılan anket, gözlem, fotoğraflama çalışmalarıyla altı çizilmiştir. İnsanların geçmişe olan özelemleri, genç kuşağın soyut kültür mirası olan geleneksel Türk evlerine, aile ve mahalle yaşamına uzak duruşları anket çalışmalarıyla belgelenmiştir. Araştırmalar neticesinde çözüm önerisi olarak tasarımı kendimizin yaptığı ve bir iç mimarın desteğiyle üç boyutlu görsele aktarılan “Üret-en Evler7” mimari tasarımıyla geleneksel ile modernizmin bir arada yürütülebileceğinin somut bir göstergesi ortaya konmuştur. Ve bu çalışmanın alanında örnek teşkil edeceği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Gelenek, Ev Yaşamı, İzmir Evleri, Mahalle Kültürü

EXAMINATION OF THE CHANGE IN TURKISH HOUSES AND FAMILY STRUCTURE ON THE IZMIR PLANE: LOOKING FOR THE PAST “PRODUCING HOUSES SEVEN”

Abstract

Although people have needed a "home" to meet their shelter needs from past to present, the meaning attributed to it and the mission of the home have changed over time. However, just as people have an identity, houses, neighborhoods and life there also have an identity. At the beginning of the 20th century, modernism, which made itself felt in many areas of daily life, was perceived and applied as a break from the "traditional". This break; It has also been observed in traditional Turkish houses, family life, neighborly relations and neighborhood life. The concept of the house, which has an identity specific to Turkish culture, has turned into a "consumption object" with modernism. Factors such as individual tastes, the desire to create stylish spaces, and advertising slogans in this context ("You deserve the best", "Approach your dreams with these houses.") It has transformed it into an identity and even a social status expression for the individual by taking it far beyond. People have gradually lost their traditional family structures along with traditional houses, and a longing for the past/memories has emerged in the society. In our study we focus on the effects of the perception of being modern as a break with the traditional on the bridge stretching from the traditional to modernism, on the "home and family life, the interior and exterior architecture of Turkish houses, and the neighborhood culture". With the changes in cultural, economic and social dimensions, the fact that our homes and family lives have lost their meaning in the past has been underlined by the survey, observation and photographing studies conducted in Izmir. People's longing for the past, their distance from traditional Turkish houses, family and neighborhood life, which are the intangible cultural heritage of the young generation, have been documented by survey studies. As a result of the researches, with the architectural design of "Producing

* Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Hatice.Buyukiba@Egelisesi.K12.Tr

Houses Seven", which was designed by ourselves as a solution proposal and transferred to a three-dimensional image with the support of an interior architect, a concrete indication that traditional and modernism can be carried out together has been revealed. And it is emphasized that this study will set an example in its field.

Keywords: Modernism, Tradition, Home Family Life, İzmir Houses, Neighborhood Culture

Giriş

Kimlik kavramı, bireyi temsil eden bir olgu gibi görülse de esasında göç, dil, din, ırk, milliyet gibi pek çok unsurla beraber toplumsal bir unsur hâline gelmiştir. Kimsin, kimlerdensin, nerelisin, nerede yaşıyorsun; bir insanı tanıırken yöneltilecek ilk sırada gelen sorulardır. İnsanın kimliği şüphesiz ki doğup büyüdüğü ev ve aile ortamında şekillenmeye başlar. Bir bireyi özgün kılan yetiştirilme tarzı ve karakteristik özellikleridir, bunun gibi evlerin, aile yapılarının ve mahallelerin de kendilerine has bir görünümü, özgünlüğü vardır. Bu özgünlük her evi, aile ve mahalle yaşamını bir millete özgü kılmıştır.

“Eski demek, değerli demektir. Eski olan her şey, eski evler, eski vazolar değerliydi aynı zamanda.” diyen Heinrich Böll, eskiyi uzaklaşılması gereken bir kavram, evi ise tek yapı ölçeğinde tanımlayan nesne anlayışına karşı çıkmaktadır. Gelenekselliği yaşatabilmek için üzerinde durulması gereken asıl nokta “*sürdürülebilirlik*” ilkesidir (Kayserili, 2014).

Modernizmle birlikte başlayan süreç bir nevi inşa ettiği yapılarla basit ve zekice tasarlanmış bir mağaza yaratmıştır. Amaç, tüketen topluma ürünü en iyi şekilde sunmaktır. Her satılan ürün yani konut tüketiciye bir katma değer olarak dönmektedir, dolayısıyla satıcı bir ürün değil bir yaşama biçimi satmaktadır. Habitat¹⁵, özellikle orta kesimden yeni evlilere, evlerini ilk kez kurarken bir yaşam sunmayı (esasında benzerleri olan) vaat ediyordu (Aras, 2014). Jameson’un tanımıyla kültürel tüketim ve sosyal yaşam arasında sıkı bir ilişki vardır. Tekstil, mobilya, konut gibi tüm ürünler her ölçekte artistik deneyimlerin, estetik tasarımların ve reklamların, yüksek modernizmin sunduğu ölçüde değişime bağlı bir hâle gelmiştir (Aras, 2014).

Buradan şu yoruma gitmek de mümkündür: “Evinde konforu hisset.”, “Şehrin modern yaşamını evinize taşıdık.”, “İşte! Senin olsun.”, “Güvenle satın al, başarı ile sat.”, “Bu ev, size hayal ettiğinizden fazlasını sunuyor.” gibi söylemler; özgürlüğü sınırsız, hata yapma lüksünü ve beklentileri üst düzey kılıyor ayrıca ev ile birlikte içindeki aile yaşantısını da metalaştırıyor.¹⁶ Literatürdeki araştırmalar, bu alanda yapılan çalışmaların geleneksel Türk evlerini aslına uygun olarak restore etme fikri ile sınırlandırıldığını göstermiştir. Çalışma ise geleneksel ve modernizmin bir arada yürütülebileceği fikri üzerinde durmuştur. Kültürel mirası Türk evleri ile sınırlandırmamış, bu mirasın soyut boyutuna geleneksel aile yapısı, esnaf dayanışması,

komşuluk ilişkileri ve mahalle kültürünü de almış ve kültürü korumanın var olan tüm değerlere sahip çıkarak geleceğe aktarma olduğunun altını “Üret-en Evler7” tasarımıyla altını çizmiştir.

Modernizm olgusu sadece sanat ve estetik kavramları ile anlatılamasa da modernizmi destekleyen teknolojik alandaki değişimler sanatsal bakış, estetik zevk gibi kavramları milenyum sonrasında insan hayatının pek çok alanına yerleştirmiştir (Ragon, 2010). Modernizm, her toplum tarafından farklı şekilde algılanmış ve uygulanmıştır. Türkiye’de özellikle 1950’li yıllardan sonra gördüğümüz çarpık kentleşme ve hızlı nüfus artışı; geleneksel, yüksek tavanlı, geniş ailelerin bir arada yaşadığı ev tiplerini modern, tek tip ve minimal yapılara; kalabalık aileler de yerini çekirdek ailelere bırakmıştır (Tan ve Arabacıoğlu, 2020). Yani üreten bir toplum iken daha büyük alanlarda ve daha kalabalık hanelerde yaşayan insanımız, tüketen bir toplum yapısına dönüşmeyle beraber küçük alanlarda, sözde konforu ve doğayla uyumlu yaşamayı öncüleyen evlerde yaşar hâle gelmiştir. Modernist yapılar tasarımcı ve en uygun yaşam üzerine odaklanmıştır. Sosyal yapıdaki değişimin en büyük dinamiklerinden olan köyden kente yaşanan göç beraberinde kentlerde hızlı bir nüfus artışını aynı zamanda çarpık yapılaşmayı getirmiştir. Bu bakımdan göç, bir yer değiştirmenin çok ötesinde toplumda büyük değişiklikler yaratan bir olgu olarak ele alınmalıdır. Geleneksel evlerin, özgün sahiplerini göç ve modernizmle beraber yitirmesi ve evlerin yeni sahiplerinin farklı kültürel ve ekonomik düzeye sahip olması -ki burada bir kültürel yozlaşma ve ekonomik düzeyde düşüş de gözlemlenmektedir-. tarihsel birikimin bir göstergesi olan bu yapıların özünü koruyamamasına neden olmuştur. Yaratan tarafından inşa edilen doğal çevre, insan eliyle inşa edilen fiziki çevre ve bu iki çevrenin içindeki ev adı verilen yaşam alanı, bu yaşam alanındaki geleneksel aile yapısı ve aile yapılarının oluşturduğu mahalle alanı bir toplumun kültürel alandaki önemli miraslarındandır.

Geçmiş dönemlerde bir toplumun dinî yaşama biçimi, dünya görüşü, aile yapısı gibi pek çok faktör ev üzerinden analiz edilebilmekteydi. Ancak üretim araçlarının yerini tüketim araçlarına bırakması, yoğun olarak iç göçlerle birlikte kültürel farklılıkların oluşması ve tek tip çekirdek aile yaşamı Türk evlerini geleneksel mimarının bir kültür taşıyıcısı olmaktan uzaklaştırmıştır (Aydemir, 2006). Peki, dede ve ninelerden anne babalara, anne babalardan çocuklara aktarılacak Türk aile yaşam biçimi ve bu yaşam biçimini şekillendiren evler; bugün kültürel dokunun neresindedir? Aile bağlarının güçlü olduğu, beraber yenilip içilen kalabalık sofraların kurulduğu, büyük aileler içerisinde küçük çekirdeklerin yaratıldığı ve sebze, meyve, salça, yoğurt hatta yelek, atkı gibi pek çok şeyin üretildiği eski mahalle kültürüne dönüş mümkün olmayacak mıdır? Çağa ayak uydurmak demek, kültürel mirastan kopmak mıdır? Bu

soruların cevabını verecek ve bunun için harekete geçecek olan yine bizleriz. Değerlerimizdeki aile yaşantısının devamlılığı sağlanırsa şüphesiz çağa ayak uyduran yani bireylerin ihtiyaçlarını karşılayarak aslını koruyan evler inşa etmek bir hayal olmayacaktır. Unutulmamalıdır ki değerleri korumak kültüre ve o kültürün içinden çıktığı topluma bir nevi sahip çıkmaktır.

Türk Toplumunda “Ev ve Aile” Kavramının Tarihçesine Kısa Bir Bakış

Ev, öteden beri Türk toplumu için bir kabuk ve ailenin sürekliliğini ifade eden bir dışa vurumdur. Evi sığınılan bir kabuk ve ailenin devamlılığı olarak algılama anlayışı modernizmle birlikte körelmiştir. Geleneksel Türk evi adıyla tanımladığımız yapılar, Osmanlı Devleti’nde inşa edilmiş konut yapılarıdır. Osmanlı’nın sınırları içinde kalan özellikle Anadolu coğrafyasında bu yapı tipinin örneklerini görmek mümkündür. Toplumun yaşayışına ilişkin en fazla mimari miras stoğu geleneksel Türk evlerinde olmakla birlikte en fazla kayıp ve yıkımın da yeni bu yapılarda olduğu görülmektedir (Çelebi-Karakök, 2017).

Toplayıcılık ve avcılık kültüründen yerleşik düzene geçildiği ilk zamanlar ev daha ziyade güvenli barınma alanı olarak kabul görürken zaman içinde dinlenilebilen, ailenin tüm gereksinimlerini karşılayan ve aileyi bir arada tutan bir değerler bütününe dönüşmüştür (Özkaya, 2019). Üreten toplum yapısı da eve yüklenen bu anlamları desteklemiştir. Anadolu’nun pek çok yerinde eve yüklenen bu anlamları görmek mümkün olmakla birlikte büyük şehirlerdeki yaşam alanı, modernizm ve sonrasında ev, aile, mahalle kavramının gelenekteki yapısının değişmesine sahne olmuştur.

Türk Geleneksel Mimarisindeki “Ev” Kavramı

Evlerin ve ev içindeki Türk aile yaşamının korunması kültürel mirasın geleceğe aktarımıdır. Bir nevi evler ve aile yaşamları yörenin dilinin elle tutulabilir, gözle görünebilir olana aktarımıdır. Bir milletin ekonomisini, ülke şartlarını, tarımını, kültürünü, felsefesini ve geleneklerini inşa ettiği evlerde ve ev içi yaşamında görmek mümkündür. Söz konusu Türk mimarisinde ise batıda ahşap, doğuda taş anlayışı bu evlerin ana malzemesini özetler niteliktedir. Taş veya ahşap işçiliğinin yanı sıra çatılarda geniş saçaklar kullanma, pencerelerin bulunulan bölgeye göre şekillenmesi evler üzerindeki en önemli etkenin coğrafya olduğunu göstermektedir.

Kültürel yapıda geniş bir mozaik oluşturulan ev kavramı, yanlış yapılan müdahalelerle özgün işlevini ve yapısını kaybetmiştir. Dış mimaride meydana gelen değişimler, evlerin buldukları coğrafyaya göre şekillenme faktörünü de göz ardı etmiş ve geleneksel yaşamda evlerin çok amaçlı olarak kullanılan bölümlerinin sahip olduğu donatılar, değişime uğrayarak

özelleşen, aile üyelerini bireysel bir yaşama hapseden mekânlara (yatak odası, oturma odası, çalışma odası, çocuk odası vb.) dönüşmüştür (Özyılmaz ve Sahil, 2017).

Modernizmdaki “Ev” Kavramının ve Sosyal Dönüşümün Türk Aile Yapısına ve Toplum Yaşamına Yansımaları

Osmanlı İmparatorluğu yüzyıllarca Doğu medeniyetinin en büyük temsilcisi olmasına rağmen, Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra daha belirgin olmak üzere, Batı medeniyeti dairesine yaklaşılmaya başlar (Karabulut, 2016). Kültür ile medeniyet arasında sıkı bir ilişki vardır. Aslında her kültürün kendine göre bir medeniyeti vardır. Bir bakıma “Kültürün kaçınılmaz akıbetidir¹⁷ medeniyet” (Tuztaşı ve Aşkın, 2013). 17. yüzyıla kadar ilim ve teknolojiye ileri seviyede olan Osmanlı, bu yüzyılın sonlarına doğru kan kaybına uğramaya başlar. Osmanlı'nın bu olumsuz sürece girmesinden sonra ülkede değişimlerin görülmesi kaçınılmaz olur. Böylece Osmanlıda Batı kültür ve medeniyetinin etkileri 19. yüzyıldan sonra hayatın hemen her safhasında¹⁸ kendisini gösterir (Karabulut, 2016).

Tanzimat'la başlayıp günümüze ulaşan bu sosyal dönüşüm, hızlı tüketme ve sosyal yaşam içindeki döngüye adapte olmayı da beraberinde getirmiştir. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte de çeşitlilik, ev ve mobilya tasarımlarında markalaşma arzusu artmış bu da tüketimin, yaşanan evin ve içindeki aile yaşamının sosyal sınıflar arasındaki farkı ortaya koyan bir durum olmasına yol açmıştır (Baykal ve Denli, 2017).

Bir Kültürel Miras Olarak Türk Eyleri, Türk Aile Yaşamı ve Türk Mahalle Hayatı

Satın alma odaklı ve nesne üretimini ilk sıraya koyan tüketim kültürü, bireysel zevkleri ön plana çıkardığı gibi sınıflar arasındaki ayrımların da netleşmesine yol açmıştır. Aile kavramı yerini yavaş yavaş ben kavramına bırakmıştır (Gögebakan, 2015).

Sosyal hayatta meydana gelen değişiminin etkisiyle kalabalık aile yaşamı ve ev kültürü anılarda kalan ev ve aile yaşamına dönüşmüştür. Bu dönüşüm mahalle hayatında da esnaf kültüründen AVM kültürüne, süpermarket zincirine seyir şeklinde gerçekleşmiştir. Değişim, aidiyet¹⁹ duygusunda da bir körelmeye yol açmıştır. Tasarımcı, modernist zihniyet her şeyi çok hızlı değiştirdiği gibi kültürün de bu değişimden etkilenmesine yol açmış ve aidiyet duygusu sorgulanır hâle gelmiştir. 60'lı ve 70'li yılların bayram alışverişleri, kalabalık sofraları, dedelerin ve ninelerin köşebaşı sohbetleri; 90'lı yıllarda Türk dizilerine de yansıyan (İkinci Bahar, Mahallenin Muhtarları, Bizimkiler, Süper Baba) ve altı ısrarla çizilen aile kavramı, mahalle hayatı, esnaf dayanışması, zor durumda olan komşunun yanında olma merhameti hayatlarımızdan yavaş yavaş eksilmiştir. Mevlana Celâleddin-i Rumî'nin “yedi öğüdü”,

tasavvufî inanışta çok anlamını karşılayan yedi rakamı manevî değerlerin hatırlanmasında önemli bir role sahiptir.

Yöntem

Söz konusu çalışmada, 1990'lı yıllarda hayatımıza giren İkinci Bahar, Mahallenin Muhtarları, Bizimkiler ve Süper Baba dizilerindeki ev ve aile kavramı incelenmiş; günümüzdeki reklam sloganlarında altı çizilen ev kavramı üzerinde durulmuştur.

(DİZİ-1) İkinci Bahar: İstanbul Samatya'da çekilen ve 3 sezon süren dizi 1998 yılında ulusal bir kanalda yayımlanmıştır. Bir kebab ustası ve eşini kaybetmiş olan bir kadının beş çocuk ile hayat karşısında verdikleri mücadele anlatılır

(DİZİ-2) Mahallenin Muhtarları: 1992'de ulusal bir kanalda yayımlanmaya başlayan dizi, 10 sezon sürerek Türk dizilerinin en uzun soluklularından biri olmuştur. Dizi, Kahveci Temel ile Muhtar kızı Fadime'nin aşkı üzerinden mahalle insanının hayatını anlatır

(DİZİ-3) Bizimkiler: Türk televizyon tarihinin en uzun soluklu işlerinden biri olan dizi, 1989 yılında yayımlanmaya başlamış ve 15 sezon sürmüştür. Bir apartman dairesinde her biri ayrı hayat süren komşuların hikâyesi ana kahramanlar yönetici Sabri Bey ve kapıcı Cafer üzerinden anlatılır

(DİZİ-4) Süper Baba: Dizi, 1993-1997 yılları arasında ulusal bir kanalda yayımlanmıştır. Dizide eşinden ayrılmış, üç çocuklu Fiko lakaplı Fikret Bey'in aile içi ilişkileri üzerinden Çengelköy halkı ve esnafının gündelik yaşamı anlatılır.

Proje İçin Tespit Edilen Reklam Filmleri ve Filmlerde Geçen Sloganlar

Reklam Filmi-1: "Eve Gidelim" sloganı ile yola çıkan IKEA reklam filmi (IKEA reklamı, 2018).

Reklam Filmi-2: "Dünyanın Dört Bir Yanında Ev Demek İstikbal Demek" sloganıyla izleyici ile buluşan reklam filmi (İstikbal Mobilya reklamı, 2018).

Reklam Filmi-3: "Hayat Senin İstedğin Gibi Olsun" sloganıyla dikkat çeken reklam filmi (SİYO İnşaat reklamı, 2019).

Reklam Filmi-4: "Bu Değil, Bu da Değil, Bu Hiç Değil, Ben Farklı Bir Şey İstiyorum." sloganıyla ses getiren inşaat reklamı (Ali Ağaoğlu Maslak İnşaat reklamı, 2017).

Reklam Filmi-5: "Bazı Anlar Vardır Aşkı Hatırlatır." sloganıyla hafızalara kazınan reklam filmi (ENZA Mobilya reklamı, 2018).

Reklam Filmi-6: “Senin İçin Dünyayı Aydınlatırım Hayatım.” sloganıyla yola çıkan reklam filmi (Pırlanta Erciyes İnşaat reklamı, 2018)

Çalışmanın diğer bir yöntemi; İzmir düzleminde geleneksel yapıyı korumakla birlikte zamana direnmekte zorlanan Eşrefpaşa, Halil Rifatpaşa ve Buca Evleri ile modernist mimarinin örneği Mavişehir evlerinin karşılaştırılarak fotoğraflanması olmuştur.

Çalışmanın bu kısmında geleneksel dokuyu yansıtan, zamana direnmekte zorlanan İzmir’in Halil Rifatpaşa, Eşrefpaşa ve Buca ilçelerindeki evler fotoğraflanmıştır. Bu fotoğraflar eskitilerek kullanılmıştır (Resim 5, 6 ve 7).

Resim 5. Eşrefpaşa Evi

Resim 6. Buca Evi

Resim 7. Halil Rifatpaşa Evi

Buna ek olarak modern mimarinin örneklerini gördüğümüz İzmir’in Mavişehir ilçesindeki evler fotoğraflanmıştır (Resim 8, 9, 10).

Resim 8. Mavişehir Emlak Bankası Evleri

Resim 9. Mavişehir Soyak

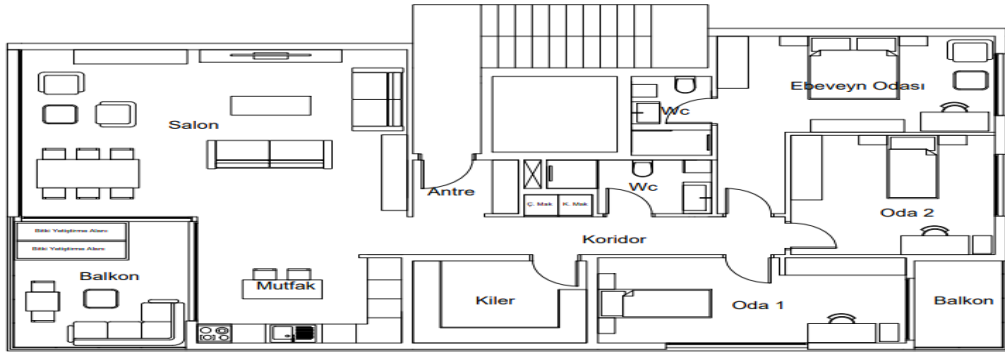

Resim 10. Mavişehir Soyak Oxygen Evleri

Çalışmanın diğer ayağında farklı yaş ve meslek gruplarından 190 kişiye 30 sorudan oluşan bir anket Google Drive²⁰ üzerinden uygulanmıştır. 1, 2, 11, 13, 21, 23, 24, 26, 27 ve 29. sorular evet, hayır yanıtları üzerinden değerlendirilmiştir. Bu sorularda; sosyal değişimin Türk ev ve aile yaşamı üzerindeki etkileri, bireylerin Türk ev ve aile yaşamındaki değişime

dair düşündükleri, kentsel dönüşümün şehir hayatı üzerindeki yansımaları, modernizm ve gelenek ilişkisinin ev ve aile yaşamına yansımaları, geçmişteki ev, aile hayatı, mahalle ve esnaf kültürü karşısında bireylerin görüşleri ölçülüp incelenmiştir (Ek 1). 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 25 ve 30. sorular katılıyorum, katılmıyorum üzerinden değerlendirilmiştir. Bu sorularda; şehir hayatındaki insanların doğal yaşam karşısındaki düşünceleri, “ev ve aile” kavramının tarih içindeki değişimi, “ev, aile ve mahalle” kavramının birey ve toplum için ne ifade ettiği incelenmiştir (Ek 1).

Çalışmanın yöntem kısmında ayrıca, üreten toplum yapısına geri dönmeyi amaçlayan “Üret-en Evler7” tasarım fikri üzerinde durulmuştur. Bu tasarım bize aittir ve bir iç mimarla birlikte üç boyutlu görsele aktarılmıştır. Çalışmanın özgünlüğünü sembolize etmektedir. Tasarım fikri geliştirilirken ev içinde aile üyeleri için ortak alanlar oluşturma, az ve kullanışlı eşyalar ile döşeyerek huzuru ön plana çıkarma, kaybedilen komşuluk ilişkileri ve mahalle kültürünü canlandırma amaçları ön planda tutulmuştur. Bu amaçlara, geleneksel değerleri genç kuşaklara aktarma ve geleneksel mimaride ev içi yaşamda var olan çiçek yetiştirme, hayvanları besleme, kalabalık aile ile kaliteli zaman geçirme değerleri de eklenmiştir. Ev içi tasarımı esas alan bu yapıda; geleneksel Türk evlerinin özgünlüğü, dış yapısı korunarak iç yapıları değişime ayak uydurmuştur (Resim 11).

Resim 11. Üret-en Evler7 Taslak Planı

Bulgular

Çalışmanın yöntem kısmında ele alınan dizilerin “geleneksel ev yapısı, aile yaşamı, mahalle hayatı ve esnaf dayanışması” bağlamında incelenmesi neticesinde şu yargılar ortaya çıkarılmıştır:

İkinci Bahar: İstanbul Samatya ilçesini anlatan bu dizi, Ali Haydar Bey ve Hanım karakteri üzerinden insanların ikinci baharlarında yakaladıkları mutlulukları anlatmasının yanı sıra Türk ev ve aile yapısına dair ortaya koyduğu değerlerle dikkat çekmektedir. Dizide evler

az eşyalıdır, aile üyelerinin birlikte daha çok zaman geçirecekleri salonlar büyüktür. Evler gösterişten ziyade ailenin sırlarının paylaşıldığı, sevincin de üzüntünün de aynı sofrada konuşulduğu yerlerdir. Esnaf, mahalle hayatı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İnsanlar alışverişlerini mahallenin manavından, kasabından yapmaktadırlar.

Mahallenin Muhtarları: İstanbul'un sakin ilçelerinden biri olan Maltepe'nin tarihî evlerini ve mahalle hayatını ortaya koyan bu dizi 90'lı yılların unutulmaz yapımlarından biri olmuştur. Mahalle kültürünü ortaya koyan dizinin en önemli mekânlarından biri olan Temel'in kahvehanesi esnaf dayanışmasının somut bir örneğidir (Tarih içerisinde Osmanlı devlet yapısındaki Ahilik²¹ teşkilatını anımsatmaktadır).

Bizimkiler: Farklı kültürel yapılardan insanların bir arada huzurla yaşadığı bir apartman yapısını ortaya koyan dizi, İstanbul Kadıköy semtinde çevrilmiştir. Apartman dairesindeki evler, oturan ailelerin sosyal ve kültürel yapılarını yansıtmakla beraber bu evlerin ve aile yaşamlarının ortak özelliği gösterişten uzak durmalarıdır.

Süper Baba: İstanbul'un Çengelköy semtinde çevrilen dizinin en önemli özelliği, dönemin İstanbul'una dair tarihî mekânları izleyicinin gözleri önüne sermesidir. Sadullah Paşa Yalısı, Abdullah Ağa Yalısı, Aya Yorgi Kilisesi, Tarihî Çınaraltı Çay Bahçesi dizideki önemli mekânlardır. Dizide Nihat'ın Kahvesi olarak bilinen bu mekân 800 yıllık bir çınara ev sahipliği yapmaktadır. Dizi; aile içi ilişkiler, mahalle hayatı içinde esnafın birbirine desteği, doğaya sahip çıkma ve eski alışkanlıkların dede ve nineler aracılığıyla genç kuşaklara aktarımı açısından iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Yöntem kısmında ele alınan Reklam-1, evi dış dünyanın kargaşasından uzak sığınılan bir mekân olarak anlatmaktadır. Reklam-2, kültürel değerler, toplumların aile yapıları gibi değişkenleri hesaba katmadan dünyanın her yerindeki insanlara aynı ev ve mobilya konforunu sunmaktadır. Reklam-3 ve 4, ailelere hayallerini satmakta, Reklam-5 ise evin ve mobilyalarının insanıyla yaşadığı gerçeğini vurgulamaktadır. Reklam-6 lüks, ihtişamlı ve güvenli site konforunu ilgi çekici kılmaktadır. Reklam 2, 3, 4 ve 6'da pahalı evler, o evlerin otoparklarını süsleyen pahalı arabalar, çocukların eğlence alanları olarak görülen kapalı ve açık havuzlar vardır. Reklamlardaki yaşam, güvenliğin giderek azaldığı düşünülen dünyada insanın ancak güvenlik kameraları, site görevlileri ve alarm sistemlerinin olduğu evlerinde kendilerini güvende hissedebileceği mesajını vermektedir. Evleri süsleyen pahalı mobilyalardır ve bu mobilyalarla döşeli evlerde mutlu bir aile tablosu çizenlerse estetik görünüşleriyle ön planda olan kadınlar ve kaslı erkeklerdir. Bu reklamlarda aileyi bir arada tutan dedeler, nineler yoktur.

Evlerin bulunduğu alanın tarihî veya doğal dokusu önemsizleştirilmiştir, şehir merkezine araba ile yarım saat uzaklıktadırlar. Hemen hepsinin bulunduğu yerde bir AVM ve süpermarket zinciri olmakla beraber, esnaf kültürü ve komşuluk ilişkilerine hiç değinilmemiştir. Yöntem bölümünde incelenen evlerin yapısı, aile yaşamı ve mahalle hayatı hakkındaki izlenimlere fotoğraflama çalışmaları, bu konudaki araştırma makaleleri ve buralarda yaşayan, yaşamış olan insanlarla sohbet neticesinde ulaşılmıştır.

Geleneksel Mimarinin Yansıması Eşrefpaşa, Halil Rıfatpaşa ve Buca Evleri

Tablo 2. Eşrefpaşa, Halil Rıfatpaşa ve Buca Evlerine, Aile Yaşamlarına ve Mahalle Kültürüne Dair Özellikler

Evler	Mimari Özellikleri	Aile ve Mahalle Hayatına Dair İzlenimler
Eşrefpaşa Evleri	Eşrefpaşa farklı kültürel yapıları bünyesinde barındıran bir ilçe olarak dikkat çekmektedir. İlçedeki evler Müslüman, Yahudi, Rum ve Levanten ²² ev ve aile yapılarının birer yansımasıdır. Geniş avlulu bu evler, aile mahremiyetini göz önünde bulunduracak şekilde tasarlanmıştır. İki katlı inşa edilen bu evlere giriş bahçe kapısından yapılmakta böylece eve girer girmez görünen evin içi değil dış cephesi yani avlu olmaktadır (Resim 5).	Evlere dair en önemli izlenimlerden biri, pek çoğunun girişinde bir “maşallah” yazısının olmasıdır. Evler, kişisel ihtiyaçları göz önünde bulunduracak şekilde az eşyalı olarak tasarlanmıştır. Evlerin girişindeki bahçe süslemeleri ve artık kullanılmayan kuyular da gelenekselin birer yansımasıdır. Kadınların eve girişte yer alan avlu vesilesiyle perde kapamadan ev içinde rahatça dolaşmaları, komşuluk ilişkilerinin canlılığını koruması evlere dair dikkat çeken özelliklerdir.
Buca Evleri	Buca, Osmanlı İmparatorluğu’nda hayvancılık faaliyetlerinin yürütüldüğü bir yer olarak dikkat çekmiştir. Buca, İzmir’in tarihî mekânlarından biri olup kültürel değerleri geleceğe aktarma noktasında önem teşkil etmektedir. Bölgedeki evler, Rum ve Levanten mimarisinin özelliklerini yansıtmaktadır. İç ve dış cephedeki bezemeler, cumbalar, geniş holler ve ev içindeki eşyaların saklama alanı olarak kullanıldığı nişler bu ilçedeki yapıların özellikleridir (Resim 6).	Buca tarihî dokusuyla insanlara huzurlu, sakin ve geleneksele dayalı bir yaşam sunmaktadır. Hol, salon gibi alanların geniş olması, cumba kültürü ailelere keyifle zaman geçirebilecekleri alanlar sunmaktadır. Buca, AVM’lerin olmadığı bir ilçedir. Ve Buca Çarşısı, esnaf dayanışmasının somut bir örneğidir (90’lı yılların dizilerinde ve Ahilik yapısında olduğu gibi).
Halil Rıfatpaşa Evleri	Halil Rıfatpaşa İzmir’in tarihî yapıları ev sahipliği yapan mekânlarından biridir. Konutlar genellikle iki ya da üç katlıdır. Konutlarda depo, kiler gibi günlük kullanım alanları mevcuttur (Resim 7).	Geniş saçaklı bu evler İzmir’in yağmur alan bir şehir olma esasına dayalı olarak tasarlanmıştır. Evlerdeki kiler ve mutfaklar aile bireylerin kendi ürünlerini yapma ve saklama anlayışları üzerine tasarlanmıştır. AVM’lerin olmadığı bu ilçede alışveriş mahalle içindeki esnaftan yapılmaktadır. Bahçe önlerindeki çiçekler, hayvanlar için

		ayrılan alanlar da buradaki mahalle kültürünün diğer dikkat çeken yanlarıdır.
--	--	---

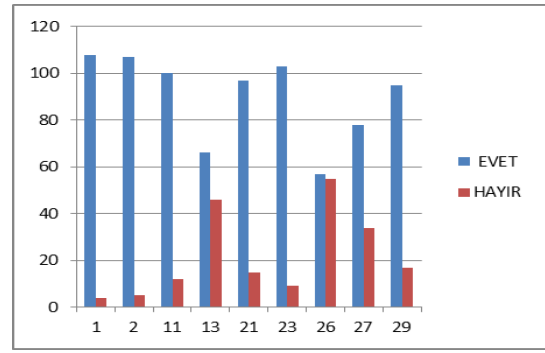
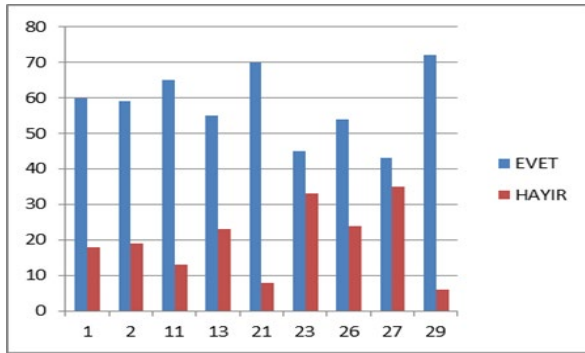
Modern Mimarinin Yansıması Mavişehir Evleri

Tablo 3. Mavişehir Evlerine, Aile Yaşamlarına ve Mahalle Kültürüne Dair Özellikler

Evler	Mimari Özellikleri	Aile ve Mahalle Hayatına Dair İzlenimler
Mavişehir Evleri	İzmir'in Karşıyaka ilçesine bağlı olan Mavişehir modern konutların yükseldiği bir alandır. Çok yüksek katlı, güvenli, geniş otoparklı olma bu yapıların genel özellikleridir. Bölge, AVM'lerin İzmir'de en yoğun olduğu yerlerden biridir. Pek çok sitenin içinde spor salonları, cafe gibi alanlar da mevcuttur (Resim 8, 9, 10).	Mavişehir, İzmir'in tarihi dokudan uzak bir alanıdır. İlçenin alt yapısının bataklık olduğu düşünüldüğünde çok yüksek katlı binalara uygun olmamakla birlikte binalar bu doğal koşullar düşünülerek tasarlanmıştır. Türk kültüründe yeri olmayan Fransız tipi balkonlar dikkat çekmektedir. Klasik mahalle hayatının görülmediği yerleşim alanında aile üyeleri ihtiyaçlarını korunaklı sitelerinden veya AVM'lerden karşılamaktadır.

Çalışma kapsamında İzmir düzleminde 190 kişiye uygulanan anketten elde edilen veriler, analiz edilmiştir. Resim 12(a) ve (b)deki sorular evet, hayır yanıtları üzerinden değerlendirilmiştir (Şekil 12 (a) ve (b)). “Geleneksel Türk Evleri, Aile Yaşamı ve Mahalle Hayatı”na dair izlenimleri ölçümlemek amacıyla yaş ve meslek değişkenleri göz önünde bulundurularak farklı veya yakın kültürel değerlere, ev ve aile yaşantısına sahip olan 190 kişiye uygulanan anketin birinci basamağındaki sorular; 1, 2, 11, 13, 21, 23, 26, 27 ve 29 şeklinde gruplandırılmıştır. 1. soru yaşanan alanın insan psikolojisi üzerindeki etkisini sorgulamaktadır. 15-30 yaş aralığından ve farklı meslek gruplarından ankete katılan 78 kişiden 60 kişi bu soruya evet, 18 kişi hayır cevabını vermiştir. 30 yaş üstü ve farklı meslek gruplarından ankete katılan 112 kişiden 108 kişi bu soruya evet 4 kişi hayır yanıtını vermiştir. 2. soru insanların yaşam alanlarını psikolojilerine göre düzenleyip düzenlemediklerini sorgulamaktadır. 15-30 yaş aralığından ve farklı meslek gruplarından ankete katılan 78 kişiden 59 kişi bu soruya evet, 19 kişi hayır cevabını vermiştir. 30 yaş üstü ve farklı meslek gruplarından ankete katılan 112 kişiden 107 kişi bu soruya evet 5 kişi hayır yanıtını vermiştir. 11. soru kentsel dönüşümün geleneksel değerleri yok edip etmediğine dair düşüncelerini sorgulamaktadır. 15-30 yaş aralığından ve farklı meslek gruplarından ankete katılan 78 kişiden 65 kişi bu soruya evet, 13 kişi hayır cevabını vermiştir. 30 yaş üstü ve farklı meslek gruplarından ankete katılan 112 kişiden 100 kişi bu soruya evet 12 kişi hayır yanıtını vermiştir. 13. soru modernizm ve gelenekselin yaşam alanlarında bir arada yürütülüp yürütülemeyeceğini

sorgulamaktadır. 15-30 yaş aralığından 55 kişi bu soruya evet 23 kişi hayır yanıtını vermiştir. 30 yaş üstü 112 kişiden ise 66 kişi bu soruya evet 46 kişi hayır yanıtını vermiştir. 21. soru yeni bir ev tipi olan “Üret-en Evler7” adının ankete katılanlar üzerindeki etkisini sorgulamıştır. 15-30 yaş aralığındaki 70 kişi bu soruya evet 8 kişi hayır derken 30 yaş üstü 112 kişiden 97 kişi aynı soruya evet 15 kişi hayır yanıtını vermiştir. 23. soru insanların evlerini rahat eşyalarla döşemek ve şehir karmaşasından uzaklaşmak isteyip istemediklerini sorgulamaktadır. 15-30 yaş aralığındaki 45 kişi bu soruya evet 33 kişi hayır cevabını vermiştir. Aynı soruya 30 yaş üstü 103 kişi evet 9 kişi hayır yanıtını vermiştir. 26.soru evlerinde bir hayvan besleyip beslemediklerini sormaktadır. 15-30 yaş aralığındaki katılımcılardan 54 kişi bu soruya evet 24 kişi hayır yanıtını vermiştir. 30 yaş üstü 57 kişi aynı soruya evet 55 kişi hayır yanıtını vermiştir. 27. soru insanların evlerinde süsleme veya beslenme amaçlı bitki yetiştirip yetiştirmediklerini sorgulamaktadır. 15-30 yaş aralığındaki 43 kişi bu soruya evet 35 kişi hayır derken 30 yaş üstü katılımcılardan 78 kişi evet 34 kişi hayır cevabını vermiştir. 29.soru modern hayatın bir gereği olarak insanların evlerinde daha az vakit geçirdiklerini sorgulamaktadır. 15-30 yaş aralığındaki 72 kişi bu soruya evet 6 kişi hayır derken 30 yaş üstü katılımcılardan 95 kişi evet 17 kişi hayır yanıtını vermiştir. Öğretmen (akademisyenler de bu grupta değerlendirilmiştir), mühendis, mimar, sağlık çalışanı, öğrenci, ev hanımı ve emeklilerin ağırlıklı olarak katıldığı ankette mühendis ve mimarlar evlerin dış görünüşleri ile daha çok ilgilenmektedir, emekli ve ev hanımları çoğunlukla 45 yaş üstü kişiler ise ev içi yaşam noktasında aile üyelerinin birlikte vakit geçirmelerini ve geleneksel değerleri korumayı daha çok önemsemektedir.

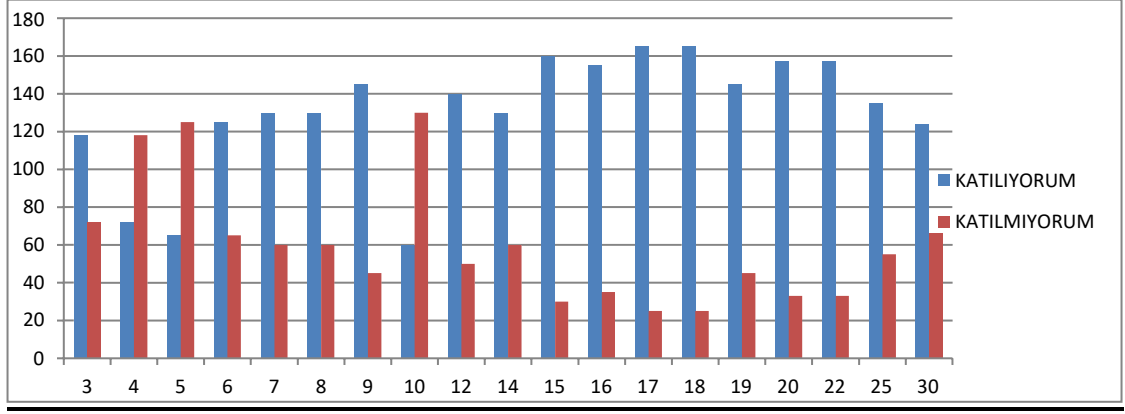
15-30 Yaş Aralığı

30 Yaş ve Üstü

Grafik 1. (a) ve (b). 1, 2, 11, 13, 21, 23, 26, 27 ve 29. sorular evet ve hayır yanıtları üzerinden değerlendirilmiştir.

Resim 13'teki sorular, *katılıyorum* ve *katılmıyorum* yanıtları üzerinden değerlendirilmiştir (Resim 13). 3. soruda Türk mimarisinin zaman içinde olumsuz yönde değişim gösterdiği sorgulanmış, ankete katılan 190 kişiden 118 kişi buna katılıyorum, 72 kişi katılmıyorum derken 4.soru Türk mimarisinin olumlu yönde değiştiğini sorgulamış; 72 kişi buna katılıyorum 118 kişi katılmıyorum cevabını vermiştir. 5. soru Türk insanının geleneksel

değerlerini koruyabildiğini sorgulamış 65 kişi buna katılıyorum, 125 kişi katılmıyorum derken 6. soru Türk insanının geleneksel değerlerini koruyamadığını sorgulamış 125 kişi buna katılıyorum, 65 kişi katılmıyorum cevabını vermiştir. 7. soru üreten toplum yapısından tüketen toplum yapısına döndüğümüzü vurgulamış 130 kişi buna katılıyorum, 60 kişi katılmıyorum derken 8.soru üreten toplum yapısının daha büyük evlerde yaşadığını vurgulamış 130 kişi buna katılıyorum 60 kişi katılmıyorum cevabını vermiştir. 9. soru tüketen toplum yapısının daha küçük ev ve alanlara sığdığını sorgulamış 145 kişi buna katılıyorum 45 kişi katılmıyorum cevabını vermiştir. 10. soru ankete katılanların “turşu kurma, salça yapma, sebze kurutma, reçel yapma, ekmek yapma, örgü örme, yoğurt yapma” gibi büyüklerden öğrenilen en az bir öğretiyi devam ettirip ettirmediklerini sorgulamış 60 kişi buna katılıyorum 130 kişi katılmıyorum yanıtını vermiştir. 12. soru sosyal hayatın değişimi mimari yapıyı değiştirir tespitini vurgulamış 140 kişi buna katılıyorum 50 kişi katılmıyorum cevabını vermiştir. 14. soru aile üyelerinin modernizmle birlikte eskisi kadar vakit geçirmediikleri tespitinde bulunmuş 130 kişi buna katılıyorum 60 kişi katılmıyorum demiştir. 15. soru evin aile üyelerini bir arada tutan geleneksel bir yapı olduğunu vurgulamış 160 kişi buna katılıyorum 30 kişi katılmıyorum demiştir. 16.soru monoton hayatın evlerimizde geçirdiğimiz zaman dilimini azalttığını sorgulamış 155 kişi buna katılıyorum 35 kişi katılmıyorum demiştir. 17. soru ve 18. soru evin aile üyelerini bir arada tutacak bir yapı olarak tasarlanması ve şehir hayatında da doğal yaşama dair unsurlar olması gerekip gerekmediğini vurgulamış 165 kişi bu sorulara katılıyorum 25 kişi katılmıyorum yanıtını vermiştir. 20 ve 22. sorular unutulmuş komşuluk ilişkilerinin, esnaf dayanışmasının ve mahalle kültürünün canlandırılıp canlandırılmak istenmediğini sorgulamış 157 kişi buna katılıyorum 33 kişi katılmıyorum yanıtını vermiştir. 25. soru çarpık kentleşmenin bizi geleneksel mimari yapıdan uzaklaştırdığını vurgulamış 135 kişi buna katılıyorum 55 kişi katılmıyorum cevabını vermiştir. 30. soru ev içinde aile üyelerinin yaşamını yansıtan fotoğraflar kullanmanın önemini dile getirmiş 124 kişi buna katılıyorum 66 kişi katılmıyorum yanıtını vermiştir. Öğretmen (akademisyenler de bu grupta değerlendirilmiştir.), mühendis, mimar, sağlık çalışanı, öğrenci, ev hanımı ve emeklilerin ağırlıklı olarak katıldığı ankette iş yükü ağır olan mühendis, mimar ve sağlık çalışanları şehir hayatı içerisinde doğal yaşama özlem duymakta ve evi daha ziyade dinlenme, yatıp uyuma alanı olarak görmektedir. Emekli olan 65 yaş üstü bireyler ağırlıklı olarak Türk ev ve aile yapısının zaman içinde olumsuz yönde değişim gösterdiğine katılmıştır. Öğrencilerin yani 15-25 yaş arasının ev içinde geçirdikleri zaman dilimi diğerlerine göre daha azdır. Öğretmenler (ağırlıklı kadınlar) ve ev hanımları (45 yaş üstü) evi, aile üyelerini bir arada tutan bir yapı olarak görmektedir ve bu kişilerin ev içinde geçirdikleri zaman daha fazladır.

Grafik 2. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 25 ve 30.sorular *katılıyorum* ve *katılmıyorum* yanıtları üzerinden değerlendirilmiştir.

Geleneksel yapı, değişen ihtiyaç ve isteklere cevap veremediği gerekçesiyle terk edilmiştir. Bireyin kimlik arayışının merkezi olan modernizm; değişen ev, aile ve mahalle yaşamının da sebebi olarak görülmüştür. Kullan, zamanı geçince at felsefesinin ev ve aile yaşantısına yansımaları gözlemlenen ve tespit edilen bir durumdur. Projenin bu aşamasında tasarladığımız ve iç mimar desteğiyle hayata geçirdiğimiz “Üret-en Evler7” modernizme ayak uydurmanın geleneği terk etme, gelenekselin eski ve yıpranmış şeklinde tanımlanmasına ve kabul görmesine karşıdır. Üret-en Evler7, iç mimarisinde hem geleneksel hem de modernist motifler taşımaktadır. Geleneksel Türk evlerinin içi bu tasarım doğrultusunda yenilenir. Bu evler, tarihi dokuya sahip ilçelerde yükselir. Üret-en Evler7, kaybedilen ve kaybedilmekte olan aile bağları, mahalle kültürü ve komşuluk ilişkilerini sembolize etmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. “Üret-en Evler7” Salon, Mutfak, Yatak Odası, Çalışma Odası, Çocuk Odası, Balkon ve Kilere Dair Görseller

Üret-En Evler7	Üç Boyutlu Görseller Ve Tasarlanma Amaçları
 <p>Resim 15. Üret-en Evler7 “Salon”</p>	<p>Salonda pencereler yere kadar tasarlanmıştır. Buradaki amaç mekânın mümkün olduğunca aydınlık ve ferah olmasıdır. Yemek masası ahşap ve dikdörtgen olup pencere önüne konulmuştur. Böylece aile üyeleri yemek esnasında daha çok vakit geçirip keyifli bir şekilde sohbet edebilecektir. Yapı niş kullanımına uygun olarak tasarlanmıştır. Niş kullanımı geleneksel yapıdaki evlerde de (Eşrefpaşa, Halil Rıfatpaşa) mevcuttur. Nişler alanı daraltmamak adına kitaplık olarak kullanılmıştır. Kitaplık önünde yere minderler atılmış ve yerden bir aydınlatma kullanılmıştır. Aile üyeleri yemek sonrası bu alanda kitap okuyabilecek, çocuklara uyku öncesi masallar okunabilecektir. Salonun bir köşesi şehir hayatında doğal ortamı yaşatma gayesi ile bitki yetiştirme alanı olarak tasarlanmıştır. Yüksek enerji verimliliği, nefes alması ve yüksek oksijen sağlaması sebebiyle geleneksel, tarihi evlerde sıkça kullanılan ahşap bu salonda da ana malzemeyi oluşturmaktadır.</p>
 <p>Resim 16. Üret-en Evler7 “Mutfak”</p>	<p>Mutfakta yukarı alandaki raf kullanımı azaltılmıştır(yaşlı aile üyelerinin ve daha kısa boylu olanların kullanımı önemsenerek). Geleneksel ev mimarisinde olduğu gibi mutfak mermer evye ve ahşap raflardan tasarlanmıştır. Mutfak beslenme kurallarının, aile içi ilişkilerin bir yansıması olarak tasarlanmıştır. Buzdolabı, fırın gibi beyaz eşyalar ahşap dolapların içine gizlenmiştir. Ahşabın sıcak dokusu yansıtılmak istenmiştir. Mutfak üretme, besin sağlama, pişirme ve keyifle vakit geçirme alanı olmalıdır. Ailenin kahvaltıda bir arada olması adına cam kenarına bir yemek masası konmuştur. 7 biçiminde tasarlanan mutfak ile Mevlana'nın yedi öğüdü yansıtılmak istenmiştir.</p>

Resim 17. Üret-en Evler7 “Yatak Odası”

Yatak odasında yatak yerden yüksek (temizleme kolaylığı sunması adına) ve ahşap olarak tasarlanmıştır. Giyinme dolabı ebeveynlerin tüm eşyalarını alması adına tasarlanmış ve en alt raflarına keçeden kutular (bu kutular aile üyeleri tarafından elde veya dikiş makinesinde dikilerek üretilecektir, bu şekilde anne ve babalar eski parçaları atmama, kullanışlı hâle getirme gibi bir öğretiyi çocuklarına aktarabilir.) konmuştur. Eskilerin deyimi ile yatak odasına iş getirilmez bu sebeple burada herhangi bir çalışma alanı kullanılmamış, alan sadece yatma ve giyinme ihtiyacını karşılaması adına tasarlanmıştır.

Resim 18. Üret-en Evler7 “Çalışma Odası”

Evin tüm odaları gibi aydınlıktır. Taşıyıcı olmayan pek çok kolon yıkılarak yerden kazanılmıştır. Girinti ve nişler burada eşya saklama alanı olarak kullanılmış ve aile üyelerinin müzik, film gibi hobilerini gerçekleştirecekleri bir alan olarak tasarlanmıştır. Ayrıca bilgisayar masası açılır kapanır özelliği ile yazıp çizme alanı olarak da kullanılmaktadır. Mümkün olduğunca az eşya vardır ve hepsi bir amaca hizmet etmektedir. Cam kenarındaki ufak masa da “kırk yıl hatırı olan Türk kahvesinin” içilmesi için oluşturulmuş bir alandır.

Resim 19. Üret-en Evler7 “Çocuk Odası”

Çocuk odasındaki yatak ikili şekilde olup çocukların boy ölçülerine göre uzayıp kısalabilen tarzda tasarlanmıştır. Nedeni eşyaların tüketim malzemesine dönüşmesine engel olmak ve aile içi ekonomiye (eski kültürde olduğu gibi) katkıda bulunmaktır. Yine niş ve ahşap raflar kullanılarak çocukların kıyafet, kitap gibi eşyaları alandan kazanılacak şekilde depolanmıştır. Boş bir duvar, çocukların ev içinde eğlenip enerjilerini atmaları adına tırmanma duvarı olarak tasarlanmıştır (eski mahalle kültüründe olduğu gibi çocuklar arkadaşları ile oynamalıdır. Bu alan bir paylaşım alanıdır).

	<p>Evin en önemli bölümüdür. Balkonun büyüklüğüne göre bir masa konmuştur. Aydınlatma amacıyla renkli lambalar ahşap kütüklere asılmıştır. Yer zemini ayakların kaymaması adına pürüzlüdür. Barbekü veya ailenin tercihine göre elektrikli, raylı sistemli bir ocak tasarlanmıştır. Oturma amaçlı renkli minderler, evin büyükleri ve kadınları için bir örgü örme alanı oluşturulmuştur. Nane, maydanoz, fide domates, fasulye, limon gibi ürünler yetiştirmek adına sebze yetiştirme alanı oluşturulmuştur (amaç ev içi üretime dikkat çekmek ve kültürde var olan üretilen toplum kimliğine geri dönmektir). (Balkondan önce cumba kültürü vardı sosyal değişim balkon kültürünü doğurdu bugünse balkon diye nitelendirilemeyecek çıkıntılar var.)</p>
<p>Resim 20. Üret-en Evler7 "Balkon"</p>	<p><u>Evin depolama alanıdır.</u> Bu alan büyük tasarlanmış olmakla birlikte farklı alanlarda ahşap raf, keçe ve bez sepet kullanılarak düzgün bir depolama yapılabilir(daha küçük alanlarda). Aile üyeleri tarafından yapılan turşu, salça, pekmez, yoğurt, kefir gibi ürünler; kurutulmuş sebze ve meyveler güneş ışığı görmeyen bu alanda saklanacaktır. (Kiler, sosyal ve kültürel yapının geçmişteki devamlılığının bir göstergesidir. Üreten toplum yapısını oluşturan aileler kışlık ve yazlık erzaklarını üreterek bu alanlarda depolama yapabilir.) Bu alanın tavanı, duvarı sağlık açısından ahşap ile kaplanmıştır. Komşu, ihtiyaç duyduğunda kiler, yardıma koşacaktır.</p>
	<p>Resim 21. Üret-en Evler7 "Kiler"</p>

Yöntem Kısmında Uygulanan Anketten Elde Edilen Veriler

Ankete katılanların büyük bir kısmı, yaşanan alanların insan psikolojisini etkilediğini bireylerin de kendi yaşantılarına uygun alanlarda yaşamak istediklerini göstermektedir. Ankete katılanlar modernizmle gelenekselin bir arada yürütülebileceğine inanmaktadır. Ancak bu inancın aksine günümüz inşaat sektörü, şehirleşme anlayışı, ev içi ürünler ailelere steril ve tasarım bir yaşam sunmaktadır.

Ankete katılanların büyük bir kısmı Türk toplumunun zaman içerisinde üretici kimliğini kaybettiğini düşünmektedir. Kadınların da çalışma hayatında aktif yer alması (ki bu desteklenmektedir, burada önemli olan aile içi iş bölümüdür.) , geniş aile yapılarının terk edilmesi (nine, dedelerle bir arada yaşama) evlerin içinde genellikle bu kişiler tarafından üstlenilen salça yapma, yoğurt yapma, kefir yapma, nane kurutma, turşu yapma, örgü örme gibi

eylemlerin de terk edilmesine yol açmıştır. İnsanlar kutu evlerde, kutu yaşamlar sürmekte “*al, kullan, at*” felsefesiyle büyük markaların tüketim çılgınlığına kapıldıkları bir hayat sürmektedirler. Artık evlere ve kullanılan eşyalara da birer tüketim nesnesi olarak yaklaşmaktadırlar. Oysa ankete katılanlar nine ve dedelerden gelen bu tip alışkanlıkların devam etmesi gerektiğini söylemiş, evlerinde bunları depolayabilecekleri bir alanın olmasını memnuniyetle karşılayacaklarını ifade etmişlerdir. Ufak gibi görünen bu tip alışkanlıklar aile üyelerini dolayısıyla da o üyelerden oluşan Türk toplumunu “üreten kimliğine” kavuşturmaya yardımcı olacaktır. Eşyanın, evlerin de bir ruhu olduğuna eskince terk edilmemeleri gerektiğine duyulan inanç artacaktır.

Ankete katılanların büyük bir kısmı evin aile üyelerini bir arada tutan bir yapı olduğuna inanmaktadır. Evde aile üyeleri birlikte daha çok zaman geçirmeli, ev içinde insana gelenekseli yansıtacak motifler kullanılmalıdır. Katılanların bir kısmı evlerinde evcil hayvan beslemekte veya süsleme amaçlı bitki yetiştirmektedir. Ancak özellikle apartman dairesinde bu canlılara uygun bir yaşam alanı sunmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Şehir hayatının insanları yordduğu, gündelik hayatın içinde evlerde geçirilen zaman diliminin azaldığı, aile üyelerinin ortak kullanım alanlarından ziyade bireysel kullanım alanlarında (yatak odası, çocuk odası) daha çok vakit geçirdikleri katılımcıların ortak noktada bulunduğu anket sorularıdır.

“Üret-en Evler7” adı, ankete katılanların hemen hemen hepsinde bir merak uyandırmıştır. Neden 7 rakamı? Yedi ve kırk rakamları pek çok kültürde ve dinde sıkça geçen motiflerdir. “Üret-en Evler7”de mutfak ve balkon 7 şeklinde tasarlanmış, salondaki oturma alanı 7 şeklinde düzenlenmiştir. Bunun nedeni evi kullanan aile üyelerinin maneviyatlarını baktıkça hatırlamalarını sağlamaktır. Eski Türk evlerinde kapı girişlerinde insanları karşılayan “maşallah ve besleme” yazılarına bir atıf olarak bu evler de Mevlana’nın 7 öğretisi ile sakinlerini karşılamaktadır. Aile üyelerinin birlikte daha çok zaman geçirmeleri adına ortak kullanım alanları mümkün olduğunca büyük (salon, balkon, mutfak), bireysel kullanım alanları (yatak odası, çalışma odası, çocuk odası) daha küçük tasarlanmıştır.

Çalışma, çarpık kentleşme ve köyden kente göç karşısında geleneksel Türk ev ve aile yapısının devamlılığının altını çizmektedir. “Üret-en Evler7” modernizmden gelen rahatı, konforu gelenekselden gelen mahremiyeti, aile üyelerinin birlikteliğini, üretmek gerektiğini vurgulamaktadır. Ev ve içindeki eşyalar birer meta değildir. Günümüz mobilya ve inşaat sektörü aileye hep “daha iyisi var, senin istediğin bu değil, bu hiç değil” algısını sunsa da eskilerin deyimiyle bugünün yarını da vardır. Hiçbir alanda insan çok tüketmemelidir. İhtiyacı kadarını almak, ihtiyaç fazlasını komşularla paylaşmak, ev ortamında doğal ürünler üretmek,

balkonda küçük de olsa bir alanda ekip biçmek çocukları toprakla tanıştırmak önemlidir. Bu evler Eşrefpaşa, Halil Rıfatpaşa, Buca gibi tarihî dokulara sahip evlerin geleneksel yapısını, mahalle hayatını mümkün olduğunca koruyacak şekilde tasarlanmıştır (Bu yerleşim alanlarındaki evler ve mahalle kültürü korunacak evlerin içi üret-en evler⁷ şeklinde tasarlanacaktır). Az eşya kullanımı, lüksten kaçma bu evlerin pek çok bütçeye hitap edeceğini göstermektedir. Çünkü çağa ayak uydurmak demek kültürel mirastan kopmak demek değildir.

Öneriler

Çalışma, modernizm üzerinden ailelere dayatılan “al, tüket, at” çılgınlığının geleneksel ev ve aile yaşamından uzaklaşmaya sebep olduğunu ve bunun soyut olan kültürel mirasları korumada önemli bir tehlike oluşturduğunun altını çizmektedir. Proje kapsamında tasarlanan “Üret-en Evler⁷” bu ülkenin manevî ve millî değerlerine sahip çıkmak isteyen pek çok üreticiye ve kuruluşa (belediyeler, inşaat, emlak ve mobilya sektörleri gibi) yol gösterici olacaktır. Yaşam alanları için şehir merkezinden uzakta yeni siteler kurmak yerine tarihî dokuya sahip ilçeleri kalkındırmak, buradaki evleri aile üyelerinin yaşamları için tasarlamak önemlidir.

Bir diğer öneri, tasarlanan üret-en evler⁷ yeni yaşam alanlarını insanlara sunma noktasındadır. İnşaat, mobilya ve emlak sektöründeki firmalar reklamlarını çok para kazanma, hayalleri satma felsefesinin dışına çıkarmalıdır. “Aile ile birlikte geçirilen zaman kıymetlidir.” “Evlerin ruhu vardır, terk etme, yenile.” “Gelenek sana atalarından mirastır, koru ve yaşat” felsefesi üzerine kuralıdır. Günümüz dizileri de evleri sosyal statü ve kimlik göstergesi olarak kullanmaktan vazgeçmelidir. Eski yapılarda, mahalle aralarında yaşamak fakirlik, yüksek katlı binalarda steril bir yaşam sürmek de zenginlik göstergesi olmamalıdır.

Sonuç ve Tartışma

Kültürel miras sadece somut ürünlerden oluşmamaktadır. Gelenekler, dil ve tarih bilinci, halk edebiyatı gibi soyut ürünler de kültürün taşıyıcısı konumundadır. Soyut ürünler, içinden çıktığı toplumun bir veya birkaç dönemini ve pek çok yöresini temsil etmektedir. Çalışmanın temelini oluşturan Türk aile yapısı ve geleneksel mahalle hayatı soyut ürünler, geleneksel Türk evlerine dair motifler ise somut ürün olarak değerlendirilmektedir. Türk evlerinin geleneksel yapısı, bu evlerdeki geleneksel aile yapısı ve kaybedilmiş mahalle kültürü topluma birlik ve dayanışmayı hatırlatan, ortak geçmişe sahip olmanın gücüne vurgu yapan, gelenekteki zenginliği ve çeşitliliği vurgulayan öğelerdir.

Gelenekselliği terk edilmiş evlerin özgünlüğüne, aile yapısındaki bağlılığa ve mahalle dayanışmasına büyük ölçüde zarar vermiştir. Kentsel dönüşümle birlikte yeni ve modern

yapıların, İzmir düzleminde yapılan gözlem ve fotoğraflama çalışmalarıyla tarihî dokudan uzak yerleşim alanlarında yükseldiği görülmüştür. Tarihî dokuyu koruyan Eşrefpaşa, Halil Rıfatpaşa, Buca (belli yerleşim alanları) daha az nüfusa ev sahipliği yapan, ulaşım sıkıntısının boy gösterdiği, şehir merkezinden uzak alanlar hâline dönüşmüştür (Tablo 2). Köyden kente göç, bu tarihî yerleri gecekonduların ve çarpık kentleşmenin görüldüğü alanlar yapmıştır. Bu durum oldukça iç acıtıcıdır. Camii, Türk hamamı, saray, kale, kilise gibi korunması gereken, kültürel miras kapsamına giren yapılardan biri de geleneksel Türk evleridir. Ve en az onlar kadar bir zamanlar bu evlerde hüküm sürmüş aile yaşamları, aile üyeleri arasındaki bağın önemi, esnaf dayanışması ve mahalle insanının birbirine duyduğu sevgi ve saygı da korunmalı, gençlere ve çocuklara anlatılmalıdır. Günümüzde ev kavramı, bir sosyal statüye ve kimlik savaşına dönüşmüştür. İzmir Mavişehir yerleşke örneğinde olduğu gibi modern yapılar, güvenli siteler, otoparklı villalar seçkinliğin, zenginliğin, saygın bir yaşamın göstergesi konumuna gelmiştir (Tablo 3). Göç, geleneksel yapıda değişime (olumsuz yönde) sebep olmuştur. Bireyler kendi kültürel ve sosyal kimliklerini, isteklerini evlerin iç ve dış donanımlarına yansıtmışlar ve özgünlük ilkesi ev ve aile yaşamında yavaş yavaş kendini yitirmiştir. Sahipleri tarafından farklı sebeplerden terk edilen evler, yeni sahiplerinin ellerinde düşük bütçeli birer barınma alanına dönüşmüş, tarihî doku da yerini kırsal hayatın egemenliğine bırakmıştır.

Günümüz dizi sektörü de Türk ev ve aile yapısında meydana gelen bu değişimi destekler niteliktedir ve kaybedilen değerleri önemsizleştirmektedir. Bu diziler, gecekondu ve lüks yaşam ikileminde geçmekte ve hitap ettiği kitleye belli bir hayatı kanalize etmektedir. Lüks sitelerde geçen yaşamlar tarihî ve doğal dokuyu korumak adına çaba sarf etmeyen gecekondu kültürü için “hayalini kurdukları” bir yaşam sunmaktadır. Söz konusu dizilerde; düşük bütçeli aileler, büyük şehirlerin (İstanbul, İzmir gibi) tarihî dokusundan uzaklaşmış semtlerinde gecekondu hayatı sürmekte, modern ve gösterişli yapılar ise “Şehir merkezine arabayla 10 dk. uzaklıktayız.” sloganlarıyla kulaklarımızda çınlayan yeni yerleşim alanlarında bizleri karşılamaktadır. Projenin yöntem bölümünde ele alınan “İkinci Bahar, Mahallenin Muhtarları, Bizimkiler ve Süper Baba” dizilerinin ortak noktası ise şehirlerin geleneksel yapısına, kültür ve tarih açısından önemli semtlerine sahip çıkmak; ailenin sofraya bir arada oturmasının birlikte zaman geçirmesinin altını çizmek, esnaf ve mahalle dayanışmasının güzel birer örneğini ortaya koyarak gençler ve çocuklar için sosyal statü ve kimlik kavgasından uzak huzurlu bir yaşamın güzelliğini sunmaktır.

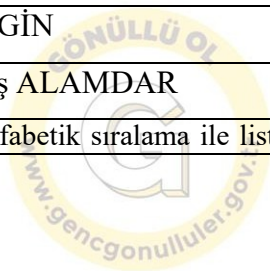
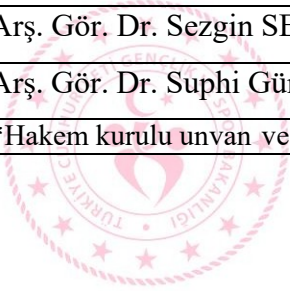
İnşaat, emlak ve mobilya sektöründeki firmalar ve bu firmaların büyük bütçeler ayırarak hazırladıkları reklam filmleri “Hayallerinizi gelin birlikte gerçekleştirelim. Bir ev değil bir

yaşam satın alıyorsunuz.” gibi insanlara, ailelere ev yaşamının, komşuluk ilişkilerinin parayla satın alınabileceği mesajını vermektedir. Oysa bunlar kültürün soyut öğelerini oluşturan manevî unsurlardır. Bununla beraber “Bazı anlar vardır. Size aşkı hatırlatır.” içeriğindeki reklamların sayısını artırmak gerekir. Amaç yine ürünü satmak olsa da kullanılan bir eşyanın, içinde yaşanan evin insanlara sevgi, umut, fedakârlık, dayanışma, birlik ve beraberlik gibi duyguları anımsatacağının altını çizmek titizlikle üzerinde durduğunuz “ev, aile yaşamı, geleneksel doku, mahalle ve komşuluk ilişkileri” alınıp satılabilecek birer meta değildir görüşünü destekler niteliktedir. Peki, geleneksel ev yapısına, aile yaşamına, mahalle kültürüne sahip çıkmak adına ne yapılacaktır? Projemiz bu kapsamda farklı yaş ve meslek gruplarından 190 kişiye uygulanan anketten de yola çıkarak birtakım çözümler üzerinde durmaktadır.

Kaynakça

- Aras, L. (2014). Bir Mimarlık Bilinmeyi: Postmodern Gündelik Yaşamda ‘Konut’ Tükendi mi? Megaron Dergisi, 9(2), 103-112. Erişim Tarihi: 09.09.2020 Erişim Adresi: <https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-63835-ARTICLE-ARAS.pdf>
- Aydemir, M. (2006). Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma; Türkiye’de Modern Tüketim Kültürü’nün Tarihsel ve Toplumsal Gelişim Seyri. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 16, 201-214. Erişim Tarihi: 07.10.2020 Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sefad/issue/16459/171730>
- Baykal, Z. , Denli, N. (2017). İdealize Edilen Yeni Yaşamın Tanıdık Yüzü: Korunaklı- Güvenlikli Konut Sitelerinin Reklam Filmleri Üzerine Bir İçerik Analizi. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 20(2), 49-88. Çevrim içi ön yayın: doi:10. 18490/sosars.345506
- Gögebakan, Y. (2015). Karakteristik Bir Değer Olan Geleneksel Türk Evi’nin Oluşumunu Belirleyen Unsurlar ve Bu Evlerin Genel Özellikleri. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 1 (1), 41-55. Çevrim içi ön yayın: doi: 10.22252/ijca.105015
- Karabulut, M. (2016). Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum. MECMUA: Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 49-65. Erişim Tarihi: 02.11.2020 Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/274309>
- Çelebi-Karakök, E. (2017). Bir Geleneksel Türk Evini Geleceğe Aktarmak: Erdoğan Kalay Evi ve Koruma Önerileri. Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), (10), 85-110. Erişim Tarihi: 03.08.2020. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/321725314_BIR_GELENEKSEL_TURK_EVINI_GELECEGE_AKTARMAK_ERDOGAN_KALAY_EVI_VE_KORUMA_ONERILERI
- Özkaya G, H. (2019). İstanbul’da On Yedinci Yüzyıl Evlerinde Yaşama Mekânları. Yıllık: Annual of Istanbul Studies 1: 45-59. Erişim tarihi: 17.08.2020 Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/904712>
- Özyılmaz, H. , Sahil, S. (2017). Sosyal Yapı Değişiminin Mimari Yapıya Yansıması: Diyarbakır Örneği. Megaron Dergisi, 12(4), 531-544. Erişim Tarihi: 27.08.2020 Erişim Adresi: [https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-96636-article_\(thesis\)-ozyilmaz.pdf](https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-96636-article_(thesis)-ozyilmaz.pdf)
- Ragon, M. (2010). Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi. (1.Baskı) içinde (271-285), (684-690). İstanbul: Kabcı Yayınevi.
- Tan, B. , Arabacıoğlu, P, F. (2020). Tarihi Çerçeve Mimari Tasarım: İstanbul Yenileme Alanları. Megaron Dergisi, 15 (2), 204-216. Erişim Tarihi: 24.12.2020. Erişim Adresi: [https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-05935-ARTICLE_\(THESIS\)-TAN.pdf](https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-05935-ARTICLE_(THESIS)-TAN.pdf)
- Tuztaşı, U. , Aşkun Yüce, İ. (2013). “Türk Evi” İdealleştirmesinde “Osmanlı Evi” ve “Anadolu Evi” Kavramlarının Ortaklıklarına İlişkin İşlevsel Açıklamalar. Bilig Dergisi, (66), 273-296. Erişim Tarihi: 05.10.2020 Erişim Adresi: <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423872966.pdf>
- Kayserili, A. , Kocaman, S. (2014). Türkiye’de Modern Konut Kültürü. Erişim Tarihi: 09.09.2020 08.10.2020 Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/275350670_Turkiye'de_Modern_Konut_Kulturu_Modern_Housing_Culture_in_Turkey

HAKEM KURULU	
Prof. Dr. Mustafa Kemal ÖKTEM	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Tevfik ERDEM	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ahsen SAÇLI	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ BAŞARMAK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur SADIOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali EROL	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arzu YILMAZ ASLANTÜRK	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Saniye Çiğdem KOÇAK	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esmeray ALACADAĞLI	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Merve Suna ÖZEL ÖZCAN	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nuran ÖZTÜRK	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Murat TUYSUZ	Marmara Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Gülayşe ÜLGEN TÜREDİ	Kırklareli Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Sezgin SEZGİN	Kırklareli Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Suphi Güneş ALAMDAR	Kırıkkale Üniversitesi
*Hakem kurulu unvan ve alfabetik sıralama ile listelenmiştir.	

ÖZGEÇMİŞLER

Kaan AKMAN

1994 yılında Samsun'da doğdu. 2016 yılında Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nü tamamladı. 2019 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'ndan "Türkiye'deki Sığınmacılara Yönelik Politikalarda Belediyelerin Rolü: Samsun İli Örneği" başlıklı tezi ile yüksek lisans derecesini aldı. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine başladı. Halen Akademik Düşünce Enstitüsü Derneği'nin Genel Sekreterliği, Akademik Kaynak Sosyal Bilimler İnternet Sitesi Genel Yayın Yöneticiliği ve Akademik Düşünce Dergisi editörlüğünü yürütmektedir. Aynı zamanda PTT A.Ş Genel Müdürlüğü'nde Uzman Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

Çalışma Alanları: Yönetim Tarihi ve Düşünü, Göç Politikaları, Kamu Yönetimi Disiplini, Yerel Yönetimler, Siyasal Partiler ve Seçimler

E-Posta Adresi: kaanademikdusunce@gmail.com

Aynur TEKKE

1996 yılında Kırıkkale'de doğdu. 2014-2018 yılları arasında Bartın Üniversitesi'nde Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünde lisans eğitimini tamamladı. 2018 yılında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı ve 2021 yılında "Türkiye'de Erkeklik Çalışmalarının Lisansüstü Tezler Üzerinden İncelenmesi" başlıklı tezi ile yüksek lisans derecesini aldı. Halen Akademik Düşünce Dergisi'nin editörlüğü, Akademik Kaynak Sosyal Bilimler İnternet Sitesi Genel Koordinatörlüğü görevlerini yürütmektedir.

Çalışma Alanları: Toplumsal Cinsiyet, Erkek ve Erkeklik Sosyolojisi, Kadın Çalışmaları

E-Posta Adresi: aynurtekke61@gmail.com

İrem Ece AKPINAR

1993 yılında İstanbul'da doğdu. 2015 yılında Kırklareli Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans eğitimini bitirmiş, yüksek lisans eğitimini ise Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Marmara Üniversitesi, Kent Sorunları ve Yerel Yönetimler Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde Çocuk ve Kent alt bilimine geçerek çocuk ve kent üzerine çalışmalar yapmıştır. 2018 Mayıs- Nisan 2019 tarihleri arasında 4004 "İstanbul'da Kentsel Alanda Çocuğun Doğayı ve Kendini Sanatla Keşfi, 4004, Tübitak Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları projesinde yer almıştır. 01.04.2019-31.05.2019 tarihlerinde kısa zamanlı Romanya da Erasmus programına dâhil olmuştur. 2019 Eylül- Nisan 2021 arasında KA.DER'de proje uzmanı olarak çalışan Akpınar, halen İstanbul Aydın Üniversitesi Teknoloji Transfer ve Proje Yönetim Ofisinde Projeler Koordinatörü olarak çalışmaktadır.

Çalışma Alanları: Yerel Yönetimler, Kentleşme Politikaları, Mekân Ve İktidar İlişkileri, Kentleşme, Çocuk Politikaları

E-Posta Adresi: i.ece.akpinar@gmail.com

SON NOTLAR

¹ Samsun'da 19. yüzyılın sonuna kadar İran, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Yunanistan, İspanya, İtalya, Romanya, Karadağ, Portekiz, Amerika, Norveç, İsveç, Avusturya ve Belçika devletlerinin konsoloslukları bulunuyordu. Bununla beraber Osmanlı tebaası olmayan Müslüman ülkelerin tüccarlarının Resmi işlemleri için Beratlı Hayriye Tüccarları Konsolosluğu vardı. Bu kadar kısa sürede konsolosluk açılma nedeni Samsun'un kazandığı önemi göstermektedir (Köse, 2013: 170).

² Debbaghane: Meşin yada kösele üretim merkezi olarak da adlandırılan debbaghane, derinin işlenerek kullanıma hazır hale getirildiği yer olarak adlandırılmaktadır. Halk arasında tabakhane olarak da bilinmektedir. Bkz. Alaattin Uca, Aytunç Ülker, *Geçmişten Günümüze Karaman'da Meslekler*, Palet Yayınları, Konya 2016.

³ İlgili Belediyelere ait resmi Web Sitelerinde bulunan İştirakler ve Şirketler listesinden derlenmiştir.

⁴ <https://sanalmuze.gov.tr/> ve <http://www.turkishculture.org/general/museums-602.htm> web siteleri aracılığıyla sırasıyla Türkçe ve İngilizce olarak Türkiye'deki sanal müzelere ulaşabilirsiniz.

⁵ eTwinning platformunda her Ekim ayında geçen yılın projeleri kapatılarak devam etmek isteyen projeler akabinde projeyi tekrar açabilirler.

⁶ Baykara, Osmanlı/Cumhuriyet döneminde yazılan seyahatnameleri altı gruba ayırmıştır. Bunlar: a) Doğrudan Türkiye topraklarına gelen, o zamanki Türkiye'yi ve özellikle İstanbul'u bilmek, tanımak ve belki de tanıtmak isteyenler b) Dini amaçlar ile o zamanlar Türkiye toprakları içinde olan Kudüs'ü ziyaret amacıyla gelenler c) Sadece Hristiyanlar değil, İslam'ın kutsal yerlerini görüp hacı olmak isteyen, öteki Türk ve İslam dünyasından gelenler d) Aslında İran'a veya Asya içlerine gitme amacına sahip olup Türkiye'ye uğrayanlar e) XIX. yüzyıl sonlarında Türkistan'a gidenlerin bir kısmının Anadolu topraklarından geçmesi g) diğerleri (Baykara, 2016:116-117). Bu sınıflandırmada seyahatnamelerin ortaya çıkışındaki dini nedenlerin önemi dikkat çekicidir. Çırakçı da profesyonel olmayan ilk seyahatname örneklerinin hacılara ait olduğunu belirtmiştir. Baykara'nın sınıflandırmasında doğrudan yer bulamayan tüccarlar ve kâşifler ile birlikte köleler ve tutsakların yazdığı seyahatnameler de bulunmaktadır (Çırakçı, 2011:226).

⁷ Üçel-Aybet, seyahatnamelerin Osmanlı sosyal tarihi için kaynak olarak değerlendirilmesinin 1980 yılına kadar ihmal edildiğini ve bu durumun temel nedeninin 1945'te uygulanmaya başlayan Osmanlı araştırmalarında sadece Osmanlı Türkçesi ve Osmanlı kaynaklarının incelenmesi programıyla ilgili olduğunu belirtmiştir (Üçel-Aybet, 2003: 22).

⁸ Bu toplantılara, *Doğumunun 400. Yılında Bir Seyyahın İzleri: Evliya Çelebi, Doğumunun 400. Yılında Uluslararası Evliya Çelebi Sempozyumu, Evliya Çelebi'nin Sözlü Kaynakları Uluslararası Sempozyumu, Evliya Çelebi'nin Doğumunun 400. Yılı Münasebetiyle Seyyahlar ve Seyahatnameler Sempozyumu* örnek olarak verilebilir.

⁹ Türkiye'de seyahatnameler konulu çalışmaları ile öne çıkan Prof. Dr. İbrahim Şirin'in başlıca çalışmaları arasında "*Osmanlı seyyahlarının İzlenimiyle Osmanlı ve Avrupa'da Dilencilik, Seyahatname, Hatıra ve Mektup, Seyahatname hatıra ve Mektup, Batılı Seyyahların İzleniminde Sufiler, Seyahatnamenin Sosyal Bilimlerde Kullanım Değeri, Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ülkesinde Yaşayan Rumlar*" yer almaktadır.

¹⁰ Bu projelere, *Koç Üniversitesi Kütüphanelerinde Seyyahların İzinden Projesi* (bilgi için: <https://library.ku.edu.tr/hakkinda/koc-universitesi-kutuphaneleri-hazine-odasi/seyahatnameler/>). Akademik Düşünce Enstitüsü Derneği Seyyah Türkiye Projesi(bilgi için: <https://www.seyyahtr.com/seyyah-turkiye/>) örnek olarak verilebilir.

¹¹ Akademik müfredatta seyahatnamelerin yerine yönelik Kapadokya Üniversitesi'nde Prof. Dr. Havva Nur Tezcan tarafından yürütülen Evliya Çelebi ve Seyahatname Semineri örnek olarak verilebilir.

¹² YÖK tez merkezinde yer almamakla birlikte bu tezlerden daha eski tarihli şu künyeli tezler bulunmaktadır: Gülgün Üçel-Albet (1980). 16. ve 17. Yüzyıllar Batı Seyyahlarına Göre Osmanlı İmparatorluğu: Toplumsal Yapı ve Şehirler. Doktora Tezi, İstanbul; Kuan-Hua, Lin (1988). Hsüan-Tsang'ın Seyahatnamesi Ta-T'ang-Si-Yü-Chi Üzerine Bir Çalışma. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

¹³ Bu çalışmada etik ilkelere uyulmuştur. Araştırmaya katılan kişilere araştırmanın nedenini, amacını, yöntemini ve elde edilecek verilerin hangi amaçla nerelerde kullanılacağına dair bilgilerin yer aldığı bir etik onam belgesi imzalatılmıştır.

¹⁴ ‘Olgunlaşma’ kelimesinin İngilizce’de anlamca tam bir karşılığı olmadığı için ‘Olgunlaşma Enstitüsü’ ‘Girls’ Institute’ olarak çevrilmiştir.

¹⁵ habitat: (insan için) bir yere yerleşme, yaşanılır bir çevrede oturma.

¹⁶ meta: satılmak amacıyla üretilen, alınan satılan ticaret malı.

¹⁷ akıbet: Bir iş veya durumun sonu, sonuç.

¹⁸ safha: evre.

¹⁹ aidiyet: bir yere, bir topluma, bir aileye mensup olma.

²⁰ Anket linki: <https://docs.google.com/forms/d/1L2kEommkRCJ4dObCvtArc2ODDw-vxnKRSJhEI0haxWU/edit>,

²¹ Ahilik: Osmanlıda, Anadolu’da yaşayan Müslüman-Türkmen-Alevi-Bektaşî halkın sanat, ticaret ve ekonomi gibi çeşitli meslek alanlarında yetiştirilmelerini sağlayan, onları hem ahlaki hem ekonomik yönden yetiştiren ve iyi insan mezziyetlerini esas alan düzenlemedir.

²² levanten: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde genelde İstanbul ve İzmir’de yaşayan- Cumhuriyet Dönemi’nde az kalmakla birlikte- İtalyan ve Fransız azınlıklara verilen isimdir.

